THURY ZOLTÁN

ÉJJEL

SZÉPIRODALMI KÖNYVKIADÓ

THURY ZOLTÁN
ÉJJEL

THURY ZOLTÁN

ÉJJEL

VÁLOGATOTT ELBESZÉLÉSEK

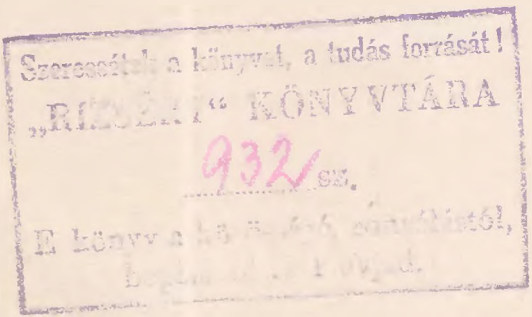

SZÉPIRODALMI KÖNYVKIADÓ
1952

Az elbeszéléseket válogatta
és a bevezetést írta
THURY ZSUZSA

Felelős kiadó a Szépirodalmi Könyvkiadó igazgatója
A szerkesztésért felel: Réz Pál
Műszaki felelős: Illés Endre
A címlap Csillag Vera műve

—

Ez a könyv MNOSZ 5601—50 A
és 5602—50 A szabványok szerint készült
Budapesti Szikra Nyomda, V., Honvéd-u. 10.
Felelős vezető: Radnóti Károly

ÉLT HARMINCHAT ÉVET. Rövid földi pályafutásának életrajzi adatai néhány mondatban összefoglalhatók. Született 1870-ben Kolozsvárott. Apja Köpe Lajos honvédszázados volt, anyja Zudor Klára. Az apa negyvenkét esztendős korában meghalt, kevés nyugdíjat és öt árvát — közöttük a tízesztendős Zoltánt — hagyott hátra. Thury Zoltán a kolozsvári Református Kollégiumban végezte tanulmányait, ahonnan mint veszélyes lázadót tizenhét éves korában, országos feltűnés közepette távolították el. Ekkor felcsapott vándorszínésznek, de néhány hónap múlva már a „Kolozsvár" című lap szerkesztőségében találjuk. Egy évet töltött a „Szegedi Napló"-nál, majd Budapestre került. Életútja egyenes; haláláig megmaradt a magaválasztotta úton, amely az elnyomottak mellé állította. Igen kurtára szabott életében is elvégezte azt, amiért elhivatott e földre. Író volt és harcos újságíró, a magyar kritikai realizmus igen jelentős képviselője, aki a múlt század végének s e század elejének rengeteg égető problémáját mutatta meg írásaiban.

A KOLOZSVÁRI Református Kollégiumnak azóta lebontották és újjáépítették azt a részét, amelynek egy bolthajtásos, fehérre meszelt szobájában diákéveit töltötte. Az iskola legjobb szavalója volt, éjszakánként Shakespeare-előadásokat tartott a vaságyakon kuporgó diákoknak. Nyolc évet töltött a kollégiumban, az év utolsó napján azonnali hatállyal eltávolították onnan. Éppen a vizsgáról.

A vizsgára ugyanis megérkezett az ország fővárosából kiküldött királyi biztos. Az osztály elhelyezkedett a díszteremben, az emelvényen helyet foglalt a tanári kar, középen a királyi biztos. A magyar irodalom tanára Thury Zoltánt,

az iskola legkiválóbb szavalóját szólította fel, hogy mondjon el egy Petőfi-költeményt. A diák az I. Ferenc József császár és királyt ábrázoló hatalmas festmény alá állt és belekezdett a magaválasztotta költeménybe:

Lamberg szívében kés, Latour nyakán
Kötél, s utánok több is jön talán,
Hatalmas kezdesz lenni végre, nép!

Thury Zoltán a magyar király és osztrák császár aranyrámás arcképe alatt a legnagyobb természetességgel a Segesvárott elesett forradalmár költőnek „Akasszátok föl a királyokat!" című költeményét kezdte szavalni. A vers végéig nem juthatott el. Eltávolították, nemcsak a teremből, hanem azonnali hatállyal az intézetből is.

Néhány hónapig tartó színészkedéséről semmit nem tudunk. Rövid kirándulás, amely valószínűleg keserves csalódással járt. Ekkor változtatta, anyja kívánságára, Thuryra a nevét. Tizennyolc éves korában Thury Zoltán már a „Kolozsvár" szerkesztőségében dolgozott. Kolozsvár után következett Szeged, majd egy íróasztal a „Pesti Napló" szerkesztőségében, az ország fővárosában. De a magyar íróra, aki nem akarta kora társadalmának szűkkörű és zsarnoki polgári ideáljait szolgálni, nem várt valami rózsás jövő.

Thury Zoltán huszonegy éves korában Münchenbe került, két évet töltött a bajor fővárosban s itt a századvég érdekes Európája nyílt meg a fiatal újságíró szeme előtt. Hollósy Simonnak, a nagy magyar festőnek és tanítványainak baráti köréhez tartozott, de müncheni barátai és ismerősei között szépszámmal akadtak orosz és lengyel emigránsok is: Európa haladó, sőt forradalmi eszmekörének, művészeti mozgalmainak képviselői, akik a jobb jövendőt, igen sokan kifejezetten a politikai, a társadalmi forradalmat várták. A fiatal magyar író és újságíró ebben a környezetben nagyon sokat fejlődött; itt vált igazán vérévé az az írói magatartás, melynek számára a legérdekesebb irodalmi téma a valóság és amely tisztában van azzal, hogy annak művészi kifejezése már egy lépés a társadalmi valóság megváltoztatása felé.

Ekkor kezdte írni azokat a novellákat, rövid karcolatokat, amelyeknek csaknem mindegyike a századvég egy-egy égető és valóságos problémáját akarja megmutatni, mintegy vízcseppben a tengert.

THURY ZOLTÁN csaknem háromesztendei távollét után érkezett vissza a magyar fővárosba. Ezek az évek — a millennium körüli esztendőktől egészen Thury Zoltán haláláig — az uralkodó osztályok görögtüzes ünnepségeinek, a meddő közjogi vitáknak s a magyar parasztság végtelen nyomorúságának, a magyar munkásság gyarmati méretű kizsákmányoltságának és a tömegkivándorlásnak esztendői voltak. Thury Zoltán írói szemlélete a kritikai realizmusé, témái és írói magatartása jól mutatják valóságérzékét, íróierkölcsi felelősségérzetét és nyílt rokonszenvét az elnyomott osztályokkal.

S hogy szívében kikkel tart, egy percig sem titkolta. Amikor például Maxim Gorkijt 1905 elején, a „Véres Vasárnap" után letartóztatták, Thury Zoltán a „Nap" hasábjain tiltakozó cikket írt, amelyben szolidaritást vállalt a társadalmi igazságért küzdő nagy orosz íróval. S ez a szolidaritás nem csupán a nagy írónak szól, hanem a forradalom ügyének is. Thury Zoltán tisztán látja, hogy itt nemcsak Gorkijról van szó, hanem arról is, hogy a cári Oroszországban a forradalmárokat, az emberiesség képviselőit: „a diákot, munkást, amely tömegekből talán az emberiség kincsei válnának ki, ezerszámra ölik..." És tisztán látja azt is, milyen iróniatelt, ellentmondásos dolog, hogy a magyar írók körének Gorkij elfogatásával kapcsolatos tiltakozását a kor divatos magyar polgári és kispolgári írói is aláírták. Megkérdezi a soviniszta hivatalos irodalmi közvéleményt, a magyar polgárság és kispolgárság kedvenc íróit, sőt magát a szűkízlésű polgári közönséget is Gorkijjal kapcsolatban: „Hát ki az önök között, aki ennek az embernek lelki vonaglását, töprengő mély gondolkozását hordozza magában? Hol az a magyar író, akit azért vesz körül rajongással a közönsége, mert világot gyujt a tömeg pszichológiájában? S hol a publikumuk, mely megértene egy ilyen egyéniséget? Az önök kis

irodalmacskája a magasabb cél nélküli kis mesemondás, az olcsó viccelés, a felületes, zavaros, kapkodó bölcselkedés." ..

Tudatosan realista írónak nevezte magát, mint az egyik Zolához intézett publicisztikai írásából kiderül, olyan írónak, akinek számára: „a rút — rút, a nyomorúság — nyomorúság, a bűn — bűn... szóval mindennek megvan a maga neve."

A MAGYAR IRODALOM igazi történetének megírásán, irodalmunk valóságos képének megrajzolásán most dolgoznak irodalomtörténetíróink. E munka közben jelentős emberi, írói, irodalomtörténeti dokumentumok kerülnek elő, hagyományos irodalmi arcképek fontos vonásai változnak meg, nyernek végre helyes megvilágítást. A felszabadulás előtti irodalomtörténet a legváltozatosabb eszközöket használta fel arra, hogy háttérbe szorítsa a köztudatban a múlt magyar irodalmának haladó hagyományait, hogy elkendőzze régi irodalmunk igazi mondanivalóit, jelentős problémáit, hogy ferde világításba helyezze s az elhallgatás és torzítás fátylaival vegye körül azoknak az íróinknak alakját, akiknek működése, eszméi nem voltak beilleszthetők a polgári és kispolgári ízlés kívánta képbe.

Thury Zoltán alakja is egyik bizonyítéka ennek. Nem véletlen, hogy a századvég Magyarországán Thury Zoltánnak küzdelmes és nyomorúságos élet adatott osztályrészül és hogy írói működésének jórészét — egészen a felszabadulásig — a legtöbbször hallgatással mellőzte a hivatalos közvélemény.

Megsárgult napilapokból és folyóiratokból most kerülnek elő Thury Zoltán harcos publicisztikai írásai, amelyek nemcsak részvételteljes szívét bizonyítják, hanem azt is, hogy abban a korszakban, abban a szűk magyar világban milyen szokatlan, éles és a társadalmi problémákat milyen szélesköről ábrázoló, illúziótlan szemlélet volt az övé. Illúziótlan s a polgári korlátokat áttörő írói szemlélet, amely azonban nem jutott el a teljes társadalmi tudatosságig, a világ átalakítására törő szervezett forradalmi erők helyes arányú ábrázolásáig. E sorok írójának — Thury Zoltán lányának — nem feladata az, hogy az ő írói alakját véglegesen megraj-

zolja, azt a marxista-leninista eszközökkel dolgozó új magyar irodalomtörténetírástól kell várnunk. Egyik fiatal irodalomtörténészünk, Rejtő István, aki most kutatja Thury Zoltán írói és publicisztikai munkásságának ismeretlen dokumentumait, írja róla: „Elbeszélései egy részének — jelentősebb novelláinak hőse: a dolgozó ember. Thury reálisan ábrázolta a munkások és parasztok mindennapi életét. Felfigyelt a proletariátus szervezkedésére, több novellájában a sztrájkot eleveníti meg éles meglátással. Ábrázolta azokat a problémákat, amelyeket a kapitalizmus megjelenése okozott a még feudális viszonyok között élő parasztság életében. Novelláiban azonban hangot ad reménytelenségének is, amelyet a magyar polgári fejlődés ellentmondásai keltettek benne. Ezeknek a novelláknak hősei a „felesleges emberek", kik nem találják meg helyüket a társadalomban, kiket a társadalom kérlelhetetlenül elsodor az útjából. Thury Zoltán új hang a századvég irodalmában, írásainak témája, stílusának tömör egyszerűsége az újdonság erejével hat."

E KÖTETBEN igyekeztem olyan elbeszéléseket összeválogatni, melyek minden oldalról megvilágítják írói alakját. Egyik legdrámaibb erejű novellájában, az „Emberhalál"-ban a szegényparasztságnak, ennek a nyomorúságban és tudatlanságban tartott társadalmi rétegnek tragikus sorsát mondja el. Az „Orvosságok" című rövid kis írásában a falusi babonák szörnyű környezetét és a századvég magyar falujának irtózatos egészségügyi viszonyait mutatja meg. „Kálvária" című novellájában szinte csehovi színekkel rajzolja meg egy parasztlány kórházba szállításának történetét. A faluból káposztát visznek a városi piacra s a nagybeteg leányt, minthogy apja, a kovács, nem akar külön fuvart fizetni érte, felpakolják egy káposztával megrakott szekér tetejére. El is pusztul, mielőtt a városba érnének s e rövid úton átéli élete első és utolsó szép, szomorú szerelmi regényét.

A Thury Zoltán választotta témakör egyik jelentős szektora foglalkozik a császári és királyi egyenruhába öltöztetett szegényember nyomorúságával, a ferencjózsefi idők

„daliás" katonavilágának belső rothadtságával és e népellenes hadsereg tisztjeinek, altisztjeinek szadizmusával. „A gabalyi kis káplár" című elbeszélése a katonasághoz került parasztfiú megaláztatásait mondja el és ebben a kis történetben hangot kap már az ipari munkásság, a bányászok harcos mozgolódása is; a katonákat, ezeket az egyenruhába kényszerített szegényparaszti fiúkat éppen a munkások fékentartására vezénylik ki a bányavidékre, hogy így játsszák ki az egyik elnyomottat a másik ellen.

Az idegen vezényszóra gyakorlatozó, népellenes ferencjózsefi hadseregről nemcsak apróbb írásai szólnak. Ebbe a tárgykörbe tartozik rövid életének talán egyik legjelentősebb állomása, „Katonák" című, kemény realizmussal megírt darabja is. Az akkor kétesztendős, fiatal Vígszínház mutatta be 1898-ban a „Katonák"-at. Hogy mit jelentett ez a bemutató az akkori Budapesten, majd később az egész országban, arról újságkivágások, egyetemi diákok és fiúgimnáziumok küldötte megsárgult levelek és Ady Endre több lelkendező cikke is beszél. A közönség a bemutatón állva, kendőket lobogtatva szólította megszámlálhatatlanszor függöny elé a sovány, szemüveges fiatalembert. Ermete Zacconi, a világhírű olasz színész és színigazgató táviratban kötötte le színháza számára Thury Zoltán drámáját. Ekkor azonban közbelépett az államhatalom egy Debrecenben állomásozó K. u. K. ezredparancsnok személyében, aki a debreceni színházban betilttatta a „Katonák" előadását. Ezt követte öt előadás után a budapesti betiltás, majd a végleges határozat, amely az ország egész területéről száműzi Thury Zoltán drámáját. Milánóban a főpróbán tiltották be a „Katonák" előadását. Súlyos csapás volt ez, az író élete végéig sem heverte ki.

Az ipari munkásság harcaival, életével, elnyomatásával is egész sereg írásában foglalkozik Thury Zoltán. „Éjjel" című elbeszélése például nagy megjelenítő erővel és igen tömören egy bányaszerencsétlenség munkáságldozatának utolsó rendelkezését mondja el. A „Kőművesek" című elbeszélése a spekulációs tőkés építkezést ábrázolja — írásaiban többször visszatérő téma; amikor a rosszul épített ház már bedőléssel fenyeget, két munkásnak húsz forintért az életét kell kockáztatnia a tőkésvállalkozó hasznáért. „Az özvegy javára" című elbeszélés szatirikus eszközökkel rajzolja meg

azt a képmutató ábrázatot, amelyet a polgárság ölt, ha a proletáriátus bajairól, dolgáról, életkérdéseiről, bánatáról van szó. A kereskedelmi tőke erkölcseit rajzolja éles színekben a „Kleinreiter úr szabásza" című novella, mely megmutatja, hogyan veszti el állását az a dolgozó, aki nem találja természetesnek a főnök úr csaló mesterkedéseit. Ezek az írások tanúságot tesznek Thury Zoltán szenvedélyéről, mellyel a társadalmi igazságot kereste; s van ebben a tárgykörben olyan írása is, amely már a teljes társadalmi tudatosságot súrolja: a „Szegény emberek pártja".

Kora „tündöklő" Budapestjének irtózatos lakásviszonyait sötét, komorhangú írásokban mutatja meg, ilyen a „Gondviselés" és az „Asszony" című novella; a szűk, sötét odúk penészszaga szinte fojtogatja az olvasót és látni véljük pusztulásra ítélt lakóikat.

Korának magyar irodalmi viszonyairól, a magyar sajtó anyagi kapcsolatairól s a magyar közönség, a polgári közönség szellemellenes magatartásáról rajzol néhány sorban képet a „Csizmadiák lapja" című elbeszélés. Ennek a novellának hőse Hadak Sándor író és újságíró, aki sehogyan sem tud boldogulni az akkori társadalomban; nem csoda, meg is mondják neki: „Ha folyton csak úgy ír, hogy az embernek teletölti a fejét megoldhatatlan kérdésekkel, meg gonddal, nem használhatjuk a kéziratát. A polgárember egész nap dolgozik, izzad, estére ki van merülve. Most már vagy színházba megy, vagy elővesz valami könyvet, de mindenképpen mulatni akar. Tessék valami nagyon szerelmes mesét kigondolni, jól teszi, ha sok humort vegyít bele, jöjjön ide, mondja el s akár előleget is adunk rá — mondták egynémely könyvkereskedők..." De ez a Hadak Sándor nem hallgat a jó szóra: „Tanulni azonban sehogyse akart a könyves boltosoktól. — Öt esztendő, tíz esztendő — gondolta magában — s mi leszünk azok az urak. A literatúra nem kutyakomédia, hogy csak mulattasson s fölkeltsen az agyban némely olyan érzéseket, amik hasonlatosak a gyönyörűséghez, annak vezérszerepe van abban a nagy munkában, hogy át kell gyúrni a szíveket meg az agyakat..."

Egy tisztánlátó író állásfoglalása ez a század első esztendőiben. Tudatos programmját a mai író is vállalhatja. Hadak Sándor mindössze a felszabadulás időpontjában téve-

dett néhány esztendőt. Nem öt és nem is tíz esztendő kellett ahhoz, hogy a magyar társadalom és a magyar irodalom a „Csizmadiák lapja" szűkkörű, szellemellenes világából kiszabaduljon. Kellett ahhoz vagy negyven esztendő, de mégis megtörtént. Érdeme Thury Zoltánnak, hogy rámutatott a felszabadulás szükségére. Nem véletlen, hogy az ilyen magatartású, ilyen gondolkodású író számára a magyar polgári társadalom nem tartogatott sok elismerést, sok sikert. Nem véletlen az sem, hogy zaklatott életéből nem futotta hosszabb lélekzetű írásra. Feljegyzései között regényvázlatok is szerepelnek, a regény megírásához azonban soha nem tudott hozzákezdeni s kétséges az is, ha valaha megírja, megjelentethette volna, hiszen halála után két esztendővel, 1908-ban még összegyüjtött novelláira sem akadt Magyarországon kiadó, úgyhogy azok özvegyének kiadásában jelentek meg.

A magyar népi demokrácia megújhodott irodalomtörténetírása teljes joggal veti reflektorfényét az ő méltatlanul mellőzött írásaira is, hogy haladó hagyományaink közé sorolja őket.

THURY ZSUZSA

A BÁRÓ ERDEJÉT már isten tudja mióta vágták a parasztok. Nem is vágták csak lekopasztották esztendőről-esztendőre a százados öreg fákról a gallyat, összenyalábolták és hazavitték. Ahogy másutt megvan a borszüret, úgy itt fát szüretelt a sok szegény falusi. Jóelőre megbeszélték, hogy mikor mennek ki csapatostul az erdőbe, ilyenkor már hajnalban fölpakolták a sok nyomorúságos taligát, amire feltelepedett a gyermek, meg az asszonynépség s a szegényemberek lassú meggondoltságával, lusta tempóban megindult a falu, neki az erdőnek. Napközben azután többször is megfordultak a taligák az erdő és a falu között. Némelyek, a kapzsibb népség, annyi gallyat szedtek össze, hogy karácsony táján, amikor még a koldus is csinál valami kis ünnepséget, egykét taligával eladtak belőle a városban is s hazahoztak helyette egy szép, zöld fenyőágat, meg sok apró színesgyertyát és papiroson csüngő pojácaszívet, kosarat, diót, ahogy az már illendő ilyenkor.

Az öreg báró nem sokat törődött velük. Valami nagy politikus volt, miniszter is, fenn lakott a fővárosban s kisebb gondja is nagyobb volt, mint a tarbereki erdő. Esztendőről-esztendőre hevertek asztalán a kasznárja levelei anélkül, hogy jóformán csak el is olvasta volna. Ahelyett nagy beszédeket mondott, amikről úgy emlékeztek meg otthon az uradalom körül a kisbirtokos urak, hogy: a báró már megint verekedett. Ujjé, de hogy kiporolta az ellenzék bundáját! Amikor az öreg báró meghalt, a fia következett a dominiumba. Ez azután gazda volt, s egy percig sem tűrte tovább szó nélkül a tarbereki erdőben a rablógazdálkodást. Azt mondta, ő maga is le tudja vágni a fáját, nem kér segítséget s egy kopogósra fagyott novemberi hajnalban, amikor megint kigyülekezett az erdőszélre a sok taliga, puskás uraságí hajdúk fogadták a parasztokat.

— Akinek fa kell, menjen az udvarba. Az ispán úr cédulákat ad ki. Egy taliga ágnak egy-egy pengő az ára.

A sok paraszt összebámult. Sehogyse tudták megérteni a dolgot. Egy-egy kis kompániába szedelőzködtek, megdöbbenve tanácskoztak: — egy pengő a fáért... Azután megint csak rajba gomolyodott össze mind a férfi, az asszony, körül a taligákban sivalkodott a sok gyerek, fáztak, némelyik a ló elé feküdt, hogy az állat meleg párát fújjon az arcába s nem mozdult a sok emberből egy se.

Délfelé kijött a bíró s azt mondta, hogy igazuk van. Ne hagyják magukat. Ha a báróé az erdő, hát övé, vigye ahová akarja, de az aprófa meg a szárazág a falué. Vágják már harminc esztendeje. Délután pedig jött a zsandár, elvitte a bírót. Erősen összeszorították a csuklóit a lakatos lánccal s úgy hajtották maguk előtt, meglökdösve egyszerkétszer a puska agyával, mint a lovat. A parasztok jajgatva indultak utánuk, de a káplár a bajonétet mutogatta s azt mondta, hogy belevágja valakibe. Az asszonyok az emberek elébe álltak s mormoló, izgalmas csendesség lett, olyanforma, mint valami veszett káromkodás, ami csak az ember belsejében háborog.

Haza nem akart menni senki. Most már eléggé megbeszélték a dolgot, hallgattak. A sok nagy csizma kopogott a zúzmarás, dermedt fűben, egymásra néztek, de mindegyikben egyformán dolgozott az elkeseredés dühe. Éhes pillantásuk fölfalta az erdőt, most már a fáját is, az egészet. Sompolygó, tétovázó tehetetlenséggel bámulták pár lépésnyire maguk előtt ezt a beláthatatlan rengeteget s még mindig nem voltak elkészülve arra, hogy mit csináljanak.

Az egyik odamorgott a másiknak:

— Az asszony előtt restelli az ember. Ide bolondítottuk őket, aztán most meg olyanok vagyunk, mint a tolvajok.

Percről percre sötétedett s várandósabb lett a hangulat. Közelebb bújtak egymáshoz, mindegyik mondani akart valamit. Azért még csak sunyi találgatás volt az egész, egyik a másikból akarta kinézni, vajjon mit gondol. Némelyikben már lihegett a düh s egyszer aztán nekirontottak az erdőnek. Egy-két nekivadult ember ment elől, magasra emelve a fejszét, mint valami zászlót s a többi utána. Most már ordítva szabadult ki belőlük mind a hang, amit eddig magukba foj-

tottak, rohantak előre a fák között és megint övék volt az erdő. Messzire kihallatszott a fejszecsattogás, meg a hangos összevissza lárma, amivel nekiestek a nagyúri jószágnak. Ez már nem volt a csöndes tallózás, hanem a nekiéhezett emberek dühe, pusztítás, ostrom a más tulajdona ellen. Mikor ilyenre fajult a dolog, siránkozni kezdtek az asszonyok.

— Elvitte a zsandár a bírót. Vágjad! a tied!

— Baj lesz belőle...

A hajdúk futva mentek vissza a faluba. A báró mindenfelé telegrafált, zsandárt, katonát kért. Mi, fővárosi ujságírók akkor mentünk ki, amikor már három nap óta dúlták az erdőt a parasztok s azt kiabálták: minden a mienk! Előbb csak biztatták egymást ezzel, azután már annyiszor mondták, hogy elhitték, meggyőződésük lett.

— Az apám is vágta, meg a nagyapám is!

A mi vonatunkkal félszázad katona is érkezett egy főhadnaggyal s a sok városi úr, meg a csöndes katonaság együtt ment ki az erdőbe.

A PARASZTOK összefutottak, amikor közéjük ment a tiszt. Zavarosan, összevissza kiabáltak s most már az asszonyok lármáztak a leghangosabban.

— Mit akarnak?... A mienk, minden a mienk... hagyják békében a szegény embert, ha dolgozik...

Az asszonyok nekimentek a katonáknak is. akik hosszú sorban, a puskára támaszkodva jámboran egymásra bámultak s nemigen tudták, miről van szó.

— Menjetek innen, hagyjatok nekünk békét!

Egy szőke, hosszú gyerek csendesen, kicsit reszkető hangon szólt rá egy erős, kövér asszonyra, aki a puskáját akarta kirángatni a kezéből.

— Tovább néném, tovább innen, ne bajoskodjék... — Akkor már mintha sejtette volna, hogy mi lesz a dolog vége, kérni kezdte: — Menjen haza, menjenek haza mind...

Egy káplár arra jött s durván tovább lökdöste az asszonyt. Azalatt szóhoz jutott a főhadnagy.

— Emberek, a maguk javára beszélek. Menjenek haza, baj lesz. Azért jöttünk ide, hogy magukat kizavarjuk az erdőből, mert az az uraságé. Írás van róla. Ha nem mennek

szépszerével, másként beszélek. A katona nem tréfál. Lássák, mennyi van itt.

— Mink se vagyunk kevesen.

— Azok szúrnak, lőnek.

— Itt a fejsze.

Ezt egy ember mondta, de amint belekongott hangja a csöndbe, egyszerre kiabálni kezdett mind.

— Nem megyünk, minden a mienk!

Körülvették őket az asszonyok s most már összevissza, a dühbe belesápadva kiabálták:

— Nem megyünk! Menjenek maguk, mi dolguk van itt!

Egy gyerek rögöt hajított bele a tömegbe. A kemény sár a tiszt lába előtt puffant szét. Még nagyobb lett a lárma, rekedt, vad ordítozás töltötte be a tiszta, hideg reggelt. A tiszt várt. Mikor észrevették, hogy nem veszíti el a fejét, csöndesebbek lettek, csak akik hátrább állottak, a tájékozatlanok kiabáltak még, egyenként hallgatva el, amint észrevették, hogy mindig kevesebben és kevesebben vannak.

Végre szóhoz jutott a főhadnagy. Körülnézett, keresett egy értelmes arcot, s amikor megtalálta, magához intette az öreges, komolyképű parasztot.

— Magyarázza meg a barátainak is, amit mondok. Mostantól számított két óra hosszáig várok. Azalatt kitakarodhatnak az erdőből. Ha akkor még ember lesz itt, másként diskurálunk. Értette?

— Igen, tiszt úr, de nem megyünk ám... Előbb hozzák vissza a bírót.

— Az a zsandár dolga. — Mielőtt elment volna, mégegyszer visszafordult. — Emberek, minek mondanék maguknak mást, mint ami igaz. Higgyék el nekem, baj lesz, ha nem engednek. Mi nem vagyunk zsandárok, aki bekíséri ezt vagy azt, hanem aki velünk jön össze, az itt is marad a gyepen.

A parasztok lármázni kezdtek.

— No, no, talán nem olyan hangosan.

— Hangosabb is lesz még, ha a puska kezd beszélni.

A tiszthelyettes leheveredett a köpönyegre a katonák előtt. Sápadt volt s izgatottan beszélt a főhadnagy fülébe, de csak halkan, hogy ne hallják meg a katonák.

— Nem katona kell ide. Háború ez? Ilyen népség ellen indítanak minket.

A főhadnagy rászólott:

— Hallgass.

Odaát szervezkedni kezdett a másik tábor. Egyre fenyegetőbb lett a hangjuk s nemhogy fogytak volna, de mindig tömörebb és nyüzsgőbb lett az emberboly, amibe összegabalyodtak. A mutató pedig szaladt a nagy ezüstórán, amit maga elé tett a főhadnagy a köpönyegre. Egy óra letelt már, amikor újra feléjük indult a főhadnagy. Most már vele ment a tiszthelyettes is, közelről akarta látni ezeket az embereket s ő is mondott valamit németül, amit nem értett meg senki. Mikor látta, hogy hiába beszél, idegesen hadonászott, mutatta a kardot meg a revolvert s fölintett az égre. A parasztok komoran fordultak el tőle.

A főhadnagy megint előkereste a maga emberét.

— Volt katona?

— Voltam.

— Tud németül?

— Nem.

— Hát ki tud?

— Senki.

Erre elővett a zsebéből egy írást, csapkodni kezdte a kezével a kiterített lapot s most már ő is elvesztette a nyugalmát.

— Maguk bolondok, meg vannak veszve. Ide nézzenek. Bele van írva a parancsba, hogyha nem mennek szépszerével, hát lövünk. — Kirántotta a kardját s lökdösni kezdte azt a parasztot, aki legközelebb állott hozzá. — Nem megy? Takarodjon! Nem akarom a vesztüket, bolondok.

— Nem megyek. A mienk az erdő. Nem parancsol itt az úr. Az enyém meg ezeké....

— A király mindenütt parancsol.

— Itt még az se. Ez itt mind a paraszté. Apám meg nagyapám is vágták.

A főhadnagy elhallgatott s intett a tiszthelyettesnek.

— Jer.

Visszamentek s újra végigheveredtek a köpönyegeken. A katonák mozogni kezdtek, megigazítottak magukon egy szíjat, némelyik a bajonétot próbálta kihúzni a hüvelyéből, újra visszacsapkodva, hogy vígan jár-e, az elfoglaltságukat akarták beletakargatni a hiábavaló mozgolódásba s odasandított-

tak a tisztek felé a köpönyegre, amiről kifehérlett a nagy ezüstóra. A mutató rohant előre a számok között. Elől az altisztek számítgatták a perceket s minden nagyobb numerusnál, amit áthágott az időszámító kis acélérc, érezték, hogy átszalad rajtuk a hideg.

Túl pedig munkához láttak a parasztok. Újra fölfogták a fejszét s nekimentek a fáknak. Olyan volt a munkájuk, mintha a halállal birkóznának. Szakadt róluk a verejték, a vénemberek ledobták magukról az ujjast, kiabáltak: — Neki, hé! Vágjad! — A gyöngébbek erőre kaptak a többi fanatizmusától s biztatták magukat, nagyokat rikkantva: — Héjjé! Ne félj pajtás! — Szétszóródtak hosszú, ritka sorba, döngött fejszéjük alatt a sok korhadt nagy fa, amint belesuhintottak. Némelyik megreszketett, a taligák fölé pillantott a tisztásra, szeretett volna fölkapni egyre a sok közül és elnyargalni, de már nem volt ereje ahhoz sem, hogy szembeszálljon a lázzal. Sunyin, remegve pillantottak az egymással suttogó tisztek felé s biztatták egymást.

— Ne félj, nem lő. Nem mer.

Újra közéjük ment a főhadnagy. Halvány volt, tétovázva beszélt s nagyokat nyelt, amíg egymás mellé rakta a szavakat.

— Nem mennek kendtek?

— Nem. A maga erdejében úr a paraszt is.

Az egyik fölemelte a fejszét s a főhadnagy felé suhintott vele.

— Leütöm az urat, ha nem megy innen.

A főhadnagy is kardot rántott s végigvágott a fejszés ember arcán. A tömeg még magához sem tért, már náluk volt. Rekedten kiabált.

— Kimennek az erdőből, vagy nem?

— Nem, az istennek se. Egy életünk, egy halálunk...

A tiszthelyettes egy fa mögé állott s hozzátámaszkodott vastag derekához. Reszketett, hogy majd hanyatt nem bukott, mint egy tuskó.

— Aki akar, menjen amíg tud.

A fa mögé ment a kadéthoz, valamit akart neki mondani, de amikor látta, hogy milyen állapotban van, szó nélkül otthagyta. Megint a parasztok felé tartott s a dühtől reszketve kiabált.

— Marhák, barmok! Ki innen!

A parasztok egyszerre követ, rögöt, tuskót dobáltak feléje. Egy kemény rög a homlokán találta s föltaszította feje tetejére a sapkát. Széles vörös szalagban indult meg homlokáról a vér, végig az arcán, le a zubbonyra. A parasztok veszettül ordítottak, most már közelebb jöttek s kopogni kezdett a sok kő és keményre fagyott sár a katonák fején. — Neki! Üsd agyon! Verd a kutyát! — kiabálták a túlsó oldalról. A főhadnagy zsebkendőjével a vért törülgette le szeméről, hogy lásson. Mikor visszanézett a legényekre, látta, hogy azok is véresek, kettőt közülük puskára fektetve vonszol hátra a többi. Lihegett, levegő után kapkodott s még egyszer átkiabált a parasztokhoz.

— Ki az erdőből! Ki!

Mikor újra kőzápor repült el a feje fölött, félreugrott a katonái elől és vezényelt:

— Tűz!

Egyszerre dördült el valamennyi puska s azután nagy csend lett. Iszonyú füst takarta el a világot, nem lebegve magasabban mint az ember szeme s azután hallatszott, hogy dübörög a föld a sok csizma dobogása alatt, amint rohantak el a másik oldalon. A taligákban nyerítettek a lovak, azután egymásután összeakadva, egymásba gabalyodva rohant végig a mezőn mind, a gazdátlanokat magával vitte haza a ló őrült vágtatással. A fák között pedig halottak és sebesültek feküdtek sorjában, nyögve, jajgatva, némelyiknek utolsó sóhajtását fogta föl az, aki éppen ráhajolt, egy öreg paraszt pedig a könyökére támaszkodva siránkozott, míg mindig gyöngébb és gyöngébb lett a hangja:

— Mert egy kis fát gyüjtött az ember télire, egy kis forgácsért, amit összeszedtünk....

A VILLAMOSKOCSI üresen indult el a végállomásról. Vörös lámpája erőszakosan fúrta bele magát a ködös, szürke sötétségbe. A kocsi elején hegyesre faragott tuskóforma alak dirigálta a fékezőt. Azért volt ilyen különös formája, mert fejére húzta a szürke köpeny csuklyáját s ebből csak a szemét meresztette bele az útba, folyton lármázva a csengővel, akár észrevett maga előtt valamit, akár nem, inkább csak azért, hogy valami hangot halljon. Hátul a kalauz a pénzét számolta. A táskájából kivett egy csomó hatost s egyenként átolvasta a másik kezébe. Nem ment nagyon könnyen a munka. Az arcán meglátszott, hogy nagyon megkínozza az eszét ez a sok hatos. Mikor végzett velük, a jegyeket vette sorra. Megnézte, hogy melyikből mennyi maradt, megint összenézegette a pénzét és elkomorodott. A káros ember csendes töprengése ült az arcára. Mikor aztán hiába nézegette a pénzt meg a jegyeket, sehogy sem akart rendbejönni a dolog, visszacsapkodta az egészet a táskába s dühösen rángatta meg az állomásokon a szíjat, amelynek végén a kocsivezető csengőjére billen rá a kalapács.

Egyik állomáson egy földije kapaszkodott fel a kocsira.

— Nini, Rácz úr — mondta a kalauz. — Micsoda szél hordja erre mifelénk?

— Itt lakom a Palánk-utcában.

— Bádogos még mindig, vagy talán hogy valami hivatalt vállalt, teszem fel, hogy diner lett, vagy mi...

— Csak a mesterséggel szegénykedem, verje meg az isten. Mikor is találkoztunk utoljára, van vagy hét-nyolc éve, ha nem több. Azóta már kétszer voltam mester. Most megint csak benn dolgozom a fedőgyárban. Nem boldogulhat az ember. Itt a fábrikában mindent olcsóbban megcsinálnak. Komisz munka, ráfújnak s behorpad, hanem olcsó. A szegény

ember még hozzá sem fogott s ezek itt már készen vannak vele. Meg szép is. Olyan fényes minden edényük, mint a tükör, agyonnyomják az embert.

— Úgy?

— Agyon. Inaskodik az ember, meg vándorol, hogy majd leszakad a lába, aztán próbál, meg kínlódik s ez a vége. Szerencse, hogy meghalt az asszony...

— Elhalt szegény?

— El, el, isten nyugtassa meg. Magának itt, látom, jól megy dolga. Ha fárad, hát megvan érte a szép fizetése, biztos....

A kalauz a számadásra gondolt s megint elkomorodott.

— Éppen azt számítgatom, hogy nem találok hetven krajcárt. Tán, hogy egy koronát adtam vissza hatos helyett... Olykor-olykor úgy megrohanják az embert, hogy elveszti a fejét. Hiába kiabálok, hogy tele van a kocsi, nincs hely, az úrféle tolakodik, aztán fizethetek. Az embernek csak két keze van, nem négy, mint a majomnak, szakítom a jegyet, szakítom, fizetnek, sürgetnek, lecáfolnak, elől-hátul le meg fel ugrálnak, aztán ismerd ki magad. Az ipar mégis csak ipar. Nincsen annyi sok emberrel kellemetlenkedése, nem szidják az urak...

— Nem, csak még azt a kis pénzét is lehúzzák a kárba. Rosszul vágod a lyukat a bádogba, fizetsz, behasad a fedő széle a kalapács alatt, fizetsz. Tíz krajcár, húsz krajcár, ötven krajcár, sír az ember, amikor a hét végén elszámol. Maguknál nincs kár...

— Nincs, hanem ha felír a rendőr, mert sok a kocsin az utas, a kalauz felel érte, ha nyitva marad valamelyik ajtó, a kalauzt büntetik, ha az urak felugrálnak menetközben, az is az én bajom. Az ipar mégis csak ipar... Ha az ember dolgozik, hát csak hasznát látja...

Sóhajtott s a zsebeit kezdte kikutatni, hogy talán valahol megtalálja a hetven krajcárt. A bádogos is biztatta.

— Ott, ott, csak keresse. Nem nyelte el a föld.

— Nincs, csak éppen hogy próbálok úgy vaktában, hátha a kezembe akad.

— Talán a bélésbe csúszott.

Egy darabig hallgattak. A kalauz még mindig a zsebeit kutatta sorra, a bádogos pedig a lámpába bámult s szinte

látni lehetett a szemén keresztül, hogyan őröl meg lassú munkájú agya valamit, amit már mindjárt elmond, csak egészen készen legyen vele.

A kalauz befejezte a keresést.

— Nincs, mondom, hogy nincs meg.

— Azt meg én mondom magának, cimbora, hogy bolond, aki tovább is vár. — Közelebb húzódott a kalauzhoz, csak úgy szokásból körülnézett, hogy nem hallja-e valaki és beszélni kezdett a másik panaszos embernek egy csomó háborúskodást, amire mind a ketten fölmelegedtek s úgy néztek egymásra, mintha lázuk lenne.

— Van már a szegény embernek is pártja, oda be kell menni. A báró megy a bárókhoz, a gróf a grófokhoz, miért ne alljon a szegény ember is a szegény ember mellé. Igaz, nem igaz? Ha sokan vannak együtt, majd csak kiokoskodnak valamit. Így csak nem mehet a világ végéig... Én is mennék, hanem nálunk betiltották. Az igazgató kihirdette, hogy mindjárt kicsapja a gyárból azt, aki elmegy a szocialistákhoz. Azt a kis falat kenyerét csak mégse hagyhatja az ember. Maga fiatalabb is, meg jó formája van...

A kalauz a saját gondolatmenetét követve, szórakozottan újra nekiesett a zsebeinek s csak úgy magához beszélve töprengett a baján.

— Nincs meg, a Jézus verje meg, hova lett...

— Majd lenne akkor pénz, meg minden...

Nem beszélhetett tovább, mert a kocsi lépcsőjére felugrott egy rendőr. A kalauz szolgálatra készen nyitotta föl előtte az ajtót, a bádogos pedig behúzódott a túlsó sarokba s hallgatott. A rendőr oda se nézett, nekivetette a hátát a kocsi korlátjának s egy-két szót beszélt a kalauzzal.

— A negyvennégyest ma bejelentették nálunk. Nekiment a hatvanhetesnek. Kutya köd van. Hazamegy most?

— Nem még két utam van. Maga már kiállott?

— Ki, ideje is, harminchat óra óta nem vetettem le magamról a ruhát. Nagy a strapa mostanában az új főkapitánnyal.

A bádogos közelebb ment. Megcsillant a szeme s most már ő is beállott a beszélgetők közé.

— Sok a munka?

— De mennyi.

— Talán nincsenek elégségesen?

— Még kétannyinak is akadna dolga.

— Hát ez az, lássa, ez az, amiről én beszélek, itt a földivel éppen egy kicsit kibeszéltük magunkat. Már kétszer dolgoztam a magam kezére, aztán belebuktam s úgy vagyunk vele, hogy akik nagyobb urak nálunk, azt hiszik, hogy a szegény ember barom, hát hogy meg kellene mutatni nekik, hogy mégse vagyunk éppen bitang jószág. Azt beszéltük itt a földimmel, hogyha van a szegény embereknek pártja, hát bele kellene menni. Nekem igen-igen bajos, mert hát a gyár ellene van, meg itt a komám se igen teheti, kicsapnák a helyéről. Úgy kellene megkezdeni a dolgot, hogy a rendőr urak egyszerre csak mondanák meg, hogy az istennek magának se lesznek kutyái, a főkapitánynak, meg a miniszterek-nek...

A rendőr rábámult a rongyos kis emberre s elgondolkozott azon, amit hallott.

— Hogy nem leszünk kutyája senkinek...

— Azt hát, odavágni nekik a pléhtáblát, aztán könnyen menne minden. A többit elintéznők. Ha maguk nem lovagolnának rá az emberre, meg össze nem taposnák, nagyobb lenne a szegény emberek pártja.

— Nem tapossuk mi.

— Nem-e?

— Nem jókedvünkből.

— Maguknak se lehet valami gyöngyélete. A jó ruha, meg a fűtés, hát aztán még mi? Maguknál se más az úr, mint másutt, csak lehúzzák a kis pénzüket erre, arra, amikor aztán élni kellene, hát nincs.

— Nincs bizony...

— Nohát! Nem jobb lenne úgy, ahogy én mondom?

Valahol a gyalogjárón kiabáltak. A lármára a rendőr odapillantott a bádogosra, mintha csak ez a szegény kis ember zajongott volna.

— Ne beszéljen összevissza annyi szamárságot.

Felelni már nem lehetett neki, mert leugrott a kocsiról. Újra ketten maradtak. Tovább már nem beszéltek s amikor a kocsi járása lassúbb lett, búcsúzni kezdett a bádogos.

— Hát az isten áldja, földi.

A kalauz csak úgy utána pillantott, mintha valami idegen lett volna s mikor megint beindult a kocsi a ködbe, kiforgatta a zsebeit s elölről kezdte a keresést.

A bádogos a gyalogjárón ment tovább. Mikor a kocsi elrohant mellette, utána kiáltott:

— Hát csak gondolja meg, földi, amit arról a dologról mondtam.

TULAJDONKÉPPEN már szombaton kezdődött el a munka. A férfiak a földek közepe táján, hogy minden oldalról egyformán közel legyenek a keresztek, szérűt csináltak. Híg anyagot kentek szét a tarlón, akkora négyszögbe, mint egy pokróc, bokáig benne tapostak eleintén, aztán mindig künnebb és künnebb húzódtak belőle, míg olyan sima lett, mint az asztal; körül azalatt megrakták kévével a szérűt, falat emeltek a kalászos zsúpokból, mintha az a négyszög lenne a szegény gazdaember vára. A kévehordás nyomában verebek szedték a szemet s rá sem hallgattak a kereplőre, mely a föld végén, az országút mellett lármázott. Éppen úgy hozzászokott már a madár is ehhez a csatarához, mint az ember. Vasárnap nagy pihenő következett. A legénynép mulatott csak, meg a lányok. A férfi korán feküdt, hogy ereje legyen holnapra, amikor az következik, hogy az ember kiveszi a termésből a szemet, hasznát látja a múlt esztendőnek. Reggel kimentek a szérűre és amikor az ég rámáján fölbukkant a nap, már puffogott mindenfelé a szalma kalászos felén a hadaró, ritmikusan, megcifrázva, mintha három-négy kovács verné az üllőn a lágyvasat. A férfiak különben komorak voltak s talán még nehézkesebbek, mint máskor. A termés nagyon rossz volt. Nagy polyvafellegek kavarogtak a levegőben a fejük fölött és alig-alig maradt valami kis szem a szérűn, amikor elkapták felőle a kivert fejű szalmát. Bennről a faluból leányének hallatszott ki időnként: egyetlen hang, amire ideges lett a sok paraszt. Amikor pihentek, némán bámultak a kis szemetes búzacsomókra a lábuk alatt, mindenik osztotta a szemével három-négy porcióba, számítgatta az adót, s némelyik úgy verte földhöz a csépét, mintha nem is venné fel újra. Azonközben dél lett. Leányok, asszonyok jöttek kifelé az úton az

ebéddel s fáradtan, ellanyhulva érkezett ki a földekre a harangszó.

A falu üres volt. A nagy familiákból maradtak otthon néhányan, az asszony, a gyerekek, az egészen kicsik és egy-két cseléd. Ebédután lassan, folyton törülközve mentek végig a posta felé az urak és békességesen utánuk bódorgott egy-egy kutya, aki éppen itthon maradt. Kocsinak híre se sehol, csak éppen a felső úton jött egy, de az is letért a malomhoz. Annál inkább kirítt a némaságból, amibe csak messziről dongott bele a puffogás, a jajgatás, amivel kiszaladt az utcára Varga Boldizsárné. A nehéz, nagytestű asszony sietve topogott át az úton egy másik kicsi házba, éppen a bolt mellett s a tornácgerenda oszlopához támaszkodva jajgatott.

— Kata, Kata, jöjjön ki, kománé lelkem...

Másik asszony jött ki a házból, de lomhán, mintha még mindig aludt volna. Ennek más volt a formája is. Szikár, keményarcú asszony volt; ami előlátszott a szoknyája meg az inge alól a bőréből, az sárga, mintha valami színtartó festékben fürdött volna s kis, alig ujjnyi vastag hajfonat csüngött le hátul a fejebúbjáról. Szúrósan nézte végig az asszonyt s úgy beszélt, mintha nem is akarná eltitkolni azt, hogy nem szereti, ha zavarják.

— Mit akar?

— Jöjjön át hamar. Az isten megfizeti, jöjjön. A maga keresztfia, a Béni valamit csinált magának. Az elébb jött haza a szérűről, azt mondja, hogy kalászt vertek a szemébe. Meg is van dagadva a szeme, úgy hogy már alig látszik. És ordít... Jöjjön kománé...

Akkorra már elevenebb lett a rideg asszony. Bezárta az ajtót és sietve ment át a másik házba, el is maradt mögötte a másik, az anya, aki jajgatott és az út közepén megállott imádkozni.

— Édes istenem, édes teremtőm...

A gyermek, valami hat esztendős fickó, a pitvar közepén feküdt a földön és már belekábult a fájdalomba. Piszkos kendőt szorított a szemére és csak nyafogott, míg azt nem érezte, hogy valami beleszúr a fejébe a szemén keresztül, ami áthasogatja a bőrt, meg a csontot, mindent... Ilyenkor visított, amíg birta s aztán erőtlenül esett vissza a földre.

A két asszony megállott mellette s egymásra bámult. Az anya kétségbeesetten, mintha rögtön belebolondulna abba, hogy így kínlódni látja a gyermekét, a sovány, sárga szomszédné pedig inkább vizsgálódva, mintha orvos vagy valami afféle lenne. Végre is lehúzták a gyermek kezét a szeméről. Csúnya vörös daganatot takart a piszkos kendő. Az anya elsápadt és a falnak esett, úgy elrémült. A másik is megilletődve szólott:

— Ilyenkor megtesz az ember mindent. A gyermek mégiscsak beteg, csúnya a szeme. Valamit be kellene talán adni neki.

— Vagy megkenni...

— Ugyan! Nem külső állapot ez... Különben én nem ártom bele magam. Talán ha elszaladna a kapitánynéhoz, az tudna valamit mondani.

A nehéz, kövér asszony már ment is. Porzott utána az út, ahogy szaladt, lihegve s megállva egy-egy pillanatra, míg kifújta magát, mert már-már összeesett. A kapitányné lenn lakott a falu végén s mindenre tudott valami orvosságot. Nem drágát, rendesen olyant, ami mindjárt kitelt a háztól, de ha boltba kellett menni érte, akkor is sokkal olcsóbb volt, mint a patika. Varga Boldizsárné is segített s a kövér asszony nemsokára visszafelé rohant az úton. Valósággal beesett a házba s rekedten nyögte ki, hogy mit tanácsolt a kapitányné.

— Anyatejet kell fejni a fájós szemébe. Honnan vegyem? Honnan?

Zavartan, tétovázva nézett a mellére s az ajtófélfához verte a fejét kétségbeesésében.

— Honnan, honnan?

A másik asszony elsuhant mellette s nem telt bele egy kis negyedóra, már visszajött a pakulárnéval, akinek éppen három hete adott az isten egy kis leánygyermeket. A fiú akkor már az ágyban volt s az anyja mellette sírt, most már csöndesebben, inkább reménykedve, mint vigasztalanul. A pakulárné becsületes, nagy arca sugárzott az örömtől. Boldogan hajolt a gyermek fölé s tele kebléből bőségesen ontotta a vörös daganatba a tejet. A gyermek visított s rúgott, de a két asszony lefogta a kezét, lábát s az anyja fáradtan könyörgött a pakulárnénak:

— Még, még... A magáé is jóllakik, meghálálom...

Valamicskét mégis enyhített a gyermek tüzén a friss tej. Végigfolyt az arcán s hűtötte... Behúnyta a másik szemét is, amely pedig már szintén dagadni kezdett s fájt. Mégis csendesebb lett s az asszony, aki a mellében hozta el az enyhülést, büszkén húzta össze nyakán az inget és mosolyogva, boldogan ment vissza a szép, egészséges kis leányához, aki azalatt egy szűrön, a kutya mellett rugdalózott és nagyokat rikkantott.

Estére se harangoztak még s már nyilvánvalóvá lett a két asszony előtt, hogy az anyatej nem sokat használt. Talán még ártott is. A gyermek szeme mind nagyobbra dagadt s véresebb lett és most már folyton hasonlatosabb lett hozzá a másik is, mintha valami utálatos, borzalmas nyavalya el akarta volna lepni az egész fejét. Néha a homlokához kapott s még élesebben visított. A száraz, sovány asszony ilyenkor elfordult. Nem birta nézni, hogyan kínlódik a gyerek, s belelágyult, valósággal elolvadt a szánalomba. Azon töprengett, hogy hova kellene menni orvosságért. A gyermek most már egészen az ő kezében volt, az anyjának nem vehette semmi hasznát. A nagy, erős asszony az ágy szélére dőlve hangtalanul vonaglott; azt se érezte volna, ha ütik, ha rúgják... Semmi lett belőle.

A sovány asszony egyszerre fölkapta magát és elment. Az ajtócsapásra fölrezzent a gyermek anyja, de rögtön visszaejtette fejét az ágy fájára. A gyermek utána nyúlt, kereste a kezét és rimánkodni kezdett neki:

— Nem látok semmit se, magát se. Gyujtson lámpást.

A szomszédné egy másik asszonnyal jött vissza. Éppen az úton találta, amint a szérűről jött vissza s mindjárt hozta is. A magáéból ígért neki lisztet és darát s tolta maga előtt, mintha valami állatot hajtana. Az asszonynak az volt a híre, hogy nagyon jó doktor. Tömlöcben is volt már s mostanság már csak akkor hajlandó megosztani a tudományt a szenvedőkkel, ha semmi gyanús ember nincs a közelben, teszem fel kisbíró, zsandár, vagy valami úr. A házba sompolyogva elgondolkozva állott meg a gyermek fejénél. Nem tudott rögtön tisztába jönni magával; ilyen esete nemigen lehetett.

— Talán egy kis porcukrot kellene a szemébe fújni szegénykének — mondta — vagy hogy ecetes tormával borogatni. Talán kámforos pálinka se volna rossz.

— Csak egyet mondjon, ne annyit. Megbódul az ember.

— Hát az ecet, az való neki. Csak rá kell tenni. Ha nem használ, akkor már az isten ő szent felsége se akar segíteni.

Maga is letelepedett az ágy mellé s a szakajtó rongyba gyömöszölt ecetes tormát ő szorította le a saját két nagy vörös kezével a gyermek szemére. A gyermek magasra dobta magát az ágyon s hörgött percekig, míg össze tudta szedni magában azt a hangot, ami végtelen fájdalmának megfelelt. Akkor borzasztót kiáltott, mint egy férfi, akit fejbevágnak s felült az ágyon. Pici karjával hadonászott, megmarkolta az ágy deszkáját és rázta, hogy majd leszakadt alatta a nyoszolya s lassan-lassan halt ki belőle a hang. A doktorasszony vállatvont s némileg aggodalomasan suttogott a másiknak.

— Nem tűri, nemhogy használjon.

A szegény asszony szeméből kicsordult a könny; a földhöz csapta és az agyagba taposta a szakajtórongyot. Azután két száraz keze közé fogta a gyermek fejét s beszélni kezdett hozzá, míg könnyeivel az arcát mosta.

— Buksi, te kicsi, no fáj ...

A gyermek elalélt. Valami kicsi megkönnyebbülés látszott rajta. Feje visszaesett a párnára, kis, színtelen kezecskéivel belefogódzkodott a szikár, csontos karba, amelyre ránehezedet forró, lázas teste s inkább csak egészen magában, hogy csak kitalálni lehetett, de hallani nem a szavát, az anyját szólította. Az összetört asszony erre fölnyitotta a szemét s mereven bámult rá a gyermekre.

— A magáé no! Mit nézi! — mondta az idegen asszony s dühösen rázta meg, amikor erre se akart életre ébredni.

A másik asszony szórakozottan állott fel az ágy mellől, kétszer-háromszor végigjárt a szobán, látszott az arcán, hogy valamin töpreng s azután egyszerre föllódította helyéről a doktornét.

— Nem tud maga semmit, de azért megkapja a lisztet meg a darát, ha hamarosan fuvart kerít.

— Honnan, lelkem? Mind a szérűn vannak.

— Józan Sándor itthon van, oda menjen. Mondja neki, hogy négy pengőt adok Mária-Büdig. Legyen itt mindjárt.

Az asszony elment s a szomszédné letérdelt a másik mellé a földre és a fülébe kiabált, hogy hátha megérti.

— Vargáné, elmegyünk a Szent Szűzhöz, Büdre. Annak segíteni kell. Nekem nem vérem itt ez a gyerek, de azért úgy imádkozom, hogy tán jobban, mint maga.

Az asszony intett, hogy érti. Fölállott s szépen rendesen kezdett készülődni. A gyereket lepedőbe hengergették, mielőtt elmentek volna, a Mária-kép alatt meggyujtottak egy mécsest s a tornác padkájára egymás mellé ülve, szó nélkül várták a kocsit. Amikor megjött, fölültek, az egyik asszony a gyermek fejét, a másik a lábát szorította magához s mind a ketten elkezdtek halkan a fogaik között imádkozni. Már alkonyodott. A gyermek testén mintha a hideg futott volna végig, úgy megreszketett. Az anyja jobban a fejére húzta a lepedőt s amikor rápillantott, megragadta a másik asszony karját és nyögve beszélt.

— Nézze, mintha feketednék.

Az is belenézett a lepedő tölcsérébe s halványan meredt reá a mozdulatlan gyermekre. A fiúcska halántéka igazán feketedni kezdett, előbb csak egy karikában, azután mindig sötétebb lett a folt. De élt. Mintha vígasztalni akarta volna a két asszonyt, egyet-egyet rúgott rajtuk, vagy a kezével bökött beléjük, de gyengén, alig-alig, hogy észrevették.

Hallgattak aztán az egész úton. A sovány asszony átfonta még a szomszédját is az egyik karjával, nehogy kiessék a kocsiból, s úgy kiabált a lovakra: gyihé! gyihé! — A hangja rikácsolt s a kis lovacskák igazán megijedtek tőle, mert galoppban iramodtak neki a büdi kaptatónak.

A csodatévő szűz asszony képe a templomban volt Büdön. A két asszony nyitva találta az ajtót. Akkor már csak az anyja karjában volt a gyerek s a nehéz nagy asszony végigesett a kövön s a feje fölé tartva a hideg, most már csak alig pihegő kis testet, rikoltva követelőzött.

— Itt van, no most! Lássam, hát lássam! Mária, add vissza, Mária, ne vedd el.

A sovány szomszédné hátrább húzódott és úgy imádkozott, hogy egy pillanatra meg nem állott a szája. Gyors, sietséges motyogása volt a kíséret ahhoz az őrjöngéshez, amivel a másik asszony sikongott a szelíden mosolygós asszonykép előtt.

És lassan egészen fekete este lett.

HADAK SÁNDOR, akiről ebben a néhány sorban szó lesz, író volt. Töprengő, finomlelkű ember, utálta a vásárt, roppant nagyrabecsülte a pennáját, csak akkor írt vele, ha igazán volt valami mondanivalója. Különben azt hitte a kis, hegyes szerszámról, hogy fegyver, amivel harcolni kell a közért s ennek folytán csupa tendencia lett minden sora, amivel azt érte el, hogy akik csak az esztétikai szépért írnák s megvetik az akciót, mélységesen lenézték. Hadak Sándort ez nem keserítette el. Azt gondolta magában, ez a világ nem olyan tökéletesen boldog, hogy most már csak esztétikai gyönyörűségről kellene gondoskodni számára. Előbb valami általános nivellálásnak kell elkövetkeznie, ezt pedig nem adják csak úgy a maguk jószántából azok, akik megrövidülnek vele. Szúrni kell rajtuk egyet-egyet a pennával s ha aztán majd minden rendben lesz, jöjjenek a fülemilék és daloljanak. Addig azonban a romboló és építő erőé a hatalom.

Hadak újságíró is volt azonkívül és amiről ő is gyakran megfeledkezett s én is, íme, majd hogy elfeledtem, szegény ember is. Amit írt, azt nagyon értékesnek találták a többi írók, meg is beszélték a kávéházban, meg a klubban, hogy milyen nagy a becse, de csodálatosképpen éppen azoknak tetszettek a dolgai, akik nem vásárolnak könyvet. Ilyenformán nagyon szűkkeblűeknek mutatkoztak vele szemben a kiadók. Jó tanácsokat adtak neki, hogy nádból faragjon magának tollszárat, mert az könnyű és virgonc, mondhatnám játszi lesz annak folytán az olvasmány, ami kikerül alóla. A közönség ezt szereti. Ha folyton csak úgy ír, hogy az embernek teletölti a fejét megoldhatatlan kérdésekkel meg gonddal, nem használhatják a kéziratát. A polgárember egész nap dolgozik, izzad, estére ki van merülve. Most már vagy színházba megy, vagy elővesz valami könyvet, de

mindenképpen mulatni akar. Tessék valami nagyon szerelmes mesét kigondolni, jól teszi, ha sok humort vegyít bele, jöjjön ide, mondja el s akár előleget is adunk reá — mondták egynémely könyvkereskedők s Hadak Sándor mérges volt, gorombaságokat felelt, azonközben pedig, mikor otthagyta a cifra boltot, szemébe szökött a könny és belül marcangolni kezdte a sikertelenség tompa fájdalma.

Tanulni azonban sehogyse akart a könyves boltosoktól. — Öt esztendő, tíz esztendő — gondolta magában — s mi leszünk az urak. A literatura nem kutyakomédia, hogy csak mulattasson s fölkeltsen az agyban némely olyan érzéseket, amik hasonlatosak a gyönyörűséghez, annak vezérszerepe van abban a nagy munkában, hogy át kell gyúrni a szíveket meg az agyakat s istenibb formát kell adni az ember lényegének. Már annak ez a rendje, mert máskülönben a világ végéig csináljuk a mi kis politikánkat s nyom nélkül szalad el felettünk minden tanulságaival egyetemben a nagy idő.

Ezeken gondolkozott Hadak Sándor, míg hazafelé bandukolt egy este s megfordult a fejében egy novella-ciklus tervezete... Szó lenne benne egy pékről meg egy diurnistáról... különben ez már csak részlet... A fő az, hogy az üzérkedésbe kellene behozni valami becsületes rendszert egyelőre, hogy minden hízott libával s pulykával egyetemben ne egye meg a pék a diurnistát is. Míg eljönne az igazi rend, ami szörnyen lassan bontakozik ki a tegnapból meg a mából, legalább valamit biztosítani kell...

Fenn az asszony azzal fogadta, hogy ott volt Nagy Náci, a csizmadia. Megmérte a kis fiú lábát s azt mondta, hogy még este visszajön.

— Mit akar? Elsején küldtem neki hat forintot.

— Nem azért, valamit akar veled beszélni. Azt mondja, hogy valami újságot akar. Különben hiszen majd elbeszéli... Azért szép tőle, hogy rád gondolt.

— Igen, igen... Micsoda újságot?

— Nem tudom, de pénzt hozna, azt mondja...

— Majd meglátjuk...

Alig vacsoráztak meg s már megérkezett Nagy Ignác. Kapott egy poharat, amit az asszony színig teletöltött borral, letelepedett az asztal mellé, maga mellé csapta le az

abroszra a vizes sapkáját s amikor már ivott és új bort kapott, elmondta, hogy miért jött.

— Amint hát már bizonyosan tudja is, Hadak úr, az ipartestületben én vagyok az elnök. Nem azért mondom, mintha sokra tartanám a rangot, hanem hát így van, bennem összpontosult a bizalom. Van is ott egy kis tekintélyem, keresztülviszem, amit akarok. Hát most úgy esett, hogy egy jópennájú ember tisztességes keresetre tehetne szert nálunk. Pár nagy mester fölvetette az eszmét, hogy csináljon szakközlönyt az ipartestület. Én is pártfogoltam s rögtön magára gondoltam, Hadak úr... Gondoltam, vékonypénzű legény az ilyen írófajta, nem árt neki egy kis mellékes haszon...

— Aztán mit akarnak a lappal?

— Egy az, hogy van a cipészeknek is, pedig hát az ipartestület nem engedheti, hogy éppen ők előnkbe vágjanak. Meg aztán meg kell védeni a mesterek érdekeit, mert újabban mindig magasabbra akarják srófolni a legények a munkabért. Céh már nincs, aki közibük vágna, hát így a sajtó útján remél valamit az ember. Különben hiszen nem sok írás kellene abba az újságba. Úgy kontempláljuk, hogy a fődolog lenne a hirdetés: Bécsből sokat lehetne kapni, mert nagyon aspirálnak a német bőrösök a magyar csizmára. Meg aztán meg lehetne nyerni a fejbőrösöket, a lakkosokat, a kérgeseket, akik nagyban árulnak s lenne benne egy lap, amin a legények ajánlkoznának a mesterekhez, meg a mesterek keresnének legényt. A legények huszonöt-harminc krajcárt fizetnének a hirdetésért...

— S a mesterek...

— Hogy mondja? Hát a mesterek semmit. Az övék az újság.

Az asszony kedvetlenül hallgatott az asztal végén s csak néha pillantott föl az urára nedves, kunyoráló pillantással. Mikor az kikerülte a nézését, hozzáment és a fülébe súgta:

— Ne légy goromba hozzá... kérlek szépen...

— A haszonnal meg aztán úgy leszünk, hogy osztozunk. Fertálykor, vagy amikor jónak látja, leszámol a titkárral. Zsebrevágja, ami a magáé, idővel szép kis summára nőheti ki magát a pénzecskéje. Az írással nem lenne sok dolga. Ellátnók mi... Magam is megeresztenék minden két-három hétben egy-egy cikket, csak éppen, hogy simítani kellene

rajta itt-ott. Ha úgy benézne hetenként kétszer-háromszor egy-egy órácskára, összeütné az egészet... Aki ért hozzá, annak rááll a keze... Igazán mondva, hát én úgy gondoltam magára, Hadak úr, hogy egy kis pénzt szerezzen. Elkel erre, arra... Az apáink is jó ismerősök voltak, az öregúrnak harminc esztendeig dolgozott az én öregem, hát mondok az asszonynak, az ilyen diáknép, aki csak mindig ír, akár kell, akár nem, rá van szorulva a pénzre, juttasson neki az ember, ha már elnök...

Hadak némán bámult rá a csizmadiára. Ez a zsíros, pocakos ember egyszerre nőni kezdett előtte, szélesedett, mintha az övé lett volna most már az egész asztal, a sapkája nagy feketesége mellett elvesztek a poharak meg a hamútartó, uralkodni kezdett, az övé lett a hangos szó, a másé csak a csendes, kipöfögött belőle a gőg s most már ismételte is azt, amit utoljára mondott:

— Úgy gondoltam, hogy nem árt majd egy kis pénzmag. Nő a gyerek, iskoláztatni kell, hát majd hozzájárulunk mink is.

Hadak nem mert felnézni. Félt, hogy kiordít belőle a düh. Közben a háta mögé került az asszony is, simogatni kezdte a haját a homlokán kezdve szép csendesen hátra, le a nyakáig. Ez csillapította... Hátra is mosolygott, mintha azt akarta volna mondani: ne félj — s mikor a vendég kérdezte, hogy hát mi lesz, csendes türelemmel felelt:

— Beszélünk még róla, majd meggondolom...

Mikor a csizmadia elment, egy szót se szóltak többet a dologról. Az asszonyt bántotta egy kicsit az, hogy Nagy Náci úr olyan elégedetlen formán távozott, mert félt, hogy holnap elküldi az egész számlát, de nem szólott semmit. Valami nehézkes csend támadt a szobában, ami fojtogatni kezdte a lámpát, mert a nagy kerek láng mintha fulladozott volna, nagyokat lihegett. Egyszerre utolsót szusszant és meghalt. A másik szobából átpislogott valami világosság, egy gyertya az éjjeliszekrényről, ami talán meleg, barátságos derű lenne, ha közelebb jönne, arra azonban egyiknek sem volt kedve, hogy behozza. A tágas nagy szobában utálatossá kezdtek lenni a szagok is. A lámpakorom bűze vetekedett a csizmadia hájas csizmájának a szagával, büdös gőzbe vegyültek össze, az ember megborzongott, fölállott, hogy feküdni men-

jen. Az asszony úgy kísérte, mint egy hűséges jó cseléd s ösztönszerűleg nyúlt utána a kezével, mintha kérlelni akarná, hogy ne bosszankodjék.

— Igazad van, nem neked való az ilyesmi... Ámbár hogy talán pénzt hozna... A családos ember mégis más, mint aki egyedül van. Annak mindegy...

— Ugyan hallgass. ....

Reggel még kilenc óra sem volt s már idegenek csengettek az ajtón. A cseléd azzal jött be, hogy valami nem igen finom forma urak keresik az urat s várnak az udvari szobában. Hadak hamar felöltözött és kiment hozzájuk.

Három kopott, félszeg ember ült szétszórva a székeken s egymást taszigálták a pillantásukkal, nem tudva hirtelenében elhatározni, hogy ki beszéljen. Végre is fölállott közülük az egyik, egy hosszú, száraz betegformájú ember s félénken, húzódva, beszélni kezdett.

— Úgy halljuk, hogy tegnap este itt járt Nagy Ignác úr s újságot akarnak a mesterek. Mi kérem itt segédek vagyunk s azért jöttünk, hogy ne tessék belemenni abba a dologba. Reánk törnek kérem... Egészen tönkre akarnak tenni... Kiszámíthatom az úrnak papiroson, hogy valóságos rabszolgák vagyunk... Úgy élünk mint a barmok, zöldségen. A gyerekeink betegek, rongyosak, az asszonyok siránkozók, panaszosak, éjjel-nappal nem tudunk megkeresni annyit, hogy valahogyan éljünk. Ha mi elmondhatnók valahol a bajunkat, az lenne az áldás.

A másik kettő is ráhagyta:

— Bizony, bizony.

— Nem kellene nekünk valami cifra nagy újság, csak éppen egy kis nyomtatott papiros, ekkora ni, mint a két tenyerem... Aztán láthatná a világ, hogy mik vagyunk... Ha el tetszik jönni hozzám a Hajcsár-utcába, mutatok egy szobát, amilyet a nagyságos úr sohase látott. Csupa penész, olyan a teteje is, mint az alja, nincs rajta tapasztás. A gyermek már három hete torokfájós s nem tudtam még neki megcsináltatni az orvosságot, amit fölírt a szegénydoktor, pedig három órát se alszom egy éjjel, mindig dolgozom darabszámra... Nekik sincs jobb dolguk.

Rámutatott a másik kettőre. Ezek közül is fölállott az egyik, hogy valamit mondjon.

— Tudja, nagyságos úr, hogy kinek van jó dolga? Annak, aki lop...

Hadak nézte őket és elszorult a szíve. Magában mormogott... — Szegények, szegények.

Újra a hosszú ember beszélt.

— Nincs törvény, se szabály, se semmi, ami nekik is parancsolna. Fizetnek amit akarnak, akkor, amikor nekik tetszik, kidobnak, elcsapnak, nem használ semmi, annyian vagyunk, hogy ha száznak eszébejut nem dolgozni, jön a helyébe kétszáz, háromszáz, ezer. Egészen az övék vagyunk, mint a kutyák... Igaza van itt a pajtásomnak. Az boldogul, aki lop...

A házigazda szeme előtt vízben kezdett úszni a három legény. Alig tudott szólni, annyira szorongatta torkát a szomorúság és a keserűség. Kutatott valami után, amivel segíthetne rajtuk, de nem jutott eszébe semmi. Végre is látta, hogy tehetetlen s olyan tanácsot adott, amilyet tudott.

— Menjenek hát lopni. Én mondom maguknak. A gyereknek éhezni nem szabad. Én nem tehetek semmit. Pénzem nincs. Az írás semmitse ér. Menjenek, ne jajgassanak tovább a nyakamon.

Csendesen, vigasztalanul botorkált ki a szobából a három kopott legény.

JÖTT AZ ORVOS meg a rendőrbiztos s aztán meg még a kirendeltség: két gyalogos rendőr és egy detektív. Kocsikból szállottak le. A kapu mellé hajtottak, föl a gyalogjáróra, hogy egyenesen a küszöbre léphessenek a kocsik szőnyegéről. Az utcában mindenfelé tenger volt a sár, szürke, híg piszok, amit idegesen szaglásztak meg a lovak s amiben elmosódó, zagyva képekben tükröztek vissza a kétfelől rendetlen glédába sorakozott házak.

Az orvos finom, pászmásfüstű virzsiniát szívott s kínálta a biztost is.

— Köszönöm, csak gyengébbet szoktam. Ez nagyon megköhögtet.

— Magam is inkább amolyannal élek, de ha kijövök ezek közé, erős szivart szívok.

Közben a rendőrök kizörgették pincéjéből a házmestert, egy idétlen, piszkos embert, aki káromkodva jött elő s csak akkor kapott a sapkájához, amikor észrevette a hatósági népeket. A rendőrök rákiabáltak, hogy minek váratott magára.

— Nem látja, hogy a komisszió van itt? Úgy mozog, mint egy nagyságos úr, tempósan...

Az urak a nedves, szürke falhoz lapulva mentek végig az udvaron egy keskeny, a fallal együtt kanyargó ösvényszalagon, amit nem lepett el a habarcs. Az a kezük, amellyel hozzátámaszkodtak a falhoz, penészszagú lett. A biztos meg is járta, mert lesiklott a sárba s bokáig merült bele a híg mocsokba. Míg az egyik rendőr zsebkendőjével a cipőjét törülgette, mérgesen kiabált:

— Egy deszkát vagy valamit lehetne idetenni... A teremtésit...

— Ellopják a lakók...

— Mit, ellopják? Aki lop, azt be kell panaszolni. Majd elbánik vele a törvény...

Egy-egy ablakon félrelibbent a függöny, ijedt arcok mutatkoztak itt-ott s némely partájban hangos lett a beszéd. A lakók érdeklődni kezdtek. Valahol hátul nagyon sírt egy gyerek, de rögtön elhallgatott, amikor meglátta az urakat és a száját eltátva bámult. Egy lépcső alól előkuncsorgott egy kis kopott szürke kutya. Vonított, de nem erőszakoskodva, dühösen, mintha valami gazdag embernek a kutyája lett volna, hanem panaszosan, inkább megilletődve... Mikor közelebb jöttek az urak, elsompolygott s alattomosan pislogott hátra. Közben apró, szemcsés hóval vegyes hideg eső csapott le sűrű, ferde sugarakban, felzavarva a sár sűrű mozdulatlanságát. Az urak felgyűrték a kabátjaik gallérját, még inkább elkedvetlenedtek. A házmester kihozott egy ócska kék esernyőt s udvarias akart lenni, bár egy cseppet se illett az esetlenségéhez a vállalkozás. Benyitottak minden kis ajtón köröskörül az udvarban. A nagy csendbe, amit csak néha szaggatott meg a kis kopott kutya nyöszörgése, erélyes kiabálás hallatszott ki a lakásokból:

— Megmondtam! Hallották! Magyarul beszélek!

Csendes, a nyomorúságos embereknél közös hangon feleltek itt-ott valamit, de halkan, beleveszve a hatalom dörgésébe.

— Nyolc nap alatt kihurcolkodik.

— Igenis kérem, de hová?...

— Az a maga baja! Fölvesz valami tisztességes, egészséges lakást...

— Tovább, tovább. — Belenéztek egy megrubrikázott ív papirosba s a biztos a tizenegyes számú lakás után kérdezősködött. — Havár Simon suszter, az lakik benne?

— Az.

Mikor beléptek a szobába, mintha az orvosba is, meg a biztosba is belenémult volna az erélyeskedés. A rendőrök már nem is fértek be, csak az ajtóból bámulták némán ezt a lakást, amikor már hozzászokott szemük a gőzhöz, amit a fal és az agyagpadló kilehelt magából, hogy megegye az embert. Az ajtót pedig elzárta egy emeletes ágy, amiben lenn valami párnaféle vörös rongyot gyűrögetve a feje alá,. egy

sovány vénasszony köhécselt és kiabált, amennyire megengedte az ereje.

— Az ajtót, az ajtót tegyék be...

A többi bútor úgy egymásra volt hányva, mintha csak tegnap költöztek volna be. Ép holmi nem volt közte semmi. Félrelibbenve támaszkodott neki a falnak egy piszkos szekrény, az asztal lapjából éppen a közepén hiányzott egy deszka, bele lehetett nézni felülről a fiókba, ahol a kenyérhulladék penészedett s részegen tántorogtak a székek. Az ablaknál, éppen a három ép üvegszem alatt, ahol valamicskét engedett a szürkeség, a hosszú, száraz Havár Simon kalapált. Bosszankodva nézett föl, amikor bejöttek az urak, még kettőt-hármat ütött a vastag bőrre s csak azután hagyta abba a munkát.

Az orvos az asszonyhoz ment, a sötétben a keze után tapogatózott s az ütőerét vizsgálgatta.

— Hogy van?

— Csak úgy ni, se jobban, se rosszabbul.

Havár közelebb jött s egy kicsit megreszketett a hangja, amint beszélni kezdett.

— Ha szíves lenne a doktor úr, hogy talán be lehetne vinni a kórházba. Nem szívesen hagynám el magam mellől, de hát itt csak beteg lehet az ember, meg nem gyógyulhat.

— Hja, nehéz dolog... akit otthon is ápolhatnak, annak nem való a kórház.

A hosszú, sovány ember felhúzta a vállát s visszament a munkájához.

— Hát akkor rendben van, nem szóltam semmit.

— Már a multkor megmondtuk magának, hogy innen ki kell menni.

— Mondták, mondták...

— Miért nem hurcolkodik hát ki?

— Hova? Minek? Jó itt. Megvan az embernek a csendje. Örökké egészséges senki se lehet.

— Bolond beszéd.

— Hát bolond, bolond... Kinek az, kinek nem... Nekem elég okos.

— Ha nem megy szépszerével,majd kitesszük.

— Hová?

— Az utcára.

— Aztán ott jobb lesz?

— Ugylátszik, hogy arra vár.

— Nem várok én az uraktól semmit.

— Másként is beszélhetne, hallja.

A száraz ember végignézett rajta, már a torkán volt a szó, amit felelni akart, de lenyelte s visszaült a székre kalapálni. Nyugodalmas lassúsággal, mint akit most már nem érdekel semmi, apró faszegeket öntött ki maga elé a kis asztalra, hosszú fonalat fejtett le egy karikáról s kibámult az ablakon a szürke világba.

— Hát megértette, hogy kitelepítjük?

— Meg, kérem alássan.

— Akkor jól van.

Az urak megindultak. A suszter fölállott s elkísérte őket az ajtóig. Itt a biztos még megállott s pár szóval igyekezett a lelkére beszélni ennek a makacs embernek.

— Mi már ismerjük egymást, Havár?

— Hogyne, találkoztam párszor a tekintetes úrral.

— Meggondolhatná... Az a gyülekezés, meg a sok beszéd a levegőbe, nem sokat használ. Maga is azok közé tartozik, akik nélkül semmi skandalum nem eshetik meg. Mindenütt ott van, ahol veszekedni kell a hatósággal, pedig hát, amint láthatja, a felsőbbség gondoskodik a polgárságról. Ez az egész ház piszokfészek. Betegség meg halál terem benne. Nyolc nap alatt ki kell innen menni.

— Megyek én, uram, csak még alázatosan kérdezném, ha nem veszi rossznéven...

— No mit?

— Hogy hová?... Csak az ilyen piszokfészek a szegény embernek való. Mert, hallja-e uram, én nem iszom... Iszom-e, asszony?

— Nem, nem...

—... Ideteszek a fiókba minden krajcárt, amit szerzek, lemondtam a pipáról, amikor beteg lett az asszony. Azt mondtam: Havár Simon, vége a füstölésnek, és azóta vége. Hajnalban ülök le a kicsi székre, éjfél van már, amikor felkelek róla s még sincs még levesre való se. Hogyne pusztulna így az asszony. Mennék én, uram, kibérelném én a Károlyi-házat is, amiben kert is van, hogy sétálhatna az asszony, mennék én. De ingyen kívánják a munkát, garasért. Erről

nem cselekednek az urak semmit. A piac drága, ez ellen sem próbálnak valamit a tekintetes urak, a patikába egy pengőnél kevesebb pénzzel be se nézzen az ember. Hát csak kínlódom, aztán összejövünk egy-két szót beszélni erről, mert jólesik, ha kiloccsantja magából az ember a tanácskozásban, ami már sok. Csak tessék egyszer eljönni, aztán mondani: hallod-e te bolond suszter, minek lakol ebben az ólban. Építtetünk egy nagy házat, kapsz benne tiszta szép szobát éppen ennyi pénzért, hát csak gyere.

Az urak már mentek, amikor még egy pár szót mondott utánuk Havár Simon.

— Ha egyszer azt mondaná az isten, hogy no Havár, mától kezdve te vagy a gondviselés, nem az utcára hordatnám ki a szegény embert a rendőr urakkal.

A KÖZSÉGNEK az országút felőli végén, szabad téren, gyönyörű pázsiton, amit éppen csak a falak körül mocskolt be a mész meg a habarcs, meg a téglapor, szép házba kezdett bele valaki ezelőtt három esztendővel. Azon a nyáron nem jutott messzire. Éppen csak az elsőemeleti ablakokig húzta föl a falat. Úgyszólván alkalomszerűen dolgozott. Ha volt egy pár forintja, hát épített, ha pedig nem volt, hát repedezett, omlott a fal s a tetejéről vígan söpörte le a téglákat a szél. Egyébként — úgy mondták — spekulációra épült a ház. Eladásra, hitelbe vásárolt telken, ócska téglából s a városból kihordott olyan ablakokkal és ajtókkal, amiket félígmeddig már fölfalatozott a szú. A másik nyáron megint hozzájuthatott pár száz forinthoz az a valaki, aki a házat építette. Akkorára azonban rájött arra, hogy mégis igen nagy arányokban fogott a munkához. A banknak nem imponált a széles alaprajz. Az alap tehát némileg módosíttatott. Négy szoba maradt alul, három felül s fölkerült a félbehagyott falra az emelet is. Akkor azonban már némi süllyedés volt észlelhető az alapzatban, amit rövidesen úgy magyarázott meg egy pesti építész, hogy a talaj futóhomok. Kifutott a kövek alól. A ház azonban — amint mondám — spekulációra épült, tehát még ráraktak néhány kocsi téglát s miután holmi ácsmunka is következett, egy ócska gerendának a repedésébe zöld gallyakat dugtak s a spekuláns átküldött a kocsmába öt liter borért, hogy majd holnap aztán, ha arra jár, hát beviszi az árát. Akkor éppen nem volt neki váltott pénze. A kőművesek meg az ácslegény megitták a bort, aztán egy kis szitkozódás hallatszott, hogy: — Ezzel akarja kiszúrni a szemünket, ezzel? — A hetibért követelték s abban se nyugodtak meg, hogy a spekuláns azt mondta, úgy legyen egészséges a gyermeke, meg az egész családja, hogy hétfőn fizet. A bok-

rétaünnep tudniillik szombaton ment végbe. A munka pedig szünetelt az idei tavaszig. Azalatt a ház, bár a tél folyamán semmi táplálékot nem vett magához, éppen csak ivott, némi potrohot eresztett. Az történt tudniillik, hogy egy építész, akit kihívtak, hogy befejezze a művet, félig kidugta a botját az egyik sarkon s a segédjétől, aki a fal másik végén, a ház túlsó sarkán állott, azt kérdezte:

— Látja?

— Mit?

— A botom.

— Nem.

— Mer' azér' — s azzal a kalapja karimája alól mosolyogva intett búcsút a háznak s anélkül, hogy a tulajdonos urral beszédbe ereszkedett volna, sietve továbbállott. Kis egylovas kocsija a kapu előtt várta. A segédje is a házat lehetőleg messze elkerülve jött utána. Útközben valami zsineget csavargatott egy darab fára s felült a gazdája mellé s míg a spekuláns után bámult utánuk, az építész csettintett a lónak: — Gyü, kicsi, gyü.

Egyébként most már éppen csak valami kis aprólékos munka volt hátra. Lesimítani a falakat, hogy jöhessen a mázoló. Hát úgy történt, hogy egy ácslegény dolgozott fenn a tetőn a zsindelyezéssel s egy kőműves benn a házban. A kőműves nótás gyerek volt, az ács komoly s egy kicsit savanyú ember, aki mindenféle gyülésekre járt s állandóan gondba borulva sok borért küldte az inast s madzagon húzta fel magához a tele üveget. Az üreset ugyancsak madzagon bocsátotta le. Bosszantotta azonban komor gondolataiban lentről az ének. S dörmögött meg kiabált: — Repedj meg, te kulimász lovag! — meg efféléket.

Egyszer meg azt kiáltotta le, amint később a feje körül nagy csomó vattával s ferdére görbült szájjal maga elbeszélte:

— Fordulj fel, te...

Tovább nem mondhatta, mert akkor már fordultak mind a ketten. A ház fején félrebillent a kalap. Az ács legurult róla a szomszéd kertbe a kalarábé közé s azután nagy zuhanás következett és iszonyú por, amiből egy nem is emberi ordítás hallatszott ki, a kőművesé. Azután meg csend, ami lassan, lassan elevenedett meg. Emberek jöttek a szomszéd

földekről s amikor kicsit elült a por, ott állott felében a ház. Az emelet lefordult róla s este lett, amire a sok tégla közül kikaparták a kőművest. Párizs Mihály volt a neve. Huszonhét esztendős mindössze s felesége volt meg két gyermeke ezen a világon. A harmadik még csak jönni készült. Ahogy az asszony fehéren, tátott szájjal ott állott a törmelék előtt, szomorúan néztek rá az emberek. A két gyerek a szoknyáját cibálta, ő azonban észre sem vette. Úgy állott ott, mint a cölöp. Egy ember, — valami rokona a megboldogultnak, — fölrázta s kiabálta neki, hogy: hát sirjál legalább, Tercsi.... Amikor azonban vér mutatkozott a téglán, amit leszedtek a rakás tetejéről, valami úrféle félrehúzta az asszonyt.

Abban az időben történt ez, amikor egymásután érkeztek meg Pestről az esti vonatok és sok urat hoztak. Ittlakó urakat, meg nyaralókat is, akiket csipkés napernyők alatt szép asszonyok vártak s megrohantak azzal, hogy a cselédek ma megint szemtelenek voltak s a hús itt is drágul, s aztán a karjaikba fogódzkodva vitték befelé őket, mint a zsákmányt. Olyik szerelmes volt, olyik csak méltóságos és kövér és voltak epések, kellemetlen sárga nagyságák, akik mellett unalommal baktatott a férj... Az út melletti csődületnél mindenki elmondta, hogy mi történt s az emberek csóválták a fejüket: ejnye, ejnye... A promenádnál lassabban mentek, összetorlódtak a párok s a férfiak átszóltak egymáshoz: — Hallottad, az a szegény ember... s a felesége várandós... — Csakugyan szomorúak voltak s ahol sok mindenféle olcsó dísznövény körül kétfelé válva kiszélesedett az utca, megállottak és fejet csóválva, hümmögve, rosszkedvvel beszélgettek a dologról. Végre is azt mondta azt egyik, hogy valamit kell csinálni. A szegény asszonynak kell valami kis tőkét teremteni, amiből egy kis üzletet csinál vagy effélét... Talán kertészkedik, vagy mi, nemigen tudja az ember, hogyan él az effajta nép.... Pár száz forintot legalább, hogy legyen valami a kezében, amikor fölkel majd s körülnéz a világban s nincs ura. Mert most talán még fel sem tudja fogni a csapást, ami érte. Az ember elbárgyul az első pillanatban, mintha fejbe kólintották volna. — Hát megbeszéljük — mondta egy hivatalnok. — Gyertek el vacsora után Szoracsekhez.... Mindenesetre kell valami kis intézőséget összehoznunk, amely majd magára vállalja a továbbiakat...

Az egyik asszony lenyelte a mérgét és az ura karjához simulva felmosolygott a többi úrra.

— Az én uram nem megy. Aláírsz valamit, amennyit akarsz, én abba nem szólok bele, de nem hagysz otthon, Misukám, ugye?...

A Misukának nevezett úr fölháborodott.

— De édes fiam, valami akció csak kell. Az efféle nem megy csak úgy mirnix, dirnix. Azzal, hogy én megajánlok az özvegyen maradt nőnek tíz fo... tíz koronát, még nem vettem ki részemet a munkából. Arra kell törekednünk, hogy belevonjuk a munkába az egész intelligenciát... Az nem lehet a cél, hogy pillanatnyilag segitsük föl... Azzal még éhenhalhat később, amikor eltűnik a szemünk elől. Az ilyen szegényasszonyt hányja-veti a sors. Ti ezt nem értitek... Hát este összejövünk, aztán kieszelünk valamit.

A másik mondta:

— Igen.

A többi bólintott.

— Mindenesetre csak valami kerti ünnepélyről lehet szó. Nyár van, a szobában megfullad az ember. Valami kis bazár jó volna.

— Erről még korai a beszéd....

— Persze, hát éppen csak pedzem, hogy én hogyan képzelem el a dolgot. Sátrak, meg az asszonyok árulnak pezsgőt, effélét, hűsítő italokat... — Az asszony húzta, de még visszaszólott: — Hát ebben a keretben gondolom.

— Majd megbeszéljük.

— Igen, Szoracseknél....

A vélemények azonban nagyon eltérőek voltak. Néhányan pesti írókkal felolvasásokat akartak, azután meg táncot. Mások egyszerűen csak gyüjtést, mert hogy az efféle aszszony nem várhat, míg programmokat csinálnak, meg ilyesmit... Ezzel szemben sokan azt vitatták, hogy éppen az efféle népnek mindig van valami kis félretett pénze. Az uraknak nincs, hanem az ilyen iparos eldugdossa a garast. — Mert nincs neki igénye — mondta valaki. — Hozzon csak, öcsém, még egy üveget. Bitang, aki nem issza. — Úgy látszott, hogy a kerti ünnepnek határozott többsége van, egy kis sánta fiatalember azonban azt mondta, hogy nem kell

elsietni a dolgot. — Megápreciáljuk holnapig, — azt mondta — aztán esetleg meg új ideák is felmerülhetnek.

Aminthogy merültek is. Másnap este valaki azt mondta, hogy paraszt-lóversenyt kellene csinálni... Hát ezen lehet gondolkozni. Mindenesetre többet érne azonban, ha csinálnának panorámát, meg panoptikumot, meg effélét s belevonnák a népet is az akcióba. Valami kis cirkuszt is lehetne hozni... Hát lehetne. Nem áll útjába semmi. No, öcsém, még egy üteget! Csakugyan szép üteg vonult fel. Sok bor s melléje savanyúvíz.

— Ex! — kiáltotta a kis sánta s míg a csutkája táncot járt a nyakán, leöntötte a borát. A többi úr is mind az öblével lefelé fordítva tette vissza az asztalra a poharat. Most meg Icsu bácsi, egy Somorjay Ignác nevezetű öregúr állott föl s azt mondta, hogy miután ilyen szépen megindult a dolog, az a fő, hogy permanenciában kell maradni. — Végre is mindenkinek akadhat valami mondanivalója és hát tudni kell neki, hol találja az illetékeseket és hát ez az idő a legalkalmasabb. Kilencre-féltízre már összejöhetünk s aztán, amíg éppen szükséges, együtt maradunk. Végre is az ügy szenvedne azzal, ha elmaradnók — s kinézett a széles eresz alól valami asszonyfélére, aki egy oszlop mögül rámeresztette a szemét. — Mi? Mi? Ki maga, lelkem, mit akar?

Künn az udvaron, pirosabroszos asztal mellett néhány mesteremberforma is ült. Egyiknek a székéhez fűrész és szekerce volt támasztva, a másiknak pedig csupa mindenféle festékkel kikeményített páncél volt a ruhája. Azonkívül volt ott még másféle mesterember is — és egyszerre mind odafigyeltek, amikor a hangosabb szó megütötte a fülüket.

— Mit akar, lelkem? — kérdezte újra az öregúr.

Az asszony egy kicsit pihent, aztán eleresztette az oszlopot s előbbre jött.

— Tekintetes úr — mondta, de alig hallották. Ő is észrevette, hogy a hangja nem elég engedelmes, hát nagy igyekezettel próbált hangosabban beszélni. — Tekintetes úr, én nem vagyok koldus. Én arra sohase gondoltam, hogy egyszer idejövök, hanem úgy segítsen az isten, tekintetes úr, hogy tegnap dél óta a gyermekeim se láttak egyéb ételt, mint kenyeret, meg én se... Én a Párizs Mihályné vagyok s azt hal-

lottam, hogy a tekintetes urak segíteni akarnak rajtam az özvegységemben, hát azér' jöttem, hogyha tán lehetne...

— Abban járunk, lelkem, hát abban járunk. Láthatja. Hanem olyan hirtelen az nem megy. Nem lehet azt fölfújni, lelkem.

Az asszony kiaszott arca bólogatott.

— Nem, ugye?

— Nem hát. Az ember megokoskodja a dolgot...

Künn az asztalnál pénz csörgött. Az egyik nyujtotta a markát s a többi beleadott valami kis ezüstöt. Az tudniillik, akinek a székéhez a fűrész volt hozzátámasztva s amikor az asszony csüggedten kiment, utánaszaladt. Hallszott, hogy nagyokat nyelve, szörnyű formátlanul beszél: — Hát asszonyság, ennyi van most egyelőre, csakhogy táplálhassa a magzatjait, meg magát, édes asszonyság, mer' ne felejtkezzék el az állapotáról... Majd lesz még. Hamarosan. Ne féljen, tudjuk mi, hogy mivel tartozunk... — S megfogta az asszony kezét és erősen szorította s nagy igyekezettel kereste a szemét, hogy odabeszéljen, egészen bele az asszonyba...

Benn pedig öblösen hömpölygött a szó.

— Hát fiúk, most már permanenciában maradunk. Hétfőn, kedden, szerdán, csütörtök, péntek, szombat, aztán majd meglátjuk. Ennyi beszédből majd csak kisül valami.

BORÚS, KESERGŐS IDŐ VOLT, hosszú, már tizennégy nap óta tartó napfogyatkozás. Egy haragos, fekete felleg folyton eltakarta előlünk a napot, az eső hidegre csapolta le a levegőt, néha egy kis hó is hullott alá vagy jég kopogtatta meg az ablakot és augusztus közepén fölvettük a télikabátot s befűtöttünk a kályhába egy kis tavalyi szénnel. Egy barátom, az ablakom alatt elszaladva, a prémes gallérból fölkiáltott hozzám: — No nesze természet, süsd meg! — Szóval föl volt fordulva minden. Én is éreztem a többivel, hogy be vagyunk csapva, ez se nem nyár, se nem ősz, valami habarék a négy évszakból összetéve. Olyan fekete, hideg és vizes, hogy elmegy benne mindentől az ember kedve, csak bámul, vár valami változást és fázik.

Az utca túlsó oldalán építenek. Ezelőtt két hónappal egy szegény kis viskó szégyenkezett a nagy puszta telken, ma már két emeletnyire haladtak a nagy bérházzal. A télre készen kell, hogy legyen az egész négyemeletes épület, sietnek vele. Mindennap kétszer-háromszor látom erre hajtani a pallért. Kis kocsija van, elől magas, széles üléssel és egy mindig izzadt, nagy fekete ló van befogva. Egy-két percre megáll s szalad tovább. Közben háromszor is megnézi az óráját s lihegve kapaszkodik föl a bakra, hogy újra kezébe vegye a gyeplőt. Az épülő új ház egy egész világot vett el előlem. Úgy éreztem magam, mintha falun laktam volna. A kis ház teteje fölött elnézhettem, míg csak ellátott a szemem, messze ki a vidékre, túl a gyakorlótéren, túl a vasúti vonalon, egész a ködös kék hegyekig. Jól visszahúzódva a szobába nem láttam a többi emeletes házat, csak a nyílt, szabad világot. Innen kaptam a levegőt is, mindig üdét, frisset, egy-egy kis szelet, az eső után nedves, borzongató, de azért kellemes párát s nagyon megérezte a lelkem az építkezést.

Mintha a fejemlágyára hordták volna azt a sok téglát, amiből felépítik ezt a négyemeletes polgári kaszárnyát, úgy nyom a nagy lárma s elkedvetlenít ez az elhízott, aranyláncos úr a kopott kocsijával s a lovával, amely olyan fekete, mintha valami temetkezési társulat szolgálatában állott volna eddig.

Nagy futásra, amelynek már a hangjából ki lehet érezni, hogy a futók menekülnek, jajveszékelés lármájára az ablakhoz szaladtam. Eszeveszetten, nagyokat ugrálva lefelé, rohant le egy ember az állványról. Ez volt az utolsó a falon, a többiek már mind félkörben állottak az utcán s töprengő tartózkodással bámultak a falakra. Némelyiknek tisztán leolvastam az arcáról, hogy szeretne egy lépést előre tenni, de nem mer. Az asszonyok tátott szájjal, nehezen lihegve húzódtak meg a férfiak háta mögött s csak lassan indult meg a beszéd, pár szó, mintha féltek volna megzavarni a levegőt.

— Befelé hajlott, láttam — mondta egy öreges, meggörnyedt vállú asszony s ledobta válláról a nehéz téglahordó kast.

— Ropogott is — tódította a második s mindjárt akadt is, aki hallotta ropogni a falat. Több hang összevegyült, már egyszerre beszéltek.

— Megfagyott a vérem...

— Alig bírt a lábam...

Megkerülve a telket, előjöttek azok is, akik a hátsó falhoz hordták a meszet és a téglát. Kérdezték, hogy mi baj s újra elkezdődött a szegény tudatlan emberek kevésszavú beszéde, hogy: ropogott is, meg hogy befelé hajlott a homlokfal s az öregasszony újra ismételte, hogy megfagyott a vére, a másik pedig, hogy alig bírta a lába. Az új asszonyok, leányok érkezésével nagyobb lett a lárma, az utca közönsége is megállott, percről-percre nőtt a csoport. A férfiak komoran bámulták maguk előtt a földet s durván visszalökték azt, aki előre akart tolakodni. Aggodalmasan nézték a falat s várták, hogy bedőljön.

Az asszonyoknak nem volt igazuk, a fal nem befelé hajlott meg, hanem egyszerre, mint egy meghajlított késpenge, a közepén, ki az utca felé kezdett domborodni. Tetejétől az aljáig s lassan, valami olyas hangot adva, mintha egymáshoz dörzsölnének két követ. A ház előtt tágulni kezdett a kör,

pár asszony befogta a fülét, hogy ne hallja majd azt a robajt, amellyel összedül a fal. Az utca túlsó végén vágtatva jött két rendőr s bár semmi szükség nem volt reá, egy megijedt ember hívására sebes galoppban, nagy csilingeléssel érkezett egy mentőkocsi. A lovasrendőrök síppal szólítottak még magukhoz néhány gyalogost a közeli utcákból s a hivatalos kordont is megvonták a ház előtt. Egy munkást elszalasztottak a pallér után s a reszkető, aggodalmas emberek nagy csendességében tovább várta a tömeg, hogy mi lesz.

Már mindenki türelmetlenkedett. Lesz valami, nem lesz? Éppen az ablak alatt két öregúr beszélgetett arról a hallatlan könnyelműségről, amellyel manapság építenek s az egyik azt mondta, hogy meg kellene csapatni minden pallért, aki ilyen hitvány ember. A másik továbbment, azt mondta, hogy a piacon, a városháza előtt kellene megcsapatni, úgy, úgy... Elhallgattak, mindenki figyelmes lett egy munkásra, aki az utcába befordulni látván a pallér kocsiját, szitkozódni kezdett. Visszafeleselt a rendőröknek s durván esküdözött, hogy ha az isten mondaná, akkor sem hallgatna. Ez a hangulat ragadós, nyugtalan lett egyszerre a többi is s csak akkor csendesültek el kissé, amikor látták, hogy egy rendőrtiszt is ül a kocsin. Mormogtak, mint a cseléd, aki nem mer hangosan veszekedni a gazdával.

A fal megállapodott a fele útján s hiába várták, nem akart beomlani. A pallér bosszankodva, minden szavát heves mozdulattal kísérve magyarázott valamit a rendőrtisztnek, az pedig csak a vállát vonogatta. A fellegek mögött lassan lefelé csúszott az égbolton a nap. Néha a vékonyabb rétegeken átszűrődött egy-egy sugár és sárga pontokkal szórta tele a sáros utcát. Valami búcsúféle volt ez. Esteledett, nem telik bele másfél óra és sötét lesz. Ez még türelmetlenebbé tett mindenkit.

A pallér hátulról megkerülte a falat s visszajött. A rendőrtiszthez ment s úgy, hogy más is hallja, hangosan mondta:

— Nem dől be.

A tiszt nem akart sokat beszélni, unatkozva kijelentette, hogy mindjárt megérkezik a városházáról a bizottság, az majd megmondja, mit kell tenni. Jött is nemsokára három úr. Az egyik távolmaradt a veszedelmes helytől, félsze-

gen ódalgott be a munkások közé. A másik kettő és az építőmester egészen a fal mellé merészkedett. Sokat beszélgettek halkan egy téglarakás mellett s nem tudtak elnyomni bizonyos fontoskodó kifejezést az arcukon, mikor visszajöttek.

— Momentán nincs veszély — mondta az egyik s mert hirtelen nagyon megtetszett neki ez a különös hangzású szó: momentán, többször is ismételte. A másik ráhagyta, hogy úgy van. A rendőrtiszt kissé hitetlenül hallgatta őket s csendesen, alig észrevehetően mosolygott és kijelentette, hogy le kell dönteni a falat, semmiesetre nem engedi meg, hogy éjszakára is állva maradjon. Az urak megint visszamentek a falhoz, körülnézegették minden oldalról.

— Félóra munka két ügyes embernek — mondta az egyik.

A munkások lassan közeledni mertek. Az egyik úriember a bizottságból közéjük ment s biztatni kezdte őket.

— Szép pénzt lehet szerezni. Két ügyes ember egy félóra alatt széthányhatja.

Néhányan a fal felé pillantottak s az egyik azután komolyan maga elé nézett, mintha ki akarna valamit számítani magában. Mások várták, hogy mit akar s mikor látták, hogy már majdnem elhatározta magát, kezdtek kedvet kapni a munkához. Még féltek egy kicsit, de az egyik, mintha ketté akarná vágni a dolgot, gyorsan a pallérhoz ment s beszélni kezdett vele. Ketten-hárman utána indultak, az egyik a fél úton visszatért. A pallér pénzt vett elő s megműtatta az embereknek. Azok összenéztek, az egyik sóhajtott s azt mondta: isten nevében, a másik is rántott egyet a vállán, mint minden nagy elhatározás után tenni szokta s a két ember elindult a fal felé.

A visszatért munkás kényszeredett mozdulattal mutogatott feléjük s a körülötte állóknak tövéről hegyére elmondta a dolgot.

— Nekimennek a falnak, Kőrösi úr húsz-húsz pengőt ígért nekik. Meg vannak bolondulva, úgy odalapítja őket a földhöz, mint a legyeket. A vak is látja, hogy be fog dőlni velük a fal, kevés a malter, sok a tégla, két ember nem semmi...

— De ha az urak azt mondják, hogy megbírja...

— Az urak? — Megvetően legyintett a kezével. — Mit tudnak ahhoz az urak?

A rendőrök közül elő akart törni egy asszony, de nem bocsátották előre. Az egyik munkás felesége volt s csak most vette észre, hogy mire vállalkozott az ura. Sírva kiabált utána, mikor látta, hogy az erőszakoskodás hiábavaló, a rendőrök nem engedik előrejönni.

— Ferenc! Ferenc! Gyere vissza.

Az egyik kőműves megfordult útközben s a határozatlan mozdulata arra vallott, hogy szeretne visszatérni, már megbánta az alkut. De ez csak pillanatig tartott, elszégyelte magát s erős léptekkel indult neki a falnak.

Az asszony tovább kiabált. Egy rendőr rámordult, hogy maradjon veszteg. Mikor az urát meglátta a fal tetején, egyszerre el is némult. A szeméből kibeszélt a kétségbeesés. Egyszerre valami belső ösztön arra késztette, hogy letérdeljen és imádkozzék. Nem létezett számára, körülötte senki, félig önkívületben kezdett el imádkozni. Semmi új sem jutott az eszébe, pár szót ismételt folyton a Miatyánk elejéről. Mellette a mentőkocsi elé fogott ló kaparta a földet és nyerített az istálló után.

A két ember pedig ontotta maga alatt a falat, tompa puffogással hullott a tégla a sárba. Óvatosan keresték a szilárd talajt, arcukról csurgott a verejték s háromszor is megrugdosták a helyet, ahová léptek. Lassan eltűnt egy emelet, szabadabban kezdtek lélekzeni az emberek. Néhány gyerek éljent kezdett kiabálni s a hátsó fal egy üres ajtónyílásán át látni lehetett, amint az én ismerős kék hegyeim mögül lassú méltósággal elindult útjára a hold.

KÉREM SZÉPEN, a baj nem ott kezdődik, ahol mondani méltóztatik, hogy az asszony bejött a kávéházba, hanem előbb, messze, ahová visszamenni nem is volna eléggé fontos a nagyságos uraknak. Ha úgy parancsolják, hogy mondjam, hát mondom, csak éppen hogy az ügyvéd úrral szeretnék pár szót váltani, mert nem akarnék csak úgy a magam jószántából valami olyast mondani, ami megnehezítené az ügyemet. Elég súlyos az már úgyis.

Ott kezdem, hogy sokkal hamarabb születtem meg, mint ahogy apám elvette az anyámat. Csak úgy együtt éltek s én kilenc esztendős voltam, amikorra anyám addig kunyorált, hogy az oltár elé mentek. Apám ácspallér volt s elejétől kezdve nagyon dühös volt rám, hogy én voltam az oka házasodásának. Ahol csak előkapott, megpofozott, fölrugdalt s rám kiabált, hogy egy ilyen ostoba béka miatt sok előnyös pártit elmulasztott. Tehettem én arról? Egyszer úgy megütött, hogy belesántultam, azóta bicegek a ballábamra. Most még nem annyira, mert jó meleg idő van, de ha változik a temperatúra, bizony nagyon észrevenni, akármekkora sarkot rakatok is a csizmám alá. Félénk, beteges gyermek lettem az apám miatt s tán a fejemben is volt valami baj, mert bíz én még ma sem vagyok valami értelmes ember; csak éppen, hogy dolgozom, amihez éppen értek s amihez nem kell olyan nagy tudomány, mint teszem fel a betűvetéshez, meg a rajzhoz s több afféle úri munkához...

Anyámnak volt egy bácsija Oláhországban. Timár, meg finomabb dolgot is elkészít, szattyánt, ilyesmit, olyan puhára, mint a bársony. Annak írt, hogy vegyen magához, aztán fizet értem tíz pengőt a kosztra, meg a kvártélyra s tanuljam ki a mesterséget. Így kerültem oda le. Nem volt ked-

vem a tímárséghoz, de hát láttam, hogy végre is valamit meg kell tanulni. Míg rendesen megérkeztek a tíz forintok, nem is volt semmi bajom, de egyszer anyám betegeskedni kezdett, akkor azt írta, hogy legyenek egy kicsit türelemmel, aztán meghalt, hát egészen egyedül maradtam s most már ott kezdtek verni. Egészen belebutultam, még gyávább és síránkozóbb fiú lettem s egyszer aztán nekiindultam a világnak.

Azóta aztán csavargok. Nem loptam, nem csaltam, csak legföllebb koldultam, ha már nagyon éhes voltam, de azért senki világtolvaját annyiszor be nem zárták, mint engem. Mintha csak arra lett volna mindenfelé a zsandár meg a policia, hogy engem lökdössön be a tömlöcbe, ki a tömlöcből, meg utaztattak, kikergettek a városokból, elküldtek a határra, lefotografáltak egy numerussal a kezemben, rámfogták, hogy valamiben töröm a fejem, pedig sohase akartam egyebet, mint megszerezni egy darab kenyeret. Megpróbáltam mindent, de hát nem ment. Akkor aztán mondta valaki, hogy legyek pincér. Valami első nem leszek ott se, dehát megélhetek valahogy. Azóta egészen jó dolgom volt, hogy soha jobbat ne is adjon az isten. Egész jól elbiceghettem volna odáig, ahol aztán többet már nem biceg az ember...

Akkor aztán közbejött az, hogy megházasodtam. No, ez nagy eset volt az én szegény életemben. Sohase is mertem volna gondolni arra, hogy nekem valaha saját ágyam legyen, meg éves lakásom, rendes kosztom, amit az asszony tálal fel... Mégis megesett... Most már elég baj lett belőle, hanem akkor nem bírtam magammal az örömtől. Lágy természetű ember vagyok, minden megríkat; akkortájt sokat sírtam; magam se tudtam, hogy miért, csak potyogott a könnyem s csendes megelégedés töltött el.

No, öreg fiú, mondtam magamnak, hát csak neked is megvirrad. Egy kicsit kevesebbet iszol ezután, mert akkor, tetszik tudni, úgy éltem, mint a többi pincér; aztán hozzá se nyúlsz a krajcárhoz, ami összegyülekezik a zsebedben, aztán jó lesz... Nem is értettem egészen a dolgot. Furcsállottam... Mivel érdemeltem meg? Hát mindegy, megtörtént, akadt párom nekem is.

Nem volt szép, öreg is már egy kicsit... A nyári lokalitásban ismerkedtünk meg. Egy másik leánnyal vetődött ki oda, meg egy rendőr is jött velük, aki meg a bátyja volt. Szívesen beszélt... Aztán mondta, hogy tegyek forró fokhagymát és inerestő pópiumot a lábamra, arra kinyúlik. Ez nekem jólesett... Lám, lám... gondoskodik rólam... Ott maradtam egy-egy percre az asztalnál... Beszélgettünk... A másik leány kacagott; azt hiszem azon mulatott, hogy hogyan táncolnak kezemben a söröspoharak, amíg járok; ő leszidta, hogy viselje becsületesen magát; ezt mondta a rendőr is, aztán jöttek máskor is és hamar rendbehoztunk mindent. A főnököm adott negyven forintot, azzal vettünk bútort, asztalt, székeket, szekrényt, lámpát, már ami kell; ő is ideadta, amije volt, azzal fizettük meg a papot s éltünk szép csendesen, boldogan; hogy milyen boldogan, azt nem is tudja az, aki csak úgy könnyen jut a családhoz, a szép ember, meg aki ép, egészséges. Amikor tellett az időmből, hazaszaladtam, néha még délután is, három és öt óra között... Később díványt is vettünk... Ott hevertem, amíg az asszony a tűz mellett elmosta az edényt s dudorászott... A szekrényben egyszer ezüstforintokat is láttam egymásra rakva. Nem szóltam egy szót se, csak egyszerre úgy éreztem, hogy úr vagyok s arról kezdtem gondolkozni, hogy hol nyitom meg majd a kávéházat.

Akkor már kávéházban voltam. Ott több ember megfordul. Mégis csak jobban összeszedi magát az ember. Sokat kell eltűrni; úgy beszélnek az emberrel a vendégek, mint a kutyával, hanem hát nem az a fődolog, hogy cirógassanak, hanem, hogy éljünk.

Igen, erről akartam beszélni.

Nincs annak terminusa, hogy mikor, nem is ment egyszerre, hanem lassan-lassan nagyon büszke ember lettem. Nem a vendéghez, hanem csak úgy magamban, meg az asszony előtt. Gondoltam, hogy nem vagyok éppen hánytvetett ember, éves lakásom van, családom, becsületes keresetem, minek engedjem meg, hogy minden lump belémtörölje a lábát. A kávéházban nem szóltam semmit; vállam közé húztam a fejem, hanem otthon kezdtem nagyobbnak mutatni magam, mint amilyen voltam. Gondoltam, hogy az asszony előtt csak megmentem a becsületet. Lassan kezd-

tem, aztán mindig többre bátorkodtam, mert láttam, hogy jólesik neki, de meg hát legfőképpen nagyon jólesett egy kicsit kiegyenesedni. Mondtam neki:

— No te asszony, a pincérnek úgy általában nemigen megy jól a sora az üzletben. Nemigen bánik vele tisztességesen se a kávés, se a vendég, hanem nekem semmi bajom. Úgy megbecsülnek, hogy szinte csoda. A multkor is egy társaság megkínált sörrel, kávét meg annyit ihatom, amennyi belém fér.

Aztán azt mondtam egyszer, vagy nem is éppen azt, hanem olyasformát:

— Az ember igazán nem is érzi, hogy ki kell szolgálnia a vendéget. Azt mondják: kérek szépen egy kapucinert, egy sört, meg-megköszönik, ilyen helyen csak jól érzi magát az ember. Művelt emberekkel van dolga, nem érzi, hogy fárad.

Aztán meg olyast is mondtam, hogy majdnem úgy vesznek a vendégek, mintha én volnék a gazda. Még a főnök is. Olyan társforma vagyok, mintha nekem is lenne pénzem az üzletbe fektetve. A tűzlegény a multkor is azt mondta: — Hej, Ferenc úr, csak nagy becsülete is van itt magának. Azelőtt még pofon is csapták nálunk a pincért...

Az asszony úgy nézett rám, hogy aztán már egészen beleszoktam a hazudozásba. Amint betettem magam után a kávéház ajtaját, mintha kicseréltek volna. Úgy mentem haza, mint valami hivatalnok az irodából, pedig egyszer-másszor ugyancsak bajos volt már lehazudni, hogy milyen keserves volt a dolgom a kávéházban. Én voltam a vicc, tetszik tudni. Volt egy vendég, aki mindig úgy jött be, mint ahogy én bicegek a ballábamra, figurát csináltak belőlem, lökdöstek az asztalok között, a kávés tegezett és kiabált reám: — szedd a lábad, te sánta lidérc! odébb, te göthös! — A vendégek kacagtak, egyszer a konyhából bekérték a kalapomat, teleöntötték sörrel s a fejembe csapták; én voltam a kávéház komédiása. De nem szóltam egy szót se. Most már gyerek is volt odahaza, fiú, akiből, úgy határoztam, tanult embert nevelek, meg az asszony, aki mosott reám, meg úgy gondoskodott rólam, mintha az édesanyám lett volna, hát csak elnéztem mindent. Bánja a fene, gondoltam, szenvedek, legalább van miért. Leginkább mészároslegények

jártak hozzánk a vágóhídról. Mit kezdjek ki velük. Elcsapnának, aztán a gyerek, meg az asszony... ördög vigye... Nagyobb szerencsétlenség is megesett már sok emberrel, minthogy röhögtek rajta.

Otthon pedig azt mondtam, hogy a kávés megkínált, álljak be melléje kompanistának. Pénz nem kell semmi, csak éppen hogy részesedem a haszonból, meg hogy felügyelek a személyzetre...

És itt ütött be aztán a baj. Innen kezdve már ismerik a dolgot a nagyságos urak. Nem védelmezni akarom én magam azzal, amit elmondtam idáig, csak éppen azt akartam elérni, hogy tudja meg a törvény, miről van szó.

Egy délután — ott meg is van írva az írásokban, hogy mikor, én már nem emlékszek tisztán vissza — éppen nagyon tréfás kedvükben voltak a mészároslegények. Azzal mulattak, hogy egyik is, meg a másik is kinyújtotta elém a lábát s nem engedtek tovább, hacsak át nem ugrom, ami egy ilyen csámpás embernek nehéz dolog. Azalatt elől az üveges ajtón bejött az asszony. Nézte az egészet s mikor előrejöttem, ijedtem rám szólott:

— Mit csinálsz?

Nagyon megzavarodtam, de azért valahogy csak kivágtam magam.

— Tréfálkozom az urakkal. Így napközben eljátszunk egy kicsit.

— A fájós lábaddal... — Ezt már úgy mondta, hogy láttam a szemében a tájékozatlanságot, ahogy körülnézett, meg elrémült. De azért ha mindjárt végeszakadt volna a dolognak, nem lett volna semmi baj. Otthon majd csak beszéltünk volna valahogy... Hanem a vendégek garázdák lettek. Amikor nem mentem vissza, kiabáltak utánam.

— Jössz-e már, te sánta majom?

— Hol maradsz, te Lucifer?

Az asszony bámult ide-oda, elképedt, sírt; egyszerre vége lett mindennek, amit szépen megépítettem otthon. Mondani akartam, hogy: — hát bizony édes fiam, a te urad nagyon keservesen vájja ki a garast keresetnek, kutyája mindenkinek, de azért mink csak mink vagyunk, éves lakás, meg... — Hanem akkor előrejöttek a vendégek, elől az, aki mindig kifigurázott a járásomban s most pedig kiabált, hogy:

— te bicegő majom — és több efféle. Elfutott a düh, ami nálam olyan hirtelen jön, mint ha egy pohár nagyon erős pálinkától egyszerre részeg lesz a gyöngefejű ember, mellettem volt az a dákó, ott a tekintetes törvény asztalán, a fejébe csaptam, s aztán vége lett.

Így áll a dolog, könyörgöm alázatosan.

UGY ÉRZEM MAGAM, mintha csillogóra öblögetett kristálypohárban laknám itt Münchenben, a Schrandolfstrasse-n. A háziasszonyom egy szegény könyvkötő felesége. Ügyefogyott kicsi asszonyka, majd meggörnyed a nagy krigli súlya alatt, amint délben az urának jóféle fekete sört hoz fel a kocsmából, de azért folyton takarít. Mikor hazakerülök, mindig a szobában találom. Porol, törülget, súrol, kefél, dolgozik szegény feje annyit, mint nálunk hat cseléd. Még két szobaúr van rajtam kívül, az egyik kereskedő, a másik technikus. Olyan szépen megférünk, mintha egy familia volnánk. Általában nem vagyunk kötekedő emberek s túltesz rajtunk békességes természetben a gazda, aki a maguk kis szobájában teméntelen könyvet fűz össze s míg dolgozik, dudorássza, de nem énekli azt a sok német nótát, amit inaskora óta megtanult.

Az első éjszakám után reggel bejött az asszony. Tettvett és fecsegett.

— Hogy aludt, uram?
— Jól.
— Szereti a lakást?
— Szeretem.
— Magyar?
— Az.
— Van anyja?
— Van.
— Hát apja?
— Az nincs.
— Nagy baj. Meghalt?
— Meg.
— Mi volt?
— Katona.

— Jesszus! Meglőtték?

— Nem, csak úgy halt meg, mint a civilek.

— Azért, mert ott sok katonát lőttek meg.

Látszott a szegény asszonyon, nagyon töri magát valami kis alkalomszerűségért, hogy rámutathasson a falon arra a képre, amelyen nagyon sok katonát lőttek meg. Milyen szerencséje, hogy katona volt az apám, különben végig kellett volna kérdezze az egész rokonságomat, amíg egy katonát talál. Nagyon békés emberek voltak az őseim, csak anyai ágon emlékezünk kegyelettel egy Zudor Balázsra, aki Thököly mellett harcolt és nagyon vitéz ember volt. Míg odáig eljutottunk volna, újra beesteledik.

A kép alá az van írva: Sedan.

Napoleon átnyujtja a kardját Vilmos császárnak. Arca azt a benyomást tette rám, amit egyszer akkor éreztem, mikor egy falusi állatseregletben a cigány szelídítő kegyetlenül elpáholt egy rókát, amiért nem akart átugrani a tüzes karikán. Ilyen rókaformájúra van festve a legyőzött francia császár. Előtte áll Vilmos, egy kétakkora alak, arca kemény, mint fején a sisak, termete szilárd, mint egy oszlop s a karjával parancsolólag mutat a földre. A franciák mind kétrét vannak görnyedve a képen, a németek pedig egyenesebbek a nyársnál. A földön, félig összegázolva fekszik egy francia zászló, alig lehet fölismerni rongyán a színeket, a háttér pedig napos, világos, ragyogóbb, mint a legszebb májusi reggel.

— Sedan — mondta az asszony.

— Látom.

— Úgye szép? Itt marad a szobában, nem visszük el. — Ragyogott a szeme, amint a képet nézte. — Az uram is ott volt.

— Katona?

— Nem, könyvkötő, hanem azért ott volt.

— Jól tette.

— Én is azt mondtam neki. Van még ilyen kép a másik szobában is, nálunk is. Megnézi?

Végignéztünk minden Napoleonos képet a lakásban. Majdnem egy volt valamennyi, színes, merev és túlságos rajta minden, uraság, rabság egyaránt. A győző: isten, a legyőzött: hangya, de hát így esik ez nekik jól, ám lássák.

— Úgy-e szépek?

— Szépek.

— Részletben fizetjük, az uram minden héten három márkát visz értük a boltba. Már a végefelé járunk. Ha ezekért már nem kell fizetni, veszünk egy szép nagy új képet, az a kicsi már fakulni kezd — és megtörülgette a rámát.

— Hát azután arra mi lesz festve?

Rám nézett csodálkozva s olyan természetesen beszélt, mintha arról világosított volna fel, hogy a krumpli nem barackfán terem, hanem a földben.

— Sedan.

A kávéházban fräulein Anna fogadott. Hosszú, sovány leány, a feje szőke, dereka elfoly a termetén, mintha nem is volna s csak úgy találomra kötné fel a kötényét, lába nagy, szóval típusa azoknak az eldolgozott testű munkásleányoknak, akikkel telve van ez a város. A falon képek, egyik a római kolosseum, a másik valami olasz mező, a harmadik a kávés és egy vastag óralánc és igy tovább. Anna látta, hogy én a képeket nézem, nem zavart, hanem amikor elhagytam a vásznakat, lelkesülni kezdett.

— Ez mind semmi — azt mondta. — Tessék velem jönni az emeletre, ott van egy kép.

— Mi az?

— Sedan.

A kép valami olyas, mint amilyen az én szobámban van, csak nagyobb és finomabb, s a leány nem vicog, mint máskor, csendes és komoly.

— Az én papám is ott volt.

Lassanként, akivel csak szóbaállottam, mindenkinek volt valami köze Sedanhoz. Egyiknek a bácsija, másiknak az apja volt ott, harmadik, negyedik pedig maga sütögette a puskáját a franciákra. Én istenem, vajjon kik lehettek idehaza, ha mind háborúzni voltak? Ezt azonban meg kell szokni, mint a vizet vagy a levegőt. Kissé csendes hősök, hanem nagyon komolyan adják elő a dolgot. Éreznek minden szót; ahol egyszerre száz ágyú szól, ott nagyot ütnek az asztalra, krétával megrajzolják a plánumokat, gyujtóval kirakják a szituációt s megemelik a kalapjukat, mikor azt mondják: a császár. Közben elfütyülik az indulókat mind a két részről s mikor végre gúlába vannak rakva a francia fegyverek, olyan nagyot

hörpintenek a fekete sörből, amilyent odahaza a legmerészebb fantázia sem tud elképzelni. A gyerekek körülveszik az asztalt, eltátják a szájukat s szívják azt a dicsőséges, győzedelmes levegőt, aminek a neve: Sedan.

Hanem én már untam. Hol a házigazdám fogott elő, hol valami másik bácsi és az obsitos katonák itt is éppen olyan otrombán hazudnak, mint másfelé. Aztán örökké egy nap, egy helyzet, egy hangulat, egy szó...

— Sedan, Sedan... aztán újra meg újra Sedan.

A technikus lakónk valami nagy nyaralót épít a város mellett, kiköltözött oda. Mikor üres lett a szoba, a házigazdám hóna alá vette a csirizes tálat s teleragasztotta az utcában a csatornákat lakófogó cédulákkal. Másnapra már beköltözött az új ember.

Kis fekete ember volt, de amellett jámbor, mint egy bárány. Nagy könyvet csapott a hóna alá minden reggel s estig nem is láttuk. Bejárt mindenhová, ahol csak képet talált ebben a nagy művészfészekben és másolt. Úgy dolgozott, mint egy favágó. Mindig és ernyedetlen szorgalommal rajzolt, zsebében csörögtek a vékonyra hegyezett szénrudacskák, amint le és föl szaladt a lépcsőn s az elmaradhatatlan fehér könyv egyre feketébb lett a sok rajztól. Képviselve volt azokon a lapokon Rubenstől Munkácsiig minden nemzetiségű mester, de azért minden rajz alá a maga nevét írta a kis fekete ember: Jules Buarde. Ez a legolcsóbb formája a teremtésnek, az bizonyos, és nem is kell hozzá valami nagy ambíció. A kis francia nem is igen törődött senki véleményével, csak rajzolt a maga gyönyörűségére nagy jámboran. Nem vétett senkinek, csak a mestereknek, akiket lemásolt a fehér könyvbe, dehát azok nem sokat törődnek az ilyesmivel.

Tegnapelőtt alig tudtam feljutni a lépcsőn. A folyosót is elállották az emberek, akik a földszinti kocsmából gyülekeztek fel a nagy csetepatéra és zsongtak, mint a darazsak.

— Kutyaság, agyon kell ütni!

Mellettem rohant le a lépcsőn a kis fekete ember. Kabátja gallérját egészen a füléig felhúzva szorította az arcához s fájdalmasan lihegett. Fenn ökleikkel fenyegetőztek és úgy egybefolyt a szavuk, hogy nem értettem meg semmit. Egyszer-egyszer hallottam ki a nagy zsivajból ezt a szót: Sedan.

A könyvkötő elém jött, hebegett, hadonászott a kezével s reszketett, amint beszélt.

— Hazajött tegnap, nem tudom mi lelte, valahol leitatták...

— Ki, miről beszél?

— A francia, az a kutya, összetépte a képet...

— Melyik képet?

— Sedant...

A többi is rámondta, hogy azt, azt, Sedant.

— Itt van, csupa rongy. Mérges lettem, kiabáltam ma reggel, amikor észrevettem, ő is kiabált, gőzölgött a feje, megütöttem, visszaütött, megvertem, ő is megvert...

Az arca össze volt karmolva s néhol még csepegett a vére. Fején egy nagy daganat kéklett le a homloka közepéig. A felesége hívta a szobába, hogy mosogassa meg hideg vízzel, nem ment. Lássa az egész világ, hogy ő nem hagyta magát.

Még a folyosón is sokáig beszéltek a dologról. Egy-egy hang eljutott hozzám is nagy zavarosan, csak azt értettem ki belőle, amit már megszokott a fülem.

HOGY A GYEREKEKNEK EGY KIS MULATSÁGUK LEGYEN

VALAMI JÁTÉKOT kellene kitalálni ezeknek a gyerekeknek — mondta az asszony. — Szörnyen unják magukat. — A gyerekek összemosolyogtak s egy vakkantás is hallatszott, mintha játékos kis kutya kurta rikkantása lett volna. Ez a hang egy háromesztendős pisze kis leánykából tört elő. Még egy ennél kisebb leány is totyogott a szobában. Az öszszepacskolta a kezét és azt mondta: — áték, áték... — A kisebbik, a pisze leánynál azonban két esztendővel nagyobb fiú odaadó naivítással az apjára rontott és kunyorált: — Papuskám, csinálj valamit. Csi-i-i-nálj... — A nagyobbik fiú hosszú szempillái, mint valami szőke selyemeresz alól kifigyelve, komoly nyugalommal várta, hogy mi lesz. — Ugyan csinálj már nekik valamit — nógatta a férfit az asszony, mire az megmozdult.

A mi urunk Jézus Krisztus lépéseit nem figyelték nagyobb áhítattal a tanítványai, mint ezt a fiatalembert a gyerekei. Ehhez mérten körülményes is volt azután. Minden rekvizitumot külön vitt be a szobába és különféle ajtókon át. Egyszer a konyhából jött, aztán a fürdőszobából, aztán a hálóból. Behozta a szappantálat, aztán szappant, aztán kintről, a hátsó udvarból sok keresés után alkalmatos szalmaszálakat. Pár szappanforgácsot feloldott a kis tál vízben, a szalmaszálak egyik végét szerte kigörbítette, hogy olyanok lettek, mint a vízemelő tornyok tetején a kerék. A várakozás körül — amint mondani szokás — tetőpontra hágott. A nagyobbik kislány ráripakodott kisebbik bátyjára: — Ne lökj! — Az egészen kicsi most már türelmetlenül követelőzött: — áték, áték — s a kisebbik fiú nagy dióbarna szemét mérhetetlen bizalommal az apjára függesztve bámult. A nagy fiú már sejtette, hogy mi lesz s mosolygott.

A férfi végre mindennel rendbejött és kijelentette, hogy szappanosgömböket fog fújni. Meg is kezdte. Belemártotta a szürkés, nyúlós vízbe a szalmaszálat s belefújt. Mire egy csöpp szappanos víz hullott a nadrágjára. Ez felbosszantotta kissé. Nem nagyon, hanem összehúzta a szemöldökeit s most már türelmetlenül fújt.

— Ugyan várj — mondta az asszony.

— Hagyj békében — s újra fújt. Azután várt egy darabig s végre csakugyan finom, csillogó üveggömb gömbölyödött ki a szalmaszálból. Mind nagyobb lett, hanem egy kis kellemetlenség esett vele. A legkisebb gyermek tudniillik nagy rikoltással rárohant és belemarkolt. A férfi erre dühbe jött és kiabált: — Mari! Mari!

Bejött egy kis félszeg falusi lány.

— Vigye innen ezt a haramiát! Ettől a majomtól semmit sem lehet csinálni. — A kisasszony ordított, de a nyers erő diadalmaskodott. A leány, miután pár rúgást kapott a hasába, kicipelte. A férfi tovább fújt s egy-egy sikerült alkotásnál rákiabált az asszonyra: — Nagyszerű, nézd! Felséges! — S keményen mordult a gyerekekre: — Ne tolakodjatok. — Azok megilletődve vonultak hátrább és sóvár pillantással kísérték útjában a szalmaszálat a tálig meg vissza s majd kidült a szemük, úgy bámulták illendő távolságból a gömböcskéket, amelyeket egy könnyed libbentéssel a levegőbe dobott föl az apjuk. Csak akkor estek neki mindnyájan, ahogy lefelé szállott és szertepattant a kezükön. Ezt már nem bánta a férfi, akkor ő már új gömböt fújt; azzal volt elfoglalva s mivelhogy a száját nem használhatta egyébre, hát csak a kezével intett mérgesen, ha valamelyik gyerek a közelébe tévedt.

Az apparátust azonban egy kissé tökéletlennek találta. Nagyon sokáig kellett fújni s a gömb végül mégis csak akkorácska lett, mint egy kisebbfajta alma. Tollért kiabált ki s azt is mondta, hogy mozogjanak, nem várhat estig. Egyéb dolga is van. Az egyik lány fölment a padlásra, a másik pedig arra emlékezett, hogy a házmesterné mintha ludat vett volna a mult héten. Hát elmentek mind a ketten s ezt a percet a legkisebb gyerek arra használta fel, hogy bebátorkodjék a játék színhelyére. De csak az ajtóig jutott el, mert akkor már

rákiáltott az apja: — Indulj, te betörő. — A betörő erre megfordult, és lábánál fogva maga után hurcolva egy majdnem akkora babát, amekkora ő maga — visszatipegett a másik szobába. A nagy fiú a bennlévő tömeget tartotta rendben. Visszalökdöste őket, ha előreléptek s magyarázott azonközben: — De édeskéim, a papa akkor nem tud fújni, ha a keze alatt vagytok.

Az öccse fölvetette fejét, mint valami makrancos kis csikó és kijelentette, hogy ő is fújni akar.

A kisleány behúzta válla közé a fejét s szintén ráhatározta magát arra, hogy nyilatkozzék.

— Én is fújok.

Az apjuk csak rájuk nézett s mivel hogy egy sikerült kékes, felül narancssárgás gömb függött a szalmaszál végén, röviden fejezte ki magát.

— Maradjatok.

A fiú konokul erősködött.

— De én fújok.

A kis pisze se hagyta magát.

— Én is.

Az asszony is beleszólott:

— Ugyan, hagyd őket. Legyen örömük.

— Nézzék.

Behozták a tollat a házmesternétől. A férfi megnézte, levágta a végét, belefújt s azt mondta: — Ez már beszéd. — Egy kis idő beletelt, míg alkalmassá tette a munkára. Azalatt csak bámulták a gyerekek, hanem aztán, mikor az első gömb kirepült a levegőbe, egyszerre rárohantak az apjukra. Most már a nagy fiú is. — Papa, én is. — Az apjuk a szappanos vízben mártogatta meg a tollcsatorna végét s szomorú szemrehányással szólott nekik: — Hát látjátok, így van ez. A papuskának egyéb dolga is lenne. Te nagy kamasz, legalább te megérthetnéd, a papuska nem abból él, hogy itt nektek szappant fújjon. Hanem a papuska jó, csinál nektek játékot s aztán megrohanjátok, mint valami betyárok. Hát aztán legyen kedve az embernek...

A fiú komolyan elhúzódott. Sokkal kedvetlenebbül a másik, de nem mozdult helyéről a kisleány s nem igen hangosan, de határozottan jelentette ki: — Én fújok.

— Fújsz? — kérdezte az apja, de most már nagyon mérgesen. — Ha nem érted a szép szót, tudok én máskép is beszélni. Mars innen! Takarodj a sarokba!

A kisleány húzódva indult el. Visszapislogott, hogy talán még visszahívják — s csak a másik szobában kezdett el sírni. De nagyon. A férfinak egy kicsit kiabálnia kellett, hogy megértse az asszony. — Azért mégis hálátlanok ám ezek a gyerekek — mondta. — Az ember csinál nekik játékot és ez'a köszönet.

— Fújj bele füstöt.

— Persze.

A férfi óriásra fújt fel egy golyót s aztán a cigarettájából egy kis füstöt bocsátott bele. A füst kavargott a vékony, gömbölyű, tökéletesen átlátszó falak között s mivel hogy az ablakon át bekukkantott a nap, gyönyörű lett a lomhán libegő, könnyű, ezer színben pompázó karika. Az asszony is gyönyörködött benne s fölugrott.

— Adj egy kis füstöt nekem is.

Szívott a cigarettából, aztán meg ő fújt fel egy labdát. Ebbe már több jutott a füstből. Ebben a hamvas, vadgalambpehely színe dominált és míg nézték, hogyan ereszkedik le, meg sem hallották a kisebbik fiút, aki konokul ismételte: — Én is fújok.

A nagyobbik fiú is beleszólott. Szépen kérve, nagy vágyakozással.

— Én is, papa, füsttel.

— Hát még mit nem?

— Papuskám...

A férfi lecsapta az asztalra a cigarettát s idegesen kezdett el lármázni.

— Te már okos vagy, hát nézzed. Hát nem szép ez, mondd? Gyönyörködjél benne. Lásd, apuska itthon maradt, hogy játékot csináljon nektek s ti folyton zaklatjátok...

A gyerek szeme megtelt könnyel, ami nehézkesen, lassan, tempósan végigfolyni indult az arcán s félszemmel fölpillantva az apjára, könyörögve, valami nagyon is szívhezszóló, keserves vágyakozással szólott:

— Papuskám, még füsttel sohase csináltam.

Ahogy látta, hogy az apja rá sem hallgat, keserves, feltartóztathatatlan zokogás tört ki belőle. Azzal elment a dí-

ványra és fuldokolva, görcsös lihegésben sírt. A kicsi, az öccse megismételte, aztán meg újra mondta:

— Én fújok.

A férfi most már az asszonyra volt dühös.

— Minek lovalsz bele engem ilyesmibe? Hát látod, az ember mindent megtesz értük, aztán ez a köszönet.

LÁTTAM KÖZELRŐL. Mostanáig csak hallottam, hogy hogy megy... Vagy olvastam az újságban, hogy a kültelken, rendesen a kültelken, mindent összetört valami ember, aztán késsel megkergette a feleségét az udvaron s aztán elvitték. Vagy sohasem egészen hiteles novellákban olvastam megháborodottakról... Valami hézag, kitöltetlenség azonban akadt az írásokban. A bolond nem olyan bolond, hogy egészen odaadja magát az épeszű embernek. Éppen az az őrületben a valami, hogy az övé. Nem csűr, amin át lehet járni s megnézni mindent apróra, hanem sötét, éppen csak neki magának derengős világítású üreg, amibe a mi szemünk be nem lát. A bolond azt mondja, hogy ő a király, vagy az atyaisten. Tudja, hogy miért. Mi csak az üres értelmetlenséget halljuk, amivel ezt a bolondságot hirdeti. Amiért titok. Ahogy kezdődik a megzavarodás, ami a fejlődése... Idegen ahhoz, a mi véges és éppen ebben a tekintetben éppen csak tapogatózó, kombinációkban kavikáló eszünk.

Valamit láttam. Hogy hogyan kezdődik.

Írtam a kávéházban. Novellát egy asszonyújságnak. Meg kellett lenni hirtelen, ami nem is volt különben nagy munka. Legyenek az ifjak boldogok. Hát legyen s a Pista meg a Rózsi sorsa nyugodalmas, kitaposott csapáson topogott előre a novellában. Éppen csak egy kis veszekedést írtam még bele, hogy annál jobban örüljenek az asszonyok a kibékülésnek — s pihentem közben. Nekem végre is nem volt annyira sürgős ez a kibékülhetetlen házasságkötés.

A szomszéd asztalnál egy úr ült.

Úgy mondom, hogy úr, de inkább csak szegény ember volt bíz ő. Valami ügynökforma ember, aki temérdek német lapot hozatott magának, de nem a vendég határozott hangján, hanem mintha szívességet kérne. Azután az apróhirde-

téses oldalakat bámulta s jegyezgetett néha. Bizonyosan ajánlkozik erre-arra s úgylátszik, hogy eredménytelenül, mert már hónapok óta látom itt, az újságokban új meg új állást böngészve. Rokonszenves nem volt az arca. Inkább túlságosan közönséges, jóformán vonásnélküli. Zsírarc, ami fölött megpuffadt a bőr és amibe belesüppedtek a szemecskék. Sárgakeretű cvikkert hordott, de az üveg fölött átpislogva olvasott. A bajusza meg a füle előtt végig kis, ritkás pászmában a szakálla vörös volt. Égő vörös s mintha ez a vörösség néha az arcán is áthúzódott volna, olykor belső pír ömlött végig a bőrén. Mintha hajlama lett volna a gutaütésre, ámbár még fiatal ember volt. Legfeljebb negyven esztendős.

Addig is, míg megkerült volna az újságban az állás, biztosítási ügyletekkel próbálkozott. Jámboran csinálta azonban. Nem ült rá az ember nyakára, hanem éppen csak csendes bocsánatkérő mosolygással kérdezte meg olykor, hogy nem volna-e terhére egyik-másik uraságnak, ha megmutatná a tabelláit. Nekem is szokott ajánlkozni olykor biztosítás összehozására, fiúk, leányok számára vegyesen, amire majdnem hogy ráfizeti a prvíziót is. Amikor újra meg újra átmosolygott az asztalától s én csak csendesen intettem, hogy: nem — megint belebújt az újságokba. Egyszer nagyon megsajnáltam. Valami úr, aki alsóst játszott, durván rákiabált, hogy hordja el magát. Annak is valami egész olcsó biztosítást akart mutatni. Olyat, ami valósággal áldozat a társaságtól, amely társaság azonban megteheti ezt is. Pár szóban kifejtette abból az alkalomból nekem, hogy milyen nehéz az ilyen ügynök dolga, ha nem éppen orcátlan. Ő nem az. Resteli, ha ráordítanak, de ez vele jár a kenyérrel, a kenyér pedig kérem olyan dolog, de olyan dolog — amint ő kissé hézagosan kifejezte magát — hogy nem lehet válogatós benne az ember. Különösen az, akinek gyermeke van.

— Hát van?

— Hogyne. — Akkor már csendesen mosolygott. Csupa nyugodt derű volt az arca. Ezen a petyhüdt, pufók, kifejezéstelen, mindössze tompa orral kettőre választott zsírpárnán meglátszott, hogy szép lehet a gyerek. Vagy hogy neki nagy gyönyörűsége telik benne, ami végre is egyre megy. Föloldvadt a hazagondolásban. Mintha nem is éppen most történt volna az a komiszság, hogy rákiabáltak.

Úgy fél öt tájban bejött a kávéházba az asszony is. Vézna, hosszú nő, erősen kifényesedett ruhában, ócska gallérral a vállán, amit azonban majd keresztülütöttek a csontjai. Állandóan kis korcra járó plüsstarisznyát hordott, amiből néha kis papírdarabkákat szedett elő, írott, nyomtatott, rubrikázott papirokat, számlát, effélét, meg szintén apróhirdetéseket, míg kávézott lassan, komótosan, hogy a kávé fölszálló, párás illatát külön is megegye. Az ura megnézte a papirokat, összehasonlította a hirdetéseket a maga jegyzeteivel s halkan beszéltek. Magyarul. A férfi Sofiának szólította az asszonyt, az asszony pedig Richárdnak a férfit.

Tehát ugyanez a Richárd nevezetű ember ült a másik asztalnál, amikor fölpillantva, látom egysorjában öt-hat nagy ablakon át, hogy valahogyan kómikusan kettőbe görbülve, előrenyújtva a nyakát, mint a szárnyatlan, nagy, esetlen testű szaladó madarak, rohanva jön az asszony. Az ura is meglátta és fölállott. Egy lépést se mozdult, csak várt. A kávéház egész hosszában üres volt. Közben újságokat rakosgatott egy pincér. Az is az ajtó felé fordult s az ajtóval szemben, a kasszában, a kisasszony is. Ez a pár pillanatnyi csend azonban rettenetes volt.

Az ajtó nem jár kilincsre. Csak be kellett, hogy taszítsa az asszony. Tántorogva esett be rajta s olyan rikácsolással, aminél rémesebbet sohase fogok hallani — végigrikoltott a kávéházon a megdermedve álló emberhez.

— Richárd! — Aztán újra: — Richárd! — s tántorogva a kasszának esett. Az ember még mindig nem mozdult. Csak remegett s a szeme kétakkorára dagadt, mint amekkorácska volt rendesen. A pincér meg a leány esett neki az asszonynak, hogy mi baj, de az meg sem látta őket. Széket tóltak alája s míg lezuhant rá, iszonyú panaszosan siklott végig pillantása az urán. A kávéfőző legény vízzel szaladt elő, szájához szorították a poharat. Az üveg kocogott kissé a fogain, arra fölült. Egyenesen, mereven, olyan lapos volt a háta, mint egy deszka, s rekedtesen, nyögve, de már halkabban beszélt át a sok asztalon az urához.

— Pistuka ist... ist... Pistuka...

Az belekapaszkodott az asztalba s irtózatosan lihegett. Hogy jobban hallja a szót, előregörnyedt s a száját is kitátotta. Csak egy mosoly kellett volna az arcára, hogy rémsé-

gesen kómikus legyen. Mert elfehéredett a képe, mint a bemeszelt arcú klauné s az a tátott száj, amiben nehézkesen forgott a nyelve... Kérdezni akart, de nem tudott. Az asszony pedig kinyögte a hírt, amivel idejött.

— ... gestorben.

Most már aztán megjelent a tátott száj szögleteitől fel a szemig a vigyorgás az ember arcán. Nem az ágens csendes, bocsánatot kérő mosolya, hanem féktelen jókedv. Iszonyúan, feltartózhatatlanul elkezdett kacagni. Előbb csak magában, hogy a teste csendesen vergődött bele. A részletekre nem volt kíváncsi. Az asszony a pincérnek meg a pénztárosleánynak mondta el, hogy az emeleti ablakból esett le a gyerek a kövezetre — s az eszeveszett röhögésre, amivel az ura az asztalok között előrebotorkált, bambán elbámult.

Az ügynök pedig most már roppant jókedvében volt. Közben rádőlt egy-egy asztalra s úgy kacagott. Rengett bele a nagydarab ember és énekelt is, egy duhaj kézmozdulattal pedig lesöpörte a kasszáról a pálinkásüvegeket. A leány összegubbaszkodva félrehúzódott és úgy bámult reá. A többi is, aki ott volt. Csak a felesége indult el utána s két száraz, sovány karját kitárva feléje, pihegve, panasszal teli nyögött neki. — Richárd! Richárd...

A pincér pedig gyorsan a telefonhoz szaladt s csöngetett. Egy pillanatra odafigyeltünk. Csend lett. Aztán beszéd hallatszott a fülkéből:

— A mentőket, kisasszony, de gyorsan.

HÁROM ÚR zavarta meg munkájában az írót. Az első kis köpcös ember volt, egészséges, pirosra sült orcával s rövidre nyírott, ritkás, szürke, olyan kemény hajjal, amilyen az utcaseprőgép hengerén a kefe. Bemutatta magát: Gáll István bírósági végrehajtó — s nagyot rántott az írón felülről lefelé a kézszorítással. Az író vézna, szőke kis ember volt s különben is szörnyen vígasztalan, aggodalmas pislogású, sarokbaszorított adós ebben a pillanatban. Ha tudniillik csak úgy durván fellökték az asztala mellől, olyanforma ember lett belőle, mint a sánta, akitől elveszik a mankót. Az ajtókat úgy leste, mintha most mindjárt meg akarna szökni. Még kínosabb aggodalom remegett az arcán, amikor a másik szobából apró lábak tapicskálása hallatszott be. Figyelt, hogy vajjon nem jönnek-e be a gyerekek. Volt már tudniillik akkora is közöttük, aki aggodalommal figyelt ki a pillái alól az olyan urakra, akik így hármasban jöttek. A második emberen hosszú, láthatólag nem az ő testére szabott felöltő volt. A lábán rövid, bokán alig valamivel alul érő nadrág feszült meg a csizmaszáron. Vén, itt-ott kikopott szakállú, vizesszemű ember volt különben. Morogva köszönt s könyökig belemászva a felöltőbe, tintatartót, tollat vett elő s a papirosokkal együtt kirakta az asztalra. A harmadik úr fiatalember volt. Az átlagos ügyvédsegéd. Kis bajuszkával. Nem kopott, de nem is jólöltözött, nem okosarcú, de nem is buta. Valaki valahol közbül. Egy kicsit unta magát. Mutatta, hogy érti a dologban a formalitást. Az író uraknál sohase kerül licitációra a sor. Azok az utolsó pillanatban mindig fizetnek valamit.

Ahogy kibámult az ajtón, azt mondta: — Gyönyörű itt a kilátás. — Az íróasztalon papirosok zizegtek s dunnyogva mondott valamit beléjük a vén ember. Összerendezték az íve-

ket. Csend volt, mire az ügyvédsegéd újra csak kifelé fordult: — Igazán gyönyörű. — Miután így elszéledtek kissé, az író hirtelen átment a másik szobába. Ott egy öregasszony férfiingeket foltozott.

— Ne tessék beereszteni a gyerekeket hozzám. Anyám se jöjjön be. Valami urakkal tárgyalok.

— Jó, fiam.

Visszajőve észrevette, hogy a vénember még mindig csak a hátát fogja a széknek. Gyöngén a vállára ütött és biztatta: — Üljön le, uram. — Az a végrehajtóra pislantott, de az is intett neki, hogy lehet. Az ügyvédsegéd sarkonfordult s miután így együtt voltak, a végrehajtó belevágta a pennáját a kalamárisba. De még nem írt. Hátradőlt a széken s mintha az emlékezetében keresgélne, félig lehúnyta a szemét. — Az ám — mondta egyszerre. — Eddig a kilencedik kerületben tetszett lakni. Persze... Az ám, ismerem a nevét. Derék név. Jó mókákat tetszik megereszteni. Egyszer a végrehajtókról is tetszett írni, no, nem valami hízelgően, pedig hát éppen olyan hányt-vetett nép vagyunk mi is, mint az írók, van kivetnivaló minden bransban... Persze, hát az üzleti világ is szép pénzt sirat az író urakon. Nem mindenkin lehet megvenni... Néhol a szegény ügyvédnek kell kielégíteni minket is, úgy-e Dimitrovics bácsi... Hát a régi jegyzék, csak éppen tán némi változás lesz... — Valamicskével hivatalosabb ábrázattal nézett az íróra s keményen kérdezte: — Eladni nem tetszett semmit az ingóból?

— Nem.

Egy kis szünet után újra hátradőlt a széken s némi elismeréssel biccentett a fejével.

— Azért szép pálya. Meg kell adni. Mindenféle történeteket csak úgy kigondolnak... Mondja, kérem, nem szokott így megálmodni holmit...

— Én nemigen. Talán mások.

Az öreg hátraköhögött és diktált: hétfiókos keményfa íróasztal székkel...

Gáll István körülnézett a szék után s jóízűen elnevette magát. — Keresi a szász a lovát s rajta ül — mondta. — Tetszik ismerni? — Az író bólintott, hogy igen. Erre sercegni kezdett az asztalon a penna s Gáll úr ismételte: — székkel. Tovább. Könyvszekrény üveges ajtóval... tóval. Másik szek-

rény, kétajtós, matt... matt. — Itt megállott útjában a penna s derékban kettéharapva a szót, előregörnyedve vállának súlya alatt, hallgatva nézett fel a végrehajtó úrra Dimitrovics bácsi is.

— Mert hallottam, hogy így a fantáziának, ami hát mégis a fő, hogy úgy mondjam, nélkülözhetetlen az író urakra nézve, különös felgerjesztője az éjszaka. Én hát persze, nem tudom elég szépen kifejezni magamat...

Az író mereven bámult kifelé az ablakon, de ahogy csend lett, gépiesen ismételte magában a végrehajtó szavait s udvariasan lecáfolta: dehogy nem. Gáll úr kissé türelmetlenül fordult hátra a vénemberhez:

— Maga csak diktáljon. Amiért mi társalgunk, nem kell elbámulni. Gépies munka ez, kérem. Oda se nézek és írom... No, dívány, hát látja, hogy dívány is van... hogy plüsstakaróval. Hintaszék... Helyes. Játékasztal... Igen.. Tovább... Préselt bőrszékek, hány?

— Négy.

— Helyes. Mert úgy, akik irodalmilag foglalkoznak, azoknak nyugalom kéne. Jó álom, aztán nagyokat enni. Akkor vált az embernek az esze. A kertibútor persze a háziúré?

Hátul morgott az öreg.

— Háromágú gázcsillár...

— ...lár... Ezt a nőmben tapasztalom, kérem. Ő is foglalkozik irodalmilag, hanem persze csak úgy a hölgyvilág számára szerkesztett lapokban. Nincs az a cica, aki szebben kinyalná a lábast, mint ahogy ő kinyalja a beszélyeit. Ehhez nyugalom kell, hogy az anyagiak ne bántsák az embert. Az urak — az hiszem — egy kicsit elnagyolják a dolgokat. Hogy úgy mondjam, elhandabandázzák... Mindig ki kell találni valamit a beszélyeikben, ami nincs beleírva. Már pedig egy költséggel azt is bele lehetne írni. Egy kis félóra ide vagy oda már nem sokat határoz a munkában... Nyitott könyvszekrény. Helyes... Ne tessék rossznéven venni, hanem azért van az, hogy az embernek nem is igen van kedve olvasni... Inkább a történelmi munkák felé fordul, vagy megmarad a jó öreg könyveknél. Teszem fel... Hogy mondja?

— Papírkosár.

— Egy fene. Azzal nem bajlódunk. Meg aztán a sok mindenféle nyomorúság. Hát már most csak tessék elképzelni,

hogy ugyan hát mit lehet meríteni ebből? A szegény ember mind komiszul él. Veszekedős, harapós, egyik mint a másik. Mégis csak szebb a beszély, vagy a humoreszk is, ha finom népek jönnek-mennek, ágálnak benne. Már úgy van ezzel az ember, hogyha nem tartozhatik közéjük, hát legalább olvasgatni szeret róluk. Az én nőm nem ír bárón alul s tessék elhinni, hogy érzik a nyomtatáson, ahogy az ember olvassa, a sok mindenféle finom illatszer, amit a konteszek, meg a baroneszek használnak. Minek fájduljon meg nekem még a más baja miatt is a fejem. Hogy jött egy napszámos, aztán azt mondta a pallérnak, hogy — állólámpa? megvan — hogy neki beteg a felesége és hogy nincs mit szopni a gyerekeknek, mert az anyja melle üres — és efféléket írnak. Hát persze, azt már tetszik tudni, hogy ezzel egyidejűleg mindenféle járandóságokat, meg honoráriumot, meg effélét is lefoglalunk. Csak úgy, mint rendesen...

— Tudom.

— Na, hát ide tessék írni, ide, ahol az ujjam van. Jólesik, ha így egy kicsit kibeszélgeti magát az ember. Az kellene kérem, az író uraknak, hogy őszinte kritikát halljanak. Nem azért, mintha értenék hozzá, hanem hát kérem, a nőm érti. Ő is azt mondja, hogy ma nem írnak rendesen. Közönségessé tették a szép fogalmait. Így mondja: hát én persze nem értem ennyire. — Mi, koszorúk? Mit akar a koszorúkkal? Ki ad azért valamit? — Összehajtogatta az írásokat s odaadta a vénembernek. Arra indultak is.

Az író bágyadtan nézett utánuk s beszólott a másik szobába:

— Jertek be, gyerekek.

AZ EGYIK Rosen Bécsben lakott, a másik pedig molnár volt Gerenden. A falutól sétálva tíz perc alatt jutott el az intelligencia a malomig. Arra sétáltak tudniillik, mert négy sor juharfa között remek út vezetett el odáig. Közbül széles, a kocsiknak, kétfelől pedig keskeny, porondos, a gyalogjáróknak. Vasárnaponként persze kissé vegyes volt a társaság. A csizmadiasegéd is arra sétált a szeretőjével és buzgón harmonikázott s a felső udvarbeli cifra cselédség is az urak útját rótta, és pedig szemérmetlenül kiöltözködve. Máskülönben naponként kétszer még a malombeli hízómarhákat is meg kellett tűrni a szép, egyenes úton s ez módfelett kellemetlen volt az úri népségre nézve. Valahol másfelé is végighajthatták volna azt a sok barmot. A jegyző sólott is ebben az irányban Rosen úrnak, hanem a vén molnár a szemébe kacagott.

— Ugyan kérem, hát mit gondol, hogy mire való az a négy sor fa? Hát arra való, hogy a marhát ne csípje a légy, amíg végigmegy rajta. Nem ültettem én azt arra, hogy az urak sétáljanak benne. Nekem az urakból semmi hasznom, az urakat pedig velem együtt a malom tartja el, meg az istálló.

S a vén molnárnak igaza volt. A falu a malom révén jutott pénzhez. A négyemeletes rengeteg épület udvarára bejárt a vonat. Apró mozdonyok tolták ki meg be egész nap a hosszú sor kocsit, amit liszttel raktak meg vagy pedig kigömbölyödött szép, fehér, hízott ökörrel, s aztán lassan, kényelmes pöfékeléssel megindult egy-egy ilyen vasúti kocsikkal összeaggatott hernyó a végtelen síneken és eltűnt valamerre, hogy aztán visszajöjjön nagy pénzben, meg hogy mindenfelől összevásárolt csontos, sovány ökrök verjék fel az út porát a falutól a malomig, ahol húst, zsírt építenek rájuk. A falu

voltaképpen csak a malom kedvéért létezett. Egymagában rég elzüllött volna. Semmi ipara nem akadt s a határa, amin örökös pörösködéssel állandóan osztozkodott a parasztság, még a sovány tehénkék számára se termette meg a takarmányt. Arról meg tudni se akart, hogy kenyeret is adjon. Lézengő, rosszkedvű, örökké a tarisznya gondjaival nyűgösködő nép lakott itt. Komor, egyik udvarról a másikra átkiabáló tunya asszonynép, aki, ha egy-két sovány csibe miatt nem veszekedhetnék naphosszat, belebódulna az unalomba. A gyerekek is csendesek, sok közöttük a nagypotrohú, ami azt jelenti, hogy emészthetetlen, rossz táplálékkal tömi meg a hasát s az egész nyomorúság tetejébe föltelepedett a felső udvar. Annak bőségesen volt földje, gyönyörű fogatok nyargaltak ki belőle kis fitos kisasszonykákkal és mindenféle külországbeli nevelőnőkkel és sok gazdag fuvar hordta össze bele az asztagot, boglyát. A felső udvar egy városi báróé volt és az övé a határ is és a döntő szó is abban, hogy esztendőről-esztendőre kiteleljen a falu, vagy pedig a szalmás viskók alá temetkezve elpusztuljon, szép csendesen éhen. A gazdaság diktálta a napszámot, a részeket, amikkel az olyan földeket kiadták, amelyekkel nem volt érdemes bibelődni. Volt ilyen is. Messze, félnapi járóra, a hójai hegy mögött. Nyúzta a gazdaság a falut s ha száraz őszi éjszakákon lobbot vetett a szérűskertekben egy-egy kazal, az azért történt, mert valamelyik csendesen dörmögő paraszt ráhatározta magát a megtorlásra. Máskülönben azonban behúzták a fejüket a válluk közé és némán hordozták hátukon a maguk rongy kis gondjai mellett azt a gondot is, hogy miből teljék ki a báró úr pesti telelése, meg ötesztendőnként a választási költség.

Arra változott meg a falu képe, hogy a két tényező, a falu és a felső udvar mellé megtelepedett a határban a harmadik, a malom. A két Rosen sok úrral jött le. Köztük volt a báró is, de kedvetlen, morózus és a parasztok látták, hogy szörnyen hadonászik, lármáz a sok csendes ember között, akik azután nélküle határoztak valamit. A báró fölugrott a kocsira s otthagyta őket. A munka azzal kezdődött el, hogy a vasúti vonalból beleépítettek egy szárnyat a mezőbe, a semmibe. Azon hordták aztán a téglát meg a követ s egy esztendőre rá megépült a malom, meg a rengeteg raktárak, istállók, színek, hivatalnoki lakások, cselédházak. Egy kicsit mesz-

szebb nagy kazánház, közben sok gép érkezett, gépészek, fűtők, kőművesek jártak be a faluba enni, inni, mulatni. Föllendült a kocsma, a boltok s ha a felső udvar parádés lovai végigtáncoltak a kocsival a falun, mindig kedvetlenebbül nézett szét birodalmán a báró.

Lassanként közeledett a malomhoz a falu is. Fuvart kaptak. Előbb az építéshez hoztak a szomszéd mésztelepekről meszet, aztán vasat. Ha gyönge volt a lovuk, kicserélhették. Kaptak rá pénzt előlegbe. Az egyik Rosen, a molnár, állandóan a faluban maradt, miután az első ásónyom után megindult az építkezés és szörnyű vastag bugyellárisból fizetett. Azután, amikor egy reggel éles, hosszú füttyel megindult az egész nagy gépezet, állandóan a malom adta még a népnek a kenyeret. És pedig bőségesen. Rosen, a bécsi zsidó, azzal kezdte meg az üzletet, hogy átfestette a vidéket. Félesztendő alatt még a külső képe is más lett a falunak. Az asszonyokat elfoglalta a maguk házatája, a férfiak derekas munkában fölszabadultak annak a pár holdacskának a nyüge alól, amibe eddig hiábavalóan, rosszkedvvel beleölték a verejtéküket s a Hója mögött megműveletlenek maradtak az uraság földjei. Egy-egy erős szél fölszaggatta a báró házának, tetején a cserepet s kongatva hordozta végig a kavicson s ha a vén Rosen egy-egy liszteskocsi tetejéről tisztességesen megsüvegelte, hát mindig hidegebben és komorabban biccentett neki vissza köszöntést a hintóból a báró.

Egyszer azután már le sem jött többé a faluba. A fia jött csak. Egy huszonöt esztendős, csinos gyerek, az arcát azonban ellenszenvessé tette valami erőszakos, durva vonás. Nem csinált semmit. Lovagolt egész nap, hazanyargalva kicserélte a fáradt lovat másikkal s aztán őgyelgett erre, arra. A parasztok megsüvegelték, de nem is köszönt nekik vissza. Annál nagyobb volt aztán a dühe, amikor a süvegelés is elmaradt. Magában ezt is a bécsi zsidónak rótta fel s egy este, amikor jól beborozott, a cselédség előtt mondta, hogy golyót röpít ebbe az emberbe, aztán nem bánja, ha tömlöcbe jut is, de legalább végzett vele. A cselédek elódalogtak mellőle s később alig tudott előkiabálni egy béresgyereket, aki még egy kis bort hozzon.

Másnap délelőtt ócska bricska kanyarodott a veranda elé és az öreg Rosen szállott ki belőle. A báró úrfi még egy

lépcsőfokot se lépett lefelé elébe. Az öreg fürgén szökött le a kocsiról s nem várta be, hogy megkérdezzék tőle, mit akar, a verandán kezdett el beszélni. De halkan, hogy ne hallja meg lenn a kocsis, meg körül más cselédek, akik esetleg figyelnek rájuk.

— Rosen vagyok, az a bizonyos Rosen, akinek a hasába revolvergolyót tetszett kilátásba helyezni. Eddig nem törődtem a báró úrral, meg a kedves papával se, mert nagyon elfoglalt a magam dolga, hanem most már érdekel a dolguk, meg a hasam dolga is. Tetszik tudni, erre a hasra szüksége van az üzletnek. A testvérem sok pénzt költ. Leánya van, nagy házat visz, azt ki kell szerezni. Meg aztán ennek a falunak is van egy kis szüksége rám. Hát szeretném, ha biztonságban tudnám a hasamat.

A báró vállatvont s türelmetlenül intett.

— Ugyan kérem, hagyjon nekem békét a hasával.

— Hát arról ne is beszéljünk már többet, igaza van. Fiatalos könnyelműség azt mondani, hogy egy ilyen vén polgárban csak úgy kárt teszünk, csak úgy, mintha veréb lenne. Egyébért jöttem. Csak annyit akarok mondani, hogy sohasem késő újrakezdeni azt, amit az ember egyszer elrontott. Mi háromszor mentünk tönkre, mi, a két Rosen. A bátyámban volt is hajlandóság, hogy másban keresse a hibát, de én visszatereltem arra az útra, melyen mindig újra megszedtük magunkat. Én mondom, hogy sohasem késő újrakezdeni. S mondhatom is, mert éppen a hatvanadik születésnapomat töltöttem be, amikor egy füttyszóra megindult ez az új vállalkozás, ami arra való, hogy visszahozzon egy csomó egyébképpen elveszett pénzt. Sohase késő.

A báró önkénytelenül beljebb vezette a vendégét s leültette. Ő maga is letérdelt egy székre vele szemben.

— Mihez kezdjek én?

— Úgy-e! Hát a birtok már nem menthető meg, az bizonyos. Amint itt átalakultak a munkásviszonyok, vége volt neki. Hát kezdjen valamit. Próbáljon belekezdeni valami vállalkozásba. Akkorába, amennyihez elég a pénze meg a hitele. Ha nem ért semmihez, hát tanuljon meg valami üzletet. Itt van például a malom. Érteni kell hozzá, különben elszámítja magát az ember. Nagyon kell érteni hozzá. Hogy az ember mikor vásároljon, mikor küldje a piacra a maga produktu-

mát. Tanulja meg a malom mesterségét. Szép az, tiszta, becsületes munka...

— De hol? Itt csak nem maradhatok...

— Dehogynem. Kérem, nem vette észre: anélkül, hogy én belevágyakodtam volna az önök pozíciójába, az öreg Rosen zsidó lett *az* ennek a népnek, ami eddig az uraság volt. Engem süvegelnek, engem tisztelnek s ennek semmi egyéb oka nincs, minthogy látják, hogy dolgozom. Kezdik megérteni az olyan urat is, amilyen én vagyok. Sőt, most már csak ezt értik. Próbálja meg visszaszerezni a kalapemelintésüket ezen az úton. Szóval: ha önnek is úgy tetszik, ajánlok önnek valamit. Szükségem van egy olyan emberre, aki ellássa a francia és az angol levelezésemet. Nem sok még az egész, olyan piacokkal csak most próbálkozom, amelyeken ezekre a nyelvekre van szükség. Azonkívül szükségem van valakire, akire pénzt bízhatok olvasatlanul. Egy emberre, akinek odaadom a kasszakulcsot s azt mondom, hogy vegyen ki harmincezer forintot s szaladjon föl Pestre rideg marhát venni. Magam már nem vagyok eléggé mozgékony s szaggatások is bántják a lábamat néha. Ön ilyen ember volna. Amellett erélyes, agilis és ami a fődolog, az a tőkéje is megvan, hogy már egyszer tönkrement.

A báró most már leült a székre s hosszú fekete szempillái alól figyelmesen nézte a vendégét. Idegen volt neki nagyon az, amit hallott, de tetszett is. Különösen az a szó: vállalkozás, meg az, hogy megtanuljon valamit. A hiúságának pedig imponált, hogy íme, ezek az emberek is mágnáshoz mennek, ha valami olyan tökéletes becsületességű embert keresnek, akire aggodalom nélkül rábízhatják a pénzüket. Közöttük — úgylátszik — nem akad ilyenfajta. Azért húzódozott még kissé a dologtól. Diadallal gondolt ugyan arra, hogy visszahódítja a parasztok kalapemelését, de a mód kissé fáradságosnak tetszett neki. Különösen, amikor tovább beszélt az öreg Rosen.

— Aztán még csak egyet. Én a munkát jól megfizetem. Fizetést adok érte s részt abból a haszonból, amit az ön munkája révén érünk el. Hanem van egy kikötésem. Enélkül se nekem, se önnek nem érne semmit a szerződés. A munkában válogatni nem szabad. Ha szükség van rá, felkelünk hajnalban s ha úgy adja elő magát a dolog, hát három éjszaka

egymásután a liszteszsákon alszunk. Ha az én csontom nem bírja már ki, az ön csontjának kell ahelyett is szenvedni. Ha én nem tudom éjjel végigjárni az istállókat, önnek kell kiugrani az ágyból. Szóval: nincs kímélet se mással, se magunkkal szemben. Úgy dolgozunk, hogy a cseléd rajtunk felejtse a szemét.

A fiatal báró mosolyogva intett.

— Tetszik — és kinyújtotta a kezét.

— Ne siesse el. Gondolkozzék rajta három-négy napig. Aztán mondja meg, hogy mit határozott.

Azzal rövid, peckes, öreg lépésekkel kiment s elhelyezkedve az ócska bricskában, kikocogott az udvarról.

RÁ EGY HÉTTEL már a malomban dolgozott a fiatal báró. És dolgozott, minden este számotadva magának arról, hogy vajjon nem maradt-e a kis öreg mögött a munkában. Ha észrevette, hogy valami olyast mulasztott el, amit elvégezhetett volna, pirult magában és sokszor megesett, hogy éjjel kiugrott az ágyból s fölment az irodába és még hajnalban is levilágítottak ablakai az útra. Vagy az istállókban bukkant fel, vagy a malom padlásán lepte meg alvásban a tűzoltókat. Az egész nagy személyzet lelkiismerete volt, akitől jó volt félni. Oda csapott le, ahol legkevésbbé várták s kérlelhetetlen szigorral büntetett. Haragudni azonban mégsem tudott rá a cselédség. Nem kísérték engesztelhetetlen pillantások az útjában s jól érezte magát a megfeszített munkában. Voltak olyan napjai is, amelyek végén meg volt elégedve magával s ennek a megelégedésnek értéke elbájolta. Valahogy egészen másnak képzelte magát, mint ami azelőtt volt s rémséges szánalommal gondolt az apjára, aki még mindig azon fáradozott, hogy valahogy, akárhogy megtartsa a kastélyt, az udvart, meg a földeket s még egy lovat se adott el ahhoz, hogy csökkentse a kiadásait. Próbált is beszélgetni vele erről, amikor egyszer pénzért ment ki hozzá a malomba az öreg, de minden okoskodása hiábavaló volt. Az öreg azt se tagadta, hogy az az út nem tetszik neki, amire a fia rálépett. Nem illik az úriemberhez, hogy itt ispánkodjék egy zsidónak. Ahogy a fia utánanézett, csakugyan érzett maga is valami ilyest. Az apja határozottan úr volt. Hogy meddig

bírja még, az mindegy, de remek két pej zörgette az ezüstszerszámot a hintója előtt s ahogy belesüppedt az ülésbe, s finom, ősz fejét ráhajtotta a sötét párnára, egészen az uraság volt még mindig. Nem hiányzott belőle semmi... A lovak gyönyörű fordulóval kanyarodtak be a juharfasorba, s valahogy egészen másképpen mentek, mint a más ember lova, például az öreg Rosené... A fiú fejét elzsibbasztotta s aztán fölkavarta az összehasonlítás az apja urasága meg az övé között. Nem tagadta, hogy annak már semmi alapja nincs, de mégis csak szép. Sokkal szebb, mint itt beledolgozni a nappalt az éjszakába, s az éjszakát a nappalba s ez a Rosen nevezetű ember mégis csak közönséges boltos. Lisztes meg marhakereskedő és semmi úri formája nincs. Mikor rányitott az öreg Rosen, úgy érezte, hogy gyűlöli.

Az öreg telegrammot hozott.

— Szépen vagyunk — kezdte. — Móric jön, és pedig a leányával. No, ezek majd fölforgatják itt a házat. Legalább a pozsonyi vásárral végeztünk volna már. Éppen ma akartam mondani, hogy jó lesz, ha fölkészül az útra, mert aztán, amint rendelkezésünkre áll a pénz, mennie kell. Ezek most felforgatják az egész számításomat. Az ördögnek kell a vendég...

— Hiszen azért mehetek. Itt nincs szükség rám.

— Igaz, igaz, hanem én itt egyedül... Hiszen majd meglátjuk.

— Mikor jönnek?

— Holnap reggel. Azért ön csak tartsa bepakolva a bőröndjét.

Azon az éjszakán néhányszor fölriadt álmából a fiatal báró s csodálkozott, hogy egyedül van. Tudniillik a másik Rosen leánya járt az eszében s a leánnyal együtt még formátlanul, olyanformán, mint a méhzsongás, valami olyas idea vette be magát az agyába, hogy egyszerre sok pénzhez lehetne jutni a házassággal. Végre is báró és csinos fiú s az a bécsi leány nem kívánhat többet a pénzéhez. Hogy milyen, az mindegy most, ahogy a sötétben még egyszer maga előtt látta az apja kocsiját, feleségül vett volna akárkit is a pénzéért. Sőt még olyan részletekre is kiterjeszkedett a jövendőre nézve, hogy lehetőleg egyedül ül majd kocsira. Az

asszony otthon marad vagy másik fogaton megy ki, csak hogy ne mutogassa magát vele együtt a pénz, ami őt úrrá tette. Azután az sincs kizárva, hogy elválik az asszonytól, ha egyszer rendben van a birtok s másodszor majd a kedvére nősül. Ezenközben kábult, mély álomba merült s egész csomó mindenféle leányt látott elvonulni az ágya mellett, akik közül találgatta, hogy ez az, ez az...

Pedig egyik sem volt olyanforma, amilyet másnap behozott az öreg bricska a vonatról. Egy csöpp volt az egész, egy csöpp fehérség a bundák között. Akkorácska, mint egy tizennégy esztendős gyermek, pedig már bágyadt, öreges vonás volt rárajzolva az arcára, a szája szögletéből le az álláig. Lába, keze majdnem nevetségesen kicsi s a haja olyan dús, hogy hátrahúzza a fejét. A legérdekesebb volt azonban benne a vértelen, végtelenül finom bőre. Ha egy hajszál esett rá a homlokáról az arcára, attól lehetett tartani, hogy elvágja és kiserked a hajszál nyomán a vér. Különben mosolygó és jókedvű, egyszerű teremtés volt, aki olyan hevesen ölelte meg az öreg Rosent, amikor leugrott a kocsiról, hogy majd ledöntötte. S szorította a vén szürke fejet olyan sokáig, hogy már unalmas volt bevárni a végét. Aztán a bárónak nyújtott kezet s félbeszakította a bemutatkozást:

— Ó, ismerjük már. A bácsi sok szépet írt önről.

Ez olyanformán hangzott, mintha valami instruktorról vagy efféléről nyilatkozik előnyösen a család. A báró kipirult s aztán egy gonosz pillantással mérve végig a leányt, azon gondolkozott hirtelenében, hogyan fizeti majd vissza ezt a hangot. Nősülni akart, csak azért, hogy legyen az érdekeinek egy áldozata. Valaki, aki megfizessen a tönkrement felső udvarért mindenképpen. Pénzzel is, meg szenvedjen is érte. A reggelinél is az járt a fejében s aztán egész délelőtt, munka közben is. Az emberrel, a bécsivel, hamar leszámolt. Jelentéktelen figurának látszott, máris a szükségesnél többször ismételte, hogy: báró úr, báró úr — s gratulált a vállalkozásnak egy olyan kiváló erőhöz, aki amellett előkelőségben is csak előnyére szolgálhat a malomnak. Az ilyen nyilatkozatok tetejébe jeges zuhanyt öntött az öreg Rosen. Olyasfélét mondott, hogy mindenki annyit ér, amennyit tud és hogy nem az a fontos, báró-e valaki vagy nem, hanem ki lehetett

sejteni azért szavaiból az elismerést is. A báró bosszankodott de szeretettel nézett az öregre. Megszokta már, hogy mesterének tekintse és az érdesség annyira hozzátartozott az öreghez, hogy anélkül igazán el sem tudta volna képzelni.

Délután azt mondta a leány, hogy szeretne itt mindent látni. A báró vállalkozott arra, hogy kalauzolja s negyedóra mulva már vissza is jött, hogy mehetnek. Csinosabb volt, mint délelött. Szép nyakkendőt kötött fel s mosolygós önbizalommal, kissé leereszkedőleg nyujtotta karját a leánynak. Attól kezdve aztán késő estig járták a malmot. Csapóajtókon segítette át a leányt, lifteken vitte fel meg le, villamos lángokat gyujtott meg s aztán rögtön újra sötétben maradtak, míg új csaphoz nem értek. Rengeteg búzarakásokon bukdácsoltak át s estefelé már olyan fáradt lett a leány, hogy valósággal a karján cipelte. S csodálatosképpen semmi részvétet sem érzett iránta. Sőt, az járt folyton a fejében, hogy: majd én adok neked. Nem tudta elfelejteni neki, hogy már ismeri az öreg Rosen leveleiből, hogy az öreg sok szépet írt róla... Csak úgy írkálnak róla...

Azonban erősen tartotta a leányt, hogy érezze, arravaló férfikarba kapaszkodott és beszélt neki mindenről azon a behízelgő, lágy hangon, amit raktáron tart minden férfi és elővesz alkalomadtán. A vacsora után pedig valósággal pajkos volt. A jó fiú, akivel mulatni lehet s aki egy leány társaságában megfeledkezik arról, hogy micsoda komoly küzdelem az élet. Arra is volt gondja, hogy a leány vegye észre, nem minden leánynak tud ilyen jó pajtása lenni. Néhány megvető nyilatkozatot engedett meg magának a környék mágnásleányairól s csak úgy elejtve, egy-két szóval, a művelt középosztály leányait dicsérte ki azoknak a rovására. Mikor pedig este lefeküdt, mosolyogva nyugtatta meg magát, hogy nem csinált semmi ostobaságot. Pedig könnyű lett volna egy-két meggondolatlanságot odavágni ennek a kis te csöppnek.

Másnap úgy rendezte el a dolgát, hogy egész nap együtt voltak. Sőt, ha neki el kellett mennie valamerre, a leány kereste. Ezt kipróbálta néhányszor s megelégedetten látta, hogy a leány fölvidul, ha jön. Így már rendben van. Jól kezdődik, mondta s arra gondolt, hogy másnapra valami újat

kellene kitalálni. Egyébképpen beszélni, új oldalról mutatkozni be — s ezenközben elaludt.

Reggel, még négy óra sem volt s valaki már megzörgette az ablakát. Az öreg Rosen állott künn, mögötte pedig a még alig derengő hajnalban, homályos körvonalakban a bricska.

— Csak hamar, hamar öltözzék föl. Menni kell. Félóránk van már csak a vonat indulásáig.

— Hova?

— Pozsonyba.

A fiatalember morogva csapta be az ablakot s gyorsan magára kapkodta a ruhát. Még remélte, bár ebben nemigen bízott, hogy itthon maradhat valahogy. Gondolta, hogy szól az öregnek, talán ezúttal menjen más, de már azt is tudta, hogy nem fog szólani. Nem szokott hozzá az ilyesmihez. Azonban rosszkedvű volt s ezt nem is titkolta az öreg előtt, amikor már a kocsiban ültek.

— Ilyen sürgős ez az út?

— Persze. Most kaptam a telegrammot az ügynöktől, hogy egy nap is ezrekbe kerülhet. Itt a pénz. Ne olvasgassa most, úgyse lát. Negyvenezer forint. Fele ezres, fele százas. Aztán végezzen minél hamarabb. Vásárolja fel az egészet és vonaton hozza haza a marhát, hogy ezzel is előbb legyünk.

Hallgattak s messze már kikukucskáltak az állomás piros lámpái. Egy vonat el is ment, de nem az övé, hanem az, amely az ellenkező irányba rohan, az öreg lovak azonban minden fölösleges buzgalom nélkül kocogtak tovább a hűvös, ködös reggelen.

Mikor már az állomáshoz értek, az öreg az órára nézett és sétálni indult a fiatalemberrel a perronon.

— Nem is olyan sürgős ez az út — mondta hirtelen. — De azt akarom, hogy ne legyen itthon. Önök mindig házasodni akarnak. Amit másképpen elrontottak, azt még inkább tönkre akarják tenni valami olyan házassággal, ami tisztán csak pénzkérdés. Ezzel aztán nemcsak a vagyonukat, hanem magukat is belesodorják a romlásba. Látom, hogy ön is ilyesmit akar elkövetni. Erre pedig én nem tanítottam. Úgye nem?

— De kérem...

— Ne mondjon semmit. Másképpen kell a vagyont megszerezni. Már próbálgatta s jól indult. Önök mindig házasodnak, mindig. Érdekes emberek.

Mikor berobogott a vonat, a lépcsőkig elkísérte s halkan beszélt hozzá:

— Én szeretem magát, fiam. Hanem maguk különös emberek. Hisznek az efféle házasságban. Különös emberek.

AZ ÉG EGYIK OLDALÁN, ahol messze éppen rámutat egy vékony, hosszú, fekete torony, halványodni kezdett a hold. Túlfelől pedig előreküldte tüzét a nap, valami párás vöröses gőzt, mintha lenn, a katlanban sustorogna, izzana a tűztányér. A gomolygó fehér világosság belenyomult az éjszakába s a hold már csak olyan lett, mint egy sarlóforma halvány anyajegy az ég testén, mintha csak valami bárányfellegből szakadt volna le. És körül ébredni kezdett a világ. Előbb csak az állat... Valahol messze nyerített egy ló... Még azt is hallani lehetett a hűvös, néma reggelben, hogy jókedve van. Röhögött a sarjúnak s aztán mintha harapott volna belőle. Aztán sűrű vakkantással bulikutya veszekedett valami nagy döggel, aki lustán böfögve ugatott vissza rá — és igazságot tett talán köztük egy tehén, mert hosszan bőgött... Ez is messze van valahol, inkább sejtés, mint amilyen körül a sok falu sűrű kék füst alatt, amit nem enged fölszállani a nehéz, vizes köd. Némelyik egészen beesett a hegyek közé, sok fa alá s csak egy-két ház maradt fönn a gerincen, másik valami kis templom köré, tisztásra telepedett... Ha úgy a kaptatóról nézi az ember, mintha sok kis fehér csibe ült volna le a porondra... Némelyiknek világít a szeme. Ott korán fejnek s voltaképpen az álmosan ődöngő leányok keltik föl a kakast. Az is belerikkant a csendbe, hogy minél nagyobb hitelességű legyen a hajnal s mintha a párák, ködök rétegein ököllel kellett volna utat törnie, diadalmasan belefogódzkodik a föld szélébe a nap. Még csak a tüzes tar koponyája látszik, lassan, méltóságosan búvik elő, míg parázsgolyóbis lesz belőle, mező, hegy, völgy-tányérnak a szélén, ami most már tiszta, világos és csillog, mintha csupa drágakőharmattal lenne teleszórva. És hangos, fűszínű fürjek csattognak valahol jól elbújva a még zöldes vetésben, fönn az

éhes madarak lármáznak, csomóba gyűlve csipog a veréb, a faluk mintha átszólanának egymásnak jóreggelt kívánni, zsonganak, élnek. Most már az ember kerekedett felül. Vontatott tülökbőgés hallatszik fölváltva hol itt, hol ott; ostorpattogás, egy-egy kurjantás, amiről nemigen lehet tudni, hogy a jószágnak szól-e vagy a szomszédnak; gyerekrikkantás, valami kondás-segítség torkában nem fér meg a hang, ami egész éjjel meggyűlt benne s a nagy összevisszaságból lassan-lassan kiverekedi magát egy csomó fuvarosember szava, aki mind a lovat biztatja, csattog az állat hátán az ostor s csikorogva, nehezeket zökkenve a frissen kavicsozott úton hosszú sor kocsi bontakozik ki a lejtő alján a fák közül.

A kadarékiak jöttek káposztával. Kis zömök lovak húzták a kocsikat, szomorúan bandukolva fölfelé a hegyre. A kocsik mellett kendőbe bónyált fejű asszonyok mentek s az idő meg a piac felől tárgyaltak a fuvarosokkal. Mind gyalogoltak, hogy könnyebben húzzák a terüt a lovak, csak éppen egy kocsi tetején ült egy leány. Ennek a dolgát is megbeszélgette a többi. A kórházba vitték s mert az apja, a kovács nem akart külön fuvart fizetni, a Dombi-fiú hajtott a műhely elé hajnalban. A káposzta már föl volt rakva. Gyönyörű haboslevelű, nagy kerek fejek, aminek a felső levelei kifoszlottak a nagy belső nyomás alatt, csupa óriási kőkemény káposzta, hogy tál legyen, amibe befér belőle egy is. Recsegett, ropogott alatta a kocsi s igazán szép volt a Dombi-fiútól, hogy még azzal a beteg lánnyal is bajoskodott. A kovács az ölében hozta ki a leányt, fölhágott vele a ferhércre s úgy adta oda a fiúnak föl a kocsi tetejébe. Csupa nagykendő volt a szegény, de azért reszketett. Vértelen viaszkezével belefogódzkodott a nagy, erős fiúba, de lecsúsztak az ujjai s kimerülten hagyta, hogy cepeljék. A fiú félrerakott néhány fej káposztát az oldalokra s a süppedésbe ültette a leányt. A kovács komoran bámult föl a halványsárga arcra s szó nélkül fordult be a műhelybe, mikor a leány kimerülten behunyta a szemét s szenderegni kezdett. Azután pálinkával jött ki s szó nélkül nyujtotta oda a fiúnak az üveget. A legény még mindig a lánnyal foglalatoskodott. A háta mögül is kiszedte a káposztát, hogy leülhessen s rátakarta a subáját, hogy ne dideregjen. A leány meg sem mozdult.

A vékony, vedlett rékli alatt rendetlenül pihegett a melle s a kezével fáradtan integetett, mintha álmodnék.

— Már alszik — mondta a Dombi-fiú.

A kovács komoran felelt.

— Hogy abból kigyógyítanák legalább. Pár hét óta úgy van, hogy amint leül, elalszik. Eldül, mint egy darab fa. Semmi hasznát se látom. Eddig még tett-vett valamit, látta a kezenyomát az ember.

Sóhajtott s ment befelé a pálinkásüveggel. Az ajtóból még visszaszólt:

— Hát aztán majd megköszönöm...

A fiú megsuhintotta az ostort s elindultak. Jobbról-balról több kocsi fordult ki az udvarokból s egymásután sorjába zökögve kanyarodtak fölfelé a hegynek. Mintha fellegben lett volna a tető, letakarva egy pászma sűrű ködtel, ami övig takarta el az Úr Jézust a feszületen. Azontúl a dereka és a feje mintha maga lett volna a föltámadás, lebegett a rezgő hajnalban, ahogy a szél belefújt alatta a ködbe. A beteg leány föl-fölrezzent egy-egy pillanatra, fölmeresztette szemét a feszületre és mosolygott. Ha véletlenül úgy fordult a kocsi a sok kanyarodón, hogy nem látta, nyugtalan lett. Türelmetlenül leste, hogy mikor pillantja meg újra s azután mosolyogva bágyadt el, ha megpihent a szeme a nagy szenvedőn.

A Dombi-fiú néha fölkapaszkodott a kocsira s gondosan betakargatta a leányt, ha a zökögés lerázta róla a subát. Simogatta a lágy pillantásával s fátyolos lett a szeme, hogy úgy össze van törve.

— De kicsi helyen elférsz — mondta neki, amikor ébren találta.

A leány mosolygott. Fáradtan, gyöngén beszélt, a fiúnak is a káposztára kellett fölmászni, hogy megértse a szavát.

— Fogja meg a kezem. Tartsa egy kicsit.

— Fázol még?

— Nem, csak jólesik. Szorítsa...

— Egészen kipirultál. Olyan vagy, mint az élet.

A leány hátraejtette a fejét s tágranyitott szemmel bámult fel az égre. Csak akkor fordult vissza, ha a legény eleresztette a kezét. Nem ide gondolt, de valami meleg kapocs kellett neki a másik, meg eközött a világ között. Szórako-

zottan, fáradtan felelt a fiúnak, ha kérdezett valamit s közben-közben el-elszunnyadt. Ha aludt, gyönyörű lett. Vér ömlött az ajkába, kipirult az arca is és mintha mesét hallgatott volna, beszédesek, derültek lettek a vonásai. A fiú most már el sem eresztette a kezét, hanem lázasan bámult reá. Mikor fölnyitotta a szemét, ráhajolt és úgy beszélt hozzá, hogy majdnem csókolta az arcát.

— De szép vagy! Mint egy kisasszony, csak éppen úri gunyát kellene rád adni.

A leány most már a feje alá húzta a fiú karját s kipirulva, a szemét is lehunyva hallgatta. A fiú meleg lehelete mintha életet adott volna bele. Gyönge szíve rendkívüli erővel küldte szét a lábába, karjába a vért, egyszerre nagyon egészségesnek és boldognak érezte magát. Aztán nagy elbágyadás következett, vértelen, fehér lett az arca, a keze s csak suttogni tudott.

A fiú újra ráhajolt s beszélni kezdett neki.

— Csak gyógyulj meg hamar. Én nem tudom, hogy esett, de mindig a bátyámék mentek a lovakkal hozzátok. Nem is igen láttalak még, csak gyógyulj meg. Nekem nincs még senki szeretőm, nem is volt. Csak gyere haza, de hamar.

A leány alig tudta felemelni a karját. Kétszer-háromszor is visszaesett a keze, de aztán sikerült átfogni a legény nyakát. Mintha el sem akarta volna ereszteni többet, úgy fogta, és súgdosott a fülébe.

— Csókolj meg. A számat....

A fiú elrémült s a kocsik mellett ténfergő sok asszonyra mutatott.

— Meglátják. Hogy gondolod, az istenért...

— Nem baj. Engem még sohase csókolt meg senki...

A fiú ráhajolt, mintha a kendőjét igazítaná s gyorsan csókolta meg. Sietett s aztán ijedten nézett előre. De a leány boldog volt. Fölnyitotta a szemét s a hegytetőre bámult. Azzal oda is tapadt a nézése s lassan-lassan elszíntelenedett az arca. Még egyszer a fiúhoz fordult s elküldte maga mellől.

— Takarjon be jól s aztán menjen.

— Ne fogjam már a kezed?

— Nem, hagyja... Köszönöm, hogy elhozott.

— Szeretnék melletted maradni.

— Most már ne.

Türelmetlenül intett a fejével, hogy menjen. A fiú erre leszállott és ment a kocsi mellett. Kábult volt, nemigen tudott gondolkozni sem, csak az járt valahogy tompán a fejében, hogy mikor jön vissza a leány. Arra gondolt, hogy akkor is ő jön majd utána. Üres kocsin mennek haza, egymás mellé ülnek.

Mintha csendes sóhajtást hallott volna a kocsi tetején. Fölmászott és amikor a leányra pillantott, rémülten kiabálni kezdett.

— Mit csinálsz? Mit csinálsz?

A kocsi mellé jött egy-két ember meg asszony s egy öreg felszólt hozzá:

— No fiam. Mi van?

A fiú üresen bámult végig rajtuk s nagyot rántott a gyeplőn, hogy egyszerre megálltak a lovak — és leszállott.

Lenn megint nógatták:

— Mi az, no?

Nem tudott mindjárt felelni. Egy kicsit pihent s azután fölmutatott az ostorral a kocsi tetejére:

— Meghalt.

CSENDESEN ültünk a kávéházban, egy kis lengyel-magyar sziget a nagy német óceánban; csupa idegen gondolkozásmódú, előttünk épp olyan érthetetlen emberek között, mint ahogy ők képtelenek minket megérteni. Valósággal ostobák vagyunk egymásra nézve. Ők elképednek azon, hogy egy hevesvérű, hirtelenbeszédű lengyel „cudar"-nak nevezi Bismarckot, vagy keserűségében sírva beszél Szibériáról. Lehet más igazság is, mint amit a történelem csinált? És ez a sápadt, villogószemű ember képviseli ezt a másik igazságot? Hihetetlen, igazán hihetetlen. Néha valamelyik ismerős közülük leül a lengyel asztalhoz s ki is mondja a véleményét arra a kisebbségre, amely képtelen megmaradni három nagy birodalom nyomása alatt. Mit akarnak? Magyarázzák meg neki! És elkezdődik egy heves, tűzzel, keserűséggel teli verekedés a szavakkal. Az asztal körül gyűl a publikum, a pincérleánynak egész tömegen kell áttörnie magát, ha valaki vizért kiált. A biliárdozók leteszik a dákót s a nagy lármára kíváncsian néznek be az utcáról az emberek.

Tegnap is így esett, nagyon összevesztek a lengyelek a németekkel, ökleikkel verték egymás elött az asztalt s néha a nagy zűrzavarban nem lehetett tudni, hogy ki beszél. Mikor legnagyobb volt a riadalom, egy kis, őszes ember erőszakolta át magát a publikumon, előbb kiköhögte magát, mert nagyon megszorongatták, míg az asztalig eljutott s németül kezdett beszélni.

— Lengyelek az urak?

Mikor megmondták, hogy igenis, lengyelekkel van dolga, egyszerre lengyelül beszélt tovább s mi csak pár szót értettünk meg abból, amit mondott: — liberal, szocial, egy lengyel újság címét, és hogy lengyelekről, oroszokról, Varsóról

beszélt. A lengyelek tágranyitott szemmel, csodálkozva hallgatták. Egy nagy poseni fiú, akit a többiek, tagbaszakadt volta s harcias bozontos bajusza miatt jenerál-nak hívtak maguk között, nem tudott elfojtani egy-egy indulatos kifakadást s meghatottan méregette maga mellett a kis, szürke embert. Az egyik lengyel egyszerre felugrott az asztal mellől s elveszve a nagy indulatokban, szinte öntudatlanul, felállásra kényszerítette a kis jövevényt, s beszélni kezdett.

— Itt a bizonyság, nézzék ezt az urat, jól nézzék meg, lengyel regényíró, költő és újságszerkesztő; jól nézzék meg. Most szökött meg Varsóból, a feleségét és két gyermekét hozta magával, a harmadik gyermek, egy kislány ott maradt, mert nem tudták hamarosan előkeríteni. Az iskolában tanultam a verseit s most... kell-e még több? Az önök poétái palotákban laknak, a mieink pedig egy valamivel liberálisabb cikk miatt, mint amilyen a mérték, futnak a rendőrség elől. Itt van ez az úr, ez az önök találmánya...

A kis szürke ember majdnem az asztal alá zsugorodott, mikor körülnézve észrevette, hogy mindenki őt nézi. A lengyel fiatalember pedig szerette volna, ha az asztalra áll, hogy jobban lássák s fogta a kabátját, hogy el ne szaladjon. A jenerál szitkozódott és sírt, nagy esetlen testében még mindig gyermek maradt az érzés, a körülállók pedig lábujjhegyre állva néztek át egymás vállán, csakhogy jobban láthassák ezt a nevezetes kis öreget. Egyszerre elhallgatott mindenki s lassan oszlani kezdett a publikum. Mikor egyedül maradt a társaság, a kis ember elmondta nagy szégyenkezve, hogy szörnyű nyomorban vannak, mindenük zálogban van már, az asszony s a gyerekek ki se mozdulhatnak a szobából, mert egy-egy rongyon kívül nincs amit magukra vegyenek. A hotelier pénzt kér és ha legalább tíz márkát nem fizetnek le a tartozásból, kidobja őket az utcára; ezért bátorkodott fölkeresni az urakat. Pirult, szégyenkezett, de valahogy kinyögte, amit mondani akart s lesütött szemmel várta, hogy mi következik most. A fiúk összenéztek. Az, aki az előbb a leghangosabban veszekedett, dühös sietséggel kutatta ki a zsebeit, de nem talált bennük egy fillért sem s kényelmetlenül, szégyenkezve nézett az öregre, mintha bocsánatot kérne azért, hogy ilyen szegény. Mindenki hallgatott. Az öregember arcán látszott, hogy szörnyen megbánta már a kísérletet,

végre is a jenerál törte meg a csendet, vette a kabátját s menni készült.

— Kérem, csak egy keveset várjon még itt, azonnal jövök. — Mikor visszajött, nem volt már felsőkabátja. Karonfogta az öreget és vitte magával, úgy látszott, mintha a hóna alá vette volna, a kis ember majd eltűnt mellette. Az úton megbeszélték a dolgot.

— Van egy márkám és ötven fillérem — kezdte a jenerál. — Megosztozunk rajta. Hányan vannak?

— Négyen.

— Nyolc kenyér: huszonnégy fillér, a többiért hideg húst veszünk. Menjünk az én hentesemhez, udvarolok a leányának, majd sokat ad. Van gyertyájuk?

— Nincs.

— Akkor azt is kell venni, de gyertyát kapok hitelbe is, azért nem kell pénzt adni.

Hosszú lábával akkorákat lépett, hogy a kis fáradt ember alig bírta követni. Közben megvásárolta a gyertyát, húst, kenyeret s a hotel kapujában odaadott mindent a vendégnek. A kis szürke ember azonban nem akarta elbocsátani. Nagyon hálás volt, meg akarta neki mutatni a családját, meg talán arra is gondolt, hogy beigazolja a nyomorúságát, nehogy azt higgyék, hogy hazudott. A kapus kedvetlenül nézett végig rajtuk, kellemetlen, kopott embereken s kopogásukra egy csinosarcú, de beteges színű asszony nyitotta fel a szoba ajtaját.

A gyerekek, mint valami éhes farkaskölykök, egyszerre nekiestek az ételnek, nem sokat törődve azzal, hogy ki vette. Az asszony nem tudott rendet tartani közöttük, az apjuk egy-egy szigorú pillantást váltott velük, de azok figyelembe sem vették s a jeneral tanácstalanul, ügyetlenül állott még mindig a szoba közepén.

— Kenyeret még! Kolbászt, sok kolbászt! — kiáltották a gyermekek s öklükkel taszigálták az apjukat. Az odaadta nekik azt is, ami éppen a kezében volt, csakhogy hallgassanak. Az asszonynak alig jutott valami, a kis éhes rablók mindent elvettek tőle. Egyszerre azonban elszégyelték a kapzsiságukat, észrevették, hogy igazságtalanul osztották fel a vacsorát s visszaadtak egy-egy falatot az anyjuknak. Értelmes

arcukat odadörzsölték sovány karjához s kétfelől is nógatták nagy szeretettel:

— Egyél, mama, egyél, édes!

A férfi csüggedten, sötét arccal bámult rájuk s visszafojtotta sóhajtását, hogy ne zavarja őket. A jenerál az ágy szegletére ült s úgy összehúzta magát, mintha nem akarná észrevétetni, hogy itt van. Nagy fejéhez mérten aránytalanul kis szemével a gyerekek felé pislantott néha s megijedt, amikor egyet nyikorgott súlyos teste alatt az ágy deszkája. Érezte, hogy alkalmatlan, de nem tudott hamar alkalmas okot találni arra, hogy elillanjon. Szerettek volna beszélni, de nem tudtak. Nagyon idegenek voltak egymásnak. A jenerál a maga naivságában is megérezte, hogy zavarná őket, ha kérdezősködnék; egy pillanatra azt hitte, hogy átlát a két előtte ülő alak koponyáján s mint egy zsongó méhsereg, úgy tűnt fel előtte a kis szomorú ember fejében a sok gond, baj, hozzá nem szólt volna a világért. Az asszony szótlanul ült az asztal mellett s hálásan nézett az idegenre, amiért nem háborgatta. A gyermekek egy durván összeszegezett ládára ültek a sarokban s egymás között suttogtak valamit. Az asztalon füstölögve, unalmasan pislogott a hosszú, vastagbélű gyertya s úgy táncoltatta a falon az árnyakat, mintha zsinegen rángatták volna a négy fekete foltot valami bábszínházban. Végre a férfi szólt, csak azért, hogy valamit mondjon.

— Egy nap megint a hátunk mögött van.

Az asszony sóhajtott és elfordult a gyermekek felé, mintha valami dolga lenne velük. A kisebbik fiú mosolyogva ránézett s bámulva kérdezte:

— Miért sírsz?

Az asszony zavarbajött, védekezett, de nem bírta ki sokáig, egyszerre hangosan kezdett sírni. A jenerál, mintha csak engedelemre várt volna, hogy beszélhessen, hozzáment, ügyetlenül motyogott, hogy: nem lesz mindig így és hogy megsegíti az isten s mert nem tudta szóval elmondani, amit gondolt, nagytenyeres kezével ügyetlenül kalimpált a levegőben s azután már csak nyögött, erőlködött, hogy valamit mondjon.

A gyerekek elkomolyodtak, kutatólag néztek körül s a nagyobbik visszatolta öccsét a sarokba, amikor kíváncsian előretolakodott.

Nagyon rosszul érezték már magukat valamennyien. Örültek, amikor a jenerál hirtelen elhatározással a kalapja után nyúlt s elment: legalább egyedül maradhatnak. A kis szürke ember lekísérte a vendégét. Szótlanul, lassan haladtak le egymás mellett a rossz lépcsőn s csak az első emeletnél állottak meg egy szóra.

A jenerál akart valamit mondani, de nagyon nehezen ment a beszéd. Százszor bocsánatot kért és mégse mondott még semmit, végre előkereste mellényéből a maradék pénzt s a kis ember markába nyomta. Újra hadonászott lapátkezével a levegőben, mert anélkül nem lehet értekezni.

— Holnapra, reggelire, délelőtt majd dolog után látunk....

A szegény ember szégyenkezve húzta be válla közé a fejét s elkényszeredve kínálgatta vissza a pénzt. A jenerál azonban nagy esküdözéssel fogadkozott, hogy neki kimeríthetetlen hitele van, annyit ehetik felírásra, amennyit akar s voltaképpen nagy teher ránézve, ha pénze van. Nem tud vele mit csinálni.

1

Az ÉN KIS városkámtól már sokszor el akarták venni a huszárságot, mert a város semmiféle biztatásra sem akart kaszárnyát építeni. A századot bérházban helyezték el s a nagy üres telek végében hevenyészett istállófészerben laktak a lovak. Utóbb azonban már nem lehetett kimozdítani a katonákat ebből a vidékből, mert a környék szénbányáiban mind szaporább lett a sztrájk. A bányásznép különösen kezdte viselni magát. Teszem fel, ha beszakadt egy-egy tárna s harminc-negyven pajtást mozdulatlanul, csúnyán összetörve húztak ki a föld alól, a többi semmi kedvet nem mutatott arra, hogy lemenjen az úgy ahogy föltámogatott fekete folyosókba, sőt némelyek a mérnök urakon keresték a halott társak életét, ami pedig hiábavaló dolog, mert egész rendesen meg voltak már azok halva. Azután meg kevesellték a bért, sokallották a tizennégy órát, amit lenn kellett tölteniök a bányában és néha vasárnaponként nem annyira inni, mint panaszkodni gyűltek össze a kantinokban, ahol olyan bankóval fizettek, amit nem a közös pénzügyminiszter úr, hanem a bányadirektor írt alá s amiért annyi ételt s italt ad a kantinos, amennyire éppen kedve van. A nagy, kopár mezőkön köröskörül csenevész, sápadt gyermeknépséget püfföltek parasztfiúk és görnyedt kicsi asszonyok sétáltak vagy veszekedtek, mivelhogy anélkül már nemigen tudtak meglenni egy pici félórára sem. Valami örökké sivalkodó, ideges tempó vette be magát ebbe a nyomorúságos népbe. Nyugtalan volt még az éjszakájuk is. Mintha a sok hosszú; egymás végtében épült gőzölgő házikó fölött rémek lebegtek volna a sötétben.

Az urak is eszrevették, hogy eddig idegen mérges párákat gőzölög ki magából a föld és a szénporos fekete népben túlságosan meggyűlt a panasz. Körül mindenfelől katonaságot kértek a telepek s kiürült a kis rozoga kaszárnyánk. A legénységet egy-egy őrmester rendelkezése alá adták s szerteküldték a falukba. Otthon alig maradt valaki.

Húsz legény ment Gabalyra. Recsegő trombitaszóval vonultak be a faluba kettesével, hogy többet mutassanak. Ellenségesen bámult rájuk a kapuk lécein keresztül a sok paraszt. Éppen a sovány kis termést csépelték az udvarok közepén keményre taposott szérűn. Egy-egy sóhajtás volt minden suhogása a cséphadarónak. A vékony kévékben alig volt valamicske szem, talán éppen hogy a jövő esztendő nyomorúságához elég vetésnek, de kenyér még sehol. A tikkasztó őszi napban léha polyva kóválygott s messzebb a tárnánál meg finom fekete homályban szénpor. Az úton pedig ha összetalálkozott egy fekete ember, meg egy fehér ember, valahogy így beszélgettek:

— Maguknak se sokat adott az isten. A gazda dolga is szegényes.

— A bányász se úszik a zsírban.

— Nem, igazán nem. Ezt jól mondta. Most meg huszárok is jöttek...

És belemeredve tekintetével a hosszú útba, aminek a végén akkora kis porgomolyag fogyott egyre, mint amennyi füstöt egyszerre kifúj az ember a pipából, felelt a paraszt:

— Jöttek, jöttek....

A huszárok egyenesen a telepre mentek. Ott a végtelen hosszan körbefutó deszkapalánk kapujában, ami magába ölelt igazgatóságot, magánlakást, munkásvityillót, mázsaházat, tárnakaput, mindent, az igazgató és a hivatalnokok vártak rájuk. Be az udvarba csak az őrmester ment velük, de azt aztán megbecsülték. Fölvitték az igazgatósági irodába, az igazgató kisasszonyleánya konyakot és szivart adott neki. Azután a főkönyvelő karonfogta és elvitte a telepre.

A talicskások félrehúzódtak előlük és összepislant a szemük a kardcsörtetésre, mintha idegesek lettek volna tőle. Azután még sunyin bámultak utánuk, amikor a tárnakapu tornyos cifra házába bementek. Fenn a toronyban kis harang csilingelt s a nagy lift kosarában egymásra zsúfolva

huszanként buktak elő a föld alól a munkások. A kosár rögtön lement s új csoportot hozott fel. Egy felügyelő pedig minden új szállítmánynál eldarálta az igazgató utasítását, hogy senki se menjen el, míg meg nem hallgatták a parancsot. A munkások kiszéledtek az udvarra, pusmogva tárgyaltak s nehéz gondban várták, hogy mi lesz. Mikor az utolsó csoport is előkerült a föld alól, az igazgató eléjük állt a tornyos ház lépcsőjére és beszélni kezdett.

— Hallottam, hogy maguk a kantinban, meg benn a faluban is sok ostobaságot beszélnek összevissza s többek között amellett, hogy képtelen követelésekkel állnak elő, tiszteletlenül nyilatkoznak rólam is, meg a hivatalnok urakról is. Aki nincs megelégedve a bérével, az mehet a pokolba. Visszafizeti az előlegét s elmegy. Nem tartóztatom. De aki itt marad, az tisztességgel viselje magát s ne rontsa a többit. Ezeknek az üzelmeire figyelmes lett az államhatalom is és ideküldte az őrmester urat egy csomó huszárral, hogyha nem akarnának rendet teremteni, hát akkor erővel is biztosítsa azt. Itt van maga az őrmester úr, megmondhatja.

Az őrmesternek ragyogott a szeme, hogy ilyen fontos ember lett egyszerre. A vastag szivart ki sem vette a szájából, hanem azon keresztül beszélt le az emberekhez.

— Ha majd én kezdek itt söpörni, meg nem köszönik. Azért hát csak meg kell hallgatni a szép szót.

Azzal a hivatalnokkal átment a telepen ki az utcára. Nádpálcáját suhogtatva magyarázott a civilnek, hogy majd csinál ő rendet, csak üzenjenek, ha baj van.

Az út túlsó felén sorban állottak a huszárok. Mindenik a lova mellett. Az egyik elővezette az őrmester lovát. Esetlen nagycsizmás fiú volt a legény, sapkáját a füléig a fejébe húzta s mintha nem bírta volna a testét, görnyedt háttal állott meg az őrmester előtt. A többiek azalatt nyeregbe ugrottak s pillanat alatt a ló hátán volt az őrmester is. Szuverén gőggel nézett le a lóról a huszárra s ráordított, amikor olyan nehézkesen indult vissza a sorba, mintha zsákot cipelne.

— Ki a mellel!

A kiegyenesedés nem sikerült elég hamar s az őrmester végighúzott a pálcával a fiú hátán. Azzal otthagyta, előre-

lovagolt, a többi pedig komoran utána, míg a nagycsizmásnak hátul sikerült a nyeregbe jutni s ő is beleügetett a sorba.

2

REGGEL trombitaszó keltette fel a falut, este pedig mintha valami nagy óramű lett volna a kaszárnya, amihez az egész falunak alkalmazkodni kell, a takarodóval feküdtek le. Azután patrul indult el az utcán le a telepig, meg vissza, végig a falun s megszólítgatta a bányászt meg a parasztot, hogy mit keres az úton.

Ez elől komoran tért ki a népség. Lassan szokták meg maguk között a katonát, de idegenek maradtak egymáshoz mindig. Ha találkoztak, ellenségesen vizsgálták egymást, mint két birkózó, aki egymás erejét lesi és különsen a sok pórázon tartott bányász számára valóságos katonai uralmat jelentett a kis huszárkaszárnya, amire félelemmel pillantottak, mert azt hitték, hogy kapuja mögött valami készül ellenük.

És a földeken, meg a bányában forrott, sustorgott valami. Az őrmester néha magában lovagolt ki a faluba, csak azért, hogy megtáncoltassa lovát az utcán. Mulatott azon, hogy megbámulják s ha bement útközben egy pohár italra a kocsmába, vagy a telepen a kantinba, úgy dobta oda a kantárszárat a parasztnak vagy a bányásznak, mintha az inasa lenne. Le is tegezte őket és durva, gőgös ember lett az őrmester. Azt is mondta:

— Tartsd ezt a lovat, te barom!

Egyszer egy éjjel, amikor egy paraszt elszalasztotta a ficánkoló állatot, végigvert rajta a pálcájával, hogy a képén vörös vonalak maradtak az ütések nyomán.

A paraszt torkonragadta és vadul ordított. Hallotta az egész utca.

— Megütöttél! Kutya! Kitaposom a beledet, ha van!

A kocsmáros választotta szét őket és az őrmester a kertek alatt szaladva jutott el a kaszárnyáig. Akkor már otthon

volt a ló és a káplár, a kicsi Sós Ferke éppen nyergeltetett, hogy utánanézzen a dolognak.

Sós Ferke jólelkű gyerek volt, kicsike, szelíd, simaarcú fiú, aki már tizenkilenc esztendős korában állott be katonának, mert mostohaanyja volt, s az nagyon rosszul bánt vele. Csak most kellett volna kezdenie a katonáskodást s már káplár lett, pedig minden kengyelszíjba lyukat kellett fúrni a bicskával, hogy eléggé fölhúzhassák neki a kengyelt, olyan kurtalábú, mosolygós gyerek volt még.

Az őrmester dühöngve, a nagy indulatban reszketve nyitotta be a hátulsó kis ajtót s egész mérgével a káplárra rontott.

— Mit röhögsz? Engem?

— Nem. Egyedül jött haza a lova, őrmester úr...

— Azon mulatsz?

— Nem mulatok. Maga után akartam menni. Attól féltem, hogy megverték.

— Engem?

— Az őrmester urat.

— Aztán te akartál megvédelmezni?

— Én.

Az őrmester fölemelte a zubbonyánál fogva a gyereket s az istálló falához verte. Az jajgatott és kiabált:

— Mit akar?

— Ha utánam leskelődtél, agyonverlek.

— Bocsásson!

Az őrmestert még őrületesebb dühbe hozta az a kezei között vergődő kis test. Az öklével az arcába vágott, azután félredobta. A fiú nem tudott fölkelni, arra meg rugdosni kezdte és a fülébe ordított:

— Leskelődöl utánam? Igen? Spionkodol....

Benn az istállóban nyeríteni kezdtek a lovak s fölijedtek a katonák. Akkor már talpon állt a kis káplár s botorkálva ment be a házba. Az őrmester most az istállóba rontott s fölváltva a lovat meg a katonákat verte. A lovak nyihogva táncoltak, tompán kongott patáik alatt a hidlás gerendája s egy huszár veszettül káromkodni kezdett és fölkapta a vasvillát a sarokból, hogy védekezzék a verés ellen. Erre az őrmester a kardját rántotta ki s a jászolhoz szorítva a legényt, a kardlappal verte. A többi bután bámult, benn a házban pedig fe-

jükre húzták a pokrócot a huszárok, hogy ne halljanak és ne lássanak semmit. Sűrű, fekete éjszaka volt és csak most bukkant ki a hegy mögül a hold.

Mikor az istállóval végzett, visszament a tornác végére, abba a kis szobába, ahol a kis káplár aludt. A fiú az ágy szélén ült s komoran bámulta maga előtt az agyagos padlót. Mikor az őrmester benyitott, a revolvere után kapott. Nem volt elég ideje arra, hogy lekapja a szögről, mert az őrmester félreütötte a kezét s leült az ágy szélére. Lihegve beszélni kezdett.

— Ferke, ne haragudjál. Összeakadtam egy paraszttal, aki megtorkolászott. Nézd, itt a nyoma. Bennem is van erő, de nem bírtam vele. Aztán azt hittem, hogy kacagsz rajtam, meg hogy kilestél. Azért jöttem olyan dühbe, hogy bántottalak. Jó embered leszek mindig, hogyha nem haragszol. Mondd, hogy nem fáj már.

— De fáj.

— Azért mondd mégis azt, amit én kívánok. Szeretnék veled kibékülni.

— Ellehetünk egymás mellett.

— No látod. Hát add a kezed.

Mikor a fiú habozott, újra féktelen dühbe jött s fölemelte az öklét, hogy üssön.

— Velem ne komázz!

A fiú lassan feléje nyujtotta a kezét, de nem szorította vissza. Mikor az őrmester kiment, lefeküdt s beletemette arcát a párnába, mert különben hangos lett volna a sírása. Azon gondolkozott azután egész éjjel, hogy most már mi lesz vele? A dagadt arcát tapogatta s tehetetlenül, fájdalmasan nyögött, amikor újra elképzelte az egészet úgy, ahogy történt, ahogy ráütött az a durva, nagy állat. Néha ijedten ült föl az ágyában, mert egyszerre nehéz és zavaros lett a feje s félt, hogy megbolondul. Igy talált reá a kis szűk szobában a hajnali napfény is. A felső két ablakszemen át kandikált be hozzá és egy csomó sugarat táncoltatni kezdett a durva pokrócon, hogy mulasson rajta a kis káplár, ha rosszkedve van.

A BÍRÓ és a jegyző írást szerkesztett össze, amiben arra kérték az alispánt, hogy vitesse el tőlük a katonákat. Ha az ő hatalmától nem telnék ki, menjen fel az instancia akár a miniszterig is, de ők már nem bírják tovább. Egy az, hogy a falu szegény, meg aztán ha csak ok kell, hát van elég. A kérelem elindult útjára, másnap pedig a bányadirektor is elutazott, egyenesen fel a fővárosba s elvágta útját a falu kérésének. Egyik igazgatósági tag személyesen járta ki a minisztériumban az elutasító határozatot, amit ráírtak a kérelem hátára. Mikor visszament az írás és a faluházán búsultak fölötte, éppen az ablak alatt lovagoltak el hangos, diadalmas trombitaszóval a huszárok.

A káplár a kis szobában betegen feküdt. Töprengő, csöndes ember lett belőle. Viruló, piros arca megfakult, a nagy, örökké mosolygó szeme fátyolos lett és a megfeszített gondolkozástól redőkbe borult a homloka. Rendesen az ágya szélén gubbasztott vagy az ablakon át a tornác penészes sikátorára bámult s pár nap alatt meggörnyedt, megvénhedt a jókedvű gyermek. Kívülről alig hallatszott be hozzá valami abból, ami történt, pedig sok minden megesett a kis kaszárnya udvarán.

Az őrmesterben lassan-lassan őrjöngésbe ment át a nagy uraság. Hallott az instanciáról is s úgy érezte, hogy föllázadt ellene a falu. Olyasvalamire gondolt, hogy éjjel kimegy a legényekkel a sötétbe s négyfelől fölgyujttatja a sok ócska házat, hogy a falu közepén majd egyesüljenek egy lobogó tömbbe a lángok s ő a kaszárnya tornácáról nézi, hogyan omlanak össze a vityillók. Vagy úgy képzelte el a dolgot, hogy egy tömegbe hajttatja össze a falut s aztán addig lövet közéjük, míg csak egy is marad közülük s aztán lefekszik a halottak közé és belefürészti haját a vérbe. És lázas volt az egész nagy ember... Önkívületben dühöngött és estére nem tudott számotadni a napjáról. Eddig ellentmondás, feleselés vagy a hanyagságnak legalább valami látszata szükséges volt ahhoz, hogy egész vehemenciával törjön ki belőle a düh, most csak rájött a féktelen méreg, mintha rohama lenne egy agybetegnek. Egyszer a legények csavarták ki kezéből a karabélyt, amivel közéjük akart lövöldözni. Félelmetes, vad lo-

vag lett belőle, akitől egyformán remegtek a bányászok, parasztok, meg a katonák is.

Csak akkor vett rajta erőt a meghunyászkodott állat gyöngesége, ha a kis szoba felé pillantott a tornác végén. Egyszer megint be akart menni a káplárhoz, de az nem bocsátotta be. Belülről kiáltott ki hozzá.

— Maradjon künn, őrmester úr, jobb lesz magának is, meg nekem is.

Akkor a trafikba küldött az őrmester egy huszárt, sok drága szivart hozatott s beküldte a kis káplárnak. Azután bort is küldött be hozzá, egy reggel pedig még virágot is. Mindig izent is valamit.

— Ne haragudjék, mondd meg neki, hogy ne haragudjék. Megbántam azt, amit tettem.

Máskor meg így:

— Ne legyen gyermek. Az ilyen kis fickóra még ráfér a verés. Én izentem, én...

A káplár csak nehezen határozta el magát arra, hogy kijöjjön a szobából. Beteg volt még mindig. A gyermekemberben tönkrement valami. Mikor a katonák meglátták, rábámultak, alig ismerték meg. Meggörnyedt és botra támaszkodott, pedig a teste egészséges volt, hanem olyan gyengének érezte magát, hogy azt hitte: rögtön összeesik, amint kihull kezéből a pálca. A kis szobában megnőtt a bajusza, szakálla és sipkája alól nagy haj lógott ki. Nagyon elhagyott formája lett, meg össze is soványkodott. A csizma majd leesett a lábáról és lötyögött sovány mellén a zubbony.

Mikor először fürdött a napban, ami pedig már késő őszies volt és nem bírta fölmelegíteni, szomorú mosolygással fogadta a katonafiúk részvétét.

— Hát aztán mi lesz, káplár úr? — mondta egy öreg huszár. — Most már el kellene menni valami kis szabadságra pihenni.

— Lesz, ahogy lesz.

— Nem úgy van az.

— De úgy van.

— Egy nagy marsban egészen kilovagolja magát a világból, ha itt marad.

— Az se a te dolgod.

— Nem.

Az őrmesterre nézve azután nem is volt más katona a szakaszban, mint a káplár. Folyton körülötte forgólódott. Ráerőszakolta a szívességeit, aggodalmasan leste el elhallgatott kívánságait s félve húzódott el mellőle, ha látta, hogy nagyon terhére van. Ez a másképpen vadállati szenvedéllyel megvert ember valósággal olyan volt a gyermekkatona mögött, mint egy óriás komondor. Amellett mintha félt volna a gyermektől. Néha sunyin figyelt minden mozdulatára s összegörnyedt, mintha kikunyorálni akarna tőle egy kis jóakaratot.

A fiú pedig szórakozottan járt erre-arra, észre se vett semmit. Háromszor kellett kérdezni, hogy feleljen s amint ott az udvaron vagy az istálló körül bódorgott, meglátszott rajta, hogy idegen lett a házban.

Sokat járt ki a faluba is. Előbb csak a boltba meg egy öreg paraszthoz, aki borotválni tudott, azután betért a kocsmába is, meg a kantinba. Meghúzódott egy sarokban, onnan bámult át a többi asztalhoz és hallgatta szórakozottan, csak lassan-lassan erőszakolva reá az agyát, hogy odafigyeljen, amit összebeszéltek a parasztok meg a bányászok a maguk bajáról. Azok előbb gyűlölettel pislogtak át hozzá, de lassanként megszokták, hogy ott van. Jóképű legényke is volt. Nagyon meglátszott rajta a betegség, sápadt volt és kimeredt arcából a bágyadt nagy szeme. Amint ott ült az asztalra könyökölve, azt is észrevették, hogy bántja valami. Lassanként közeledtek egymáshoz.

Jóformán a kocsmárosné volt a közvetítője a barátságnak. Az ült le egyszer a huszár mellé, mikor már jó vendég lett belőle s lassanként ellágyult, amint beszélgettek.

— ... Aztán csakugyan olyan fiatal még a káplár úr?

— Húszéves.

— És nem sajnálta otthagyni az édesanyját?

— Akkor nem, most már igen.

— No, hiszen majd hazamegy.

A fiú rábámult s gépiesen motyogott a foga között.

— Haza, haza...

Mikor egyszer sok volt a vendég, az ő asztalához is letelepedett egy csomó bányász. Bárányból sapkáikat, amire elől a keresztbe tett két kalapács volt felvarrva, végigrakták ma-

guk előtt az asztalon sorjába s azután szólottak egyet-kettőt a katonához is.

— Jó itt nálunk, vitéz úr?

— Nem, úgye?

— Hát miért nem mennek akkor innen?

Csendesen felelt a sok kérdésre, csak akkor lett igazán figyelmes, amikor egy vén bányász kezdett beszélni. Az öreg keservesen sóhajtott s egyenesen neki mondta el a mondanivalóját.

— Minden az úré, a szegény emberé meg semmi. Az uraké még a katona is, pedig mi is fizetjük az adót s többet, mint az urak, mert nekünk a kenyerünkből vágják le a profuntot. Éppen annyival jut kevesebb a gyerekeknek. Az ember határozna valamit. Mondaná, hogy no most, ha már sehogyse megy szépszóval, meg kunyerálással, hogy így, meg úgy, hát legyen másképpen. Vegye a bányász a kalapácsot, aztán ne a hegyet üsse vele egyszer, hanem egyebet, aki kiabál is utána. Csak egyszer, hogy megtudná mutatni a sok ember, hogy ő az, aki nélkül éhenhal a direkció meg a sok részvényes, mindjárt más lenne a sora. Hanem akkor elhozzák a katonákat, attól pedig az isten őrizzen. Nem magától, öcsémuram, maga jó fiúnak látszik, hanem mindtől, együtt...

A káplár mereven bámult az öregemberre s csak a fejével bólintott, hogy érti.

Az öreg tovább beszélt s most már ráhallgatott a többi is.

— Nem mai dolog ez, hanem régesrégi. Verje meg az isten azt a napot, amikor kitalálták az első bányát. Az csak az igazi tömlöc. Hanem hát az ember próbál. Vén legény vagyok, vele lármáztam én is a többivel egynéhányszor, hanem olyankor mindig jöttek maguk, öcsém. Szegény katonaember a szegény munkásember ellen, aztán megint csak az uraknak lett igazuk. Egyszer-másszor aztán mégis másként volt. Ezelőtt tizenhét vagy tizennyolc évvel Rigyén volt egy kis baj s a katonák is a mi pártunkra állottak. Lőni kellett nekik s mind a fejünk felett repült el a sok golyó s amikor nekünk jöttek a bajonéttel, mind közibénk szúrtak s nem belénk. Most már nem lehet azt elvárni. Kitől? Ez az őrmester, a maguké, nem is ember. Farkas volt annak a dajkája, öcsém. Ránk lovagol az, ha összemegyünk s aztán lássa, azért vagyunk mi olyan nagy bajban.

A káplár sápadtan, tágranyított szemmel hallgatta a beszédet. Látszott rajta, hogy megérti minden szavát a vén embernek. Az pedig tovább mondta a bajukat.

— Hát úgy van. Maguk megkötik a mi kezünket, minket pedig nyúznak.... Pedig magukkal se bánik valami emberségesen. Nem a káplár úrral, mert hát az altiszt már csak mégse hagyja magát....

A fiú kipirult és nagyot kiáltott.

— Nem.

— ...de a szegény legénység. A kutyának is jobb dolga van...

Sercegve égett a lámpa s a vén óra, amiből hosszú inga nyúlt ki ketyegőnek, egymásután ütötte a tizet, tizenegyet... A nagy szobában sűrű gőz gomolygott, már magában elég arra, hogy belerészegedjék az ember s a kis huszár most már elveszett a sok bányász között. Mind neki beszéltek csupa keserves nagy panaszt s a fiú mosolygott. Valaki mondta is, aki félreértette az arcát:

— Nem kacagni való ez.

— Nem, nem...

A káplár a homlokát törölgette s bágyadtan felelt:

— Valamit gondoltam, azon mosolyogtam...

Éjfél volt már, amikor hazament.

4

OTTHON még sokáig tett-vett.

Kipakolta a ládáját. Az extraruháját szép sorjában végigterítette az ágyon, egy csomó levelet átkötött piros pántlikával s betette a láda fenekére, felül elhelyezte a többi holmit, aztán lezárta a láda födelét. Amikor ezzel rendben volt, mellé térdelve levelet írt a ládán. Ez sokáig tartott. A katonaságnál egészen kiszokott az írásból. Amikor ezzel is megvolt, egy kapcsos öreg könyvből olvasni kezdett. Nem hangosan, de úgy pusmogva, hogy az ajkai folyton hang nélkül beszéltek. Le se feküdt... Reggel behozta a kútról a vedret. Megmosakodott, szépen kifésülte a haját s ő is a legényekkel

együtt várta az őrmestert. A lovát mellette tartotta egy huszár. Ahhoz beszélgetett, míg nyeregbe ült.

Mikor a ló hátán volt már, széles kedve támadt. Táncoltatta maga alatt a pihent állatot, körülnyargalt az udvaron, úgy ahogy otthon megszokta, nagyokat rikkantott, hogy vaduljon és esze nélkül rohanjon a ló. Az őrmester erre jött elő s úgy beszélt hozzá, mint valami lábadozó beteghez.

— Próbálgatod, próbálgatod... No, hogy megy?

— Jól, hála istennek.

A trombitás hátrament s kiindult a szakasz a rétre. A káplár jókedvvel lovagolt az őrmester mellett, az pedig rábámult.

— Mi lelt?

— Semmi. Jókedvem van.

Az őrmester közelebb lovagolt hozzá s súgva kérdezte:

— Nem haragszol már reám?

— Nem, senkire.

Künn a pirkadó hajnalban ő állította föl a huszársort. Akkor már ideges lett kissé. Kapkodott, ide-oda nyargalt, egy-egy pillanatra megállott, nem csinált semmit... A legények nem tudták mi van vele. Egymásra bámultak és csak lassan lett rend. Az őrmester már indult is a szakasz felé, de a káplár megelőzte. Sebesen lovagolt hozzá. Mondani akart valamit, de torkán akadt a szó. Hebegett s amikor az őrmester rákiáltott, hogy mi baja van, lihegő melléből vad ordításban dűlt ki a hang:

— Az, hogy meghalsz!

Előrántotta revolverét s majdnem az őrmester mellére nyomva sütötte el. Az előbb jobbra, azután balra ingott egyet s hang nélkül bukott le a nyeregből. Messziről vágtatva jött a sok huszár. Mire odaértek, a kis káplár a maga halántékára szorította a revolvert s még egyszer lőtt. A paripa elrohant vele, a többi utána....

ESZEMBEJUT egy öreg, bolond kocsis története, úgy, amint azt nekem az én müncheni barátom, Sipniewski Franck elbeszélte. A vén szolga addig mesterkedett, míg feljutott oda, ahol az igazi lengyel hazafi megtalálja végre az őt megillető tisztességet, felhúzták az akasztófára. Mert a lengyelnek olyan szent az akasztófa, mint nekünk a kereszt. A legkomolyabban beszélnek arról, hogy majd egyszer, tudja a jó isten, hogy mikor, ha majd szabadok lesznek, Varsó piacán akasztófát állítanak fel az elnyomatás emlékére s egy márványfalba belevésik mindazok neveit, akiket bitón fojtott meg a fehér cár nevében a muszka igazság. Ha majd fölépítik azt a falat, a te neved sem fog hiányozni róla, öreg Demeter.

Az öreg Sipniewski nagyon kompromittálva volt a hatvanharmadik fölkelésben. Egyik éltető lelke volt az egész mozgalomnak. Nem volt politikus, csak hős. Elszánt és naiv, mint a felkelők nagy része. Megesküdött akár a szűz Máriára, hogy győzni fognak. de egyéb alapja nem volt a hitének, mint a nagy bátorsága, vagy az, hogy most már bizonyosan velük lesz az isten. Elég sokáig volt ellenük.

Mikor már rendben volt minden, olyan titokban, hogy csak a vak nem látta, gyülekezni kezdett a tábor. Az öreg Sipniewski befogatott egy könnyű kocsiba, Demeter, a vén kocsis, felült a bakra, úr, kocsis nagyon elbúcsúzott hazulról, sírva kísérte ki őket a kapuig a háznép s a kis kocsi mögött gyorsan fölporzott az út, hogy azután beálljon az ijesztő csend, aminek okvetlenül el kellett következnie, ha olyan valaki hagy el bennünket, akit nagyon szeretünk s egyszerre eltűnik a szemünk elől még a por is, amit a kocsija fölvert. Az országút pora még ismerős, de ami azután következik, ismeretlen, idegen világ.

A naiv katonában mégis volt annyi politika, hogy a meglepetés ellen biztosítani akarta magát. Hogy azután gyerekes ídea született meg becsületes agyában, az megint rávall a hősre, aki sehogysem tud komédiázni.

Azt hitte, hogy megint valami nagyon furfangos cselt eszelt ki, megállította a kocsit s tanácsot tartott Demeterrel.

— Te, öreg — mondta neki — ha kozákokkal találkozunk, rá se hederíts, hajts tovább. Ha megállítanak s kérdezik, hova megyünk, azt feleljük, hogy Varsóba. Hogy honnan? Hát Kocinski úrtól.

— Igen. Kocinski úrtól.

Mindenki tudta, hogy Kocinski az oroszok részére dolgozott. Aki tőle jön, az csak nem lehet gyanús? Úr is, kocsis is jót mosolygott ezen a tréfán. Demeter még hátra is nézett, megbámulta az urát, hogy milyen okos ember. Összekacsintottak, két ilyen vén róka mindenkit lefőz. Majd megnyúlik a kozákok orra, ők meg vígan hajtanak tovább.

De nem így esett.

A legközelebbi dűlőnél három kozák nyargalt a kocsihoz. Az altiszt elkérte az írásokat s faggatni kezdte őket.

— Hová mennek?

— Varsóba.

— Mit akarnak ott?

— Lovat venni.

— Nincs most vásár.

— Lesz a jövő héten.

— Honnan jönnek?

Sipniewski erősen a kozák szeme közé nézett s kivágta a feleletet.

— Kocinskitól.

A kozák megkérdezte Demetert is.

— Honnan jösztök?

— Kocinski úrtól.

— Otthon volt az úr?

— Otthon.

— Hát az asszony?

— Az is.

Erre szó nélkül közrefogták a kocsit s a szegény Demeternek arra kellett hajtani, amerre ők parancsolták. Visszavitték őket az első katonai állomásra, átadták a tisztnek. De-

meter behúzta válla közé a fejét s nem szólott többé egy szót sem. A tiszt más kíséretet adott mellé jük s tovább kísértette őket. Negyednapra már a hadbíróság előtt állottak. A nemes úr egyenesen, mint aki helytáll mindenért, Demeter pedig, a lengyel paraszt csökönyös makacsságával, inkább csak rásandított az aranyos, cifra urakra. Ahogy lesz, úgy lesz, de tőle ugyan nem hallanak egyebet, mint amit a gazdája parancsolt.

Demetert kiküldték s a bíróság elnöke vallatóra fogta Sipniewskit.

— Hol voltak?

— Kocinskinál.

— Nem igaz, Kocinski három hét óta Varsóban van; most újra kérdem, hogy hol voltak?

A szegény sarokbaszorított ember komoran maga elé bámult s nem felelt. Nem azon gondolkozott, hogy mit mondjon, de az suhant át egyszerre az agyán, hogy veszve van s ez elkeserítette. Még ki sem lőhette a pisztolyát s már véget is ért számára minden. Míg szótlanul ott állott, könny is gyűlt a szemébe s motyogni kezdett: szegények, szegények. A családjára gondolt, tudja a jó isten, hogy mikor látja őket még egyszer. Talán soha. A tiszt érdeklődve nézett reá és gyöngéden szólott hozzá:

— Olvassa itt maga, az ön neve is benne van a jegyzékben. A felkelőkhöz ment, igaz? Ne tegye még súlyosabbá a helyzetét.

Sipniewskinek eszébe sem jutott, hogy tagadjon, elpirult, hebegett volna, ha megkísérti. Úgy érezte magát, mintha fojtogatnák, leesett egy székre s reszketett a hangja, amint egy-egy szót kinyögött.

— Igaz.

Behívták Demetert. Az öreg úgy kullogott be az ajtón, mint ahogy egy ilyen furfangos emberhez illik s talán mert félt, hogy váratlanul valaki végighúz a hátán, még mindig válla közé szedte be a fejét s csak úgy a gallérjából nézett a világba, mintha nem akarna künnebb jönni. Mikor egy pillanatig azt hitte, hogy senki sem néz reá, odasandított a gazdájának: mi már értjük a dolgunkat, ugye uram?

— Hol voltatok? — kérdezte a tiszt.

— Kocinski úrnál.

A tiszt Sipniewskihez fordult s intett neki, hogy beszéljen a kocsisával. A szomorú ember könnyes szemmel s fájdalmasan mosolyogva cáfolta meg a szegény Demetert.

— Nem ott voltunk, fiam. Hazulról jöttünk, mondd meg az igazat.

Demeter előbb meghökkent, de azután visszamosolygott a gazdájára. — Átlátok én a szitán — mondta a szemével, mert hangosan nem szólhatott. — Neked ezt mondanod kell uram, de én nem vagyok olyan bolond, hogy utánad beszéljek. — A tiszthez fordult s bizonykodott az igazsága mellett.

— Kocinski úrtól jöttünk, bizony, Kocinski úrtól.

A gazdája egy lépést tett feléje s beszélni akart vele, de a tiszt nem engedte meg. Ehelyett ő igyekezett kiszedni Demeterből az igazat.

— Van-e feleséged? — kérdezte tőle.

— Van.

— Gyermek is?

— Hat, hála az istennek, mind fiú.

— Egyet se látsz többé közülük, ha hazudsz.

Demeter meg volt sértve. Végignézett a tiszten, azután mellére tette mindkét kezét, mintha kérdezné, hogy csakugyan róla beszélnek-e? A tiszt türelmetlenkedni kezdett, mégegyszer rászólt a szegény ostoba kocsisra.

— Hol voltatok?

— Kocinski úrnál.

A kozákok kilökdösték szegény Demetert az ajtón s lezárták egy sötét pincébe. Az úri rab fenn, a hivatal mellett kapott börtönt, míg itt van, megbecsülik, azután vezesse a sorsa. A hadbíró este kártyázott vele s elnyert tőle vagy hetven rubelt. Ittak is, a fogoly sóhajtozott, haza gondolt, a bíró vígasztalta s biztatta, hogy ne féljen, nem kötik fel. Sok az enyhítő körülmény, hanem az a szerencsétlen Demeter nagyon elrontotta a dolgát. Holnap próbálnak még vele.

Reggel felhozatták újra.

— Hol voltatok?

— Kocinski úrnál.

A gazdája megfogta a gallérját, a szemébe nézett s az izgalomban reszketve beszélt hozzá. Néha megrázta, hogy jobban megértse azt, amit mond neki s a fülébe kiabált, mintha süket volna a szegény ember.

— Demeter, ne légy bolond. Mindennek vége, most már ne légy szamár. Mondd meg az igazat.

— Azt mondom.

— Nem igaz. Nem voltunk Kocinskinál. Őrült! Vigyázz magadra. Beszélj igazat. Látod, hogy én már mindent elmondtam, nem kell, hogy tagadj. Honnan jöttünk?

— Kocinski úrtól.

— Meg vagy veszve!

Demeter ránevetett a gazdájára és sehogyse tudott tisztába jönni a dologgal. Mit akarnak itt vele? Hanem az a másik ember, akiről tudta, hogy mind a kettőjüknek ellensége, gyanúsnak tűnt fel neki s hamarosan elbírálva a helyzetet, rájött szerencsétlenségére, hogy itt hazudni kell tovább is. Azt hitte, ráparancsoltak a gazdájára, hogy előtte így beszéljen. Nem, nem, rajta nem lehet kifogni.

— Kocinski úrtól jöttünk.

A gazdája kétségbeesetten nézett reá, és várta, hogy térjen magához. Sírt dühében s összeszorította az öklét, nehogy agyonvágja a vén kocsist s lihegve, alig bírva magával, újra beszélni kezdett.

— Demeter! Édes öregem, szegény szolgám, fiam, mondd meg az igazat. Hol voltunk? Ugye otthon, ugye?

Demeter még jobban beletemetkezett a gallérjába, nagy küzdelem folyt le a szegény paraszt lelkében, de azért nem hagyta magát elbolondítani.

— Nem, Kocinski úrnál.

A hadbíró erre azt mondta, hogy: elég. Demetert visszavitték a pincébe s megmondták neki, hogy imádkozzék annyit, amennyit csak tud, mert két óra mulva meghal. A szegény ember kimeresztette szemét erre a beszédre, nézett ideoda, de azután azt mondta, hogy jól van, egyszer úgyis el kell menni, hát mindegy.

Két óra mulva felhozták. A szegény jó embert nagyon megviselte ez a kis idő, megtörpült, keserű vonás húzott barázdát az arcára, de azért nem hagyta magát. Élénken nézegetett körül, várta, hogy valaki segítsen rajta. Mikor az akasztófa elé állították, felnézett, dörzsölni kezdte a homlokát, hirtelen szedte magába a lélekzetet s összemenve, reszketve várta, hogy mi lesz.

Pár perc mulva lejött néhány tiszt s közöttük a hadbíró. Mikor meglátták ezt a szegény, bolond figurát, szorongva néztek össze. A bíró valósággal dühbejött, láza is volt, mert úgy ráordított a szegény öregre, hogy az majd leesett a lábáról.

— Hol voltatok te barom! Beszélj!

— Kocinski úrnál.

A tisztek elfordultak. Demetert megragadták a kozákok s míg az ember százig elszámlál, Demeter már meg volt halva.

KÖRÖSKÖRÜL fekete korom volt a világ, egészen mozdulatlan a föld, az ég is csak annyiban nyugtalan, hogy az alján óriás fekete figurák-képpen egymást taszigálták a csodálatos, soha nem látott állatok formájában gomolygó fellegek. Mikor tizenkettőt kongatott az óra az igazgatóság nagy zárdaszerű szürke házán, egy csomó fáklyás árnyék indult meg a mázsaépület felől s mintha a lábuk sem érné a földet, a lépések minden lármája nélkül jöttek felénk. Egy-egy arcot néha megvilágított a fáklya, ha földhöz verték, hogy erőrekapjon, de különben a fenyőrúd végén lobogott a szurok s szinte láthatatlan volt az a sok ködember, aki hozta a világosságot. A mi embereink elibük mentek, ezek közül már csak talán minden harmadik kezében füstölgött egy-egy végigégett fáklyaüszök s amikor fáradtan, csodálatos bamba nézéssel, meg tántorgó járással elhaladtak mellettünk, egészen sötét lett. A másik sor ember fölváltani jött ezt a csapatot, de idő telt bele, míg hozzánk értek. Most már a mi fáklyásaink is elmentek, amazok is messze voltak még s a feketeségben, ami körülvett, rettenetesen nyögtek és sóhajtottak az emberek a szalmán.

Alattunk pedig kezdett átmelegedni a föld, mintha valami óriás sütőkemence tetején taposnók az agyagot. S mintha megmozdult volna, éreztük, hogy reszket. A fáklyások jöttek. Szabályos négyszögben felállottak, minden kettő közé egy-egy katona jutott feltűzött bajonettel s kívül a kvadráton sok zsandár sétált. Ezek kiabáltak is és ha a nagy hang se használt, szidták az istent és visszalökdöstek egy pár asszonyt, aki okvetlenül be akart rontani a fáklyások közé, mivelhogy kereste az urát vagy a gyermekét, akiről nem tudta, hogy él-e, hal-e?

— Azt kell előbb megvizsgálni, hogy ki melyik a sok között. Nem érti?

A felelet is eljutott hozzánk. Rekedtes, kongó hang volt, valami nem egészen öreg asszonyé, mert fiatalos volt benne az erő.

— Nem, nem értem. Ide akarok...

— Ha az megvan, kikapja mindenik a magáét.

A tárháznál tülköltek. Erre mélységes csend lett s azt is hallani lehetett, hogy csikorog a kötél a felhúzógép csigáján. Odameresztette mindenki a szemét a nagy ajtóra, amit a messze külső világítás feketén hagyott. Azután hangos szó hallatszott: — Fogd a fejénél! Emeld, jobbra — s négy ember lassan kicipelt egy ajtódeszkára fektetett testet és lefektették a szalmára, ami hosszú vonalban el volt már készítve azoknak, akik még következtek. Másik négy jött, azok is hoztak valakit, a fáklyások továbbadták a híreket, amint új meg új teherrel jöttek ki az emberek a kapun. — Ez még él, annak már vége, szuszog, ebben még van lélek — s némelyik katona tátott szájjal előrehajolva bámult.

Lenn a föld megsokallotta, hogy mind kihordják a gyomrából, akit már megevett, nagyot bődült és vonaglott, a népek sápadtan bámultak egymásra, künn pedig, ahol a mindenféle közönséges ember állott, jajgatni kezdtek az asszonyok.

A tárnaház most már egyenletes, lassú tempóban egymásután adta ki magából a sok fekete testet. Az emberek belejöttek a munkába, most már nem is csináltak nagy ceremóniát. Akiben semmi élet sem volt már, azt csak lefordították az ajtódeszkáról a zsupra, gyorsan fordultak be a kapun, meg újra ki, csak hang nem volt semerre semmi egészséges, emberi. Egy-egy lánc csikorgott, vagy messze keservesen vonított egy kutya. Arra következett egy kis mozgás, hogy az igazgatósági házból lejöttek a direktorkisasszonyok s dideregve, egész fejüket bebónyálva a nagykendőkbe, végigjárták az egymás mellé fektetett emberek sorát s egy-egy cikk narancsot dugtak a nyitottszemű, még pihegő emberek szájába, vagy konyakot adtak annak, aki meg tudta inni. Az istenes munkába belefáradtak, egymást támogatták s némelyiket a cselédek vitték, csak éppen hogy a

lábán járt. Az apjuk küldte őket; azt mondta, hogy ez jó vért szül a gyászos emberekben.

A tárnaházban megint csikorgott a lánc a felhúzó csigáján s most újra megindult egymásután a négy-négy ember; úgylátszik egész rakást hozott fel egyszerre a bennrekedtekből a lift.

— Vannak még? — kérdezte valaki egészen a sor végén. A szalmán feküdt és lábára egy ócska zubbony volt terítve. Mellette lehorgasztott fejjel, komoran egy fáklyába bámulva fiatal úriember állott, valami hivatalnok az igazgatóságtól. Mikor a hangot hallotta, gépiesen hátrapillantott s azután körülbámult a nagy feketeségbe cél nélkül, bizonytalanul. A lábánál megmozdult az ember. Rettenetes kínnal föltámaszkodott a könyökére, a zubbony alól pedig vékony, fekete csermelyben megindult s a fiatalember csizmája alá folyt a vér. Az ember összeszorította ajkát, hogy ne kiáltson, beledülledt a szeme a fájdalomba, s amikor már egy kicsit hozzászokott a kínhoz, suttogva szólította meg újra a hivatalnokot.

— Fülöp úr, meghalok?

A fiatalember rábámult s olyan kábult volt, hogy nem értette meg egyszerre a kérdést. Csak úgy felelt, az esze nélkül:

— Meg, meg, mind... — Amikor rápillantott az emberre, lehajolt hozzá és jól megnézte. — Maga az, Fábián?

— Mi a bajom? A lábamat nem érzem... Emelje fel a zubbonyt, nézze meg.

A fiatalember irtózattal meredt rá s rémülten tiltakozott.

— Nem, azt nem teszem, nem tehetem...

— Mert én nem érek odáig.

Nagy csend lett, a két ember egymásra bámult. Az úr félelemmel, irtózattal, a paraszt nyugodtan, csak éppen hogy elfáradva. Ő is szólalt meg újra először.

— Az baj, hogy reggelig se élek. Meg kellett volna még mondani egyet s mást az asszonynak. Úgylátszik, hogy nem engedik ide, míg a többi is ki nem kerül a tárnából. Hallom a zsandárt, azért mondom. Hát Fülöp úr, jó hogy itt van. Tessék beszélni vele, hogy menjen azután Sándor bátyámhoz Abonyba, a gyerekeket pedig küldje fel Pestre a Feri-

hez. Ami kis pénzt kap utánam, abból élhet valahogy. Miklós legyen asztalos, beadhatja a Sallay-gyárba, Pistuka pedig majd az lesz, amire kedve van. A nagy ládában jobbra, lenn éppen a deszkán, pénz is van. Tán írná fel, Fülöp úr, elfelejti...

A hivatalnok rábámult elképedve, de melegen és amikor vonaglott egyet a suttogó ember arcán a fájás, feje alá tette a karját s apás igyekezettel emelte a levegőbe... Az ember sziszegett s a szemét lehúnyva könyörgött:

— Velem ne törődjék...

— Fábián...

— Tessék?

— Hát aztán így elmegy ilyen könnyen...

Az ember lehúnyta szemét s most úgylátszik eltompult benne a fájdalom, mert kisimult az arca. A másik pedig töprengett felette. Ilyen közvetlen közelből látta a véget s meglepte, hogy olyan könnyű a meghalás. Ráhajolt a sápadt arcra s belemeresztette szemét abba a kiolvashatatlan világba, ami a kettő között van, ott, ahol az élet végződik és kezdődik a nihil, a végtelen rejtelem, amibe az ember beleőrül. Szerette volna megrázni ezt az embert s kifaggatni belőle, hogy mit lát, mit hall, mit érez, de arra is képtelen volt, csak bámult és motyogott, magában tépelődve.

— Ilyen könnyen, Fábián, ilyen könnyen?... Így megy el az ember?...

Az ember fölnyitotta szemét s mintha csendes mosolygás suhant volna végig az arcán.

— Ki így, ki amúgy...

— Borzasztó!

— Egyszer meg kell halni.

— De így!

— Így vagy úgy, mindegy.

— Mondtam, hogy az István-folyosót be kell falazni. Mondtam, hogy emberpusztulás lesz a vége. Mondtam, mondtam, én nem vagyok a hibás, Fábián. Az igazgató ellenkezett... — Hogy erre gondolt, féktelen dühbe jött s tehetetlenségében a szalmába markolva sírni kezdett és egyre azt hajtotta: — Mondtam, én megmondtam nekik...

Előtte mindig gyöngébb és gyöngébb lett a sápadt ember hangja.

— Mindegy az... A fába is beleüt a mennykő. Meg nincsen olyan erős ház, ami egyszer össze ne dőlne... Száz esztendeig nem mindenki élhet, nem is lenne jó, nem... Miért legyek én nagyobb úr, mint más, mindenki meghal, mindenki... Jönnek mások, mennek, jönnek.

A fiatalember fölállott és lázasan, mintha beteg lenne, motyogott magában: — Mennek, jönnek, mennek... — Egyszerre gyorsan visszafordult az emberéhez s kíváncsiságban égve, sürgette a szemével, hogy mondjon még valamit. Az összetört ember most már egészen mozdulatlanul, nyugodtan feküdt, csak a zubbony alól kicsergedező vér mutatta, hogy még nem aludt el benne az élet. Mosolygott; mintha mulatott volna azon az egészséges férfin, aki mellette guggolt. Azután eszébejutott valami, de már olyan halkan beszélt, hogy alig lehetett megérteni a hangját.

— Ne felejtse el, Fülöp úr, a gyerek menjen a Sallay-gyárba, az asszony Sándorékhoz, aztán csak éljenek, amíg lehet.

KÉSŐ ESTE volt már, mire a kocsi hazaérkezett az ifiúrral. Sok idő telt el a pakolással, meg egy-két helyen az úton is megállottak a diákok egy kis borra, örömére a nagy napnak, amelyen örökre becsapták maguk mögött a nagy szürke ház kapuját. Amint aztán jöttek a keresztutak, amelyek közül az egyik elvisz Gerebenre, a másik Pásdra, a harmadik Berekbe, mindig kevesebb lett a kocsi. Utóljára egyedül maradt az ifiúr, Kósa Ferenc tekintetes úrnak a szép nagy gyermeke, aki most már lehet minden, nyitva áll az útja, kezében van rá a papiros.

Az öregúr megropogtatta a gyerek kezét s nagyon elítélte magában az asszonyt, hogy úgy összevissza csókolja a fiát és még sír is boldog, mosolygó arccal. Mikor észrevette, hogy lassanként az ő szeme is megnedvesedik, amint a szép, nagy, derék legényt nézi, elfordult s kibámult az ablakon, pedig semmi egyebet nem látott az üvegen keresztül, mint a veranda vadszőlőfalát, csupa zöldet, ami éjjel fekete, egybefoly a nagy sötét világgal.

Mikor a háta mögött már nagyon beszédes lett az öröm, békétlenkedve vágta el az útját minden szerető szép szónak.

— Vacsorát adj, asszony, vacsorát...

Amikor már egy kis bort is ittak, akkor kiáltott egyszerre nagyon meglepetve a fiára az öreg.

— Hát a bajuszkádat hová tetted?

Erre az asszony is rápillantott a fiára s összecsapta a kezét.

— Az bizony. Egész este éreztem, hogy valami idegenforma van benned. Mit csináltál? Talán beteg voltál s elhullott?

Az ilyen öregasszony mindig gyanakodik a betegségre, amely ott ólálkodik a fiatal, erős ember háta mögött s egy-

szerre csak lecsap reá. Ha nem öli meg, mert hát az mégse megy csak úgy könnyen, megcsúfolja valahogyan. Letarolja a szép göndör haját, teleszórja az arcát bibircsóval vagy egyéb kárt csinál benne.

A fiú azonban megnyugtatta őket. Előbb egy kicsit elpirult, azután azonban hamar kivágta a feleletet.

— Levétettem, hogy jobban nőjön. Nem, nem volt semmi bajom.

— No hála istennek.

Sokáig az asztal mellett maradtak. Künn szitálni kezdett az eső, a lassú permeteg csendesen zizegett a tetőn s amint köröskörül mindenfelé lecsurgott a millió finom csepp, mintha elzárta volna a külső világtól a hombárszerű nagy falusi házat, aminek semmi formája, de az egész úgy ahogy ott áll, csupa nyugalom, csupa jómód.

Mikor sokáig hallgattak, egyszerre a fiúhoz fordult az öreg s elmondta a nagy kérdést, ami mindig elkövetkezik, ha az ilyen nagy fiú kiszálasodik már a tanár urak keze alól s beindul az életbe kezében egy nagy darab papirossal, amelyen sok okos ember a kéze aláírásával igazolja, hogy aki megérdemelte, az érett.

— Aztán gondolkoztál-e azon valamicskét, hogy mi lesz belőled? Velem ne törődj, nekem mindegy. Doktor, prókátor... no, mi akarsz lenni?

— Színész leszek, erre határoztam magam.

Mindjárt lelohadt azonban a bátorsága és kapkodva kezdte el okát adni az elhatározásának.

— Nagy hajlamom van rá, nem is lehetek egyéb, szépen szavalok, mindenki mondta, az igazgató is... Gondoltam, hogy megharagszol érte, de képtelen vagyok lemondani...

Az öreg pipált, anélkül, hogy csak a szempilláit is megmozdította volna, az asszony pedig a varrást ölébe ejtve hallgatta a fiút. Nagy csend lett, ijesztő hangtalanság, ami telve van sejtelmes félelemmel, hogy mi következik rá. A lámpa körül az utolsó táncot járta egy szárnyas bogár s az öregasszony ollója, amint a keze reszketett, néha odakoppant az asztalhoz. A két öreg egymásra pillantott. Az ember rettenetes füstgomolyagot fújt a levegőbe, aztán meg a pipájával volt elfoglalva egy hosszú percig, nagyon szuszogott

s azután beszélt, amikor már újra látták egymást a nagy füstben.

— Én, fiam, én haragudnám? Dehogy, az is pálya... Aki derék ember, az csak derék ember marad ott is... Ahogy akarod, nekem nincs szavam hozzá.

— Nincs?

— Dehogy van. Itt is vannak színészek, a kaszinó nagytermében... Anyád ismer közülük néhányat. Idejönnek szalonnáért, meg túróért, meg hát ami úgy akad itt-ott egy kis maradék. Ezek szegény fráterek, az igazgatójuk se egészen jóravaló ember, hanem ezt nem azért mondom, hogy talán el akarnálak ijeszteni. Te nem ilyen akarsz lenni...

— Dehogy.

— Tudtam, fenn valahol Pesten, úgy-e? Oda is kell intelligens ember, a pénzkezeléshez, meg ilyesmihez... Csak aztán valahogy el ne számítsd magad, hogy ráfizess...

— Színész, apám, az nem kezel pénzt.

— Bizony, nem sokat... Persze, persze, hát te csak úgy játszani akarsz?

— Igen.

— Szép; az még szebb. Énekkel, vagy csak úgy? Különben az mindegy, a fődolog, hogy ott légy s kiképezd magad valami jó iskolában. Addig is majd elnézünk ezekhez a szegényekhez is itt ni. Jól játszanak. Néha anyád még az úton is mindig kacag rajtuk, amint hazafelé jövünk. Van köztük egy nagyon jólnevelt, derék fickó. Úgy a magam korából való ember, ügyvédségig vitte s akkor csapott fel, mert a hivatása oda vonzotta. Azt mondja, hogy nagyon vágyott a színészségre. Most már szeretnők bedugni valahová a telekkönyvhöz, vagy a járásbírósághoz; nemigen megy a dolog. Azt mondják, hogy az ilyen embernek nincs maradása, az most már megy bolondjába erre, arra, nem lehet használni.

— Miket játszik?

— Mindenfélét, amit odaírtak neki. Nem rajta áll. Úgy táncol, ahogy fújják a literátus emberek. Majd megnézzük holnap. Asszony, mit játszanak holnap a színészek?

— Valami szomorút...

— Kell a kutyának.

— Sekszpirtől.

— Bánom is én... Hát majd holnapután. Pedig az az izé, az az ügyvéd ilyen szomorú darabokban szokott föllépni. Jó fiú szegény, megérdemelné, hogy ő is vígat játsszék. Az jobb lehet, úgy-e?

Mikor egyszer a határról jöttek be, a falu végén egy csomó cigánygyerek állotta el a kocsi útját. Az öregúrnak tetszett ez a kellemetlen kis had, leszállt a kocsiról s diktált nekik, hogy mit csináljanak.

— Háromszor bukfencet, te kölyök, a levegőben, úgy; most háromszor kiáltsd el nekem: vivát! Most állj a fejedre, úgy...

Mikor továbbmentek, még mindig kacagott.

— Kis komédiások, azt kell nekik csinálni, amit én mondok, akárcsak a színházban, ha valami írófajta ember azt mondja, hogy itt vége a felvonásnak, hát vége. S az lehet aztán kellemetlen egy színészembernek, ha benne tart még az érzelem s nem kiabálhat tovább. Én már úgy vagyok vele, tudja az isten, hanem hát ez az én privát gusztusom, nem beszélek bele senkinek, hanem hát nem hiszek nekik. Nekem ne óbégasson kottából...

— De édesapám...

— Ezt nem neked mondtam, csak úgy a levegőbe... A purdénak nem nagyon tetszett, hogy dirigáltam neki a hatosért, szerette volna, ha a maga akarata szerint szerzi meg. De nem, tartsa magát a kutya az instrukcióhoz, arravaló a cigány, vagy a német, vagy a sváb, vagy mi...

Míg mentek hazafelé, az öreg még mindig beszélt. Egyszerre egy kis összetöpörödött házikóra mutatott a botjával.

— Ebben a kis rongyban sokat mulatgattunk, mikor legényember voltam. Beszéd meg nóta, bor, de az istennek se tűrtem volna el, hogy beleszóljon s kiadja nekem az ordrét, hogy ezt mondjam, meg azt, meg így, meg úgy. Azt csináltuk, ami jólesett. Ma már ránkmászott a megye, meg a finánc, meg minden, most már nem lehet, hanem, hogy egy nemtudomki nekem előírja, hogy mit ugassak, azt már mégse tűrném. Ha kell nektek valami szépet mondani, mondom a magam eszéből, itt van, de hogy én nem tudom micsodának a szavával odaálljak a sok ember elé, aztán rójjam a robotot, azt már nem tenném. A pap a maga nyelvén beszél, a prókátor is, az orvos úgy vág, ahogy neki tetszik... Utálatos egy ember az a prókátor, hogy beállt ide a truppba.

Lett volna akármilyen lump, úr marad, így meg értelmezi Sekszpirt... Tudod mi az? Ledarálja. Egyik jobban, a másik rosszabbul, de mind csak azt teszi. Mindig szebb az, ahogy megírták, mint ahogy elmondják az ilyen szolgák, akiket a literátus ember elküld százfelé az izenettel, ezt mondd, azt mondd, azt tedd, így csináld... Nem úrnak való!

Aztán hetekig hallgattak erről a dologról, csak jó későre, ősz felé mondta el még az öreg egyszer-kétszer a maga véleményét.

— Felemás munka, nem akarom rontani a véleményed, de az. A szabad ember, akinek nem parancsol senki, a pennás ember befog a jármába, hogy húzzad az ideáit a vásárra. S ha tetszik neked, ha nem, mert csak minden századik gondolkozik a te gusztusodra, a többit utálod, rátukmálod magadra, kényszerűség az életed, malomtaposás. Semmi új forrás, amiből merítsz, mert a te eszednek nem adnak munkát, örökké a másokét közvetíted közötte és mi köztünk, mint egy omnibusz. Megkeseredsz. Megútálod a tespedésed s meggyűlölsz engem, hogy engedtelek s nem fogtam meg a gallérodat, hogy elvigyelek ide vagy oda azok közé, akiknek nincs láncra téve az agyuk... Különben én nem szólok bele, csinálj, amit tetszik. Aztán, ha megunod, ha látod, hogy milyen alacsony a munkád, ne gyere el a nyakamra sírni. Én abba belebolondulnék. Nincs több fiam, csak te.

1

MIKOR a kis Krausz gyerek született, vele majdnem egyszerre érkezett meg a halál is. Az orvos előbb csak azt mondta az apjának, hogy a gyermek egészséges, de az anyja, az anyja, lehet, hogy baj lesz. A szegény ember, aki a másik szobában remegve leste családja gyarapodását, elsápadt s bambán nézett maga elé, mintha nem értette volna meg teljesen, amit az orvos mondott. Mindenre gondolt, de arra nem, hogy elveszthetné azt a szép, erős, nagy asszonyt. Aki mindenben olyan bátor volt eddig is, csak nem hagyja el egyszerre a helyét most, mikor nagy kötelességek várnak rá a gyerekkel. Egy perc alatt átszaladt az agyán, hogy az asszony volt a lelke az üzletnek is, a háznak is, nélküle nem ment semmi, mellette gyönge kis törpévé silányodott ő. Hogy is lehetne az, hogy egyedül maradjon? Valaki csengetett a boltajtónál. Kiment s mint egy gép, melyben megtágult a rúgó, tétovázva töltötte meg egy gyereknek az ecetesüvegét. Az asztalon felejtette a négykrajcárost s botorkálva ment vissza a szobába.

— Édes jó istenem, mi lesz? — suttogta magában s a széken ülve összegörnyedt és úgy mozgott az ajka, mintha imádkozott volna. — Te tudod, hogy nem tudok én már egyedül élni, te tudod, hogy ő volt nekem mindenem, te, te, te — segíts uram, ha tudsz.

Az orvos kijött s utána tolakodott a bába is a gyermekkel. A szegény nénike babonás volt, azért hozta ki a gyermeket, hogy ne szívjon be ott benn halottszagot, ha majd mindjárt behúnyja szemét az asszony. Friss, üde levegő kell ennek a kis tüdőnek, ha olyan hasogató, cudar szél nem

fújna odakünn, mindjárt meg is kóstoltatná vele. Krausz csak bámult a gyerekre, de semmi öröme nem telt benne. Az orvosra is nézett, de csak úgy, mint akár a székre, vagy az asztalra, belebutult abba a kérdésbe, hogy mi lesz? Benn egy szomszédasszony erősen hozzákoccantott egy üveget az ágy fejéhez, ez a koccanás fölébresztette s ijedten kiáltott az orvosra:

— No mi van?

— Még nem tudok határozottan felelni.

— Még nem... — révedezett maga elé a szegény boltos — hát mikor?

— Mindjárt, de kérem édes Krausz úr, legyen készen mindenre.

— Mindenre... — Tekintete véletlenül a kis vörösképű gyerekre esett. A csecsemő idétlenül tátogatta a száját s vékony, színtelen ajkát szívta be az ínyére, mintha szopnék. A szegény ember csak a vörös, csúnya arcát látta s elfordult tőle. Benn nehezen nyögött az asszony. Az orvos visszament hozzá s beadott neki valami csillapítót, de ezt már be kellett önteni a szájába, mert nem tudta szétnyitni az ajkát. Lázában valami fényes csillagokat emlegetett s többször mondta el ezt a nevet: Samu, Samu. Így hívták az apját s most talán ugyanezzel a névvel a fiára gondolt. Mikor már semmi remény nem maradt többé, a szomszédasszony kiment a boltos után.

— Jöjjön, jöjjön, ha még élve akarja látni.

A szegény ember csak leesett az ágy mellé és végtelen kétségbeeséssel nézett reá. Nem volt egészen tisztában magával. Észre sem vette, amikor meghalt az asszony, figyelmeztetni kellett, hogy most már menjen ki a friss levegőre, járjon egy kissé az udvaron.

2

A FIÁRA sohase tudott jószemmel nézni. Küzdenie kellett magával, mert érezte, hogy néha gyűlöli. Abból is olyan beteges, meggörnyedt, nyomorékforma ember lett, mint amilyen ő. Ha ránézett, arra gondolt, hogy bizony nem lenne

a világnak semmi kára abból, ha ez a fiú nem kóborolna rajta. Mikor teljesen tönkrement s mindenét elárverezték, azt is a fiának rótta fel s amint beljebb-beljebb esett a romlásba, úgy vastagodott fiával szemben szívén a kéreg. Azt sem érezte, hogy a fiúnak voltaképpen ő az apja, csak az ellenséget látta benne. Komoran jártak egymás körül s lassanként egészen elszoktak attól a gondolattól, hogy ők ketten egy család. Semmi se kötötte őket egymáshoz. A fiú sóvárgott néha az apja után, de azután belenyugodott sorsába. Ezen már, úgy látszik, nem lehet változtatni semmit.

Így nőtt fel. Azután idegen maradt számára mindenki. Önkénytelenül, majdnem ösztönszerűleg húzódott el az emberektől. Nem tanult el tőlük semmi formát, idétlen, félénk, bizalmatlan maradt mindig. Emellett tanult és dolgozott annyit, amennyi másik háromnak is elég lett volna. Maga kereste meg a kenyerét, néhány forintért négy-ötfelé szaladgált privátórákat adni s kopott, gyámoltalan alakja oly pontosan futotta végig az utcákat, mint ahogy egy óramutató járja be a maga útját. Nagyon sokat tűrt és koplalt. Nem volt semmi nagyobb ambíciója, megijedt volna, ha azt mondják neki, hogy valaha miniszter lesz belőle. Csak tanult, azután majd jön valami. Lámpással sem lehetett volna még egy ilyen figurát találni az egyetemen. Bámultak is rá sokan, de nemigen becsülte valami nagyra senki. Szegény? Hiszen sok szegény ember van a világon, kómikus az emberek között, ilyen is akad elég, nincs benne ambíció, dolgozik, mint a masina, aztán vége. Ennyi az egész ember. Sivár, száraz s olyan hideg, mint egy béka.

3

A MASINÁBAN pedig egyszerre csak forrni kezdett valami. A belső tűz meleget hajtott az arcába s szokatlan friss erőt adott a tagjainak. Egyszerre elhagyta néhány rossz szokását, melyekkel eddig nem is törődött, nem lóbázta olyan ügyetlenül a karját, s kikefélgette, rendbeszedte a ruháját. Kitört lelkében a forradalom, magában tépelődve rájött, hogy jogai vannak; összehasonlítgatni kezdte magát

másokkal s mindig úgy kerekedett ki a versenyből, hogy ő több ember. A szegény hernyó repülni akart mindenáron.

Úgy esett, hogy egy este a kávéház egyik legsötétebb zugában betűzgette az újságot. Ide szokott elhúzódni, ez a sarok senkinek se kellett, egy nagy, széles oszlop alig bocsátott be valami kis derengő fényt a villamos lámpák világából. Egy vén és álmos leány szolgált ki benne s dörmögött, ha sokat zavarták. A szegény Krausz igen jó vendég volt ebben a lyukban, egy kávé, egyszer víz s aztán egyéb semmi, megint aludhatik a kisasszony a széken.

A kávéház oszlopai között végigsuhant egy másik leány. Krausz ezt a leányt még nem látta eddig a többi között, most felállott s úgy meresztette szemét utána. Mikor sokáig nem jött vissza, türelmetlenkedett. Kiment a zugból s az ócska übercicher belevegyült a kifogástalanul német pedantériával öltözött úri vendégek feketeségébe s ide-oda nézegetve, nyugtalanul várta a leányt. Mikor visszajött a kis szőke fruska, valaki azt mondta rá a szomszéd asztalnál: — csinos dög — ez elkeserítette. Miért mernek az emberek így beszélni egy szegény leányról? Majd ha lesz valami köze hozzá, nem fogja megengedni. Feszült a melle és csillogott a szeme, ez a csinos szőke fej egyszerre felvillanyozta az idegeit, más embernek érezte magát s pillanat alatt elhatározta, hogy ezt a leányt szeretni fogja. Miért ne? Egy szegény pincérleány csak nem igen magas hozzá képest, ő se éppen semmi.

Azon este egyebet sem tett, csak a leányt várta, s nézte, amint elsuhant mellette. Amint végigszaladt a hosszú termen, magasan emelte maga előtt a kávéskannákat, vagy a színig töltött nehéz poharakat. Nem nézett se jobbra, se balra s az emberek is bizonyos tisztelettudással bántak vele, sokan szerették volna, ha legalább egy pillantást vet reájuk, de a kisleány csak a munkájával törődött. Valami egérkeszerű nesztelen gyorsasággal szaladgált vendégeitől a büfféig és vissza, jól illett neki a csinos fehér kötény s az a komolyság, mellyel fölfogta a dolgát. Kényeztették a többi leányok is, csodálatosképpen eszükbe sem jutott, hogy irigykedjenek reá, pedig kedvesebb és szebb volt, mint akármelyik.

Krausz volt az utolsó vendég a kávéházban. Otthon nem tudott aludni, kimerültebben kelt föl reggel az ágyból, mint ahogy este belefeküdt. A tanítványaival nagyon hamar végzett s mint aki valami nagy esemény előtt áll, erősen dobogó szívvel nyitotta be este a kávéház ajtaját. Így ment ez hetekig. Közben kölcsönkért egy-egy kabátot vagy nyakkendőt azoktól, akiket valamennyire ismert s észre sem vette, hogy ezekben a nem reá szabott ruhákban mennyire ügyetlen. Halvány fogalma sem volt az ilyesmiről. Egyszer bebátorkodott abba a kis szobába, ahol a leány szolgálta ki a maga úri vendégeit s mikor látta, hogy minden jól megy, senki sem bántja, rá sem néznek, egészen ottragadt. Így legalább közelebbről látta a leányt s mikor fizetett, megérinthette a kezét is. Ez már boldoggá tette. Nagy későre beszélni kezdett vele. A leányka barátságosan, szelíden nézett reá, ez bátorságot adott neki. Megkérdezte tőle, hogy mi a neve.

— Cenci.

Ujja hegyével a leány kötényét simogatta s nem igen tudta már, hogy mit beszéljen tovább. Amit igazán tudni szeretett volna, arról nem mert beszélni, majd máskor, ha egyszer igazán hangulatban lesz. A leányt úgyis sörért küldték a másik asztaltól.

Nagy vágya támadt arra, hogy örömet okozzon ennek a leánynak. Vesz neki valamit, valami olyast, ami nem drága, de azért kedves kicsi apróság. Ha gyűrűt adna, vagy egy olcsóbbfajta órát, éreznie kellene a leánynak, hogy ez nagy áldozat egy ilyen szegény embertől s nem fogadná szívesen. Másnap, harmadnap is ezen törte a fejét, gondolkozott: gyűszűt, ollót, pénzestárcát, mit, de mit lehetne venni? Sorra nézte a kirakatokat, míg megakadt a szeme egy kis gyöngyháznyelű késen. Nem is volt az kés, hanem valami fényes kis zsuzsu, akár az óraláncon lehetne viselni. Egész csomó fényes kis kés benne, kedves kis apróság, igazán leánynak való. Megvette, selyempapírba csomagoltatta, nehogy egy kis karcolás érje a zsebében s boldogan ment haza. Édes kis Cenci, hogy fog örülni. Csak egy pillanatra derüljön át az arca, az már elég boldogság ennek a szegény embernek egy hétre. Még a nagy tudós könyvekben is csak azt a mosolygást fogja látni, a leány pedig észreveszi azt, amit

fél neki elmondani s talán magától is közeledni fog hozzá. Vagy beszélni fog. Ha egyszer alkalom akad rá, majd elmondja, amit akar. Csak egy kicsit közeledjenek egymáshoz, mindjárt másként lesz minden.

4

Az este jól kezdődött. A kis szoba vendégei későre jöttek, mikor bement, egyedül találta a kis leányt. Előbb megijedt ettől a nagy közelségtől, de aztán lassan-lassan felbátorodott. Kivette zsebéből az ajándékot s kissé akadozva, de mégis elmondta azt a pár szót, amire már az egész napon át készült.

— Csinos kis apróságot láttam egy boltban, mindjárt magára gondoltam, Cenci kisasszony, kérem szépen, fogadja tőlem szívesen.

A leány elvette a kést s leült a fiú mellé. Kinyitogatta minden ágát, gyermekes örömmel törülgette le a kés acéljáról a homályt. Egészen a késével volt elfoglalva, arca sugárzott az örömtől s hálásan nézett a szegény kopott emberre. Nem volt hozzászokva az ilyen gyöngéd jósághoz. Érezte, hogy ez a szegény ember tisztán gondolkozik róla s ez meghatotta.

— Köszönöm szépen.

Közelebb jött, mintha mondta volna, legyünk jóbarátok, beszélj valamit. A fiatalember is érezte, hogy most beszélhet. Erősebb is volt, mint máskor, a leány boldog mosolygása meleget és bátorságot öntött belé. A leány azonban nem várta be, míg szóhoz jutott, hanem mindjárt egész bizalmasan kezdett beszélni a maga dolgairól.

— Nekem is van egy éppen ilyenforma bátyám, mint ön, ilyen jó, egyszerű ember, most katona, benn maradt a szolgálatban, már őrmester, ő gondoskodott rólam, míg ide nem kerültem. Most már egészen elfoglalják a katonák, azt mondta, hogy legyek csak jó leány ezután is. Csak minden harmadik vagy negyedik vasárnap látogat meg, egészen Lajosra bízott.

A fiatalember rábámult a leányra s azt kérdezte tőle: ki az?

— Lajos? Ő lesz majd a férjem.

— Mikor?

— Nyomdász egy napilapnál. Csak még egy van felette, aki neki is parancsol, de az már öreg. Ha az már egészen kivénül, ő kapja meg a hivatalát. Addig is szerzek itt egy kis pénzt.

— Szereti?

— Igen, ő is szeret engem.

A szegény ember leejtette fejét az öklére s az asztal márványára bámult. Megtelt a szeme könnyel s hosszat·és keserveset sóhajtott. Mikor a leány kiment a szobából, az asztalon hagyta a kávé árát s a hátulsó ajtón ment el.

Már hajnalodott s még mindig nem volt otthon. Valahol künn a gyakorlótéren botorkált. Nagyokat lélekzett, feje a mellére csuklott le, kínosan nyögött, mintha nagyon beteg lenne s megint olyan ügyetlenül lóbázta karját a levegőben, hogy a madarak messze fölrebbentek előtte, amikor jönni látták.

A RETTENTŐ MÓD füstös, piszkos kicsi szobában, aminek a közepén piros virágos abrosszal volt leterítve a kerek asztal, mozdonyvezetők, fűtők és kalauzok ittak. Mindjárt a nyitott ajtó mellett volt a söntés, aminek a túlsó oldalán sok más színesabroszos asztal mellett a harmadik osztály utasai pipáltak, fellegbe takargatva a kevés gázlángot. Itt-ott erősen kocogtak a pohár falán a bicska nyelével, vagy a padlót verték és italért kiabáltak.

Nemigen törődtek azonban velük. A pénztároskisasszony szórakozottan jegyezte föl a tételeket, amit szaladtukban odakiáltottak neki a pincérek, a csapos a terem ajtajában álldogált s csak ha nagyon sürgették már, akkor látott a dolga után, hirtelenében beleeresztve a hordóból egy csomó sört a poharakba — s künn a perronon ünnepi gálában, méltóságosan sétált az állomásfőnök. Egyáltalában mindenkin a jobbik ruhája volt s künn a hosszú aszfaltút mentében a gázlángok mellett a villamoslámpákat is felgyujtották. A kicsi szoba is az eseményt tárgyalta.

— A kicsi király jön délről s megy fölfelé. Másik levegő kell neki, az övé nem jó.

— Miért kicsi? Nagyon fiatal még?

— Pólyás király, akkorácska ni — mutatta a könyökétől lefelé a karját és mosolygott.

Ez kómikus volt a többinek is, kacagtak.

— Ugyan hamar belecseppent a jó hivatalba.

— Aztán ki megy vele?

— A dadája, meg valami néni, meg egy nem tudom mi, valami udvarmester, tudja a Jézus, hogyan hívják. Benne volt mind az írásba, amit a főnök mutogatott az előbb... Még a nevük is, csakhogy nagyon idegenformán írják, nem érti az ember.

Úgy volt, hogy ezen a nagy állomáson várják be a szemköztről érkező vonatok az udvari vonatot s már alig lehetett elhelyezni a síneken a sok kocsit. A leghátsó sínen egy türelmetlen gyorsvonat előtt prüszkölt a masina, mint valami könnyű kocsi előtt a hatalmas vad mén s úgy látszott, mintha már-már elszabadulna s kirohanna féktelenül a világba. Idébb csendesebben viselte magát a hétórás személyvonat. Ennek a gépje már inkább olyan csendesen poroszkáló jó falusi lóhoz hasonlít, amely, ha megállítják a patika előtt, csendesen bevárja, amíg a sok orvosságot összekavargatják. Itt inkább az utazók türelmetlenkedtek, kiabáltak a kalauzokra: — Megyünk már? Mi lesz már? Itt alszunk? — s káromkodva fogadták a parancsot, hogy senki se szálljon ki. Előbb, a fűtőház felé egy hosszú tehervonat pihent, magasra megrakva deszkával, aminek a fehérségéből piros cédulákon rikított le a fűrészgyár neve s mintha a masina is elaludt volna előtte, csendesen lélekzett, egy-egy finom fehér gőzpászmát bocsátva ki magából, minden fölösleges lárma nélkül. Csak félig a pályaudvaron, hátsó testével a pályára fekve, mint egy hosszú hernyó, töméntelen sok kocsiból összekapcsolt munkásvonat is várakozott a sínen, hogy továbbmehessen. Egymás hátára volt gyűrve rajta a sok ember, a széles ajtók korlátjára annyian támaszkodtak, hogy a hátulsók már valóságos emberhegy tetejéről néztek le a fényes, élénk pályára s úgy várták a kis királyt.

Egy nagy barna ember tartotta szóval a többit az egyik kocsiban, mindjárt a lokomotív mellett.

— A mienket már láttam a manőveren. Így ment el előttem két lépésnyire, lovon, szép fekete lovon. Ha az enyém lenne az ára, nem mennék most kavicsozni...

— De nem a magáé.

— Hát aztán ennek a kicsinek is van koronája?

— Nem a.

— Kell, hogy legyen neki, ha király.

— Aztán mit csinál vele, ha nincs esze hozzá?

— Szamár kend, hát hiszen nem kell annak ész, csak éppen, hogy él, aztán mutogatják...

— Úgy én is elvállalnám.

A telegrammhivatalból meg a pénztárból egymásután jöttek ki az urak. Némelyiknek nagyon aranyos volt a sap-

kája... Jöttek a városból is sokan, csupa nagy úr, némelyik kardosan, mentésen, mások feketében, csinos kis keresztecskékkel és medáliákkal a mellükön. Egy-egy úr kisfiút, leányt húzott maga után a tolongásban s biztatta, hogy csak türelemmel várjon.

— Mutat a papa pici kicsi királyt, várj csak...

— Játék király?

— Nem, igazi.

Ezen nevettek az urak s az az úr, aki a kisleányát is kihozta magával, továbbmondta másoknak is, amit a gyermek mondott:

— Mondom neki: mutat a papa pici kis királyt s azt kérdi a kis okos, hogy: játék? Nem, igazi.

A harmadik osztályú váróterem előtt, meg tovább, ahol már elvégződik az aszfalt, rendőrök tartották vissza a sínektől a népet, mely nagy fekete tömegben verődött össze és zsongott, mint valami nagy raj. Itt-ott káromkodás hallszott, zörgött a kardhüvely azoknak a lábszárán, akik előretolakodtak s mindig hangosabb és hangosabb lett a küzdelem a rendért. Sok asszony szorult a tömegbe s különösen ezek átkozódtak.

— Abba ugyan nem lesz semmi baja, ha egy kicsit előbbre engedik az embert.

Már úgy látszott, hogy nem bírnak a rendőrök a sok emberrel, amikor egyszerre csend lett. Az urak glédába állottak s már csak suttogtak. Csak néha dörmögött ki közülök egy hangosabb szó. Kis, zömök, szürke ember békétlenkedett a szomszédainak.

— Éppen a nevemnapján zavarnak el hazulról. Hogy én kísérjem tovább... Elmehetne kíséret nélkül is, nem vagyok én szárazdajka.

Az urak bólintottak, hogy úgy van, kellemetlen s elmondták egymásnak, hogy a kegyelmes úr haragszik. A kis zömök ember aztán rájuk sem figyelt többet, másfelé dörmögött s azt mondta, hogy itthagyja az egész bagázst, meg az egész tisztességet... Lenn az állomás végén pedig nőni kezdett egy lámpa, amint mindig közelebb jött lassú, méltóságos dübörgéssel az óriási gép... Most már csend lett, csak a pöfögés hallatszott, amint egy-egy fekete füstgomoly ki-

szakadt a masina öblös kéményéből s egy villamoscsengő csilingelt a falon.

Mikor a vonat megállott, a fekete publikum olyan éljent kiáltott, hogy megremegett bele az üvegtető. Erre az egyik kocsi ablakáról ijedten húzta félre valaki a függönyt s egy parasztleány széles arca kacagott ki a sok úri népre. A másik ablakból finom asszonyfej integetett le, de nem igen vette észre senki. Rámeresztette szemét mindenki arra a csipkés pólyára, amit a leány tartott a balkarján, míg a jobbkezével duzzadt keblén a ruhát gombolta össze. Lenn a gyermekek sivalkodva törtek utat maguknak a kocsihoz és kiabáltak: a kicsi király! a kicsi király! Egy-két asszony pedig boldogan mosolygott.

— Most szopott, éppen most. Milyen édes őfelsége...

A köpcös úr ezalatt már fölkapaszkodott a kocsiba s pár perc mulva a finom asszonysággal jött vissza. Utánuk a dada is leszállott a kocsiról. Karjában egyszerre megelevenedett a pólya, a kis ember rugdalózni kezdett s játékosan kapkodott kezével a levegőbe. Okosan bámult szerte a sok ember felett s mintha a kis sárga arcára mosolygás is szaladt volna egy pillanatra. Nem sokáig tartott, nagyon öreges, ráncos lett újra a képe, olyanforma, mintha egy fáradt öreg emberkét kötöttek volna be a csipkék közé. Mikor kibámulta magát, hátatfordított az egész publikumnak.

— Rossz bőrben van szegényke — mondta egy asszony.

— Ez se uralkodik sokáig — és mindenfelé, különösen ahol asszonyok verődtek össze a tömegben, sajnálni kezdték a szegény kis királyt.

A kicsi szoba vendégei a gépészt fogták közre. Az is bement közéjük egy pohár borra, míg a fűtő künn olajos ronggyal törülgette le a masinát. Arról beszélt, hogy hogyan jöttek s a gép kitett magáért, de a többi nem igen érdeklődött aziránt, amit ő mesélt, hanem inkább ők kérdeztek. Egy kicsit föl is néztek erre az emberre, akinek a masinája után királyi kocsik voltak akasztva, de a nagyobb részük inkább csak komázott vele, míg méregbe nem hozták.

— Nem is igazi király az, te Gáspár...

— Ez ne volna igazi? Ki mondja?...

— Én.

— Mit tudsz te ahhoz.

— Aztán megszólított az úton?
— Meg hát. Van közöd hozzá?
— Mit mondott?
—Azt, hogy: nyif-nyaf.

Ezt egy harmadik mondta s most már mind kacagtak. A gépész is észrevette, hogy mulatnak rajta s hamiskásan hunyorgatni kezdett.

— Tudjátok, nem is annyira őfelsége tetszik nekem, hanem a leány. Nagyon kedvemre való...

Erre aztán mind kigyűltek a perronra, hogy megnézzék a leányt.

Azalatt ürülni kezdett a pályaudvar. Egymásután ment ki belőle a sok vonat, elől száguldott a gyors s utána a többi... Mikor a munkásoké is elindult, a sok egymásra halmozott ember énekelni kezdett. Erre feléjük fordult a kis király és elkezdett sírni, rekedtesen, gyöngén, inkább mintha nyikorogna benne valami. A leány visszament vele a kocsiba.

A finom úri asszonyság is fölszállott s a kis köpcös úr is. Az urak hajlongtak és búcsúztak tőle, az egyik pedig, aki különösen bizalmas természetű volt, odasúgott neki:

— Pechje lesz kegyelmességednek ezzel az úrfival. Nyivákol majd egész éjjel. Ha legalább bőgne, mint a magunk fajtája...

A SÍNEKTŐL, ahol majd meg fog állni a vonat, az állomás mögötti fasorig szőnyeget terítettek a porondra. A munkások rá se mertek lépni az ünnepies, parádés sávra, ha éppen arra vittek egy-egy fenyőgallyat, szekercét vagy deszkát. Az állomás jobboldalán a léckerítésből kidöntöttek egy darabot egyik cölöptől a másikig. Itt jártak ki és be a perronra a parasztok, a másik, a rendes kijárás, az uraké. Oda nagy diadalkaput szegeztek össze az ácsok, csupa drága pénzen messziről hozott fenyőlombbal fedve be a csupasz gerendavárat és kifeszítettek rá egy még a tavalyi követválasztásból megmaradt zászlót, amire ez volt írva: Isten hozott. Az állomás előtt egy pár úr őgyelgett, ezek vezették a munkát. Délután háromkor kijött az iskola. Egy csomó ünnepire fésült leányka, elől egy nagyobbacska, aki majd a verset mondja, a főnök szobájától jobbra pedig a fiúk, nagyjában rongyos, sápadt, örökké veszekedőkedvű, ingerkedő kis figurák. Közöttük néhány úrigyerek tisztára mosdatva. Az apróság hamarosan kibámulta magát, azután már unni kezdte az egészet, amikor sokáig kellett ilyen szép sorjában állani, elromlott a gléda. Egy tekintélyes úr nem nézhette ezt szó nélkül, odaküldte a tanítót, hogy csináljon rendet,

Künn is tolongott már a nép, néhány csendőr visszalökdöste a korlát mögé azokat, akik előretolakodtak, s egy suhancot, aki kiabálni kezdett, hogy neki is van jussa ott állni, ahol a zsandárnak, mindjárt be is vitték a szolgabírósághoz. Erre csend lett, csak morogtak itt is, ott is és akik hátul állottak, előrehajoltak, nekimeresztve a szemüket a hosszú, sima pusztának, amelyen egyet-kettőt kanyarodva végigszaladtak a messzibe a sínek.

Az ég halvány kékjén vakítóan, mindent megperzselve fűtötte be a nap a világot. Lenn forrott, a melegbe fulladt

minden. A mezők óriási táblába folytak össze s kanyargó barázdát vont a nagy térképbe egy csomó megkérgesedett, összerepedezett fenekű, száraz patak. A vetés kiaszva, halálra szomjazva lefeküdt a földre, egy színe lett mindennek, piszkos, sárgás, éretlen, amilyen állapotban rájuk borult a forróság. Lomha szél finom felleges homokot ringatott a levegőben s fáradtan ereszkedett le itt-ott messze egy-egy kútgém valami kis vizet összekeresgélni a homoki kútban.

A tömeg rosszkedvű volt. Fejébe ment a meleg, idegessé tette a várakozás, a zsandár, meg az, hogy eddig szabad menni s azon túl már nem. Békétlenkedtek, felkavarta bennük az epét az a csendes düh, ami még nem üt le senkit, de kergeti, űzi az emberben a vért.

— Hát kié ez az ország? — kérdezte az egyik a másikat. — Csupán az uraknak jut belőle?

Egy csendes, csökönyös paraszt nem állhatta ki már tovább, elpanaszolta szomszédjának a baját.

— Tőlem jöhetnek-mehetnek, de az asszonynép bódul az úrféle után. Éppen olyan szívesen hozzádörgölődnek a posztókabáthoz, mint az úri asszonyságok. Hát miért nem hagyják oda?

Annak egyéb gondja volt, akihez beszélt és az elfoglalta egészen. Nézte az eget, csüggedten ide-oda bámult és sóhajtott.

— Egy kis esőt, ha hoznának magukkal...

Ezt meghallották többen is, néhány férfi bágyadtan odafordult, de arra már lusták voltak, hogy beszéljenek, úgyis tudja azt az ember, hogy csak fellegből lesz az eső, az pedig nincs.

Messze, ahol az ég széle ráborul a földre, egy kis füstöt láttak. Erre mozgás támadt benn is, künn is. Az állomásfőnök beállott a sínek közé, a tanító még egyszer végigszaladgált a gyermekek előtt, olyan izgatottan kiabálva rájuk, hogy a kis iskolások félve néztek össze, az urak is csoportosultak, hogy aki díszmagyarban van, szorongva állott meg mindjárt az első sorban, néhány vasúti munkás pakkos kocsit tolva helyért kiabált, a portás kettőt csöngetett és jó előre megfékezve, lassú méltósággal, nagyokat szuszogva megérkezett a vonat.

Az egyik elsőosztályú kocsi ajtajában állott a legnagyobb úr, aki idehozta a többit is, valamennyinek a vezére. Előbb egy szikár kis ember ugrott le és az segített neki a leszállásban. Azután jöttek többen is, de mind hátrahúzódtak. A díszmagyarba öltözött úr előrelépett és beszélni akart, de félbeszakították a gyermekek, akik a tanító intésére sikító éljent kiáltottak s most már előretolongtak, hogy lássák, ami lesz. A nagy úr félig lehúnyta a szemét s nagyon izzadva és a hosszú állásban elfáradva hallgatta meg a díszruhás urat. Lassan, szórakozottan húzta le a kesztyűit, hogy aztán szorításra odanyújthassa a kezét. Az a kéz szép puha, fehér volt, egy kicsit tömzsi, párnás és olyan sima, mint a bársony. Meglátszott rajta, hogy a gazdája olyan nagy férfiú, aki soha semmit sem dolgozik. Az egyik ujján óriás gyémántfejű gyűrű csillogott. Ahová odaszikrázott a sugara, hirtelen behúnyták az emberek a szemüket, mert vakított, szúrt, mintha tüzes sziporkák ugrálnának belőle szerte.

A férfiak gúnyosan, megvetőleg néztek rá, mint valami nyomorúságra, ami szégyenére válik az embernek. Egy-egy megjegyzés el is rontotta a nagy ünnepélyes csendet.

— Ha egy napig kapálna, az a szép keze rongyokban fityegne le — mondta egy paraszt.

A többi ráhagyta, hogy úgy van s aztán csak azt a szép kezet nézték, konok megvetéssel mulatva azon is, amit az urak ott kinn beszéltek. Különben csak egy-egy nagyobb hang jutott el hozzájuk a zsivajból, éppen csak arra elég, hogy megértsék, amiről szó van. Új párt lesz, a holnapi gyűlésre jöjjön el minden ember, aki meghallotta a kor intő szavát.

A parasztok közül az egyik azt mondta, hogy neki már elég és ballagva elindult hazafelé. Utánamentek még néhányan, a többi unatkozva várta, hogy hátha még lesz valami. Talán énekelnek majd a gyermekek, az nagyon szép szokott lenni, vagy talán kijön ide is a vendég, hogy legalább már lássa az ember, ha elmulasztott érte egy fél napot. Az asszonyok félve húzódtak el az embereik mellől s lassanként külön csoportba gyűltek és suttogva beszélték meg a dolgot.

Mikor a vendég beült a négylovas hintóba s elsuhant a szemük elől, csüggedten bámultak utána a porba. Már arra

gondoltak, hogy úgylátszik ez se hoz be semmi jót, ha úgy elszalad.

Másnap az iskola nagy szobájában újra összegyűltek az urak. Egy nagy asztal közepén ült a nagy pesti úr és sokat beszélt az új pártról. Künn összegyültek a parasztok, bebámultak a nyitott ablakokon s attól féltek, hogy valami baj lesz. Ilyen sokadalom ritkán van, de a szegény ember mindig megadja az árát. Ezt tárgyalták és csak zúgolódva adtak utat, amikor arra lovagoltak a zsandárok.

— Új párt, minek? Hát nincs már elég? Egy a függetlenségnek, egy meg a kormánynak. Egy ide, egy oda...

Odabenn a vendég fejére tette a kalapot s konstatálta, hogy most már itt is meg van vetve a párt fundamentuma. Ez már csak beszélgetés volt, egy-két úrnak szólott, akik éppen mellette állottak. Mikor kijöttek, már várt rájuk a tegnapi kocsi. A pesti úr megállott a lépcsőkön, hogy mondjon még pár szót, mielőtt elmegy. Mikor meglátta a sok parasztot, közéjük ment egy pár percre. Az urak utána.

Egyszerre nagy csoport vette körül őket. Mindenki közelről szerette volna látni. Alig fért azonban hozzá egy-kettő, az urak nem igen akarták kiereszteni maguk közül.

A vendég megszólította az egyik parasztot. Valahogy az ő nyelvén akart beszélni és magyarázni kezdte neki az új pártot.

A paraszt csak hallgatott. Bánta is ő. Mégis, hogy valamit feleljen, azt mondta:

— Nem vagyok szavazó polgár, kérem szépen.

— Nem baj az, majd lesz az is, aki szavaz.

A paraszt ráintett a fejével, hogy tán lesz, neki mindegy. Aztán felnézett az égre és folytatásaképpen annak, amin ő már hetek óta töpreng, mélyen sóhajtva mondta el a maga véleményét az időről.

— Nem eszik itt a jövő évben senki szegényember kenyeret.

A többi eddig csak oda bámult, de erre elborult a képük. Az egyik káromkodott és szidni kezdte az eget, amiért csak egy csepp vizet se ad. A többi csitította és hozzáfordult a pesti úr is és vígasztalni kezde.

— Ne féljen, jó ember, nem hagyja el az isten...

Erre egészen elfutotta a düh a káromkodó embert. Attörni igyekezett azokon, akik előtte állottak, hogy közelről mondja meg azt, amit már nem tudott belefojtani a mellébe. Már nem lehetett, mert mellette termettek a zsandárok és nagyokat lökdösve rajta, kitaszigálták a tömegből. Míg jó messze el nem vitték, még mindig hallani lehetett a durva, lihegő hangját.

— Kenyeret adjanak, ne pártot. Adja nekünk azt a cifra gyűrűt, akkor hiszek neki...

Csak akkor hallgatott el, amikor az egyik zsandár úgy hátbavágta a puskatussal, hogy elállott a szava.

OLYAN ÜNNEP után való nap volt, amikor a szegény kishivatalnok ember zsebében alig csörög egy pár garas; ami volt, elette, elitta unalmában, hogy két-három napig nem kellett délutánonként a hivatalba járni. A tágas bankszobába fáradt, álmatlan arccal érkeztek meg egymásután a hivatalnokok. Az egyik mindjárt vizet kért a szolgától, mert azt mondta, hogy kiég a torka, kettő közülük sétált a két sorba rakott nyolc asztal között s szinte lerítt az arcukról az undor, amiért három átmulatott nap után munkához kell látni. Egy-kettő még késett, pedig elkongatta már az óra a nyolcat s minden percben ki voltak téve annak a veszedelemnek, hogy megelőzi őket a principális, aki akkor jön be, amikor akar, de néha korán leül az asztala mellé. A gyakornok már az asztalra hajolva másolt s csak azért nem oltotta el a feje felett a gázlángot, hogy lássa majd, akit illet: ő már fél nyolckor, a szürkés sötétben kezdte el a munkát. A többi egy-egy komor pillantást vetett feléje, de ezzel aztán meg is elégedtek s olyan nyomott volt a hangulatuk, hogy még arra is röstelték fölnyitni a szájukat, hogy kötekedjenek.

Lassan, unalommal megindult a munka, de minduntalan félbe is szakadt. Az egyik sorra hegyezett három-négy ceruzát csak azért, hogy az idő teljék, a másiknak folyton az orrával volt valami baja, ilyenkor letette a pennát az asztal szegletére, sokat babrált a zsebeiben, bámult maga elé, anélkül, hogy nézett volna valamit s nagyot nyögve írt le újra egy-egy sor betűt vagy számot. A pénztáros minden ok nélkül keresgélni kezdett a másolókönyvben, úgy tett, mintha valami számla után kutatna s még bosszankodnék is, amiért nem találja. A szolga szó nélkül bámult hol erre, hol arra s azután lement egy pakli dohányért. Mikor kinyitotta az ajtót, becsapott a téli reggeli hideg s felkavarta a fülledt szo-

bát. A hivatalnokok összeborzongtak s mintha nagyon megfáztak volna, körülvették a kályhát. Csak a gyakornok maradt a helyén. Kelletlenül csavarta le a gázláng csapját, mert érezte, hogy már kómikus kezd lenni a lámpája s nekigörnyedve írt tovább egy nagy könyvbe.

Lassan nyílt az ajtó s megérkezett a segédkönyvvezető, egy öles léc, roppant gyapjúkendővel a nyakán. Volt benne egy kis humor, mert amint gyorsan körülnézve észrevette, hogy még nincsen itt a principális, tárva-nyitva hagyta mögötte az ajtót. Máskor megpofozták volna az ilyen tréfáért, most csak nagy komoran összenéztek s a pénztáros anélkül, hogy egy szót is szólna, berúgta az ajtót. A segédkönyvelő is helyet szorított magának a kályha mellett s most már teljes lett volna a társaság, csak még az ellenőr hiányzott. Ez betegnek jelentette magát már jókor reggel, benn a másik szobában van a levél. Bizonyosan szédül a feje a tegnapi bortól.

A segédkönyvelő most azt a tréfát találta ki, hogy havas kendőjét néhányszor a kályhához verte. Minden ütésnél fellegben csapott fel a pára a tüzesre pirult vasról. A pénztárnok azonban rászólott:

— Ne szamárkodjék, Rudi!

Most már a többiek sem állhatták meg szó nélkül.

— Nincs mindig kedve az embernek arra, hogy a maga rossz tréfáit tűrje — mondta az egyik hivatalnok.

— Tán fölemelték a gázsiját? — kérdezte a másik.

Rudi is elkedvetlenedett, de már mintha mégsem lett volna olyan nyomasztó az egész, legalább beszélni kezdtek, beleszólottak a komor hallgatásba, ami olyan, mint a színben a fekete felleg. Míg egymásra néztek, mintha mindeniknek a szemében ugyanaz a vágy lett volna kifejezve: beszélni, beszélni, ne hallgassunk tovább.

Amint úgy egy csoportban meghúzódtak a kályha mellett, a jó kabátjuk dacára meglátszott rajtuk a szegénység. Némelyikről csak úgy párolgott a benzin. Abban pedig, ahogy néztek,ahogyan lesték a külső ajtót, hogy vajjon mikor nyílik, volt valami a sunyi cseléd alázatosságából. No meg aztán egy kis konokság, valami keserű dac az arcukon, de ebből csak kevés, alig valami. Egyik-másiknak szépen el volt rendezve a haja, szakálla, bajusza, de ez a gondos, po-

mádés elegancia idegen volt benne, mintha csak az üzlet számára tesülte volna ki magát. Otthon bizonyosan borzas és szájába csüng a bajusza.

Valamelyik sóhajtott közülük, ez azután elragadt a többiekre is. A segédkönyvelő sovány térdére terítette a kendőt s kétrétbe hajolva gubbasztott. Vígan jött be, de most már neki is elment a kedve mindentől. Eszébe jutott a sok baja, lassan összehúzódott homlokán a bőr s felbiggyedt az ajka, hiába keresett, nem talált semmit a gondolataiban, ami vígasztalja. Olyan elkényszeredett volt az arca, hogy lassanként arról kezdte leolvasni mindenki a maga-gondját. Jóformán senki sem gondolt mással, de amikor sokáig nézték a legényt, a pénztárnok inkább csak azért, hogy a maga helyzetét előretolja, feléje intett a fejével s megjegyezte:

— Nem is nős és mégis hogy el van szontyolodva.

A hosszú legény meg volt sértve: Ő? Ő nem, egész jó kedve van, de sehogysem tudott azért mosolyogni. Mikor már látta, hogy nem megy a pózolás, hátravágta a fejét s mutatta, hogy nem törődik az egésszel.

— Bánom is én, vigyen el az ördög, ha bánom. — Egy kicsit gondolkozott s aztán nagymerészen hozzátette: — Elmegyek Amerikába...

A pénztáros fanyarul mosolygott.

— Messze van.

— Ott boldogul az ember.

— Ki tudja?

A többi oda sem hallgatott, tudták, hogy a sovány gyereknek Amerika az ígéret földje. Csak egye magát vele, ha nincs egyéb dolga.

Egy szőke, száraz hivatalnok szórakozottan cigarettát kezdett sodorni. Szép, szálas dohányt csavargatott a papírba s mindenképpen jobbmódúnak látszott, mint a többi. Azért komor volt, valami nagyon elkedvetlenítette a kopott emberek között. Idegenkedve nézett rájuk, de a közös baj végre belőle is kihozta a szót:

— Csak szerződést adnának, hogy az ember tudná: így vagy úgy.

— Az, az!...

Mindenki igazat adott neki s most már egymásra licitáltak, megoldódott a nyelvük:

— Igen, hogy tudná az ember...

A pénztáros ajkára feltolakodott egy csomó panasz, de csak annyit mondott el:

— Otthon is úgy van az ember, hogy... — Elszégyenlette magát, csak intett a kezével, hogy jobb erről nem beszélni. A hosszú fiú köhögni kezdett, szárazon, görcsösen s nem mondta, inkább csak kiköhögte azt, amit mondani akart.

— Mint a kutya, éppen mint a kutya, úgy élünk. Egy csontért ugatunk itt egész nap, meg körmölünk, ő meg jár az orfeumba, úgy issza a pezsgőt, mint a vizet, kocsija van...

Az egyik hivatalnok meglökte és a gyakornok felé kacsintott, mintha figyelmeztetné, hogy vigyázzon. A sovány gyerek azonban majdnem verekedett már, annyira elöntötte az epe.

— Mit bánom én, hát árulkodjék a majom. Felrúgom...

A gyakornok lekapta fejét a nagy könyvbe s többet oda se nézett. A kályha körüliek abba a mély hallgatásba merültek, ami több, mint a beszéd, mert mindenkinek az arcán meglátszik, hogy töpreng és csak azért nem beszél, mert önmagától vár valami eredményt s nem a szomszédjától. Közben benyitotta egy-két ember a nagyajtót s a pénztárnok odaszaladt a rácsos ablakhoz, hogy kiszolgálja őket. Az egyik orosz aranyakat váltott be, a másik fedezetet hozott egy részvényvásárláshoz, megropogtatva ujjai között néhány ezresbankót olvasott le az asztalra, egy szegényes öregasszony sorsjegyet vásárolt s aztán újra üres lett a bank. A többi hivatalnok el sem mozdult a kályha mellől. A principális, úgylátszik, a börzére ment, vagy még alszik, vagy mulat; úr, teheti. Akár egy hétig se jöjjön be, elvégeznek itt helyette mindent ötven-hatvan forint fizetésért.

Ez és sok minden átszűrődött a segédkönyvvezető agyán, mert már újra nem tudott hallgatni.

— Mi vagyunk a bolondok — mondta s végignézett magán. — Én a legnagyobb, de nem, mind, magam is. Nincsen bennünk semmi összetartás. Ha egyszer kezetfognánk, összegyűlnénk valahova...

— Tanácskozni?

— Nem, határozni. Ha egyszer, tudja az isten, az köztünk nem is lehet...

Még közelebb jöttek mind s nagy várakozással néztek rá, hogy mit mond. A szegény beteg fiú azonban, mintha máris kifáradt volna, leejtette fejét lapos mellére s csak néha nézett körül, várva, hogy most már beszéljen más. Mikor észrevette, hogy figyelik, újra kedve jött ahhoz, hogy tovább beszéljen, hiszen hallgatják. Készen volt már az agyában egy egész terv, csakhogy zavarosan, rendszer nélkül megkomponálva, úgy, ahogy megtermett.

— Egy nagy gyűlés kellene valahol, ahol megmutassuk, hogy mit tudunk. Ha én beszélek, az semmi, ha nem tetszik a mosolygásom, elcsapnak, ez semmi, nem is virtus, de tessék elcsapni ezeret.

A többiek összenéztek s intettek a fejükkel, hogy igaza van.

— Ez a beszéd — mondta a pénztáros.

A hosszú fiú ránézett s még jobban fellelkesítette az ideája.

— No úgye?

— Jól beszél.

— Mondjuk ki, hogy míg meg nem becsülnek, nem dolgozunk. Becsukhatják a boltot.

— Sztrájk?

— Az, miért ne? Hát becsületesebb emberek ezek, mint a pékek vagy a vargák? — Már kiabált s a többinek eszébe sem jutott, hogy csitítsa. — Akasszák fel magukat, bánom is én! Adják meg nekem, ami az enyém. Nem is vagyok ember ezzel a pénzzel, amit ez a pióca fizet a munkámért. Hát maguk valamik? Semmik.

A többi rámondta, hogy igaz s az elegáns hivatalnoknak mindjárt eszébejutott egy eset annak bizonyságára, hogy milyen semmik valamennyien. Míg a hosszú fiú beszélt, valósággal összeolvadt ezekkel az emberekkel s arra gondolt, beszélni fog a gyűlésen, ami lesz majd s elmondja, hogy hitványság, ahogy velük bánnak ezek a pénzkupecek. Sohase hitte volna, hogy ennyire megfeledkezzék magáról, de most beszélnie kellett, mert dühöngött benne minden csepp vér.

— Bemegyek hozzá huszadikán előlegért, harminc forintot kértem, elvből nem ad. Elv? Még elvei is vannak az ilyen betyárnak?

Megint a hosszú fiú vágott bele a beszédbe.

— Majd a gyűlésen kimondom...

Erre már a pénztáros türelmetlen dühhel kiáltott közbe:

— Mit gyűlésezik? Mit akar a gyűléssel? Fel kell gyujtani a boltjaikat, ki kell dobni az utcára őket, a rongyosokat...

A többiek csak ezt a hangot várták, felszabadult az ő torkuk is, elkezdtek beszélni összevissza, mindenki mást, de voltaképpen egyet. Hadonásztak dühös gesztussal, némelyik majdnem sírva s a hosszú fiú a kályhát rugdosta dühében, amiért nem tudta túlkiabálni a többit. A zavaros lármából alig hallatszott ki egy-két ép szó.

— Gyalázat, majd megmutatjuk, hitványság...

Mikor a legnagyobb volt a lárma, akkor nyitotta be az ajtót a principális. Szúrósszemű, kis, szőke, kopasz ember volt a bankár. A szája két széléről mély ráncok szaladtak végig az ajkain s homlokáról majdnem örökké vizsgálódó szeméig csüngött le a megereszkedett, dagadt bőr. Ez alól nézett ki s míg pillantását körüljártatta a szobában, mintha jégcsapok támadtak volna tekintete nyomán.

Nyers, inkább gúnyolódó, mint haragos hangon szólott rá a kályha körül ülő társaságra.

— Kaszinóznak?

A kályha körül egyszerre csend lett. A hosszú fiú igyekezett úgy összegörbülni, hogy meg ne lássák s kendőjét a szája elé tartva, fájdalmasan köhögött, belekékült az arca. A pénztárosnak egyszerre dolga akadt a rácsos ablakban, pedig kívül senki sem várakozott rá, egy másik hivatalnok hebegett valamit, hogy hideg van és rosszul fűtenek, a kályhához kell jönni, ha az ember egy kis meleget akar. Az elegáns ember felugrott s zavartan kapkodva válaszolt.

— Egy kicsit elbeszélgettünk... egyről-másról, éppen nagyon kevés volt a munka, kérem szépen.

ALIG EGY ESZTENDEJE, hogy a falum határán átvezették a vasúti vonalat. Egy nagy legelőt szeltek ketté a töltéssel s éppen szemben a községházával, a rét közepére építeni kezdték az állomást. Idegenekkel telt meg a falu. Az olaszok esténként túlordították a kocsmában a bennszülötteket s meghonosult nálunk is a harmonika, amitől veszettül vonítottak a kutyák s káromkodtak a zsandárok, mert ahol megszólalt, ott bizonyosan verekedés lett a nagy mulatság vége. Az uraknál szétszórva laktak a mérnökök, a megye adott mellékük hajdúkat s ezek a cifrazsinóros hivatalos emberek bizonyos elitet képeztek a többi cselédség és a parasztok között, külön asztalhoz ültek a kocsmában, a munkáról beszéltek s bort ittak és nem pálinkát. Reggelenként megindult a búcsújárás a vasúti vonalhoz, a hajdúk hátukon vitték a háromlábú magas asztalokat, láncot, vonalzókat; a gyermekek tágranyitott szemmel-szájjal bámulták meg a sok furcsa holmit, a parasztok pedig komoran mentek be házaikba, hogy ne kelljen köszönteniük a mérnököket, akiket urasági fogatokon vittek ki a vonalhoz.

Erre a szerencsétlen falura végzetes volt ez a vasúti vonal. Két város között fekszik és kis határában alig terem meg a kenyérre való búza. Vannak nagybirtokos uraik, de ennek nem látja hasznát a paraszt. Fuvaros itt minden ember, aki csak összekuporgatott két lóra és egy ócska kocsira valót. Mindig van valami szállítani való, tavasztól a másik tavaszig. Kezdődik a zöldségen, azután következik a gabona, gyümölcs, káposzta s a szállítmányhoz tartoznak mellesleg a kis diákok is, akiket tizenöt-húsz krajcárért, meg egy kis üveg pálinkáért ültetnek föl a zsákok tetejére. Azután következik télire a kő. Hosszú vonalon ők hordják be kaviccsal az országutat, nem is ért ahhoz más igazán. És mindehhez

nem kell egyéb, mint két lovacska, amely koplalni tud s nem veszti el a fejét a nagy hágón, hanem belefekszik a hámba és húz négy helyett, egy goromba lőcsös szekér és egy jó, mogyorónyi bogokra kötött kurtanyelű ostor.

Mikor megérkezett az első mérnök s a szögmérőjével kiment a határba, elindult a suttogás és kérdezték az emberek egymástól, hogy: mi lesz? A felelettől féltek, fogalmuk sem volt még arról, hogy mi következik, de érezték, hogy valami rossz; s amikor a mérnök egyedül sétálva hazafelé tartott, nem merte megkérdezni senki, hogy mit akar a határban. Azután rájöttek maguktól, amikor mind több-több idegen úr érkezett s hosszú városi kocsikon elhozták a síneket s egy kijelölt vonal mellé falat raktak belőlük. Lassan-lassan közeledett a munka, mind közelebb-közelebb hallották az olasz munkáshad nótáját:

„Evviva, evviva, evviva Garibaldi,
Evviva, evviva..."

Mintha bizony valami érdeme lett volna Garibaldinak, hogy kiépült a szárnyvonal. Egyszer azután elkészült az egész. Olyan egyenes volt a vonal, mint egy lénia. Az állomás épületébe beköltözött egy cifra, aranysipkás úr s egy napon bőgve, megvadulva szaladtak szét a töltés mellett legelő barmok, — végigment a vonalon az első masina. Kigyűlt a csodára az egész falu, mikor visszajőve megállott a pályaudvaron, körülvették, tapogatták s eloldalogtak, amint a tréfás gépész egy csomó gőzt bocsátott rájuk az egyik csapból. Néhány öregasszony rögtön összedugta a fejét s nagy sápitozással állapodtak meg abban, hogy elvész a világ, most már bizonyosan elpusztítja az isten.

A világnak nem sok bántódása lett a vasút miatt, mindössze abba a nagy hálóba, amely körülöleli, behímeztek egy új kis szálacskát, hanem a mi embereink nagyon póruljártak vele. Nem kellett már ezután senkinek se a kocsi, se a ló, hetekig a szegen lógott az ostor, éhesen őgyelegtek a gyerekek az utcán s tele lett a kocsma. Ha még kétakkora lett volna is, akkor se jutott volna hely mindenkinek. Aki eddig feléje sem nézett, most már az is itt tanyázott, mohón ette,

amit a többiek beszéltek s ütötte az asztalt és ivott éppen, mint a többi.

— A keservét a kormánynak! Kihúzták lábunk alól az országutat... — így beszéltek.

Mikor egyszer a Vajda Tamás kisfia benyitott közéjük s az apjához fordulva elmondta, hogy az anyja azt üzente: menjen haza vacsorára s vigyen szalonnát és túrót, a durva, félig részeg ember kilökte a gyermeket az ajtón s utána kiáltotta:

— Mondd meg az anyádnak, hogy keressen más embert magának, hagyjon nekem békét.

A gyerek pityeregve sántikált végig az utcán, a kocsmabeliek pedig eszelősen a sok pálinkától, azt mondták, hogy jól van ez így, meg kell mutatni a kormánynak, hogy úr marad a paraszt azért a portáján, ha idehozták is a vasutat. Vajda ordította a legjobban, hogy megmutatja ő, csak már egyszer lássa azt a vasutat. Csak félig volt részeg, az indulat tette vaddá. Arra gondolt, hogy a lovai úgy lesoványodtak, mintha agarak volnának s mikor hazament s elébe nyerítettek a szegény párák, a szívét járta át ez a harag. Úgy összeszokott ezzel a két vén állattal, hogy sírt keserűségében, amikor már az istálló tetejéről a szalmát is megetette velük s most már igazán semmit se tudott nekik adni. Háromszor is behajtotta őket a szomszéd hetivásárra, de ugyan ki vesz télire lovat, úgyis porcióba kell kötni a takarmányt, s csak kóstoltatni az állattal, hogy kijussanak vele tavaszig. A lovacskák mindig visszajöttek s Vajdában, ha az ágyban feküdt vagy a kocsmában duhajkodott, egyformán gyűlt napról-napra a méreg.

Az első kocsikkal a miniszter ment végig a vonalon.

— Meglátom én azt a minisztert! — mondta Vajda s a szomszédokkal kiment az állomáshoz, hogy lássa. A perronra nem engedték be, telve volt a pályaudvar urakkal és zsandárokkal. A vonalhoz se lehetett férni a határ mentén. A csendőrök puskatussal fenyegetőztek s hivatalos komolysággal posztoltak le és föl a vonat mentén. A parancsnokság informálva volt már a nép hangulatáról s megijesztette a sok csákóval, puskával. A parasztok a réten csoportosultak s csak messziről látták a fellobogózott kocsisort s a lokomotív kéményére akasztott óriás koszorút, amelyről kétfelől

széles szalag úszott a levegőben. Csendesen, inkább a földet nézve, állottak ott, alig egy-egy száj mormogott valamit s a többi csak ráintett, hogy úgy van.

— A mi pénzünkön az adóból koldussá tesznek.

— Mehetünk legelni, ha már megdöglöttek a lovak.

Vajda nem szólott egy szót se, elkényszeredve, szomorúan bámult maga elé s mikor már érezte, hogy nem bírja tovább, hanem legalább egy zsandárt leüt, lefeküdt a földre s bepörzsölte arcát a harmatba. Keservesen sóhajtott, messze magasra követte szemével a gép füstjét, mintha ott keresne valami kárpótlást, azután megrázta magát a ruhában s odaszólott az asszonynak meg a gyereknek:

— Gyerünk, no.

Az úton arról beszélt, hogyha mindenki olyan buta lenne, mint a többi paraszt, sohase lenne igazság a világon. Azután hallgatott haza ig. Délben sokat ivott és délután főbeverte a lovakat. Az asszony jajgatott és szidta: — te bolond, te haramia — az ember azonban vissza se felelt, hanem átment a kocsmába. Délután végigsétált a falun szépasszony feleségével az állomásfőnök. Az asszony fölfogta ruháját a sárban, megmutogatta hófehér csipkés szoknyáját s cukrot akart adni egy gyereknek, aki a száraz árokban halászott. Mikor a gyerekhez közeledett, a házból mérgesen kiáltott ki egy parasztmenyecske:

— Józsi! Gyere be!

A gyerek félve kotródott be a házba.

Mikor a főnök a kocsma előtt haladt el, néhány dühös megjegyzést hallott és sietve vonta magával a csodálkozó, ijedtarcú asszonyt. Mikor már a réten voltak, meg is magyarázta, hogy mi a baj.

Leesett a hó. Az első fagy után csilingelve suhogtak végig az úton az urasági szánkók, a parasztok pedig tömeges falopást rendeztek az erdőben. Eddig becsületes úton szerezték meg a tűzrevalót, telt a fuvarukból, most már nem volt mivel kifizetni a fa árát. A kerülő egymásután csukatta be őket, az asszonyok jajgattak, be-beszaladtak az urakhoz a városba s mindig kedvetlenebbül jöttek haza. Ha fütyült a masina és lassú méltósággal begurult az állomásra, átkozódtak s olyan szemet meresztettek a csinos, kacér állomási épület felé,

mintha föl akarnák gyujtani egy pillantással. Némelyek már mondogatták, hogy majd megmutatják ők a kormánynak, hogy mi az, kivenni az ember szájából a falatot s hogy lesz még követválasztás... de ezeket megvetette a többség. Mindenki látta, hogy csak a szájuk jár s ha ezután öt forint helyett tízért adják el a szavazatukat, azzal ugyan nem bukik meg a vasút. Pedig ide az kellene. Felszántani a töltést, bevetni a helyét lucernával, hogy meg se lehessen ismerni többet, felégetni azt a cifra házat s belefektetni a huncut kormányt, az isten verje meg az egész vasutat!

Kezdtek inkább azokban megbízni, akik nem kiabálták tele a falut. Közben megesett egy-egy kis temetés. A gyerekek unták meg leghamarabb a dolgot, költözködtek a másik világra. Vajdát is azzal fogadta egy este az asszony ,hogy félrebeszél a gyerek. Két napig virrasztottak mellette, egymás karjába adták a forró kis testet s a férfi feléje se nézett a kocsmának. Csak magában átkozódott, intett az asszonynak, mikor fütyült a vonat, hogy hallod, hallod, s az asszony ráintette a fejével: hallom. Akkor tört ki az emberből először hangosan a düh, mikor meghalt a gyerek. Lecsapta az ágyra a kis élettelen testet s kiment a ház elé szitkozódni. Dőlt a a szájából a szó, szidta a kormányt és a vasutat, mindennek ez az oka s aki hallotta, mind ráhagyta, mert ez már vallássá lett a szegény emberek között s messziről megfenyegették a prüszkölve rohanó gépet. Az ember pedig visszament a házba, hangosan szuszogott, nézte, hogy mint mossák, öltöztetik az asszonyok a gyermeket. Este leakasztotta a szegről a pisztolyt, félrelökte az asszonyt, mikor kérdezősködött, hogy mit akar s elment. Kiment az állomásra. Itt járkált még egy keveset a perronon, után hallgatta a távírógép kopogását. Mikor benézett az iroda ajtaján, a cifrasapkás főnök éppen nagyot nevetett. Ez fejébe kergette a vérét, felszakította az ajtót s rásütötte a pisztolyt a főnökre.

— Nem kell ide gőzös! — kiáltotta.

A főnök kapkodott a levegőben, nem érte a golyó, de nagyon megijedt. A szoba tele lett csípős füsttel, minden lámpa elaludt, a szomszéd szobából sikoltva szaladt be az asszony s eszeveszettül kezdett berregni a távírógép, talán a golyó érte. A pénztáros a bakter és a raktáros után kiabált s megkönnyebbülve lélekzett fel, mikor a sínek mellett

két csendőrt látott szaladni az állomás felé. Az egyik csendőr rettenetes pofont adott a szegény embernek, csupa szokásból, mert szükség igazán nem volt rá, megvasalták, hogy jajgatott bele, észak felől pedig nagy sipolva érkezett meg a vonat. A fuvaros behúnyta szemét, hogy ne lássa.

AZ ÍRÓ regényt írt. Minden csalafintaság nélkül való, egyszerű történetet, ami simán, az egyszerűségében valami megkapó méltósággal hömpölygött le a maga medrében, mint valami nagy folyó, aminek a tetején fehérvitorlás, kedves kis hajó úszik. A hajócska kis, ártatlan szerelem volt, belecsöppenve az életről rajzolt nagy képbe, pihenőnek az olvasó számára, ahogy a komor valóságok közül ki-kibukkant a leány meg a fiú kis regényének egy-egy foszlánya.

Amint ez már szokás, az író előbb egy újságnak adta el a regényt, éspedig száz forintért. Többet seholse akartak adni, mert azt mondták, hogy: — a regény, hát az olyan dolog, hogy lehet fordítani idegenből is. — Sőt — mondta az egyik szerkesztő — az idegen regények jobbak is. Magyart közölni jóformán csak patriotizmus és ráfizet az újság. Tessék meghinni, az asszonyok lemondják a lapot.

Azonban hát száz forintért mégis elkelt a regény és a pénz elment régi számlákra. Olyan húsra, meg kenyérre, amit már régen megevett az író, meg az asszony, meg a gyerekek, akik öten valának. Valami új forrás után kellett tehát nézni s míg az író azon gondolkozott, hogy mihez fogjon, az asszonynak az jutott eszébe, hogy most már ki lehetne adni könyvben is a regényt. Ez a második bőr, a hájasabb bőr, amit le lehet nyúzni róla. — Hát csakugyan — mondta az író s másnap bement a városba kiadót keresni. Az egész dolog tudnillik Budapest mellett történt, egy kis faluban, a Duna mellett, pázsitos udvar közepén épült kis házban, ahol az író nyaralt.

Azonban részben azért, mert nyár volt, részben pedig azért, mert a kiadók is úgy gondolkoznak a magyar regényt illetőleg, mint az újságok, seholse fogadták valami tünemények örömmel. Voltaképpen csak kis hivatalnokokkal beszélt,

mert a főnök urak nyáron nemigen néznek be az üzletbe s az emberkék savanyúak voltak, mint a citrom. — Regény? Ugyan kérem, ki olvas végig manapság egy regényt? Szaladnak az emberek a kenyér után. Regény, amikor ilyen termésre van kilátás? Tessék elhinni, hogy megérzi ezt az egész ország. Mind a földből élünk. Dehogy kell nekünk efféle az idén. Talán jövőre. — Másutt azt mondták: — Egyelőre nem ígérhetjük.

— Legalább olvassák el.

— Még azt se.

Végigjárta a várost s estére fáradtan és elkeseredetten ment haza a hajóval. Az asszony a hídnál várta s a gyermekek közül is három. A másik kettő nem jöhetett ki, mert rongyos volt a cipőjük. Egyébként is nyomasztó volt az anyagi helyzet. A sváb asszony, akitől a tejet vették, egyszerre csak megbolondult s azt mondta, hogy meggondolta a dolgot s fizessék ki s ezután mindennap fizessék ki, mert egy másik sváb asszony azt mondta neki, hogy a pestiekkel vigyázni kell. Ordítva ment el s a többi sváb igazat adott neki. Reggel óta azt érzi az asszony, hogy szemmel tartják. A cselédnek is itt van a hónapja és most már halomra gyűlt a ruha, mosni is kell — és több efféle. Az író fásultan hallgatta, szó nélkül ette meg a vacsorát is s azután kiült a cigarettával az eresz alá. Meleg volt, fülledt fekete este, amiben a szomszéd pajták bűze rátelepedett a házra. Egyszerre fütty hallatszott a Dunáról. Az asszony megjegyezte: — A bécsi hajó. — Ezt minden este konstatálták. Szegény ember szegény az eseményekben is. Aztán megint nagyot hallgattak. Hirtelen azt kérdezte az asszony:

— Tauber és Társánál is voltál?

— Hogyne. Az volt az első dolgom. Hanem még csak el sem olvassák. Azt mondják, hogy ők most az iskolakönyvre adták magukat, egyáltalán nem foglalkoznak irodalommal. Megszedték magukat rajta — s most már iskolakönyvre adták magukat.

— Velük mégis lehetne csinálni valamit.

— Hogyan?

— A háziúr, a mi háziurunk a Tauber házában házmester.

— És aztán?

— Nem is olyan bolond dolog. Szóltam neki. Te, ez nem is olyan házmester, mint a többi. Tisztára úri formája van. Aranylánca s ahogy ő mondja, tizennégy év óta van a házban. Tisztára bizalmi ember. Azt mondja, hogy néha hónapokig se számol vele Tauber. Ő csak viszi be a pénzt a takarékpérztárba s Tauber mindenben hallgat rá. Talán ebben is.

— Eredj, te bolond...

— Nono, én csak azt tudom, hogy pénz kell s mit árt az neked, ha kihasználod az összeköttetéseidet? Mert házmester? Hát az is összeköttetés. Holnap kijön. Beszélj vele — s ha kómikus neked a dolog, hát kacagj rajta. Neki talán éppen csak egy szót kell szólni...

— Hagyj már békében ezzel az ostobasággal!

Másnap csakugyan kijött a háziúr a feleségével együtt. Előbb körülszimatolták a kertet s különösen az asszony gyilkos pillantásokkal vigyázta meg a fákat és a szőlőtőkéket, hogy nem hiányzik-e róluk a gyümölcs. Az író gyermekei mellette tipegtek, de rájuk se nézett. Miután azonban a barackfákkal is tisztába jött, az egyikre rámordult: — Menjen innen, összetapossa az uborkát!

Azalatt a férfi a kosarakkal az udvar egyetlen lombos fája alá telepedett, kacskaringós tajtékszipkából szivarozott s időnként bort ivott vízzel. Invitálta a lakót is.

— Szerkesztő úr, egy pohárral. Csak nem veti meg! Szegény ember vízzel főz s a bort megissza. Nem igaz? Hát miken töri a fejét mostanság? Olvastam a multkor, nagy tréfa volt az, amibe a férfi fojtogatja a leányt, halálra kacagtam magam. A bíz megtépázta egy kicsit a fehérnépet, de jól tette, a kell nekik. Ha én nem volnék olyan gyöngeszívű, hát én is a képükre másznék. Egy olyan nagy házban sok alkalom adódik rá, mert a Tauber eleinte spekulációra vette a házat, de aztán látta, hogy szépen hoz a kezemen, mert van egy kis részem benne, hát megtartotta. Kérem az az ember...

Az író hallgatta s közelebb húzódott hozzá. Lehevert ő is a gyepre s éppen akkor jött a kertből ki az asszony. Erre felugrott s azt kérdezte tőle: — Nem tetszik egy szék, tènsasszony, hogy be ne piszkolja a toalettjit. — Benn az egyik ablakon egy kicsit félrelebbent a függöny. Érezte, hogy az

asszony lesi és ez elkeserítette. Micsoda undok helyzetben látja az urát, azt az embert, akitől öt gyermeke van! ... Hanem aztán vállat vont s kinyújtotta kezét a pohár után, amit újra odanyújtott neki a háziúr.

— Adj isten.

— Adj isten.

— Hát bíz én éppen akartam valamire kérni Krupper urat, éppen a Tauber irányában, akivel nagyon jól van ...

— Ujjé, az már kérem nem is barátság, hanem még annál is több. Kérem, ha én azt mondom a Taubernek, hogy ezt a partájt nem kell bántani, hát nem bántja. A Taubert én az ujjamra csavarom. Hát amennyiben ebben az irányban tetszik valami, én csak egy szót szólok. Annyi kérem, mintha már meglenne. Egyébként ...

— Arról van szó, hogy egy regényt szeretnék eladni neki. Jártam is ott tegnap, hanem mindenféle haszontalanságot beszélt össze s még csak látni se akarja.

— Úgy, ejnye, ejnye ... Egy egész új regény lenne. Most írta a szerkesztő úr, talán éppen az én házamban? ...

— Nem, régebben s újságban már meg is jelent. Most könyvnek szeretném értékesíteni ...

— Úgy? Hát szólok neki, csak az a baj kérem, hogy — hogy is mondjam csak — minden szenzáció nélkül tetszik írni. Eddig nemigen olvastam a történeteket, amiket tetszett írni, hanem, hogy most lakónk lett, hát mondom a feleségemnek, hogy: lássuk, mi lakik benne? — Hát egy regényt mink is olvastunk szerkesztő úrtól, aminek *Szikla* volt a neve.

— Ez az.

A házmester nagyot szívott a szivarból a kacskaringós szipkán keresztül, aztán lassan ráfújta a tajtékra a füstöt, az asszonyra nézett s fanyar képet vágott.

— Ez? Hát ebben az irányban nem inter ... inter ... hogy is mondják? — nem interpell ... nem interveniálhatok. A nőm is olvasta azt a művet, meg ideadta nekem is mindennap az újságot, hogy: nézd csak, azt mondta, hát olvassa ezt az ember? Némely folytatásban semmi, de éppen semmi se volt, csak hogy így, meg úgy ... Az ember mégis azt várja a regénytől, hogy egy kicsit tűzbe jöjjön. Kérem, én egyszer olvastam egy regényt vagy hét éve s mindig, mikor nyitot-

tam a kaput, azt hittem, hogy most jön a lovag s keresztüldöf a kardjával, mert hogy a kisasszonyt akarja. Ebben semmi efféle nincs. Úgy van, hát beszélj, van benne? Akkortájt aludtam közben, ahogy olvastam, de mekkorákat, no nem, hát mondd!

— Igen.

— Ebben nem állhatok rendelkezésére a szerkesztő úrnak. Hanem ha másikat tetszik írni...

Az író fölállott és azt mondta: — Majd írok. — Bement a házba és iszonyú dühhel, gyűlölettel nézte végig az asszonyt, aki még mindig az ablaknál felejtette magát. Azután hosszan és igazán jóízűen kacagott.

Arra fordult vissza az asszony.

— Mi az? Mit mondott?

— Nem ajánlhatja.

— A regényt? Hát miért?

— Nem tetszik neki.

A KIS VICINÁLISVONAT beérkezett, akik jöttek rajta, gyorsan indultak be a város felé, az utolsó közöttük, néhány asszony, szörnyen nehéz kosarakat cepelt a karján. Az egyik kosárból fiatal libák nyújtották ki a nyakukat s elálmélkodva néztek körül a világban. A sín mellett tempósan járt le és föl a rendőr s az út túlsó oldaláról kiabálva kínálkoztak az egylovas bérkocsik kocsisai. Előbb mind, de gépiesen, szokásból, remény nélkül, aztán kevesebben, végül elhallgatott az utolsó is. Most már csak az elutazók maradtak az állomásnál, meg a rendőr, aztán egy kis pupos ember, aki perecet árult s egy másik ember, aki a lámpaoszlopnak támasztotta a hátát s közönyösen bámulta maga körül a munkát, aminek meg kellett előznie a vonat visszaindulását. Vasutassapka volt a fején, nagyon ócska, talán valami bakter hajította el. Abból azonban, ahogy nézte a vasutasok munkáját, az látszott, hogy ő is idetartozott. A szem kritizált, irigykedett s keserű megvetéssel mosolyogta le azt a piszmogást, ami a két sínpáron végbement, míg előállították a vonatot.

Az iroda ajtajából rászólott a főnök:

— No Gyuri, hát hogy megy?

Az ember intett valamit a vállával és elfordult. Úgy látszott, hogy haragban van itt az emberekkel. Olyan ember, aki most már nem köteles felelgetni, ha kérdik. Senkinek semmi köze hozzá. Éppen csak idejön, mert a kedve tartja, hanem azt nem tűri, hogy mókázzanak vele. — Arra fordult megint vissza, hogy az útról gyermekek jöttek be az iroda elé. Egy talán nyolcesztendős leány, akit három kisebb fiú követett. A legkisebb négyéves lehetett, de elsőnek csörtetett át a kis, alig néhány lépés szélességű porondon az iroda előtt s tátott szájjal odaplántálta magát a lány elé. Valami mese

szakadhatott félbe, mert a kis ember izgatottan lármázott: — hát mondd, hát mondd! — s amikor a leány elbámult a kis lokomotívra, amely lassan döcögött az állomás épülete felé, a kötényét rángatta: — hát mondd! — A két nagyobb fiú egy lépéssel hátrább bámulta a leányt. Szomorú pillantással végignézte őket az ember is a lámpa mellől s azután is visszapislogott rájuk. Előbb türelmetlenül, mintha ki akarná zavarni őket az útra, aztán meg olyan nagy érdeklődéssel, hogy eltátotta a száját.

A kicsi meg toporzékolt.

— Mondd már!

A leány folytatott valamit. Szakadozott, apró mondatokban, egy kicsit rekedtes, de hangos kacagással, ami láthatólag arra volt való, hogy alatta megkonstruálja a következő mondatot. A gyerekek nem kacagtak, csak bámultak rá. Azonközben a lokomotív tetején valami lyukba csövet tettek s vizet bocsátottak bele. Nagy pocsolya támadt alatta. Szuszogott, folyt mindenfelé, mint a kilyukadt gumilabda. Erre jutott eszébe a lánynak valami.

— Hát — kezdte — egyszer köpött. Akkorát köpött, mint a városligeti tó. Aztán elment sétálni. Felhúzta a cipőjét. A cipője akkora volt, akkora — mint a Kossuth Lajos-utca ... Aztán beléakadt egy szögbe, hát egy lyuk lett rajta. Egy kis lyuk, akkora, mint a Thonet-udvar. Méregbejött, hogy aszongya, minek állsz mindig az utamba — s felrúgta a lipótvárosi Bazilikát. — Sántikálva megindult az iroda felé s visszaszólott a gyerekeknek: — A lábamra esett a kereszt, juj de fáj. — A nagyobb fiúk kacagtak s fenn a masinán elmosolyodott a gépész is. Aztán átment a túlsó oldalra s leszólt az emberhez a lámpa tövébe.

— Van-e már valami kondiciója, Gyuri?

— Fene van.

A gép nagyot fütyült s hogy a gépész fordított valami csapon, megnyílott a hasa és egy csomó gőz sistergett ki belőle, bele a lugasba, amiben utasok söröztek. Aztán csendesen megindult, hogy a kocsik elé kerüljön s belefogódzkodjék az istrángba. A beszéd abbamaradt, mind a masina után néztek, de csak gépiesen, szokásból, olyanformán, mintha valami kis ellenőrzésről lenne szó a gépet illetőleg. Csupa

olyan ember volt ott, aki otthon érezte magát az állomáson, s az utasokat, akik jöttek-mentek, mosolyogva nézte le. Mert hát a vasutinak, meg annak, aki akárhogyan is otthon van valami akármicsoda pályaudvaron, komikus elem a pasasér. Ahogy csetlik-botlik a sínek között, meg rohan, amikor semmi szükség sincs reá, meg ahogy nyugalmas bugyutasággal elnézi, hogy elmegy a vonata. — Hát most már megint mentek az utasok. Hátul újra nagy kosarak úsztak s a bakterforma nézte őket, de egyszerre visszafordult a gyerekhez.

— Hát aztán? Hogy volt még? Mit is beszélsz te, ahelyett, hogy elhordanád magadat a strekről...

A kis leány szélesen, a maga kis találmányán módfelett mulatva, mosolygott. Szétvetette a lábait és státuája lett valami mocskos kis koboldnak. Nemigen egészséges, de nagyon mozgékony arcú, gyíkszemű gyermek volt. Valami rongyos rékli volt rajta, ami alól kilógott az inge, aztán kurta, egy kicsit a térdén alul érő szoknya. Kihívóan, komázva nézett az emberre s nekivetette hátát a lugas lécfalának, egyszerre összezúzva a vadszőlőből egy csomó gyönge venyigét.

— Hát — kezdte — hát... aztán megfésülködött.

— Ki?

— Megfésülködött. Hát...

A bakterforma most már a másik gyermekhez fordult.

— Ki?

Az egyik fiú türelmetlenül felelt.

— Az óriásasszony. Mit szól mindig bele!...

— Ha hullott a haja, akkora szálak maradtak a fésűben, mint a telegráfdrót innen Cinkotáig. A bontófésű pedig akkora volt, mint innen a Nemzeti Színházig és amikor kitört a foga, hát mintha szemben az a ház kidülne. — Mind megnézték a házat. — Aztán vette a fogkefét és kipucolta a fogát, hát ahogy pucolta, azt hitték a csömöriek, hogy az eget reszelik, aztán föltette a slájerit, hát a slájer akkora volt, akkora, mint a kerepesi temető...

A bakterformának tátva maradt a szája, aztán meg lógott a feje jobbra-balra s nagyon bámult. Most már egészen odaadta magát a dolognak s e nagy csodálkozásban azt mondta, hogy c c c c c. És előrenyujtotta a nyakát s leste,

hogy mit mond a gyerek. Azalatt másik vonat jött. Megint csak hirtelen elmentek róla az emberek be a város felé, onnan belülről pedig jöttek mások s a lokomotív jött vízért s megint belelőtte a gőzt a lugasba s a főnök úr az ajtóban sipolt, a vonattól visszasipoltak... Egész rendben folyt az üzem, a gyerek pedig, aki — úgy látszik — az utca humoristája, ezenközben új képeken gondolkozott, amikkel tovább rajzolja az óriásasszonyt. Az ő saját külön teremtményét. Amivel áthozta az utcáról ide a vadszőlő alá a publikumot. Hirtelen csakugyan eszébejutott valami.

— Hát aztán álmos volt, végigfeküdt a városon. Ami alája került, azt benyomta a földbe, mert nehéz volt és a Dunába egy kicsit belelógott az inge, hát vizes lett és...

Cseppenként, csendesen, nyáriasan esni kezdett az eső. A gyerek kacagott. — És most — mondta — most kicsavargatja az ingit. Aztán éhes volt, hát kitátotta a száját, elkezdte enni Pestet, mert hogy azt hitte, hogy hús, de úgy ette, de úgy... Leharapta az orrát, kivágta a szemit és mindent és hát ő ette és ette...

Az egyik gyerek kíváncsian beleszólott.

— És hogy hívják?

A kislány meglepetten nézett oda. Erre csakugyan nem gondolt még — Hát izének, hát... — Nagyon gondolkozott s most egyszerre rút lett, annyira gondolkozott. — Úgy hívták, hogy...

Beleszólott a vasutas sapkájú ember.

— Úgy hívják, hogy Nyomorúság.

Most már a kis leányt lepte meg az idegen hang. Erre nem tudott felelni. — Hát lehet, hogy úgy hívják. Persze.

KUSZA IGNÁC fazekasmester volt a szegényebb fajtából, amivel nem sok van mondva, mert aligha akad valaki, aki látott gazdag fazekasmestert. Egyetlen szobácskában vergődött az élettel, komoran, szinte nekikeseredve épített tervre tervet, hogy miképpen lehetne megszabadulni a nyomorúságtól. Senkije sem volt, csak a felesége, egy nála sokkal fiatalabb kis, beteges asszony, tudja a jó isten, miért ment hozzá. Talán mert a kerek világon senkije sem volt, becsületes akart maradni s a szegény gyámoltalan Kusza hangjában, szemében s abban, amit mondott, fölfedezte a nagy szeretetet. Azt sem hitték még akkor, hogy ilyen nyomorúságos lesz az életük. — Teréz varrogat majd egy kicsit az ablak mellett — mondta ismerőseinek a fazekas — én összegyúrom a sok agyagot, halomra csinálom a sok lábast, csuprot s aztán jó az isten.

A jó isten valahol másutt volt elfoglalva, mert feléje se nézett a fazekasmesternek. A lakzi után két-három hónapra Teréz panaszkodni kezdett, hogy fáj a melle, nehezen nyeli a lélekzetet s néha úgy érzi, mintha a hátán keresztülszúrnának egy hegyes vasat. A szomszédban lakott egy öregasszony, valami régen elhalálozott pandurkáplárnak a hátramaradt felesége. Nagy doktor volt.. Elmúlt évben cukorport fújt egy gyermek fájós szemébe s három napra akár a napba nézhetett a gyerek. A derestyei bíró feleségének olyan fürdőt készített mindenféle füvekből, hogy három hónap alatt kitakarodott lábából a köszvény. Ez az asszony azt mondta Teréznek, hogy ne sokat törődjék az egésszel, fiatalasszonyoknál előfordul az ilyesmi. Kenje meg magát minden este mustárszesszel s egy kis tormásecettel s kutyabaja se lesz.

Ettől fogva kezdett tervezgetni a fazekasmester.

Itt látta maga előtt az okát, hogy miért beteg a felesége. Gőzölögve, iszapszagot, penészt, fertelmes párákat lehelve ki magából feküdt előtte a szoba szögletében az agyagrakás, a gerendákról, falról lecsepegett a víz, a szegény beteg asszony paplanának átnedvesedett az a széle, amely a falat súrolta s amikor végignézett mindenen a gyámoltalan fazekasmester, szentül kimondta, hogy tesz valamit a nyomorúsága ellen. Belebutult a gondolkozásba s míg ajkát rágva, a szoba egyik sarkában összekuporodva töprengett, hogy mit kellene kezdeni, kétségbeesett, szánalmas vonásokat öltött az arca s néha azon vette észre magát, hogy mert tehetetlen s mert végtelenül fáj, sajog benne valami: keservesen sír s könnye ráfolyik az agyagra. Mindenhez kellene egy kis pénz, valami kis tőke, kocsmához, szatócskodáshoz.

Mikor az asszony nehezen fuldokolva köhögött s panaszkodott, hogy a hátán megint átszúrták a hegyes vasat, elkényszeredve vánszorgott az ágyhoz. Mintha attól félne, hogy karjai között eltörik a gyenge kis test, magához ölelte az asszonyt, becézte, simogatta s szívéből kicsordult a sok kérdés:

— Fáj? Terke, édeske, nagyon beteg vagy? Megfordulsz, akarsz megfordulni? Mondj valamit.

Az asszony azt mondta: jaj! — de már gyöngén, inkább csak nyögött. Ilyenkor aztán kitört a fazekasból a gyámoltalan féreg dühe. Nekirontott a falnak, verte az öklével, dühöngve, ordítva átkozta az istent, aki nem segít, az embereket, a sorsot, ezt a kutyát, ami az egyiknek szerencsét ad, a másiknak nem, pedig szenved, betegen nyög a jó kis felesége, hogy inkább venné el az isten!

Ezt egyszer mondta s megijedt mindjárt. Kezdte visszavonni eszeveszetten, remegve térdreesett az asszony mellett s jajgatott: — nem, nem, uram Jézus segíts meg — s mint aki nagyon fél, lábujjhegyen ment az ágyig megnézni az asszonyt s megvigasztalódott, mikor meghallotta, hogy még nyög.

— Élsz, élsz, Terke? — Csupa merő szív lett az egész ember, megfogta az asszony kiaszott kezét s kérte nagyon szépen: — Ne halj meg.

Az asszony pedig lassan-lassan elkészült az élettel. Lehet, hogy nagyon jó orvosság a mustárszesz és a tormás-

ecet, de neki nem használt. Künn gyönyörűen sütött a nap, teleszórta világossággal, forró sugárral a kis fazekasházat, de az csak benne maradt a gőzben, párában s valóságos felleg szállott föl az agyagból, mikor a forró fal beleadta a melegét. A nagy, vakító tűzgolyó fölhágott az emberek feje fölé, orgiát csaptak a fazekasműhely tetején a kis, eleven sugárvillámok, künn tombolt az élet, de a szegény kicsi asszony néha már egész napon át nem beszélt egy szót sem s mikor egy kis levest hozott át neki a pandúrkáplárné, előbb szét kellett feszíteni a fogait tompára vert késsel, hogy ajka közé tölthessenek egy-két kanálkával. Olyankor a mester abbahagyta a munkát s érzéketlenül bámult maga elé. Mintha nagyon el lett volna foglalva a földdel meg az éggel, hol ezt, hol azt nézte, s nem is pillantott az ágy felé. Ő maga is kezdett összeesni, az eleven, mindig dolgos kis emberke szédelgett, ha járt, ha kérdezték, úgy felelt, hogy az ember bolondnak hitte s fejét előrenyomta a nagy gondja, meggörbítette egész testét.

Néha hiába nézett határozottan az asztalra vagy a székre, csak nagy, beláthatatlan szürkeséget látott maga előtt. Máskor önkénytelenül képeket raizolt magának arról, hogy mi lesz vele, ha egyedül marad. Nekimeresztette szemét annak a pusztának, amelybe beleesett s órákig hallgatva húzódott meg az agyag mögött. Megrázkódott, ha az ajtót becsapták s vagy a szerszámait sorolta föl magában, vagy sorra megnevezte a falra akasztott néhány füstös, piszkos képet: Szűz Mária, Jézus, Ferenc József, Kossuth Lajos... Mindig félt, hogy máris elment az esze.

Egy este a pandúrkáplárné kijelentette, hogy ittmarad éiszakára is. Ócska réklit hozott magával s az ágy lábánál foltozgatni kezdett. A fazekas felriadt.

— Baj van?

— Nem, maga csak gunnyasszon, Ignác, én majd lefogom szegénynek a szemét.

Ignác csak gunnyasztott, már nem is igen hallotta, miről van szó. Fellegbe veszett az elméje, elkalandozott ideoda, olyan hülyeformán, mintha egy pillanatig se lenne akkora úr, hogy visszaparancsolja magához. Most már elpártolt az asszony ágyától és belebódult a sötétbe, eltemette magát a nembánomságba s mint aki teljesen részegre itta

az eszét, az agyát, a maga agyagvárába behúzódva, bárgyún leste, hogy mi lesz.

Éjjel kibotorkált az ajtón s a hűvös éjszakában újra meghányta-vetette azt a régi tervét, hogy vagy kocsmát nyit, vagy pedig valami kis szatócsboltba megy s az asszony ott ül majd a söntésben vagy a pudli mögött. Közben vásárol egy-két darab földet, talán majd egy lovat is.

Benn azalatt meghalt az asszony. A pandúrkáplárné elimádkozta: Segítse az isten a másvilágon jobban, mint ezen, mert itt sok baj, bánat, nyomorúság érte. Könnyű legyen fölötte a föld és irgalmas számára az égi kegyelem. Ámen.

A fazekas csak másnap tért igazán magához, addig semmit nem értett tisztán. Jóformán be se engedték a szobába, pedig reggel föl akarta öntözni az agyagot, végreis nem megy, hogy az ember két-három napig semmit se dolgozzék.

Amikor azt mondták neki, hogy viselje csendesen magát s álljon be szépen az emberek közé, mindjárt a koporsó mögött, engedelmeskedett, mint a gyermek. Bárgyún nézett körül.

— Szépen énekel — azt jegyezte meg, amikor a kántor búcsúztatni kezdte tőle az asszonyt s a pap prédikációjára is elismerte: jó beszéd, reggelig is elhallgatná az ember, olyan szépen folyik a szájából.

Csak a nyitott sírnál tért magához.

Előbb körülnézett, kapkodott erre-arra, azután megvilágosodott az agya. Ellökte a sírását, aki már dobálta le a gödörbe a földet s keserves jajgatással esett le a sír mellé. Köréje gyűltek az emberek s unszolták, hogy menjen el, de megütötte volna azt, aki hozzányúl. Nem tudott igazán sírni, csak tehetetlenül nyögött s hívta vissza az asszonyt Most értette meg igazán, hogy elment. Nem is lehetett hallani egyebet, csak az ő hangját, a lélekzetüket is visszafojtották az emberek, hogy ne zavarják. Ő pedig nem vett észre senkit, beleesett az öntudatlanságba, gyönge kis teste vonaglott s mikor látta, hogy hiába jajgat, elkényszeredve nézett körül.

— Mi lesz? Mi lesz? — kérdezte azoktól, akik mellette állottak.

A pap egy marék földet dobott a gödörbe. Erre egy kicsit elgondolkozott, hogy vajjon mirevaló ez s azután,

mintha az volna az egyetlen módja, hogy a feleségéhez jusson, gépiesen dobálta ő is a földet a koporsóra. Vonaglott, amikor lenn a mélységben dübörögve felelt vissza a deszka. Két erős legény elhúzta a sírtól, ekkor eszeveszett erővel tört ki belőle az indulat, úgy küszködött velük, mint aki utolsó lélekzetvételéért harcol; de ez sem tartott sokáig. Ellankadt, összeesett benne a féktelenség s míg lefelé vitték a temetői úton, magában motyogott:

— Terka, édeske, gyere vissza, ne menj el, jobb itt...

Másnap megkeresték a szomszédok.

Eljött a pandúrkáplárné is, meg akarta vigasztalni a szegény embert, de nem volt szükség rá. A fazekasmester már mosolyogva ment eléje, mintha el is felejtette volna a tegnapi napot. Míg az asszony szomorúan nézett körül az üres szobában, leült az agyag mellé s magyarázni kezdett. Csupa jókedv volt az egész kis görnyedt fazekas, míg egymásután meggyúrt az agyagból egy lábat, egy kezet, kiformált egy fejet s elmesélgette, hogy lesz azzal a kis munkával.

— Ez a keze, úgye, ez meg lába, itt a feje. Hasonlít?

— Hogyne, Ignác, hogyne.

— No lássa. Ezt most már csak össze kell rakni szépen, tudja, csinosan összepászoltatni az egészet. Rájön majd a köntös, így hullanak le róla a ráncok, így — mutatta a kezével, hogyan — elsimítjuk szépen, elrendezzük az egészet s azután táncolunk. — Erre nevetett. — Táncolunk mellette.

Másnap, harmadnap még mindig ezt mesélte s már énekelt is, mikor úgy esett, hogy szépen összeállította az asszonyt.

GÁCS SÁNDOR drámát írt s miután elkészült vele, pénzt akart csinálni belőle. Valami kis előlegre számított egyelőre, pár száz forintra, amire éppen igen-igen nagy szüksége volt. Amint az asszony mondta otthon, föl kellett volna frissíteni kissé a házat. Gács úr tudniillik tizenegy esztendővel ezelőtt házasodott meg s ma is az a berendezkedése, amit akkor szerzett be. Persze olcsó és hitvány holmit, ami talán éppen csakhogy egy hurcolkodást bír még ki. Pedig a szegény ember sokat hurcolkodik. Ezek az életében a viharok, amiket más a tengeren tapasztal végig. Ki az egyik házból, be a másikba, felhajszolni a pénzt hátralékra, előlegre... Hát fel kellett volna frissíteni a lakást s akadt ennél sürgősebb fizetnivaló is, hanem a darabból nem igen lehetett pénzt csinálni. Az igazgató úr rendesen egyébképpen volt elfoglalva. Aztán meg elutazott egy darab premierjére Párisba. Aztán meg gyöngélkedett, aztán meg éppen konferencia volt nála, aztán meg a felesége értejött s együtt kimentek a versenyre, szóval: sok minden közbejött. Gács egyszer azt vette észre, hogy amikor jön, az ajtónálló szolga úr mosolyog. Iszonyú dühhel járta végig párszor a szűk kis előszobát s hirtelen kifordult az ajtón. Azt vette észre tudniillik, hogy most már mindjárt tombolni fog és ordítani s tökéletesen elrontja aztán a dolgát. Pedig hát akárhogy is, pénzt kell csinálni a darabból, mert hát a darab ezidőszerint az egyetlen tőkéje volt. Micsoda tőke, hogy kellett összehordani...

Gács Sándor tudniillik újságíró volt. A rendőrséghez járt hírekért s míg a felső irodákból lehozták az újságok számára szánt dolgokat, elővette a papirosait és irkált rajtuk. Meg olvasgatott belőlük s egy kicsit kábultan törte a fejét

egy-egy kifejezésen, ami még mindig homályos volt. A redakcióban is irkált, meg otthon is, közben azonban megrendelései akadtak, hát azokat látta el. Írt a hentesek közlönyébe és a pékszaklapba is. Egy gyermeklapba is liferált közleményeket s négy, öt, néha hatforintos honoráriumokat vágott zsebre. Ezzel persze nem lehet frissíteni az otthont. Az erre való tőke a darab volt, amit előkapkodott a zsebéből sok összefirkált cédulán s hozzákanyarított négy-öt sort. Vagy összetépte a tegnapi munkáját s újat próbált csinálni a helyébe. — Azonban hát mégsem lehetett pénzt csinálni belőle. Azt mondták, hogy hagyja ott, aztán majd értesítik. Erre elvitte a darabot másik színházhoz s újra kezdte az előszobázást. Belesüppedve egy fotelbe várta, hogy megnyíljék előtte az ajtó s közben megundorodott önmagától. Te, te minden emberi önérzetből kivetkőzött fickó, itt kucorogsz, ahelyett, hogy berugnád az ajtót s megkérdeznéd, hogy: kellek-e vagy nem? Tessék magyarul beszélni. — De várt. A gyerekek jutottak eszébe, meg a felfrissítés, meg a váltók, amikre vagy tíz százalékot fizetni kell, ha azt akarja az ember, hogy megmaradjon legalább a felfrissíteni való. Közben visszanézett a másik színházhoz is, eljárt ide is, oda is és most már ebben a vergődésben semmi irodalmi ambíciója sem maradt. Csak pénzt akart. Egy tál lencsét, de mindjárt s mint a villám cikázott át agyán a gondolat, hogy egészen másképp fogja értékesíteni a darabot. Eladja valakinek.

Már az embere meg is volt a vásárhoz. Régen elfelejtkezett róla, de most egyszerre eszébejutott a neve. Külföldön ismerkedett meg egy gazdag pesti boltos fiával, akinek az volt az egész becsvágya, hogy beszéltessen magáról. Kissé félkegyelmű forma volt a gyerek s hülyeségeket irkált összesze. Akkoriban javítgatott neki s női újságok számára összeszerkesztett tőle egy-két írásművet. Ezt a fiút kell megkeresni. Elment az üzletbe s egy kicsit elkedvetlenedve jött ki. Azt mondták, hogy még mindig külföldön van a gyerek. Ezidőszerint Svájcban.

Most azonban már nem állott meg ennél az akadálynál, hanem mindjárt ott a boltajtóban elhatározta magát arra, hogy megy Svájcba. Még azzal se pocsékolta aztán az időt, hogy kijárja magának a vasúton a kedvezményeket. Több oldalról összeszedte az útiköltséget s másnap este már a vo-

naton ült. Innen kezdve aztán szerencséje volt. A fiút hirtelen megtalálta s rendbe is jöttek gyorsan.

— No Arthur, — mondta neki — ha valaha, hát most híres emberré lehetsz otthon. Van egy darabom, senki sem tudja, hogy én írtam. Még az se, aki lemásolta. Akkor még nem volt ráírva a nevem. Ötszáz forintért neked adom. Csinálj vele aztán, amit akarsz. Adasd elő, dobd a tűzbe, bánom is én. Ha megbukol vele, akkor is forgalomba kerül a neved, én aztán írok neked új darabot is. Vagy talán neked akad majd valami eszméd, miután így benne vagy már, az is megeshetik — s aztán én kidolgozom.

A fiú előbb kellemetlenkedett, hogy ő látni akarja a darabot. Zsákbanmacskát nem vesz, tartozik azzal a családjának, hogy megnézze, mibe fekteti bele a pénzt... Másnapra már tetszett neki az üzlet, csak még bele akart iratni a darabba egyet és mást — aminek persze semmi akadálya sem volt. — Ami csak eszedbejut, mondd, beleírjuk — mondta Gács, s írt. Egy József nevezetű figurának Zuárd lett a neve. Mégiscsak szebben hangzik ez így, s egy szobaleányból komornyik lett a korrektúrában. Végül pedig kapott Gács egy levelet a pesti házhoz, hogy e sorok felmutatójának fizetendő egyezer korona... Azzal aztán vonatra ült s szaladt haza.

Egy hónap se telt bele s már hírek jelentek meg a darabról az újságokban. A cég belefeküdt a dologba. Mondják, hogy maga a főnök járt fenn néhányszor az igazgató úrnál. Pohos kis emberke, akinek vastag aranylánc feküdte végig a hasát és aki nagy megvetéssel járta ezt a házat, hanem hát mégis tudni akarta, hogy mit alkotott voltaképpen a fiú. Kíváncsi volt különben az egész városrész, a nagy boltok, nagy raktárak kerülete s hirtelen divatba jött a drámai mű. Az előadásra persze hazajött a szerző is. Egy kicsit előbb, hogy benézhessen a próbákra is s hogy kissé együgyű mosollyal végigsétálhassa az utcákat. S érdekes figura lett belőle s nézték — s mivelhogy buta fiatalembernek látszott, hát bámultak azon, hogyan jutott idáig. Nagyszerű, milyen fiatal és semmit se mutat — ezt mondták. Az öreg boltos azonban már egy kis önérzettel nézett utána, ha a kapú előtt föllépett a kocsiba s elment. A rengeteg pulton végig töméntelen posztó meg selyem, meg efféle alatt végigment a

hír: megy a színházhoz. S a kalmár kezdte megbecsülni a színházat. Végreis másképpen ugyan, mint az üzletben, de ott is diadalmaskodik az esz. Az pedig imponáló dolog minden tekintetben. Egy ember diktál s a többi végzi a dolgát. Hát ez így nagyon jól van s aki diktál, hát az a fiú. Micsoda fiú! ...

A premierre elment Gács is. Hát akkorára bizony már fölfrissitésről nemigen volt szó. Csúnya cafatokban lógott ki a díványból a szőr s egy-egy ajtócsapásra megmozdult a szobában asztal, szék, minden. A pénzt elvitték az ügyvédsegédek, meg a boltosok, akiknek egy kis számlájuk volt s Gács szomorú lehangoltságban bandukolt a színház felé. Most már nem értette, hogy miért csinálta ezt a bolond üzletet. Elvégre rá is került volna a sor. Egyszer csak mégis bejutott volna az igazgató úrhoz — mintha csak úgy belopta volna magát a színházba, azzal a szégyennel ült a széken, hogy itt mindenki észreveszi rajta, micsoda szerencsétlen szamár, s hogy fölhúzták a függönyt, rámeresztette szemét a színpadra s iszonyú szomorúsággal hallgatta, hogy megindult, aztán meg folyik, gyors iramodásban rohan le a maga útján valami darab. S mikor leeresztették a függönyt és tapsoltak, jött egy hosszú, vékony, elegáns úr és hajlongott — s Gács rettentő keserűséggel bámult rá. Aztán újra, amikor ez ismétlődött, de sokkal vehemensebbül. A második felvonás után. A hosszú úr jött, ment, megint jött, megint ment s a közönség fölállott és úgy ordított: éljen.

Mikor harmadik felvonásra húzták föl a függönyt. kiment. Egy kicsit bámult a színház előtt, jobbra-balra nézett s legalább a kocsisoknak szerette volna megmondani hogy: — hej, emberek, ezt a darabot én írtam. De nagyot nyelt s átvágott az utcán, a túlsó oldalon pedig nekiesett egy hirdetési oszlopnak és elkezdett fékezhetetlenül, keservesen sírni. Ebben a pillanatban tisztán látta az egész züllést, ami a része. Hogy sohase megy semmire... Hogy nyavalyás, tisztán csak talentumos, de szerencsétlen nyomorgó marad egész életében, arravaló ember, hogy kihasználják mások. Akárki, aki előbb jön valami pénzzel, ami szükséges ahhoz, hogy folyton és folyton befoltozza a nyílásokat, ami úgy támad a szegény ember egzisztenciáján, mint a folytonosan viselt vén csizmán a lyuk — és így fog meghalni... Soha

semmi se lesz belőle. Még egy iskolakönyvben sem említik meg azt, hogy egyáltalában élt e világon...

De rászólt valaki. Egy rendőr.

— Hé, hé, hé, ne ölelgessük már azt az oszlopot!

KONTA ÚRNAK könyökbe hajló lakása volt a negyedik emeleten. Két szobának az ablakából messze el lehetett látni a budai hegyek felé és közben egy egész világot. Egy kicsit balra a pályaudvar, aztán egymásba futó rengeteg sok fényes vonal a földön, a sínek, amelyeken állandóan vonatok jöttek-mentek, meg egy csomó mozdony szaladgált ideoda, összeszedve a szerteszéledt kocsinyájat. S az egész testet átszelte egy széles, karcsú vaslábakon álló híd, hogy két forgalmas városrész között meg ne akassza a közlekedést a pályaudvar. Lenn a híd innenső végében szánalmas kis szökőkút a nedves téglafalba belevágva és a még kissé bemélyített fülkében egy vetköző márványhölgy, akire a sekély vizecskéből bamba teknősbékák bámultak föl, hogy: csak nem akar fürdeni... Lenn az utca a híd feljárója miatt összehorpadt s látni nem lehetett a magasból, csak hallani, hogy villamoskocsik járnak rajta, ki a liget felé, az utca végében már kormos fák között.

A harmadik szoba két ablaka egészen keskeny mellékutcára nyílik. Itt már a szem egész világa a szembenlevő háromemeletes házba vész bele. Veszedelmesen ki kellene hajolni, hogy lenézzen az ember a mindig párában úszó piszkos utcára. Hanem a másik ház szemben érdekes. Konta úr nézte például, hogy mi mindent varrnak egy nagyságának a harmadik emeleten a szabónék, s hogy az egyik redőnyt már hónapok óta nem lehet leereszteni. S mert pedáns ember volt, mérgelődött. Istenem, hogy lehet ennyi ideig tűrni ezt a rendetlenséget...

Ez a szoba volt a gyermekeké. Négy volt a gyerek. Egy kis fiú s egy még kisebb. Aztán egy annál is kisebb leány és egy egészen pici, kétesztendős leány. A legnagyobb gyermek se nyolc esztendős még, mély pillantású, okos fiú.

A másik inkább zseniális. Buta is meg bölcs is egyszerre s fékezhetetlen. A nagyobbik leány szép, a kicsi bájos.

Amint egy délben hazament Konta úr, egyenesen hozzájuk nyitott be. De lassan, hogy lehetőleg észrevétlenül benn legyen s egyszerre rohanják meg valamennyien. Ahogy azonban benyitotta az ajtót, dermedten állott meg a küszöbön. A nyitott ablak párkányán feküdt a három nagyobb gyerek. A kurtalábú kislány lábacskái támasz nélkül kalimpálnak az ablak belső párkányán s a két fiú is térdelt a deszkán, amint a széles párkányon elnyúlva lebámult az utcára. A két fiú összeilleszkedett teste közötti mélyedésben pedig a legkisebb gyerek nyujtózott el. A lehajtott szőke fején látni lehetett, hogy ő is lenéz az utcára. Az ablak mellett kis gyerekasztal állott, mellette szék, mutatva az utat, amelyen ez a csöpp hölgy eljutott az ég és a föld közé.

Konta úr egy pillanatig arra gondolt, hogy pár nagy lépéssel az ablakhoz rohan s egyszerre megfogja valamennyit, hanem ismerte a padlót. Tudta, hogy recseg s attól tartott, hogy az első lépésnél már megrémülnek s kilódulnak az ablakon — s nem jut el elég gyorsan hozzájuk. Hiányozni fog valami a másodpercből, ami alatt meg kell ragadni őket — s mint a tolvaj, olyan lassan csukta be maga mögött az ajtót. A szőnyeg nem ért el egészen az ajtóig, hát egy nagy lépéssel lépett reá s aztán szó nélkül elmenve az egyéb ajtók mellett, kibotorkált a folyosóra. Lopózkodva, minden pillanatban megállva és valami talán bennről vagy lennről érkező neszre figyelve — surrant le a lépcsőn. Az első emelet párkányánál már tisztában volt a hanggal és amiről szó lehet. Fennről iszonyú visítást, lennről pedig egy tompa puffanást, aztán lassanként, de rohamosan gyülekező elszörnyülködést várt. Erre megállott a szíve dobogása s a kalapja alól nehéz cseppekben ömlött az arcára, meg le a gallérja alá a víz. — Az isten egyébként segíthet — mondta s előbb jobbra is, balra is pislogva, kiment az utcára.

Csend volt. Mind a két oldalon villamoskocsi bontakozott ki a ritkás szürke ködből s a híd kocsiútján nehéz lépésekkel baktatott föl két nagy pej egy téglaskocsival. Konta úr várt s azt gondolta: — hát hiszen nem megy az olyan egyszerre. Előbb játszanak, lökdösődnek egy kicsit... Szóval: semmit se jelent az, hogy még csendesség van. Lesz itt

még ma egyéb is — s a tenyerével letörülve az arcát, zavaros pillantással nézte az utat, hogy merre menjen. Gondolta, hogy a kis utca felé volna a legokosabb s aztán megállani a túlsó gyalogjárón, felkiáltani, hogy: takarodtok be! — Dehát esetleg éppen ebből származnék a szerencsétlenség! Hát lassan ráhatározta magát, hogy az ellenkező irányban indul meg. Amikor azonban a híd alatt hosszan fütyülve elment egy vonat, már kész volt a terve arranézve is, hogy mit csinál azután. — Rögtön elutazik. Neki itt nem kell semmi. Azon fog igyekezni, hogy elfelejtse azt, hogy valaha gyermeke volt. És aztán nem is kell több. Nem érdemes. Néhány ilyen félóra és megbolondulhat az ember. Lemegy a tenger mellé. Tudni se akar itthon senkiről. Remete lesz. A leveleket felbontatlanul küldi vissza, ha utána mennek, megszökik. Nem kell semmi ebből a városból.

Azt nem annyira kiszámította, mint inkább elhatározta, hogy egy félóra alatt rendbejön a dolog. Vagy így, vagy úgy. Azt kell kivárni valahogy, nem messze innen, benne abban a gyűrűben, amiben hullámot vet az ezen a ponton történő minden esemény. Figyelve a hangokat, az utcát, hogy nem púposodik-e fel rajta az izgalom, nem vet-e hullámokat a most csendes zsibongásban a hirtelen támadt elszörnyedés... Egy kis kocsmába tért be a legközelebbi sarkon s lehetőleg nyugodtan ült le az ablak mellé.

— Rossz színben tetszik lenni — mondta az asszony, amikor eléje tette a sört.

— Rosszban, igen... — De elnézett, hogy ne kelljen tovább beszélnie s egy pillanatra mosolygás szaladt végig az arcán. Arra gondolt, hogy sokszor olvasta mindenféle könyvekben, hogy: a kétségbeesés fájdalma, meg az ilyen szívfájdalom, meg olyan szívfájdalom — és lebecsülte az efféle virágos beszédet. Pedig hát csakugyan. Iszonyú szúrásokat érzett a szívében. Ütemesen, hevesen összehúzódott, amikor érezte, hogy megint jön egy, meg újra egy. Fizikai kín, mintha a teste is belebetegednék a kétségbeesésbe. Aztán meg egyéb gondja támadt. Érezte, hogy neki ebben a pillanatban csak lesújtott embernek volna szabad lennie, vagy olyannak, aki arra vár, hogy minden pillanatban agyonverhetik, s megrémült attól, hogy még ebben az állapotban is okoskodik. — Hát mi lesz velem, ha így élek? Ha mindig

figyelek... Hiszen én akkor mindenképpen hamar elpusztulok. Hát ha én már szerencsétlen se lehetek, olyan igazán szerencsétlen, hogy ne vigyázzam a jelenségeket, hát akkor miért élek... — S most egyszerre magába mélyedt s átkozta az eszét, ami így berendezkedik a maga különös céljaira és még annyi nyugtot se ad, hogy belemerülhessen a nirvánába, hogy minden számvetés nélkül sírjon...

Messziről csöngetés hallatszott s erre felugrott.

A kocsmárosné a szomszéd asztal mellé telepedve bámult rá, azt kérdezte meg: — A mentők? — Az asszony figyelt s egy kicsit bámulva nézett rá. — Dehogy. A villamos. De csakugyan rossz színben tetszik lenni. — Magában pedig elgondolkozott, hogy mi baja lehet? S valami csendes sejtés fészkelte be magát a kövér polgárasszonyba abban az irányban, hogy nincs kizárva: itt készül valami. Egy ilyen máskülönben rendes ember egyszerre ugrálni kezd, meg kiabál... Az ilyen esetek sűrűn előfordulnak az újságban. Egyszerre meg sok ember jött. Konta úr újra fölállott s a száját eltátva bámult bele az utcába. Hanem az emberek nem siettek. Valami műhelyből jöttek ki, táskája is volt mindeniknek, hát csak visszaült a székre s minél elfogulatlanabbul igyekezett szétnézni a helyiségben. Az idegességét már csak az mutatta, hogy sűrűn nézte az órát. Amikor azonban letelt a félóra, csak a belsejében háborogva, de a külső viselkedésében csendes nyugalommal indult meg haza. S ahogy benyitotta az ajtót a gyermekekhez, éppen csak nagyon szomorú volt. Tönkrevert ember, aki egy kis gyermekszékre kuporodva, bágyadtan nézett szét a szobában. Csendesen, minden indulat nélkül mondta a nagy fiúnak:

— Téged agyonverlek.

Erre elétalpalt a pici leány.

— Engem nem, úgye nem?

Az ember egy öleléssel összetapadt a gyerekkel és sugdosott neki:

— Téged nem. Te jó vagy.

A MŰTEREM ajtaján magyarosan kopogtak. Olyanformán tudniillik, hogy a külső küszöbön álló ember ujjának bütyke alatt beszakadt a vékony deszka. A festő összerezzent a kopogásra, kedvetlenül nézett az ajtóra s intett a modellnek, aki egy pódiumon ült előtte, hogy: pszt. Abban reménykedett, hogy majd csak továbbáll a vendég, ha látja, hogy nem nyílik meg az ajtó. Annak azonban, aki így tud kopogni, határozott szándéka az, hogy beljebb kerüljön. A kopogás tehát ismétlődött és pedig, ha lehet, még erélyesebben. A festő kedvtelenül rakta le a palettáját meg az ecsetet s vállatvonva intett a leánynak. Az fölállott, összekötözte derekán a szoknyája zsinórját s átszaladt a műtermen, hogy elrejtőzzék egy függöny mögé. Akkorra kinyílt az ajtó is s az, aki a küszöbön állott, hirtelen a leány után pislantott s elképedve, tátott szájjal állt meg továbbra is a küszöbön. Lassanként azonban méltatlankodás váltotta fel arcán a meglepetést. Csóválta a fejét, újra meg újra a függöny felé nézett, mintha azon gondolkoznék, hogy csakugyan látta-e a derékig felöltözött, azonfelül pedig meztelen leányt, aki eltűnt a függöny mögött. Egy szép, gömbölyű fehér kar kinyúlt a függöny mögül valami fehér ruha után, amit egy székről vett fel. Erre a vendég belemerítette fejét a levegőbe, mint ahogy a levesben megmerítik a kanalat, sokáig és kitartóan bólingatott, mint aki most már mindennel tisztában van, komoran, szigorúan lépett be. A piktor, kis, vézna, nagyon fiatal, szőke emberke, olyanformán hátrált előtte, mint akinek csakugyan van némi oka arra, hogy féljen egy ilyen hatalmas megjelenés kritikájától. Rendetlenség volt köröskörül, egy lavórban szappanos víz, a sarokban, az íróasztal tetején nagyon fényesre kefélt cipők, mellette fésük, hajkefe, kézelők, gallér, ide pakolta le a kalapját a leány is; a széles, magas ablak alatt pedig frissen mosott fehér

ruha volt halomba rakva. Hirtelen letakarított egy széket s elkényszeredett szívességgel kínálta meg üléssel a vendéget. Megpróbált örülni is. Összecsapta a kezét, de ügyetlenül, minden őszinteség nélkül s lelkendezni kezdett.

— Száz esztendeje, hogy láttam, kedves Pityu bátyám. Hol veszi magát erre mifelénk? No de igazán, ez a szerencse! — Nyögve tette hozzá: — El se hittem volna, ha valaki reggel mondja, hogy ma itt lesz Pityu bácsi. Tegye kényelembe magát...

A vendég azonban csak állva maradt s komoran, sőt kissé szomorúan is a függönyre meresztette szemét. Volt a nézésében valami lesújtó, fagyos méltóság, aminek dermesztő hidegében fázva húzódott meg a piktor.

— Hát az a személy akkor se takarodik el, amikor a családból való élemedett, tisztességes ember látogat meg? — kérdezte végre és még szigorúbban bámulta a függönyt. Még mindig egyhelyben állva, az egyik lábát kicsit előre csúsztatva, olyanformán, mint egy szobor.

A piktor lelkendezett: — Dehogynem... Most már Pityu bátyámnak szentelem a napomat — s beszólt a függöny mögé: — Öltözzék fel, Ilona. Mára már nincs szükségem magára.

Úgylátszik, hogy a leány hallotta a beszélgetést, mert sírva felelt:

— Igenis, de künn maradt a réklim.

— Hol?

— Ott valahol. Miért vagyok én személy? Miféle személy? Én tisztességes leány vagyok. Hogy ez a keresetem? Hát tehetek róla! Emellett is becsületes maradhat az ember. A fásláda mögött keresse. Az én becsületem se rosszabb, mint a másé...

A piktor csitította: — Ugyan Ilona, hát ne vegye olyan komolyan. Nem úgy gondolta ez az úr. — A vendég azonban hidegen hallgatta végig a csuklással, sírással meg-megszakított kifakadást s gúnyosan ilyen megjegyzéseket tett rá: — Ugyan, úgye? No lám! Netene! Hogyne cicám! — s amikor végre elment a leány, végignézte tetőtől-talpig s a kezével is utána intett, amikor már betette maga mögött az ajtót. Azután leült végre s hosszú hallgatás, fejcsóválás, hümmögés után méltóztatott végre a szemébe nézni a piktornak,

aki vele szemben az összegöngyölgetett szőnyegre telepedett le.

— Hát öcsém, bizony hogy éppen idejében hunyt el az édesapád. Mer' ugyis meghalt volna szégyelletibe, ha effélét kell látnia. Minden gyermekéből tisztességes embert nevelt, hát nemigen tudta volna elviselni azt, hogy éppen a legkisebbik a züllés posványában henteregjen.

— Én? Dehát miért, Pityu bátyám?

A patriárkát nem hozta ki sodrából ez az értetlenség. Csendesen, meggondoltan beszélt tovább s a hangjából nem annyira szemrehányás, mint inkább egy elveszett élet fölött érzett mély bánat hangzott ki. Szeme a távoli jövendőben révedezett, mintha keresné, hogy vajjon mi lehet az ilyen elvetemültség vége. S valami borzasztó képet láthatott, mert lehúnyta a szemét s felsőtestét a szék hátához szorítva kihátrálni igyekezett ebből a megfertőzött világból.

— És sejtettük ezt mi odahaza is. Anyád is sok keserű könnyet sírt éretted, meg másvalaki is. Te már tudod, hogy ki. Valaki, akinek mindenféle szépeket összebeszéltél, akinek azonban nem sok befolyása lehetett reád. Futkosnak itt a fehérnépek fényes nappal. De hogy ki nem ég a szemed...

A piktor türelmetlen lett, de tűrtőztette magát.

— De hát a pályám, Pityu bácsi. Nekem szükségem van az ilyen fehérnépre. Úgy hozzátartozik a mesterségemhez, mint az ecset, meg a vászon...

Az öregúr felállott s abból a magasságból sújtott le a kis fiatalemberre:

— Derékig purdén?

— Néha még azon alul is purdén. Az a kérdés, hogy mit festek.

— Úgy? Hát ha ez a kérdés, ebben is el tud igazodni egy jó családból való fiatalember. Régebben is volt piktúra, kedves öcsém. Többet mondok, még hölgyek, jóravaló úri kisasszonykák is művelték. Teszem fel, az apámmal szomszéd birtokos egy báró volt, annak a leánya is föstött. Hanem illedelmesen, szem előtt tartva a családi tekinteteket. Az azonban, amit te csinálsz, s aminek — mondhatom — eljutott a híre haza is, nem tisztességes földbirtokos szülék gyermekéhez illő. Egy parasztnak, vagy valami zsidónak a gyereke ha teszi, hát megjárja, de akinek tisztes hozzátar-

tozói vannak... A pályád... ez az. A pálya ilyen túlzásaitól féltettelek én, amikor az állatorvosi pályát javasoltam neked. Hamar készen lettél volna, megállapodol... Itt azonban, még ha a legnagyobbak közé emelkedel is, disznó életed van. — Öltözzék fel, Ilona. — De hol a réklim? — Már engedj meg, de ilyen társalgás semmiféle hivatalban nem folyik. Hát ilyen a te hivatalod? Nem is tudom, hogy mit képzeljek róla... S akik veled egyívásúak, milyen szépen előrehaladtak. Poziciójuk van. Ki joggyakornok, ki egyéb...

A piktor most már elvesztette a türelmét.

— Én is vagyok valami.

A vendég jobbkeze mutatóujjával hirtelen az ég felé mutatott s az esetlen gesztussal annyira meglepte a fiatalembert, hogy az elhallgatott.

— De hol, öcsém, hol? A szemeten. Mert végre is csak valami egészen tisztességes dolognak nem tartod azt, ha leányokkal adod össze magadat. Hiszen megvan ennek is a módja, de ilyen nyíltan... Ilona, vegye fel a réklit, Ilona vesse le a réklit... Az én időmben kezdő piktorok gipszmintáták után rajzoltak virágot meg effélét s nem botránkoztatták, meg a családjukat nőcskékkel, akik a réklit kérik. Pfuj! Én mondom neked, aki pedig egyébként felvilágosodott ember vagyok. Pfuj, mondom s a szívem fáj, hogy ilyen mélyre süllyedve talállak s nem szívesen bár, de rossz hírekkel kell megkeserítenem szegény édesanyádat. És más valakit is. Az igazat azonban én le nem tagadom. Arra kapható nem vagyok, fiam. Pfuj! Amikor benyit az ember, jobbra-balrą szétrebbennek a nőstények... S ilyen életmód után akarsz te a házasélet szentségébe beevezni... Ó, nyomorult fiatalember...

— De Pityu bátyám...

— Nyomorult fiatalember.

Már kezében volt a kilincs s még egyszer visszanézett. Szomorúan, egy kis utálattal és mégis kíváncsian. A szeme szögletében benne volt a vágy, hogy felkutatni szeretne minden sarkot, kiszaglászni a titkokat, fölszedni az illatokat, amik kiáradtak a sok mindenféle szoknyából, ami itt megfordult, de méltóságosan, komolyan távozott. A piktor vállát a fülére vonva, elkényszeredetten hallgatta, hogyan recseg lába alatt a lépcső.

MIKOR ESTEFELÉ az utolsó gyorsvonat is elment, zsalugáter-szemét lezárta az őrház és aludni kezdett. Messze hátul piszkos, penészszínű falu fölött füst kóválygott, egy rész a lokomotívból, amit arra hajtott a szél, ez nehéz és fekete volt, alatta pedig egy kékes könnyű pászma, leszorítva a házak tetejére; ez a kéményekből szakadt fel. Jobbra a tar Bükkös pipázott a feje tetején nedves, ködszerű párát... Mikor a szél megfordult, harmonikamuzsikát hozott a faluból, nem sokat, csak egy-egy hangot... Lassanlassan besötétedett, a füst és a köd összefolyt az éggel, ami pedig barna volt, mint valami nagy foltokkal telefércelt kolodusköpönyeg. Egy-egy fényes csillag küzdött meg vele és átpislogott rajta... Messze a házakban felgyujtották a lámpákat s most már nagyobb lármát hozott ki a szél a sinek mellé. Itt-ott énekeltek, egy hegedű is cincogott, bizonyosan a kocsmában s az alvó kis házban fölriadtak a gyerekek és az eresz alatt keservesen vonítani kezdett a kuvasz.

Az asszony kelletlenül nézett kifelé s küldte az urát, hogy csináljon rendet. Az ember úgy állott fel, mintha nagyon lusta lenne, ámolyogva ment ki s behallatszott, hogyan barátkozik az ebbel.

— Csiba hej, ne lármázz, édes öregem.

A kutya elhallgatott, nagy, okos fejét ráfektette a bakter csizmájára s félszemmel pislogott föl rá. Egyszerre fölugrott, körülszaglászta a gazdáját, fölnyujtotta az orrát a levegőbe és keservesen, hogy el se lehetett hallgatni, nyöszörögni kezdett. Kijött az asszony is, meg a gyermekek is és rábámult szótlanul az egész család. Arra körüljárt mindenkit, kullogott, kedvetlenül s még mindig nyöszörögve kuporodott össze a ház előtt, a sütőkemence padkájához dűlve. Onnan jártatta körül a nedves nagy szemét az

egész világon, egyszerre leejtette fejét a sárba, mindig halkabban nyöszörgött s mikorra ijedten egymásra pillantott az asszony és az ember, mozdulatlan lett. Mind a ketten egyszerre szaladtak oda s kiabáltak rá, megrángatták a lompos kopott kócot, ami lefityegett sovány testéről, de már hiába. Csak a szeme bámult arra, amerre a fejét fordították.

Az ember csendesen szólott a gyerekeknek.

— Menjetek be. Nincs semmi dolgotok itt.

Mikor egyedül maradtak, sokáig hallgattak. Az asszony szólalt meg előbb a falu felé nézve és suttogva:

— Megétették...

— Meg.

Csupa komor gond lett mind a kettőnek az arca. Nem szóltak semmit többet, leültek a kutya mellé kétfelől a padkára s bámulták maguk előtt a földet. Az asszony szemébe lassan könny szivárgott s lepergett az arcán... Vonásait eltorzította a kétségbeesés s tanácstalanul kezét az ölébe ejtve mormogott:

— Mit akarnak tőlünk.

Az ember is beledörmögött:

— Mit, mit...?

— Ebbe meg kell bolondulni... Gondolj ki valamit. Itthagyjuk a vasutat. Talán a pálosi báró visszavenne a kertbe, vagy bemehetnénk az erdész mellé. Ott is jobb, mint itt. Tudja az ember, hogy kivel van dolga, ha már meggyűlik valakivel a baja. Én itt nem tudok tovább megülni. Nem tudok...

Elhallgattak, komor csend lett, olyan aggasztó hangtalanság, amitől megijedtek, amikor már sokáig tartott. Egymás kezét keresték s a férfi végigtapogatva az asszony karját, a vállára nyugtatta nehéz nagy kezét. A hangjuk suttogós lett, alig hallották meg egymást.

— Tehetünk mi arról — panaszolt az asszony — hogy idejött a vasút. Ha nem mi lakunk ebben a házban, jön más, ha nincs itt a ház, akkor is csak erre jár a gőzös. Minek bántanak minket? Menjünk innen.

— Hová?

— Az se baj, ha nem tudjuk, hogy hova, csak el. Éhes ránk a falu... Én látom, ha oda messze, a házak felé nézek, látom a száját is. Megesz...

Emberek jöttek.

Két nagy szál legény. Az egyiknek kendőbe kötött holmi volt a kezében, a másik pedig puskát emelt a vállán. Hangosan beszéltek, olyan parancsolás formán s anélkül, hogy kínálásra vártak volna, letelepedtek a padkára a bakter mellé.

— Egy kis vizet ha adna az asszonyság, nem halna belé — mondta az egyik.

Az asszony szorongva kelt föl és ment vízért, a férfi pedig komoran nézte a jövevényeket és elhúzódott tőlük.

— Nono, tán haragszik szomszéd?

A másik, a puskás, kedélyesen vágott bele a szóba.

— Tán mert jobban fut a lova, mint az enyim, akit most elvesztegettem. Tizenkét forintot adtak érte. A másikért meg semmit. A kutyának se jó már, csupa csont. Azt meg agyoncsapom, amint hazaérek. Minek a ló, ha van vasút?

— Minek hát?

— Igaz. Szalad az jobban, mint az állat, meg viszi a követ, meg a búzát, meg a rozsot.

— Meg a pénzt is.

— Azt is.

— Hát aztán mit akarnak vele?

— Semmit, csak éppen hogy jöttünk nézni, hogyan szalad. Szép az. Igaz, hogy most már mi mehetünk kántálni, de hát az is szép, úgy-e, koma?

— Velem van valami bajuk?

— Nem, csak éppen, hogy bejöttünk. Mondom itt a komának, hát a szomszédot csak meglátogatjuk. Bakter, hát okos ember. Majd csak megmondja, hogy hová kössem fel a számat, ha enni akarok. Meg az asszonyét, meg a gyereknépét... Mert hát ha valaki még a masinához is ért, hát annak tudni kell az élethez.

A másik ráhagyta, hogy úgy kell lenni a dolognak s összenéztek a bakter feje fölött, amitől az megdermedt és hol az egyikre, hol a másikra nézett. Nem hangosan, de úgy, hogy átérzett minden hangján a félelem, szólalt meg végre benne a harag.

— Velem ne csináljanak bolondot. Menjenek haza. Este van. A becsületes ember ilyenkor hazamegy...

Egyik haza, másik nem.

Az asszony jött a vízzel, de akkor már indultak a parasztok.

— Nem isznak?

— Nem, csak éppen hogy a szívességét akartuk belátni. Hát köszönjük...

Az ember is, meg az asszony is utánuk bámult s aztán bementek a házba. Benn csúnyán sercegett a lámpa s nehéz, zsíros korom libegett lomhán a levegőben. Az asszony ki akarta nyitni az ablakot, de a férfi rémülten megfogta a kezét.

— Ne, ne... Ott lehetnek még... — Aztán engedett s leesett egy székre. — Mindegy, különben, mindegy. Az már nem segít... Mondani kellett volna nekik egy pár jó szót, hogy: emberek, én éppen olyan szegény kutya vagyok, mint ti. Én nem vettem ki egy falat kenyeret sem a szájatokból. Én szeretek mindenkit, gyermekem van kettő, meg te... Most már mindegy.

Egyszerre eszébejutott valami s ő maga tárta ki az ablakot és kikiabált a sötétbe:

— Emberek! Hej! Jöjjenek vissza!

Nem felelt senki, csak besivített a szél és lobogtatni kezdte a lámpát. Künn már egészen sötét lett... A férfi betette az ablakot, elhúzta a függönyt is és csendesen visszament az ablaktól. Mintha hangosan gondolkozott volna, úgy beszélt tovább.

— ...Meg lehetett volna beszélni velük. Most már mindegy.

Az asszony összegubbaszkodott a sarokban a fogas alatt s belesüppedt fejével a szoknyákba, a kabátokba, amelyek kipárnázták a szögletet. Úgy reszketett, mintha a hideg rázná és néha nyögött: jaj, jaj... A férfi az asztalra könyökölt s a gyerekekre bámult. A kisfiú meg a leány egymáshoz tapadva feküdt az ágyban... közben felet meg fertályt ütött az óra, a férfi pedig beszélt tovább.

— ...Én ma meghalok. Meg, meg, ezen már senki sem segít. Akkor menj a bátyámhoz. Valamit ad majd nektek az állam is, lesz annyi meggondolása az uraknak...

Az asszony följajdult.

— Ne mondd, nem igaz!

— Igaz, igaz... Ezek nem jöttek hiába ide. Várnak valahol, bizonyosan a váltónál. Hát most már mindegy... — Mikor megint a gyermekekre nézett, elsírta magát. — Szegény kicsi fiam, lányom...

Mikor háromnegyed tizenegy lett, meggyujtotta a lámpát s határozatlan, tétovázó lépésekkel nekiindult a sötétnek. Az ajtóból még visszajött. A két kezét rátette a két gyermek fejére s leült az ágy szélére. Az asszony a háta mögé került s rájuk bámult nagy nedves szemmel, a tátott szája mondani akart valamit, de mindig elhallgatott, nagyokat nyelt s amikor inogni érezte maga alatt a földet, megfogta az ágy deszkáját, hogy el ne essék. A bakter hirtelen az órára pillantott s mikor látta, hogy mennyi időt töltött el, megszorította az asszony karját s kibotorkált az ajtón.

Az asszony visszaült a sarokba, a gyerekek lélekzete mindig mélyebb és egyenletesebb lett, megint elaludtak. Künn pedig, mintha részeg lenne, úgy ment a bakter le az állomás felé, megbotlott a talpfákban, egyszer majd legurult a töltésről és mormogott magában valamit:

— Uram isten, uram Jézus...

Mikor beigazította a váltót, leült melléje és várt. Gondolat nélkül, fáradtan zakatolt az agya, fájt a feje tőle és elkábult. Arra ébredt föl, hogy sivítva jön a vonat. Mindig nagyobb lett a két vörös tűzszeme, egyszer csak előtte állott és elszaladt előtte a sok kocsi. Mikor az utolsót se látta már, körülnézett, mosolygás szaladt végig az arcán s futva indult meg a kis ház felé.

A félúton lehetett, amikor utána kiabáltak.

— Hej, álljon meg!

Erre szaladni kezdett. Hátul még hangosabban kiabáltak, akik utána mentek.

— Megálljon! Nem harapjuk meg. No!

Reszketve megállott és várta, hogy mi lesz.

A két paraszt igyekezett utána. Az egyiknek a kezében volt a batyú, a másiknak a vállán a puska. Komolyan álltak meg egymással szemben, mintha valami nagy számadásuk volna s mikor egy pár lépést együtt mentek, akkor szólalt meg a puskás.

— Hát hogy tudja meg legalább, hogy kikkel jött össze. Én Kovács András vagyok, ez meg itten a sógorom, Nagy Bá-

lint. Fuvarosemberek voltunk mind a ketten mostanáig, míg maguk ide nem jöttek a vasúttal. Most már vége. Aztán hogy így meg úgy megpanaszkodtuk a dolgot, azt mondta odabenn a többi, hogy magába kellene egy golyót ereszteni, arról azután tudnák az urak, hogy ide nem kell gőzös, mert itt szekeresemberek laknak! ... Azért jöttünk ... Mondtam a komámnak, egy életem, egy halálom, ha csak az kell, hát megteszi ez a fegyver.

A koma ráhagyta.

— Igen, hogy megteszi, azt mondta ...

— Hanem hát csak menjen haza békességgel. Majd csak elleszünk anélkül is. Maga is csak olyan szegény ember, nem oka semminek. Ha akar az isten, majd megsegít bennünket, ámbátor hogy nemigen reménykedem benne.

ÖZVEGY KERTÉSZ ISTVÁNNÉ, a galambodi kántortanítónak e földön lézengő életpárja, ezt a levelet kapta a napokban a pesti postával:

— *Édes szülőanyám! Kelt levelem Budapesten, újabban a Baross-utca száznegyvenhét számú házban vagyon lakásom, amiért is a választ oda kérem atrecelni — február hetedikén. Tudatnom kell, hogy állásomat a Kleinreiter úrnál elvesztettem s ezidőszerint facér vagyok. Nagy baj ez nekem, annál is inkább nagy, mert megtakarított pénzecskémet, nem gondolva arra, hogy ez a szerencsétlenség bekövetkezhetik, két öltözet ruhára és némely csekély aranyneműre költöttem el. Ezidőszerint tehát úgy állok, hogy van ruhám, meg ezüstórám és aranyláncom, de alig van ennivalóra pár hatosom, míg új helyre juthatok. Ez pedig mostanság nehezen megy. Ha a magamfajta előmunkásnak kedve volna arra, hogy összeelegyedjék mindenféle közönséges néppel, hát hónapszámra álldogálhatnék a munkaközvetítő intézet előtt. Ott ugyan senkinek se kell szabász. Úgylátszik, hogy ezidén mindenki a tavalyi ruháját hordja. — Ha csak valami szerencsém nem akad, hát aligha rendes kenyér nélkül várom be a tavaszt s ebben az állapotban persze nem is gondolhatok arra, hogy még valakit részeltessek a bizonytalan soromban. Nem volna éppen jó: koplalva kezdeni meg a házaséletet. Azért hát tessék elvégezni Eszterrel, hogy várakozzék békességben s imádkozzék az istenhez, hogy kondicióba jussak. Mert az én kenyerem az övé is, de az én szűkölködésemben nem akarom az osztozkodást. Azt majd magam elhordozom az enyállamon. Varrogasson odáig, inkább nappal, mint gyertyánál, magának is a jövendőre, meg nekünk is*

pénzért s aztán, — ha lehet — hát ott vagyok én. Ne féljen. A fele gondolatom ott van nála, a másik felével pedig itt próbálgatok valamit, hogy harapnivalóhoz jussak előbb én, aztán meg mind a ketten.

A baj úgy esett... Egész hosszú története van, de hát édes szülőanyáméknak nem esik a terhükre, ha elmondom. Itt úgyse hallgatnak rám a népek. Mindenki a maga baját fájlalja, nem ér rá a más gondjával törődni. Hát igazán nyavalyás ember a szegényember... Annak a sorsa nem is az isten kezében van, hanem csak úgy fityeg egy-egy cérnaszálon... Az ég tudja, hogy mikor szakad le. — Hát a múlt hétfőn azt mondja Kleinreiter úr, hogy menjek a Danczig és Fiához s hozzak egy vég bélésselymet. Ettől vásárolunk, amióta itt tudom az eszem. Az öreg Danczig már nem is él, a firma azonban csak úgy megy a régiben s szürke ember már a fiatal is, akire az apja után az üzlet maradt. Nem nagy bolt, hanem finom. Csupa jó holmit tart s mi is éppen csak a nagyon jóravaló kabátok számára vásárolunk náluk bélést. — Elmentem, kiválasztottam a selymet, elkértem a számlát s aztán csak hirtelen haza... Nem szerettem az álldogálást még inaskoromban se. Otthon odaadtam a selymet, meg a számlát. Kleinreiter úr olvasta: húsz méter...

— Húsz? — kérdem én s csodálkozva néztem rá. A pakk súlyosnak tetszett nekem húsz méterre. Nem először vásároltam náluk. De kuncsaft jött. Egy fiatalúr, aki frakkot, meg mellényt akart estére. Adtunk neki. Négy forintot fizetett érte... Jóformán ebből a frakkból meg mellényből meg lehetne élni. Ritka nap, amelyiken nem viszik el s piszkos dolog így megvenni az árát, mikor már tízszer is kifizette magát, de ezeknek a pestieknek vannak ilyen üzleteik. Az ember jó lélekkel nem csinálná, dehát ők nem csinálnak kérdést az efféléből. Pénz: pénz. Minél több legyen belőle, az a fő s én, ha egy kicsit kelletlenül is, de ráadtam a fiatalemberre a frakkot. — De furcsa urak ezek! — gondoltam magamban, de szólott hozzám Kleinreiter úr:

— Adja csak a métert!

Odaadtam. A frakos úr kiment, láttam, hogy szemben a virágkereskedés ajtaján tűnik el. Egy kicsit vigyorogtam magamban, amikor újra kijött s gyöngyvirágot láttam a mi frakkunk gomblyukában. Nevetett a pult mögött Kleinreiter úr is. Ránéztem, hogy vajjon min mulat... A selymet mérte s számlált: — huszonhét, huszonnyolc... harmincöt s lepislogott a számlára. Negyven méternél állott meg. Ennyi volt a selyem. A számlán pedig csak húsz méterről volt szó s annyinak az áráról is. Ezen mulatott, meg azon, hogy jól becsapta magát a Danczig és Fia. Rám csak félszemmel kacsintgatott s azt hiszem, hogy azt se bánta volna, ha nem veszem észre a dolgot. Ha csak egyedül ő tud róla. Aztán újra lemérte a selymet húsz méterig s ott kettőbe vágta. Az egyik felét bedobta a szekrénybe a háta mögött, a másikat pedig a pulton hagyta. Aztán pedig leült az íróasztal elé és beírta a könyvbe a négy forintot a frakkért, meg a Danczig számláját s összeadott némely követeléseket, intézkedett velem, hogy mit vegyek munkába másnap s fennről lehívott két legényt s felmondott nekik, mert rosszul megy az üzlet s ezen üzleti tevékenységében nyitott rá Danczig. — Jóestét, jóestét — mondta neki Kleinreiter úr s belebökdösött a hasába, amint azt már szokta tenni az ismerős üzletbarátokkal, ha jókedve volt. Az azonban nemigen volt kedélyes kedvében. Rámnézett, ami alatt pedig én azon igyekeztem, hogy posztókat rakjak el a szekrénybe s elkerüljem a pillantását, amíg lehet, aztán meg a gazdára s nagyon szuszogva sétált a boltban. Amikor látta, hogy én a posztóval nem akarok elkészülni, Kleinreiter úr pedig a könyvre hajolva számol, maga kezdett el beszélni.

— Nézze, Kleinreiter úr, — azt mondja — én mindig becsületesen kiszolgáltam magát, amikor kezdő ember volt még, hát emlékezhetik rá, hogy hitelt is igénybevett nálam s azért mégse taksáltam meg. Tudtam, hogy életrevaló ember, majd boldogul. Hanem hát én szegény ember vagyok, gondolja meg. Nincs utazóm, meg személyzetem; aki pénzt keressen nekem, magam járok Lyonba, Párisba, Zürichbe s nagy családot tartok fenn. Nekem húsz méter abból a selyemből, amit maga

vásárol tőlem, nagy kár. Futhatok, amíg helyreütöm a léket, amit a számadásaimban egy ilyen tévedés csinál. Hát ne vicceljen... — Mosolygott s egy kicsit erőszakoltan, nem a jó kedvéből nevetve, rám nézett. — No Kertész úr — azt mondja — ne vicceljenek velem.

Én a gazdára néztem, az meg előbb rám bámult, azután meg Danczigra s nem akarta érteni, hogy miről van szó.

— Micsoda kár? Micsoda lék? Ha akarja, hát mindjárt kifizetem. Nálam nem kell várni a pénzre. Itt a számlája... Csak nem gondolja, hogy nálam elveszti a pénzét? Ha sürgős... — Indult a Wertheim-kasszához, ami egy csomó felsőkabát alatt állott s nyitotta. Mintha szivattyúval húzta volna ki belőle a levegőt, nagyot szusszant az ajtó. Egy csomó bankó volt a kezében, amikor visszafordult. Danczig pedig csak nézett, hol rám, hol Kleinreiter úrra és egy kicsit szégyenkezve forgatta kezében a kalapját.

— Hát igaz, — azt mondja — az enyém a hiba. Igaz, igaz, de hát nem kéne maguknak annyira kihasználni a tévedést. Nem először vagyunk üzleti összeköttetésben — s nem is utoljára...

— Mennyiről szól a számla? — kérdezte Kleinreiter úr s lenézett a papirosra.

Erre egy kicsit mérgesebben szólott Danczig.

— A számla, nem arról van szó. A számlában húsz méter van, a valóságban pedig negyvenet küldtem. Dupla véget. Hát mondja meg, Kertész úr. Ha van lelke, hát mondja meg...

A gazda erre méregbe jött, vagy legalább mutatta, hogy mérges.

— Micsoda beszéd az! A számla az irányadó... — A papírt verte s kiabált: — Mi van ide írva?

— Ami oda van írva, az nem igaz.

— Hát pereljen! Hát csak nem bizonyít a saját írásával maga ellen... Keressen egy bírót, aki elhiszi magának, hogy negyven métert küld s húszról ad számlát. Hát pereljen!

Csendesen állott a bolt közepén Danczig s látszott rajta, hogy valamit lassan őröl az agya, mint valami

malom. Úgy látszik, azon gondolkozott, hogy vajjon érdemes-e velünk összeveszni húsz méter selyemért. S rájött, hogy: nem. Balkezébe fogta tehát a kalapját s a jobbját odanyújtotta Kleinreiter úrnak.

— Csak ne tüzeljen — mondta neki. — Szó sincs itt pörösködésről. Ahogy eddig meg voltunk elégedve egymással, hát meg leszünk ezután is. Tévedés van a dologban. Majd másfelé keresem a selymemet.

Kleinreiter úr lassan nyújtotta neki a kezét s egy kicsit kedvetlenül beszélt.

— Beront az üzletbe s efféle kellemetlenségekkel. Számítson csak utána, majd rátalál valahol. Keresse meg a könyveket, meg csináljon egy kis leltárt.

— Persze, persze — s Danczig indult kifelé, amire én szörnyen elkezdtem kacagni. Egy darabig tudniillik csakugyan azt hittem, hogy Kleinreiter úr tréfál. Amikor azonban láttam, hogy mérgesen hunyorgat rám, hát csak még jobban kacagtam. Azt éreztem magamban: én nem veszek részt abban, hogy meglopjuk ezt az embert — s míg kacagtam, a hüvelykujjammal hátramutattam a szekrényre, ahova a selyem felét bedobta Kleinreiter úr. S nagy mulatva kacagtam tovább s aztán kinyitottam a szekrény ajtaját s kidobtam Danczig elé a pultra a félretett húsz méter selymet. Az úgy kapott utána, mint a bolond s most már harsogó kacagással mulatott az eseten Kleinreiter úr is. Alig tudott a kacagásban beszélni.

— Máskor vigyázzon, öregem — mondta az oldalát tartva. — Máskor vigyázzon! . . . — S mindaddig nagyon jókedve volt, míg Danczig gondosan összecsomagolta a selymet s hálás kézszorításokkal, boldogan távozott. Akkor azonban egyszerre mérges lett s úgy nézett reám, mintha föl akarna döfni. S kifizetett nyolc napra s azt mondta, hogy mehetek. Az efféle buta becsületes embernek nem veheti hasznát.

Hát ilyen apróságok is beleszólnak az ember életébe, édes szülém, dehát nem baj, mert lesz még szőlő s lágy kenyér s az is akad, aki megegye, már mint Eszter, én, meg édes szülém, akinek a kezét csókolja

szerető hű fia IMRE

NAGY VENDÉGLŐI kertben egy asztal mellett egyedül ült egy férfi. Előtte az abroszon a már elolvasott újság s egy félpohár ásványvizes bor. A zenét hallgatta. Künn a kapu előtt kocsi állott meg. Kiugrott belőle egy úr s beindult a kertbe. A kocsis továbbhajtott s beállott a többi várakozó kocsi közé. Az úriember lassan ment végig a kerten, jobbra-balra vizsgálódva ismerős után, elment a másik ember asztala mellett is, köszönt, de aztán — úgy látszott, hogy a kert másik felében sem talált senkit, mert visszajött s végre megemelve a kalapját, azt kérdezte: — megengedi, kolléga úr? — A kolléga udvariasan még a széket is előhúzta az asztal alól, azt mondta: — kérem, tessék. — A később érkezett az étlap tanulmányozásába fogott, megfontoltan, hosszasan, előre-hátra lapozgatva benne, többször bele is bökött, mintha az emlékezőtehetségének keresett volna támasztékot arra az időre, amikor majd a pincérnek elmondja, hogy mit rendel s végre megállapodott egy bizonyos, nem egészen kedvére való programmban. — Itt soha sincs pulyka — panaszolta a másik embernek. Akkorra már mellette állott a pincér s ő rendelkezni kezdett. Rákleves, azután egy kis kecsege, rosston sütve, aszpik lehet mellette, azután hozza a paprikáscsirkét, kérjen a szakácsnétól külön egy kis tejfölt bele, azután hozhat valami komoly húsfélét, ezt, magára bízom, gorgonzolát, epret és... majd meglátom aztán. Mivel érezte, hogy hiányos a vacsora sora, magyarázattal szolgált a másik embernek. Este sose eszem tésztát. Megfekszi a gyomrom. Egy a másik asztal körül forgolódó pincérre rákiáltott: — Jeromosz!...

— Jeromosz?

— Úgy hívom. Olyan Jeromosz-feje van neki.

— Milyen az, kérem?

A pincér feléjük tartott. Az úriember rámutatott:

— Ilyen. Hát Jeromosz, sört, aztán bort, az enyémből — s hűtsenek be egy kis pezsgőt. — Utánaszólott, mikor elrohant: — Franciát.

Kissé fáradtan dűlt hátra a széken. Megviselte a munka, hirtelen fölegyenesedett azonban s inkább csak azért, mert nem illik hallgatni, ha ketten ülnek az asztal mellett, áthajolva az asztalon megkérdezte a másik embert: — Min dolgozik most?

A másik mosolygott, mintha elnézést kérne s csendesen felelt: — Darabot írok.

— Persze komoly dolog. Tendenciás? Hát mi lesz benne?

— Azt nehéz így elmondani, de azt hiszem, hogy érdekes dolog. A nő logikájáról akarok írni. Bebizonyítani azt, hogy a nő következetesen gondolkozni egyáltalán nem képes, tehát jogosulatlanok azok a törekvések, amelyek a férfival egysorba akarják helyezni. Jogosulatlan például az az igyekezet, hogy az állam dolgának intézésében részt adjanak neki. A legcsapongóbb impressziókkal gondolkozik közöttük a legokosabb is. Egy csacska és felületes férfi könnyebben befolyásolhat egy egész asszonygyülekezetet, mint egy komoly ember. A nőből hiányzik a gondolkozás képessége, az eszmék összefűzéséhez szükséges józanság... Valami efféléről lesz szó s a végén természetesen nekem lesz igazam.

— S a nők bojkottálják a színházat, amiben előadják a darabot. A férjeiket sem engedik el ehhez a darabhoz. A kisasszonykák az udvarlóik körében csinálnak hangulatot a darab ellen. Azt fogják mondani, hogy ocsmány dolog így megtámadni a gyenge nemet.

— Ez is mellettem bizonyít. Ne csak akkor bizonykodjanak abban, hogy erősek, amikor pozicióra törekszenek, hanem akkor is, ha támadást kell elhárítaniuk.

— És aztán, kérem, ha már odajut, hogy adják a darabot, hát mit ér vele? Kit érdekel az efféle? Önt igen, de például engem már nem. Ami az egész világon egyformán tárgyalható, az iránt nem érdeklődik valami különösen a magyar ember. Egészen más lenne a dolog, ha egy kis magyaros zamatot tenne bele. Van benne kómikai ér?

— Nemigen. Dehát azt majdnem ki is zárja a dolog komolysága.

— Az is nagy hiba. Lássa kérem, tegnap hozzám izen a direktor, akinek az új darabomat adtam, hogy kevés benne a humor. Már szerepeztetni akarja s hirtelen tegyek bele még humort. Egész éjjel dolgoztam s bizony belefittyentettem mégegyszer annyi humort, mint amennyi azideig volt benne. Néphumort...

— Milyen az?

— A népnek való. Hogy viduljon tőle. Nem szabad valami nagyon válogatósnak lenni. A koncessziók vele járnak a mesterséggel. Változnak az idők, változik az ízlés, de az bizonyos, hogy mindig aránytalan nagy többségben lesznek azok az emberek, akik röhögni akarnak a színházban. Ezeket ki kell szolgálni. A publikummal nem lehet vitatkozni. Azt kell adni neki, amit kíván. Ott tetszik elvéteni a dolgot, hogy olyasmit akar ráoktrojálni a közönségre, ami azt hidegen hagyja. Aztán, hogy tovább mondjam, hát ma reggel elküldtem a darabot a direktornak. Csupa jó vicc volt benne. Olyan, amilyet itt is hallhat akárhányat, vagy az utcán, vagy akárhol. Mert olyan a publikum, hogy azt kívánja a színpadon látni, hallani, ami az életben a legközönségesebb. Például: a villamoskocsit már megszokta az utcán, de ha a színpadon látja, megkámforodik a bámulattól. Hogy miképpen lehetett odavinni. Az eszembe sem jut, hogy éppen úgy, ahogy az utcára vitték. S a ló, micsoda nagy dolog a ló a színpadon! Ha azt akarja, hogy a darabját egy esztendeig adják, vigyen bele egy ménest. Mondom, hát még sűrűbben megspékeltem viccekkel s délben újra visszakaptam. Azt mondja a direktor, hogy a viccek nagyon jók, hanem nincsenek jól elhelyezve. Több legyen belőlük a felvonások végefelé. A felvonások elején még únhatja is magát egy kicsit a publikum, de amikor már fészkelődni kezd s az óráját nézi, sűrűn, egymásután be kell adni neki a vicceket, akár tartoznak bele a helyzetbe, akár nem. Nem kell azzal törődni. Hát aztán áthelyeztem a vicceket. Ebbe a fene melegbe! Most készültem el vele. Jeromosz, most már hozhatsz egy csöpp érdemesebb italt. — Megint a másik ember felé fordult s megelégedetten bólintott. — Megjutalmazom magamat. Mi is volt a legutóbbi darabja? Igen, igen, már tu-

dom, bár magam nem láttam. Hanem olvastam az újságokban. Nyolcszor adták? Még szép. Efféle problémás darab hamar lekerül a repertoárról. Hogy csak a jó fene enné meg azokat a bolond problémákat. Nagy kárt csinálnak azok az íróknak. Belefúrják magukat egy-egy ilyen problémába. Mint ahogy a giliszta bebúvik a földbe, aztán hát mit érnek vele? Nyolc előadás mit hozhatott? Talán még kétezer forintot se. Hát irodalom ez, kérem? Én bizony kipréseltem a multkori darabomból tizenöt ezrest. Adtuk rogyásig. Az ötvenedik előadásnál csináltam bele még egy új képet. Nesztek. A hetvenötödiknél mindenki kapott a jegy mellé egy képeslevelezőlapot az arcképemmel s írtam egy új betétet is. Amit a szerecsengyerek énekel a Sebeskörös partján. De azt már tisztán csak ajándékba adtam. Nem szorult rá a darab semmi galvanizációra. Egy héttel előre kapkodták el a jegyeket. Ezt csinálja utánam Seki.

— Ki?

— Seki. Nem tudja? Shakespeare. Mi magunk között nem is hívjuk másként. Persze hát tréfál az ember. Azért elismerem én a komoly irodalmi művek értékét. Hogyne, kérem... Magam is nekidurálom magamat majd egyszer... Isten bizony. Szintén jön? Mehetünk együtt egy darabig.

Mentek kifelé. A hátuk mögött összesúgtak az emberek néhány asztalnál.

— S a másik ki? Az, aki vele van?

Egy, a világban járatosabb ember felelt a kérdésre:

— Az is író. Darabokat is csinál, de eddig nemigen sikerült neki összehozni valamit.

OTT, AHOL lankásan kiválik a síkból a kulai töltés, egy kis őrházat is építettek a gyepre. Olyan az egész csinos, cseréptetős kis épület, mintha a fűből nőtt volna ki, semmi udvara, utcája, rögtön a tövében elkezdődik a végtelen mező. Csak a töltés zárja el előle keletre a napot, de annak is virágos zöld az oldala; nem kopár, szinte megpihen rajta a kis ház ablakszeme, amikor már nagyon kibámulta magát a messziben. Ha az ember arra megy a vonalon s visszanéz, amikor már fölkapaszkodott a töltés tetejére, játékházikónak hiszi a kis őrházat, az az ember pedig, aki előtte áll a piros zászlóval, olyan, mint a fakatona, peckes, merev s úgy forgatja a fejét is a vonat után, mintha dróton rángatnák. Messze-messze egy tanya is, akkorácska, mint a gyermekjáték, kútgémmel, egy csomó kis fehér bogár, vagy mi, egész csorda, aztán semmi. Ha ebben az irányban elindul az ember, egyenesen abba a fellegbe szalad, amely ott úszik az ég alján, ahol elvégződik a föld.

Mikor az első vonat végigrohant a pusztán, hogy fölkapaszkodjék a töltésre s eldübörögjön valahová olyan messze, ami még elgondolni is sok a szegény ember eszének, a mező remegni kezdett alatta, mintha alig bírná s megvadult minden, aki látta.

A kutyák előbb vad dühvel vetették magukat utána s szégyenkezve, vinyogva tértek vissza, amiért ki nem szakíthattak a kerekéből egy darabot. De hamar akadt dolguk, mert a nyáj százfelé szaladt s reszketett minden gyapjas, mintha ördög szállotta volna meg. Mikor megállottak, a fülüknél fogva kellett összecibálni, akkor meg aztán úgy egymásba bújtak, hogy a közéjük dobott bot megállott, mintha a földbe szúrták volna. Szétszaladt a csorda is és őrült vágtatásnak indult a ménes, egy csomó zabolátlan csikó, ame-

lyet a gyepre hoztak erősödni. Elmult az ebéd ideje, amire rendbejött minden, de idegesek lettek az állatok és most már fölkapták a fejüket még arra is, ha végigsuhant közöttük a szél. Mikor jókésőre külön-külön asztal mellé összejött ebédelni a tanyára a sok urasági ember, akiket az állattal küldtek ki ide, valami babonás félelem csendben tartotta valamennyit. Csak a kanaluk kopogott a tálban s amikor föltaszították a sapkát a fejük búbjára, aggodalmas, sűrű ráncokba borult a homlokuk. Nem beszéltek, csak amikor az utolsó falat kenyér után összecsattintották a bicskát s mindenik húzott egyet-egyet a korsóból, akkor oldódott meg egy-két szóra a nyelvük.

— Ebből baj lesz még, nem tűri az állat a gőzöst.

— Ha ló, ha tehén, mindegy az, nem tűri.

Vasárnap kijöttek az asszonyok a tiszta ruhával. Négy órát kellett gyalogolniuk idáig, olyan messze volt a falu. Sokan jöttek, egy pár lány is, akinek itt künn van a szeretője. Ezeket már messziről hallani lehetett, összefogózkodva énekeltek, hancúroztak, hátbavágták egymást, itt a nagy, széles világban kitört belőlük a fiatalság. Egy-két legény eléjük bandukolt. Amikorra összeértek, csend lett, a leányok megjámborodtak. Előbb csak úgy két sorjában haladtak a tanya felé, legény, leány külön rendben, azután felbomlott a gléda, lassan mindenki megtalálta a maga párját, elmaradtak egymástól s kettesével kézenfogva folytatták tovább az utat a tanyáig. Az asszonyok csendesen ballagtak hátul.

Különben azért is jöttek, hogy a gőzmasinát lássák. Szent borzalommal hallották odabenn, hogy már megindult és mindennap erre megy kétszer. Valami tüneményes lehet az. Az isten tudná, hogy honnan jön, meg hogy merre megy, csak felbukkan és elvész. Azt mondják, hogy messzebb a Tiszán is átmegy... Az az ember, aki a kis házban lakik, sokat mesélhetne mindenről, de nagyon mogorva, szavát se lehet venni. Valami vén katona, golyó is van a lábában és nem szereti a parasztot. Hogyha felesége lenne, egészen más volna a dolog, az beszélne.

Amint egy kicsit letelepedtek az akácok alá, már kitört belőlük a kíváncsiság. Bátortalanul, szerényen kérdezősködtek a gőzösről, de az embereik mogorván rájuk kiabáltak,

hogy elég legyen a beszédből. Az állat sehogyse akart hozzászokni a gőzöshöz, megbolondult tőle, ha hallotta, hogy jön. Bojtárnak, pásztornak nehéz lett a dolga, amióta mindennap átcsapott a határon ez a kerekes mennykő, amit az isten verjen meg, mert csak arravaló, hogy a szegény pásztorember életét keserítse.

Az asszonyokat lehangolta ez a nagy gond. Némelyik sajnálkozva, nagy bosszúsággal nézte az urát, akinek amúgy is elég nehéz a sorja. Közeledni azonban nem mertek hozzájuk, mert az asszony csak hallgasson, ha az urának baja van. Majd szól az ember, ha kell neki valami, a haszontalan szóbeszédtől csak még inkább megzavarodik. Ahelyett egymás között beszélték meg a dolgot, suttogva, odapillantva egyszer-egyszer a férfiakhoz, kiknek most már mindjárt nagy dolguk lesz, mert nemsokára érkezik a gőzös.

Nem tudták, hogy voltaképpen kire haragudjanak. A vasút olyan földöntúli volt a szemükben, hogy azt sem tudták, kit szidjanak érte. Ezt az urak csinálták, ahhoz pedig semmi köze a parasztnak. Hanem a jószág, az bolond. Minek fél, úgysem eszi meg a masina.

— Ott az útja — mondta az egyik asszony. — Jön, megy, mindegy annak az ökör is, a ló is, egyik után se szalad ki a pusztára.

Ezen elgondolkoztak. Az egyik bojtár odahallgatott, de csak úgy, ahogy az asszonybeszédre hallgatni szokás. Mikor már nem tűrhette tovább a sok szószaporítást, hogy már vége legyen, ő is beleszólott.

— Csakhogy az állatnak nincsen ahhoz való esze.

Ez az igazság. Ezt mindenki elfogadta, mert úgy van az, hogyha az állatnak ahhoz való esze volna, nem lenne semmi baj. Aggodalmas, nyomasztó hangulat borult mindenkire. Valami homályos sejtelem rabjává tett asszonyt, férfit egyaránt, mindnyájan érezték, hogy ez a pusztájukba rontott rettenetesség, ami alatt megdübörög még a nyugalmas, öröktől fogva szilárd anyaföld is, valami borzasztó bajt hoz rájuk. Hogy mit, arra nem gondolt senki, de valami nagyot, olyan ismertelen világból valót, mint amilyen idegen az egész istencsapása, ez a fékezhetetlen, rohanó hernyószörnyeteg. Ebben az aggodalmas csendben egyszerre elvicogta magát egy leány. Talán a legénye megcsípte, vagy va-

lami furcsát mondott neki. Az öregek olyan pillantással mérték végig, hogy szégyenkezve elsompolygott.

Azután már készültek is az emberek az állatok után. Közeledett az este. Nem sötét, csak amolyan nyári alkonyat szállott le a vidékre, egy kis homállyal, inkább csak arról ismer rá az ember, hogy jobban össze kell húznia szemében az idegeket, ha messze akar látni. De az állat érzi. Ez a bárgyú világ tele van sejtéssel, amióta erre jár a gőzös. A juhok közelebb jönnek a tanyához, mintha megbíznának az emberekben s oltalmat keresnének. A nagy fehér barom valósággal megkergül, mintha a fejében lenne valami baja s amennyi, annyi felé igyekszik elmenekülni. Már érzik maguk alatt remegni a földet, valahol messze jön a szörnyeteg. A lovak horkolnak, szaglásznak a földön, mint a vadászkutya, a fiatalja nyivog és már-már eliramlik, de akinek vigyázni kell reá, előlről egy ostorcsapást ad a szügyére, a háta mögött is nagyot konyit egy másik csikós s a szép állat megijed és csak magában toporzékol, felleget rúgva maga körül a homokból. Most már résen van az egész uraságí népség. Egyik-másik a napot nézi, ami jó óra a pusztai embernek és míg elszélednek a maguk végtelen széles nagy határában, hogy sokfelől vegyék körül a jószágot, némelyik átkiált a másiknak.

— Egy kis fertályba itt lesz.

— Jön már valahol, megérezte a tulok.

Míg közeledik a vonat, egyszerre már hallani is lehet. Csak valami lassú morgás az egész hang, amit hallat, de azt már tisztán ki lehet venni a nagy csendből. A hang percről-percre erősebb lesz, lassan-lassan szabályosabb formát nyer, kihallatszik belőle valami árnyalata az ütemes kattogásnak, de azért csak sejtelmes, messzi dongás az egész, jóformán csak arra való beszéd, hogy az állat értse. Az ember kérdéshez, felelethez, értelmes beszédhez szokott fülének ez a moraj, amit nem ért, mert beláthatatlan messziről jön, aggasztó és rémületes. Valami veszedelmet hord magában, ami ellen védekezni sem lehet, mert a füstben, dübörgésben rejtőzik, onnan pedig nem lehet kivájni, hogy a szemébe nézzen az ember.

Az asszonyokat egyideig a földhöz kötötte az a határozatlan aggodalom, aminek nincs neve, csak fél tőle az ember.

Mikor egy kicsit fölengedett bennük az aggodalom, otthagyták a tanyát és elindultak a sinek felé, hogy közelebbről lássák a gőzöst. Nagyon közel azért nem mertek menni hozzá és így is félve gondoltak arra a pillanatra, amikor elrohan előttük a sík mezőn. Tudja az ember, hogy merre megy, de egyszer hátha mégis kitér s lejön a mezőre. Nem istentől való az ilyen vasmasina, sok rosszakarat lehet benne.

Arra szaladtak szét, hogy feléjük jött a csordából a bika. Egy leánynak vörös kendő volt a fején, hirtelen lekapta s a zsebébe gyűrte. Sikongva szaladtak tovább, pedig a szélesszügyű állat feléjük se nézett. Kurta, kemény szarvaival a gyepet túrva maga előtt a sinek felé indult, s rekedten bőgött egyet, amikor észrevette, hogy emberek jönnek feléje s el akarják terelni. Mikor már közelebb jöttek, fölvetette a fejét és nagyot bömbölt, valami kihívásfélét, hogy megállottak a csordások. Ilyenkor nem jó közeledni hozzá.

Az állat továbbment s hátra-hátra nézett, hogy nem követik-e? Egy tehén utána merészkedett és hamvas szőréhez dörzsölte a fejét. A hatalmas hím erre dühbejött, szembefordult a gyenge nősténnyel s kemény homlokával nagyot lökött rajta. A tehén fölborult az oldalára. Mire föltápászkodott és keservesen bőgve visszament a csordához, már rá sem figyelt többé a bika. Fekete fejét fölemelte a levegőbe és szaglászott valami után. Egyszer-egyszer hátranézett a csordára, lomhán jártatta végig tekintetét a sok gyönge, borjas tehenen s olyan volt, mint a vezér, aki most kiáll valamennyiért és csak az ellenséget várja.

Az ellenség meg jött is. Messziről, most már megremegtetve maga alatt a földet, minden pillanatban nagyobbra nőve rohant előre a mozdony. Okádta magából a füstöt, olyan hatalmas volt, hogy megdöbbenve húzódtak össze a mezőn az asszonyok, némelyik eltakarta tenyerével a szemét, hogy csak ne is lássa.

Amint közelebb jött a vonat, nagyot bődült a bika s berontva a sinek közé, előreszegzett nyakkal útját állotta a gépnek. Az egész aztán tovább rohant, csak egy nagy halom véres hús maradt mögötte. Még gőzölgött s árkokban csurgott ki belőle a vörös vér, nagy, megaludt pocsétákban ömölve össze a talpfák között. A töltés tetején továbbrohanva pedig fütyülve szaladt el a gőzös.

A szél szét hordta a friss vérszagot s ettől bőgve iramlott szét minden állat. A férfiak rá sem értek odamenni s megnézni, hogy mi történt, csak az asszonyok jajgattak a csúnya fekete hús körül.

— Verje meg az isten, verje meg. Amint bejött a határba, mindjárt biztos volt a baj. Mi lesz most már a faluval? ....

Az egyik olyanformán kezdte elsiratni az állatot, mint ahogy az embereket szokás elbúcsúztatni ettől a világtól.

— Édes szentem, szép állatom, ki fizet most már meg téged. — Mikor messze nagyot sivitott a lokomotív, átkozódni kezdett. — Verje meg az isten minden kerekedet, dögölj meg, kutya, te is.

Mikor a férfiak odajöttek, már elcsendesedtek. A sok káros ember komoran nézett össze s lassanként arrafelé bámult el mindeniknek a tekintete, amerre elrohant előlük az a rettenetes erő, amely olyan könnyen maga alá gyűrte a büszke, szép nagy barmot.

A NAGYSÁGOS ASSZONYNAK pénteken elveszett egy kedves gyűrűje. Nemigen értékes, de emlék leánykorából. Egy fiatalembertől kapta, akivel annakidején, míg férjhez nem adták az urához, szívesen elbeszélgetett és akire szívesen gondol vissza manapság is. Nagy kék kő volt benne, körül hulladékgyémántok, akkorácskák, mint a homokszem. Ittott fény lövelt ki belőlük s ezért lopta el valaki, ámbátor manapság a cselédek között sok a tolvaj. Hogy pénteken veszett el, az bizonyos. Csütörtökön színházban volt a nagyságos asszony, akkor az ujján volt a gyűrű. Mikor aztán aludni ment, lehúzta és az éjjeliszekrényre tette. Reggel is ott látta még, délfelé pedig nyoma veszett. — Ezeket a körülményeket az urának vázolta kissé körülményesen a nagyságos asszony és pedig az ebéd alatt. A gyerekek is tátott szájjal hallgatták. A családban szenzációt keltett az eset.

Az úr azonban, a nagyságos asszony ura, csendes nyugalommal eszegetett tovább. Almát hámozott lassan, türelemmel, hogy egydarabban maradjon a szalag, amit lekanyarított róla, a gyerekeknek is osztogatott belőle, aztán pár üvegen végignézve, kikeresett magának egy kis bort, ami ebédutánra, a mondat után pontnak a legalkalmasabb, félig töltött egy poharat, kiitta, lekefélte a ruhájáról a kenyérmorzsát és fölállott.

— Délután megnézem a Kati ládáját — mondotta az asszony.

Hát nézzed — hagyta rá az ember és nem is titkolta el, hogy únja a beszédet. Nagy, elhájasodott arcú ember volt, de a vonásaiban sok értelemmel, ami átderengett a szeme alatti pufók zsírpárnákon. Látszott rajta, hogy tudna még beszélni erről a dologról. Volna egy pár megjegyzése, de ahogy csendesen mosolyogva továbbállott, mintha azt mondta volna: — úgyse érdemes szólani. — Az asszonynak tudniillik erősen

szigorú formája volt. Sovány, hosszú nő, erősen befűzve, a nyaka körül keményített fehér gallér, a csuklóin férfias kézelő. Kis, szürke szeme pedig fürkészve, örökké valami megróni való után kutatva pislogott ki kissé, kidudorodott, szintén igen szigorú ráncokba szedett homloka alól. — Nem jó kikezdeni vele — ezt mondta a férfi nyugodalmasan ringó széles háta, amint csoszogva megindult a másik, valami irodaféle szoba felé, amibe sok könyv volt körös-körül a polcokon, néhány meg fölnyitva hevert egy nagyon rendetlen íróasztalon.

Mielőtt azonban elment volna betemetkezni a könyvei közé, mégis visszafordult. Olyanformán, mint ahogy a vár kapujában szembenéz még egyszer az ellenséggel az olyan vitéz, aki nem nagy vitéz.

— Csak azt nem értem, — mondta — hogy te, aki olyan korrekt vagy, hogy mindnyájan bámulattal adózunk neked emiatt, te így eldobálod a holmidat.

— Eldobálom? Miféle beszéd ez?

— Hát, elhagyogatod erre-arra. Te, aki diplomát szereztél magadnak, végzett hölgy vagy...

A gyerekek közül kettő szigorú merevséggel ülte meg a széket, de a harmadik, egy kis szőszke kujon elvakkantotta magát, mint a kis játékos kutya. A mama pillantása azonban belefojtotta a további jókedvet s hirtelen illedelmes kis fiúcska lett belőle is. Sunyin lesütötte szemét az abroszra s lopva, a szemét kiforgatva pislogott az apjára.

— Hát ez a különös! — mondta az úr s behömpölygött a szobába.

A nagyságos asszony ezek után csöngetett s bejött Kati a tálcával, hogy leszedje a holmit. Nagy csöndesség fogadta, valami aggodalmas csöndesség, amiben önkénytelenül is körülnézett a leány. Meglepte a nagy, meleg barátság, ami a kisfiú arcára olyan őszintén kirajzolódott, ahogy lágy, egy kicsit szomorú pillantással végignézett rajta, mint az öröm vagy a bánat. De fagyos volt a másik két gyerek s olyan merev az asszony, mint egy szál deszka. Mikor újra bejött az apróságokért, azt mondta az asszony:

— Kati, mosogasson el hamar, aztán vigye le a gyerekeket egy kicsit az Erzsébet-térre. A dadának ma más dolga van.

Künn a konyhán együtt ebédeltek a dadával. Kati sietett, keveset és gyorsan evett s közben tett-vett, hogy ne múljon az idő, amíg megrágja a falatot. A másik úgy nekimelegedett az evésnek, mintha föl se akarna kelni egyhamar az asztal mellől, lustán majszolt, mintha kérődzött volna s terhére volt a leány sürgetése. Ahogy a lomha pillantása elkísérte egy-egy útjára, rosszakarat volt nézésében. A leány fölötte állott mindenképpen. Vasárnap délutánonként könyveket olvasott. Ezt nem igen értette s anélkül, hogy meg tudta volna mondani, miért, lassanként konok gyűlölettel telt el iránta.

Mikor a leány készen volt a munkájával, kis fekete kabátot vett magára, a fejére kendőt kötött s bement a gyerekekért. A két leányt kézenfogta, a kisfiút előrebocsátotta és megindult velük.

Még a lépcsőn lehetett, amikor kijött a konyhába az asszony. Kémlelve nézett körül, mintha pókhálót keresne, vagy valami kis szennyet s a dada is vele együtt pislogott körül, mint akinek szintén az ellenőrzés a feladata. Valamit morgott is, amiből csak annyit lehetett megérteni: a kisasszony. Ez a leánynak szólott, bizonyosan valami olyast konstatált, hogy nem valami nagy a rend. Az asszony bólintott s a sarokban egy kis fekete ládára mutatott.

— Húzza csak ide azt a ládát!

A dada kicibálta a ládát a konyha közepére és a zárat szimatolta körül. Az asszony megemelintette a fedelet. Nyitva volt.

— Tartsa — mondta a dadának. Az tartotta a födelet, az asszony pedig idegenkedve pillantott a ládába, meg a kezeire, mintha undorodnék az efféle cókmóktól, lassan kezdte el kiszedegetni a ládából a holmit. Legfölül valami szoknya volt, fekete, alul zsinórral szegett, egy kicsit kopott. Aztán egy könyv Zolától. Az asszony félrelökte.

— Pfuj, disznóságokat olvas!

A dada szipákolt s újra morgott valamit, aztán fehér ruhák következtek, sok zsebkendő, egy cselédhez nem is illik annyi, meg ingek, alsószoknyák, amiket mind szétteregetett a nagyságos asszony, aztán egy kis selyemzacskó megtöltve rózsalevéllel, egy pár viseltes topánka, kefék, többek között

fogkefe is, amin újólag megbotránkozott a dada, egy blúz, kötények... Az asszony mindent kirámolt, de hiába. Aztán egy kis szekrényre bukkant. Diadalmas remény villant föl a szemében s a konyha aszfaltjára telepedve az ölébe vette a szekrényt. Be volt zárva, de a zárban volt a kulcs s az asszony sovány ujjai belemarkoltak a sok apróság közé. Azonban hiába kutatott, a gyűrű nemigen akart előkerülni.

— Jól eldugta — mondta és most már még vadabb kapzsisággal kutatott a ládában.

— Értik azt az ilyenek — jegyezte meg a dada.

Pántlikák voltak egy csomóban összehajtogatva, aztán egy csomag levél szalaggal átkötve, egy kis kalamáris, hordóforma, aminek a tetejét le lehetett csavarni, tollak, néhány skatulyában tű, cérna, hárászok, alább összegöngyölve egy megkezdett kézimunka, valami kis asztalterítő-féle, egy pár fakó kesztyű is akadt egy sarokban, legalul pedig egy nagy ív papír feküdt összehajtogatva. A nagyságos asszony ezt is kibontotta. Amint belepillantott, mintha megbabonázta volna az írás, úgy neki meresztette szemét az olvasásnak. Aztán térdére csapta az írást és kiabálni kezdett: — Jézus Máriám, Jézus... — Egyszerre fölugrott és szaladt az urához.

— Hallod, idenézz! Ide... — A papírost verte és egyszerűen a nyitott könyvre ült az íróasztal mellett. — Idenézz...

Az ura elvette az írást, belepillantott, jobban megnézte, meghatottság telepedett az arcára s míg fejét csóválta a különös eseten, mintha kifelé beszélt volna valakinek: — Szegény, szegény...

Az asszony erre méregbejött.

— Mit szegény? Miféle szegény? Tanítónő és elmegy cselédnek. Az ilyen teremtés csak hitvány lehet. Betolakodik a becsületes emberek házába. Nem is tudom, hogy mit akar...

— Úgy vettem észre, hogy kenyeret.

— Poklot, ismerem én az efféle népet. A cseléd legyen cseléd, nem pedig kisasszony.

A férfi megint a papirosra nézett s mosolyogva bökött ujjával arra a rubrikára, ahol a kalkulusok voltak bevezetve.

— S csupa jeles. Neked nem volt ilyen.

Az asszony fölugrott s csúnyán rikácsolva kiabált.

— Nem ám.. Az ilyenek kacérkodnak a tanárokkal. — Hirtelen eszébejutott valami. —Reád is másképpen néz, mint másra.

— Mert én becsületesen bánok vele.

— Én talán nem?

— Nem.

— Úgy? Hát keressen jobb asszonyt magának. Kidobom.

Az ura már egyéb írások között keresgélt s türelmetlenül szólott hátra, hogy ezzel aztán vége legyen a sok beszédnek.

— Hát dobd ki.

Künn csöngettek s az asszony kiszaladt az előszobába ajtót nyitni. A leány jött meg a gyerekekkel. Nem is engedte tovább, az ajtóban kiabált rá:

— Maga tanítónő!

A leány fehér lett, mint a fal, aztán meg hirtelen tűz gyúlt ki az arcán. Előbb ijedten rebegett magában: honnan tudja, honnan? — aztán kiegyenesedett s nagyot nyelve, rekedten felelt:

— Az vagyok.

— Mindjárt megkapja a könyvét. Elmehet.

A leány rámeresztette szemét az asszonyra. Hirtelenében nem értette, hogy mit mondott.

— De kérem...

— Ne kérjen semmit. Egy-kettő, isten áldja meg.

A leányban egyszerre lobot vetett a büszkeség s kiegyenesedve felelt az asszonynak.

— Elmegyek, de nem tudtam, hogy az bűn...

— A tanítónő menjen az iskolába.

A leány kacagni kezdett, de olyan furán, hogy a kis szőke fiú kiszaladt s rémülten kezdett el kiabálni az ajtóban.

— Kati, Kati, mit csinál...

A kacagást most már sírás váltotta föl s egy-egy csendes percet fölhasználva, lihegve beszélt a leány.

— De ha nincs iskola. De ha nem neveztek ki sehova. Ha nem volt protekcióm... Valahogy csak élni kell...

Az asszony otthagyta. Indult befelé s az ajtóból visszaszólott.

— Hát csak éljen, de nekem nem kell kisasszony.

A KENYÉR DOLGÁBAN

ÉJFÉLKOR, amikor már lomhán készül az újság, éppen csak itt-ott cseppen bele valami kézirat, egy jólöltözött, testes úr ment be a redakcióba. — Nini, Király úr! — mondta a szolga s szélesre gömbölyödött ábrázattal állott föl a székről. — Ezt felírjuk a kéménybe. De ritkán tetszik jönni mostanában!

— Itt a Pista?

— Itt.

A vendég benyitott a szerkesztő ajtaján. Az rövidlátósan hunyorgatott elő a zöldernyős lámpa mögül s nem túlságos örömmel, de barátságosan szólott. — Ejnye Berci, éppen jókor jössz. Elkél egy kis vidéki pénz. Micsoda nyomor. IV. Béla óta nem volt ekkora...

— Még mindig a régi vicceken élősködtök?

— Ühüm. Helyezd magad kényelembe. Rúgd le azt a sok újságot a diványról. Hoztál valami ügyes dolgot?

— Eh, hagyj békét...

A szerkesztő inkább csak egészen magában, hogy éppen csak az arcának egy kis elmosolyodása árulta el, megkönnyebbült. Szárazon, minden érdeklődés nélkül kérdezte, hogy hozott-e valamit s aztán jólesett neki hallani, hogy: nem. Mintha azonban attól félne, hogy mégis előkerül a zsebekből valami, egyébről kezdett beszélni.

— Igyunk egyet? — s ábrándosan bámult bele a szivarfüstbe. — Te, szeretnék még egyszer hajnalban menni haza. De nem innen, hanem a kocsmából. Hanem hát nem lehet. Barátom, az én részemet add ki szivarban. Küldjél két skatulya szivart tizennégy forintért s aztán...

A vendég szomorúan legyintett egyet s fátyolozott, rekedtes hangon, szaggatott, egy kicsit rapszódikus és éppen azért gyanús hangon kezdte előadni a maga történetét.

— Ugyan hagyd. Sok baj ért az utóbbi időben. Mármint a feleségemet s az ő révén engem is. Hiszen hát voltaképpen egyek vagyunk. Elég az, hogy az asszony nagyon sok veszteséget szenvedett. Becsapták itt valami házzal, meg a birtokán jég volt...

A szerkesztő sóhajtott.

— Bár az én földemet verte volna el.

A másik kedvetlenül vont vállat.

— Ugyan kérlek a vagyon is baj, hidd el. Sok kellemetlensége van vele az embernek. Különösen az én helyzetemben. Mert hát igaz ugyan, hogy az asszony nem szól bele semmibe s azt csinálom, amit akarok, de — hát mégis az övé minden. Az ember érzi ezt. S én hát éppen csak író vagyok. Míg itt voltam nálatok, csináltam az újságot, volt fizetésem, ha kicsi is, de volt. S mesterember voltam és nem művészkedtem. Az én feleségem azonban nem a mesteremberbe szeretett bele, hanem a művészbe. Kérlek szépen, egy ilyen gazdag özvegy, aki amellett csinos is, az igaz, hogy egy kicsit beteges, de csinos, határozottan mondom neked, hogy csinos, hat az ilyen asszonynak nem kell a csizmadia. A hírlapíró, akit ide-oda küldenek s akinek mindenféle szemétmunkát kell végezni, hogy megkeresse a maga száz forintját. Hát ő arról semmit sem tudott, hogy én effélét dolgozom, hanem beleszeretett az íróba. Már tudnillik belém. Ő úgy gondolta, hogy az vagyok. Az igaz, hogy mondtam is neki affélét, hogy ez a napszámosmunka mennyire lenyügözi az emberben az irodalmi vénát s meg hogy mi mindent tudna az ember csinálni, ha nem kellene például a rendőrséghez járni hírekért, meg effélét... Hát ő gyönyörűen elképzelte azt magának, micsoda szép lesz az, hogy ő fölszabadítja a kenyérkeresés járma alól az írót s az aztán alkot és alkot és tudja a fene, hogy mit csinál... Szóval költ s mondhatom neked, hogy voltaképpen ő kérte meg a kezemet. Én nem mertem volna. Akkora lánc volt a nyakában gyöngyökkel, meg szikrát hányt a fülében a brilliánt s előkelő megjelenés, hát nem mertem volna. — Elég az, hogy a férje lettem s elhurcolt mindenfelé nászutazni. Még Turinban is voltunk, isten bizony. S neki sose volt egy krajcárja se. Egy világért nem mutatta volna, hogy az övé a pénz. Ha valami számlát kellett kifizetni, hát hozzám küldte a szobalányt, hogy: — kérjen az úrtól. S ha

én tudja az isten, hogy min, elgondolkoztam, vagy éppen csak bámultam a levegőbe, vagy az járt az eszembe, hogy de jó volna most a fiúk között iszogatni, — hát láttam, hogy tátott szemmel bámul rám s egy óráig is képes mozdulatlanul ülni, csak hogy meg ne zavarjon a gondolataimban. Azt hitte, hogy talán valami époszon töröm a fejem, vagy effélén. Istenem, ez az asszony csakugyan megérdemelt volna valami olyan férjet, aki regényeket írjon neki, meg színdarabokat, meg... szóval, hogy kapjon is valamit a pénzéért. Kérlek, én csak rádrontottam s efféle intim dolgokkal untatlak, azonban elhatároztam, hogy beavatlak a dolgomba s megkérlek, hogy légy segítségemre s amennyiben aztán úgy találna előadodni a dolog, hogy én is szolgálatodra lehetek valamiben, hát csak légy bizalommal...

A szerkesztő bólintott.

— Persze, természetes. Kéz kezet piszkol...

— Ne kedélyeskedj. Ha el akarsz kergetni...

— Dehogy akarlak.

— Hát amikor hazajöttünk, akkor láttam csak igazán, hogy micsoda úr vagyok. A kocsi várt a Délivasútnál s nem jött át Pestre, hanem porondos, tiszta, világos utakon fölkanyarodott a villához a hegyre. A kerti kapu mellől, kis házból lámpafény derengett ki. Nagyon barátságos, a legszívesebben mindjárt ott telepedtem volna meg, onnan szaladt ki egy ember, hogy kétfelé tárja a nagy rácsoskaput a lovak előtt s aztán még jócskán mentünk, míg a ház elé értünk. Ott inas várt kettő is, szobalány, annak a háta mögött valami házvezetőnőféle s messzebb, jobbra egy a pincébe nyiló ajtóból erős fény tört elő s a fényben egy pillanatra a fehérsipkás szakács feje. Arra kukkantott ki, hogy megjöttünk-e csakugyan. S egészen különös formájú ház. Az asszony még akkor este megmutatta. Végigjártuk az egészet. A földszinten van talán tizennégy szoba. Nem... De mégis. Annyi. Az emeleten pedig egyetlenegy. Abba a nagy ebédlőből lehet följutni kis, egy sarokba függönyök közé rejtett csigalépcsőn. Bámultam, hogy vajjon mirevaló ez a bolond építkezés s amikor fenn vagyunk a szobában, ami szép, nagy s csupa bőrbútorral van tele, meg egy rengeteg íróasztal van a sarkában, hát azt mondja az asszony: — Édesem, ha csendre, nyugalomra van szüksége, hát azt itt megtalálja. — Azt mondtam, hogy hát

igen, igen, ez csakugyan nagyszerű hely az íráshoz, de azonközben igazán mondom, hogy bambán bámultam körül az én dolgozótermemben. Amit én akarok írni, a néhány levél havonként a testvéremnek, meg az anyámnak, hogy hála istennek jól vagyunk, hát ahhoz igazán elég volna egy hatodrész akkora íróasztal s egy egészen kicsi szoba valahol a konyha mellett. Megijedtem, hidd el, hogy egész komolyan megijedtem s amikor egyedül maradtam a szobában, hát rengeteg nagy szomorúság fogott el. — Nekem végem van — gondoltam. — Nekem végem, hanem ez a szegény asszony... Aki, ha megindulok járkalni a kertben, a függönyt egy picit félrehajtva les utánam. Azt lesi tudniillik, hogy vajjon min gondolkozom. Nekem végem van. Erkölcsileg tudniillik. Én le se köpöm magamat, annyira utálom magamat. S egyszer elkövetkezik majd az is, hogy ez a szegény asszony észreveszi, ki vagyok. S akkor aztán én nemcsak magam előtt vagyok semmi ember, hanem előtte is. Hát én magamra nézve leszámoltam a világgal. Nekem hiába ad akármicsoda asztalt meg szobát, én nem tudok írni. Ha csak úgy írok, írok a magam esze szerint, hát azzal nem sokra megyek, mert okos. Meglátja, hogy nem sokat ér az, amit a nagy nyugalommal teremtett. Tudniillik mondhatom neked, hogy néha azt veszem észre, lábujjhegyen jár és suttogva beszél az egész háznép. Olyankor engem kímélnek. Hogy én írok — azt mondják. S én már el is szökném, hanem nagyon, de nagyon sajnálom ezt a szegény asszonyt. Akárhogy lesüti is a szemét, a pillája alatt ott van a hisztérikus, elnyelt, visszafojtott, de már-már kitörő követelés, hogy: mi lesz? — Én tudom, hogy mi. Semmi. Neki azonban rettenetes lesz rájönni arra, hogy mesterlegény vagyok. Hogy csak egy — ő bizonyosan úgy gondolja — csinos fiút kapott és én szeretném odáig elodázni ezt a kiábrándulást, ameddig csak lehet. Csak érette. Én rosszul érzem magam s még sokkal rosszabbul, ha hazudni kezdek majd. — Hát kérlek, kellene nekem egy fiú, valami nem túlságosan tehetséges ember, semmiesetre sem olyan, aki zseniáliskodik, valami jóravaló fiú, akivel összeüthetnénk holmit. Apró kis munkákat, meg nagyobbakat, akármit, ami éppen előadja magát... akihez én eljárnék... Van néked valami ilyen embered?

A szerkesztő gondolkozott.

— Hát van, van...

— Beszélhetnék vele? Vagy talán informálnád?

— Igen. Majd inkább én. Az a fiú tudniilik tele van ambicióval s én mégis inkább ki tudom ölni belőle. Annál is inkább, mert az egyetemre is jár s pénz kell neki... Egy kis púpos.

A vendég felállott s bizonykodott:

— Nálam meglesz neki a kenyere.

EZEK URAK? Ezek? Miért? Illetőleg nem is azt kérdem én, hogy miért azok, mert hiszen nem urak, hanem miért tartják annak magukat? Mi joguk van erre? Az ötös, meg a tizes, amit adtak, semmit sem jelent. Tessék elhinni, hogyha egyenként jönnének ide, ha nem állnának az egymás ellenőrzése alatt, a hatosból is visszakérnének öt krajcárt. Igy azonban az egyik bankót ad, mert ki akar tenni magáért s a többi se akar elmaradni mögötte. Némelyik talán az utolsó bankópénzét dobja ide s magában sír is utána, de azt egy világért föl nem venné, hogy holnap arra emlékezzenek a kompániájából valók, hogy ma nem viselkedett úrimódra. Ez tudniillik az úrimód. Az ő hitük szerint. Pedig micsoda más ember az igazi úr.

Mindezt egy cigányprimás mondta nekem és pedig kis magyar vendéglőben — idegen földön. A föld a mienk ugyan, a törvényes kikerekített mappán hozzánk tartozik, valójában azonban éppen csak a hivatalos pántok, láncok, lakatok kötik hozzánk. Az utcák nyelve zagyva benne s ebben a zagyvaságban itt-ott magyar szót is hallani, magyar a hivatalok fölött a fölírás, a trafik, a vasút, a posta. Ide a világ végére cigányból éppen csak a leguŧolsó jutott. Szörnyen cincogott a szerencsétlen, fizikai kínt okozott az embernek a játéka, s megkönnyebbülést az, ha letette a hegedűt. Az urak, akikről beszélt, egy távolabbi asztalt ültek körül s nagyon is éreztették a cigánnyal, hogy lenézik. Kikacagják a muzsikáját. Egy-egy rettenetes gikszernél, aminek a nyomában szerteszaladt s csak nehezen találkozott újra össze a négy-ötféle hangszer, kegyetlenül összekacagtak, mintha a vízben fulladozók kínjában gyönyörködnének, úgy nézték, hogy mikor kerül újra egy mesgyére a prim, meg a kíséret, amiből egyébként különösen ambiciózusan visított ki a klarinét. Azt hiszem, hogy

vasúti hivatalnokok voltak. Az egyiknek fején volt az aranyzsinóros, repülőkerekes sapka, hátratolva a tarkójára s alóla nehéz cseppekben pergett le az izzadtság. Mikor azonban már jócskán ittak, megbékültek a cigánnyal, bort adattak neki s később papirospénzzel fizették ki. Hozzám, aki a mulatság néma szemlélője voltam, azután jött a primás, amikor már elment a lármás társaság s szép sorjában egymás mellé rakták a hegedűket a cigányok. Érdekes, feltűnő ember volt. Inkább hivatalnoknak néztem volna. Nem a muzsikuscigány sunyi értelmessége volt az arcában, hanem nyiltság, komolyság. Olyan kifejezés, ami majdnem ellentétes azzal a mesterséggel, amely az emberi gyöngén tapogatózva keresi a pénzt. S mint minden a világ megszabott rendjével összeütközött akármicsoda jelentéktelen ember is, szánalmas volt. Mintha tapogatózna az élete pályáján, mint a vak.

— Én kérem, — kezdte újra, egy kedvetlen tekintetet vetve hátra a bandára, melyből csendes, de indulatos veszekedés hallatszott — én kérem, egyetemre is jártam a külföldön, Svájcban. Apám ott muzsikált évekig s végigjáratta velem az iskolát, ő urat akart belőlem csinálni. Nem sikerült. A muzsikuscigány fiából nem lehet egyéb, mint muzsikus. Ez az a törvénye a kasztnak, amelyet az élet szentesített. A legtöbbnek eszébe se jut, hogy valami egyebet is kitalálhatna a gyermeke számára, mint a muzsikusságot. Fogalmuk sincs egyéb műveltségről, mint ami abban nyilvánul meg, hogy a mulató ember szeméből kiolvassák a nótáját. A zenén kívül nincs számukra világ. Nem értik azt, hogy az emberek egyebet is csinálhatnak. Az én gondolkozásom is mögötte maradt annak az öreg brácsásénak, aki az apám volt. Vonzott a cigányélet. Muzsikus lettem. És pedig rossz muzsikus. Nincs ezen mit tagadni. De hiábavaló is volna, mert észrevettem az uraságod arcán is, hogy fölszisszent néha, amikor más hangot adott ki magából a hegedű, mint amit én kívántam volna. Valamicskét talán intelligensebb ember vagyok, mint a fajtám legtöbbje, zenész intelligencia dolgában azonban túltesz rajtam az utolsó igazi muzsikus is. Ezek itt nem igaziak. Mindenfelől elcsapott, a rendes bandákból kidobott élhetetlenek. Azért nem érünk mi együtt se semmit és külön-külön se semmit. Azonban élni nekünk is kell. Sőt nemcsak nekünk, hanem mindazoknak, akik hozzánk tartoznak. Mindenikünknek meg-

van a maga családja. Nekem is és ez az oka annak, hogy most már nem is gondolok arra, hogy hasznát vegyem az egyéb tanulmányaimnak s valami más pályára lépjek. Én már a cigánytársadalomhoz tartozom. S mi változás, mi előny állana be az életemben, ha úrrá lennék. Ezt kérdezem, amikor az ilyen urakat látom... Az ilyeneket...

Az ajtó felé billentett, amelyen át kimentek az urak. Az ilyenek.

Aztán fölkelt, hátrament a cigányasztalhoz, magába öntött egy pohár bort, valamit rákiabált a többire, cigánynyelven s visszajött. Úgylátszik, hogy az uraság kérdésébe különösen belemélyedt. Szeretett beszélni róla. Ott folytatta ahol elhagyta.

— Nagyon kevés igazi úrral találkozik az ember az életben. Ebben a kérdésben, tessék elhinni, a cigány a kompetens. És pedig azért, mert ő éppen abban az állapotukban szolgálja ki az embereket, amikor úr igyekszik lenni mindenki. A paraszt is, mesterlegény is. A bor mellett, cigány mellett aztán kisül, hogy kinek van és kinek nincs talentuma hozzá. Az igazi úr sose bánt meg senkit, de különösen nem azt, aki neki ki van szolgáltatva. Az igazi úr elsősorban másnak igyekszik kellemessé tenni az életet s csak azután gondol magára. Mennyi finomság, gyöngédség lakik az igazi úrban! Mit tudnak ezek ahhoz...

Megint hátrament a cigányasztalhoz és ivott egyet. Amikor visszajött, fejével az elhagyatott, borral felöntözött hosszú asztalra mutatott, amelyről szó lesz s most már, az ázott asztalnak hátatfordítva, beszélt.

A multkoriban muzsikáltam itt, ezen a helyen egy úrnak. Csak úgy betévedt ide s azon kezdte ő is, hogy idegessé lett, amikor pár taktus után már megállapíthatta, hogy nagyon rosszul muzsikálunk. Kín vonaglott végig az arcán, ha a klarinétos minden ok nélkül belerikoltott a nótába s mintha megfájdult volna a feje is, hunyorgatott. Láttam, hogy valami finomérzékű, tiszta muzsikához szokott ember lehet s egy kicsit elszomorított az, hogy ilyennel én nem szolgálhatok. Csüggedten tettem le a vonót, meg a hegedűt s míg magam is fáradtan az asztal mellé roskadtam egy székre, végiggondoltam az én egész életemen. Istenem, milyen silány élet... Az idegen úr azalatt néha rámpillantott s mintha ő is eltöp-

rengett volna valamin. Talán azon, hogy miért rossz az én kedvem. S mintha egyszerre csak fölfedezte volna a kapcsolatot az ő jelenléte és az én rosszkedvem között, hirtelen megütközéssel, zavartan nézett szét. Mintha meg akart volna kérdezni valakit, hogy hát csakugyan benne keresendő-e az oka annak, hogy ez az alárendelt szegény ember egyszerre annyira szárnyaszegett lett. S láttam, hogy mosolyogva bíztat az arca. Majdnem rám erőszakolta a hegedűt, s attól kezdve mulatott. Láttam, hogy nehezen megy eleintén, de lassan-lassan beletanult. Az asztalon könyökölve, ránk bámulva, szomorúan, majd duhajon, jó kedvben hallgatta a nótát s valósággal tűzbe hozta a bandát. Csak én láttam, hogy mi történik voltaképpen. Elégtételt szolgáltat azért, mert megszomorított. Az úri mivolta kényszeriti erre, a maga benső nemessége. S most már én se maradhattam mögötte. Míg belül égő fájdalom gyötört, mosolyogva, jókedvvel, a fejemet jobbra-balra kapkodva, szilajon nekiindulva játszottam. Minden mozdulatommal azt akartam bizonyítani, hogy: íme, uram, már eszembe se jut, hogy megvetettél. Ime, uram, ragyogó jókedvem van.

Kívülről nagyot ütött valaki a kilincsre. Vendégek jöttek. Már jócskán ihattak másfelé. Az egyik nekiesett a borpocsétás asztalnak s mintha az asztal ellökte volna magától, valamicskét odébb egy székre zuhant. A többi még a szoba közepén nyüzsgő csoportban rendelkezett. Mást kiabált mindenik. Az egyik úr pedig a cigányt rántotta maga mellé s egy kicsit dülöngve adta ki neki a rendeletet:

— Féllábra állsz, értetted s úgy húzod. Az asztal tetején állsz féllábra...

A cigány bólintott.

— Igenis, instálom.

A KIS TERKA az ablak mellett gubbasztott, mint valami kopott kis madár és átbámult a szomszéd falra. Reggel óta mindig ott ült és hallgatta annak a vedlett akácnak a zizegését, amit az udvar közepén kopasztott le még szegényebbre a szél. Csak egyszer szólott oda a bejárónénak, aki a konyhán tett vett, hogy adja a lába alá a kis széket. A háta mögé is tétetett egy párnát s kicsi, sovány, színtelen fejét az ablaküveghez támasztva üresen bámult tovább maga elé. Pedig szép nagy fekete szeme volt, az egyetlen szép és nagy azon a kicsi, fejletlen gyermektesten, ami éppen csak akkorácska volt a pici lábakkal és kezekkel, mintha a gyermekiskolából vitték volna férjhez. Nagyon nehezen bírta magát. Utolsó napjaiban volt annak az időnek, amire az anyaság következik az örömökkel, a mosolygó megelégedéssel, míg a gyermek szopik, míg kapkod a levegőben, amikor már gyermek az a sejtés, ami most remegés, félelem, nyugtalanság és örökös halálos képzelődés. Aztán tükröt kért a bejárónétól, akit most egy-két hónapra fogadott melléje az ura, és csinosította magát. Különféle maradék pántlikákat csokrozott összse a sovány nyakán meg a mellén, a hajába is kötött egy vörös máslit, vastagabb volt a szalag, mint az egész tekercs, amit összefogott. Aztán friss fehér réklit vett elő a szekrényből, nyögött, míg ide-oda vonszolta magát, fölvette s azután megint elhelyezkedett a széken az ablak mellett és bámult a világba megtört, bágyadt nézéssel, mintha vizes hályog ereszkedett volna a szemére. Az asszony ki és be járt, csörömpölt a konyhán az edénnyel, aztán becsapta maga után a külső ajtót s elment valamerre egy kicsit. Egy délelőtt tizenötször is elszaladt egy kicsit s pálinkaszag ömlik a szájából, ha visszajön. Olyankor a kicsi madárasszony zsebkendőt tömött az arcára és szenvedett. Szólani azonban nem mert, mert ha a vénasszony itthagyná, egészen egyedül maradna

egy doromboló nagy lusta macskával, akit nem lehetett átküldeni a tudományos asszonyságért, ha már egyszer úgy adja az isten, hogy ott kell hagyni az ablakot.

Délben hazaszaladt az ura egy kis félórára. Csak éppen hogy hamarosan bekapta az ebédet, amit a vénasszony főzött s már menni is akart, vissza a munkába. Szigorú rend van a gyárban, tíz perc késés öt hatos, húsz perc egy forint büntetés, ha még tovább késik, akkor be se menjen többet. A férfi szép, nagy legény volt, egy kicsit túlságosan katonás, amolyan altisztes intelligenciájú, kemény vonásokkal. A mesterségére nézve bádogos, jó munkájú, józan ember, aki egy szoknyában vette magához a kislányt és bebútorozkodott a maga emberségéből, meg éves lakást tartott kétszáztíz forintért. Mikor újra el akart menni, az asszony a nyakába csimpaszkodott, lehúzta magához és remegve csókolta és suttogott neki.

— Estére talán itt lesz. Állj meg majd az ajtóban és hallgatózz. Majd rikkant egy nagyot.

— Gondolod?

— Talán... — Egy kicsit megállott a szíve verése, rémület szaladt végig az arcán. — Dehát én, vajjon hol leszek én?

A férfi indulatosan vágott közbe. Nem akart goromba lenni, de már annyiszor hallotta ezt a sejtést és annyira nem tudta megérteni, hogy dühbejött, ha újra mondta az asszony.

— Ugyan ne beszélj marhaságot! — mondta. — Itt leszel, hát hol lennél, itt...

— Vagy másutt.

— Fenét! — De észrevette, hogy a kicsi test megvonaglik s mindjárt sírás lesz a feleselésből, hát erősen karjába szorította az asszonyt s nagy, mohó csókokat nyomott a nyakára, ott, ahol finom rövid hajszálak váltak ki a kis copfból, ami mint valami finom szőke szálakból összesodort kötélvég esett végig az asszony hátán, a fehér réklin. Mikor mégis csak megindult a homályos szemekből a könny, ölébe vette és csititotta.

— No, fiam, hiszen tudod, hogy nem komolyan mondom... Csak mérges vagyok, hogy annyit emlegeted... No, ne sírj... úgy megsajnál az ember, ha még sírsz is.

— De megházasodol újra, ugye meg?
— Bolond vagy. Hagyj nekem az ilyesmivel békét.

Hallgattak s a férfi az asszony feje fölött átnézve, szintén a szomszéd falra bámult. Ott is volt két ablak, valami olyasféle kis lakásnak a szemei, mint amilyen az övék volt. Abban a partájban egy lokomotívvezető lakott, aki Budapesttől Predeálig utazott, meg vissza, aztán aludt egyet itthon s újra ment Predeálra, meg vissza. Csak a felesége volt otthon, egy nagyon szép, szélescsípőjű, vállas, kövérkés asszony, halovány, úrias fehér volt az arca. Sok regényt olvasott kéktáblás könyvekből és sokat és jó ételeket evett. Szeretett jól élni, hozzátartozott ez a polgárias nyugalomhoz, amiben így egyedül élt vándor urával, aki mindig halálrafáradtan jött meg s míg a vacsorájából az utolsó falatot ette, már aludt. Gyermek sem volt a házban, még egy macska se és csak éppen néha jöttek látogatóba a szomszédasszonyhoz élemedettebb úrféle népek, akikről rosszat suttogott az udvar. De ez inkább azért történt, mert a szép asszony nem igen elegyedett össze az udvar egyéb népeivel. Örökké bezárkózva olvasta a regényeket és ha szép, drága ruhában elment hazulról, megemelintette a csipkés szoknyáit az árok felett, ahová a szegény asszonyok öntik ki a mosogatóvizet és úgy hordta a fejét, mint a páva. Ez rosszul esett a szegény népnek, szívesen beszéltek hát rosszat a lokomotívvezetőnéről, akit különben maguk között csúfondárosan „a nagyságának" neveztek.

Míg a szegény kicsi, fakó Terka meg az ura átbámultak a szomszéd falra, egyszerre az ablakhoz jött a szép asszony is. Egy kicsit elmosódott a figurája a két üvegen keresztül, de azért látszott rajta a szépsége, meg az egészség és az étvágy. Nagy tál fánkot hozott magával valahonnan belülről, bizonyosan a konyháról, egymás tetejébe dobva egy csomó habkönnyű, nekipirult drága sütemény, amit egyszerre töm a szájába az ember s nem is érzi, hogy eszik. Még nézegette, mosolyogva, gyöngéd becézéssel s megevett egyet a tetejéből, aztán meg letette az egész garmadát az ablak párkányára és anélkül, hogy csak egy pillantásig is törődnék az udvarral, visszament a szoba szürkeségébe. Csak éppen a szép, kövér válla látszott még, amint a derekán rengve továbbúszott bele a sötétbe és utána világított a tele tál fánk, a jó élet, a hízás.

A szegény kicsi asszony, a bádogosné éhesen meredt rá a süteményre. A szája is tátva maradt, kifeketéllettek belőle a rossz fogai és összecsattogtak, amikor már sokáig nézte a finom ételt. Érezte, hogy harapnia kell belőle, vagy mindjárt meghal. Az ura rámordult:

— Mit bámulsz? Még megkívánod...

Az asszony mohón még a szemét is tágranyitotta, mintha azzal is enni akarna és epekedve, beteg vágyban nyögve kunyorált.

— Hozzál belőle. Csak egyet. Csak hogy beleharapjak...

— Én odamenjek?

— Menj, az isten is megáld. Aztán inkább kiköpöm, csak hogy a számba vegyem... Belebetegszem, ha nem eszem belőle.

— De fiam!

A bejáróasszony éppen el volt a háztól egy kicsit és most jött meg. Amikor meghallotta, hogy miről van szó, lelkendezni kezdett s pálinkagőzzel vegyesen ontotta magából a szót.

— Jaj, drága lelkem, ha kívánja, hát adni kell neki, mert rámehet a szegény lelkem asszony egészen. Csak menjen uraság, nem gyermekség az. Az ilyen asszony kívánós. Úgy kell bánni vele, mint a tojással. Menjen csak, menjen, hozzon neki vagy hármat.

A bádogos nem szívesen indult el. Meglátszott a készülődésén, ahogy a kabátja ujjával a kalapját kefélte, meg ahogy határozatlanul, rákészülve, hogy bármelyik pillanatban hátrafordul, végigment az udvaron. A túlsó ajtóban is megállott még egy pillanatig s olyan illedelmesen kopogtatott, mintha igazán valami úrhoz menne be — és azután egészen csend lett. A szél megint nekifeküdt a gyérlevelű fának és kopasztotta, némelyik vessző már egészen csupaszon hajladozott rajta, majd meg az udvaron kerekedett egy kis táncra a sok aszott levél s fütyült hozzá az eresz alatt a csatorna; aztán megint egészen mozdulatlan lett a világ, elült még a por is és mintha lassú, nagy, az egész kicsi udvart magábanyelő sóhajtás ereszkedett volna le a házra, fájni kezdett a kicsi asszonynak a csend.

— Hol ül ilyen sokáig? Nézzen utána — mondta a be-

járóasszonynak, aki a konyhán csoszogott előre-hátra. — Nézzen utána...

Az asszony rá sem hallgatott.

— Jaj, lelkem, csak nem ártom bele magam.

— Mibe?

— Hát amit az úr csinál. Majd jön mindjárt. Csak kell neki beszélgetni egy kicsit, nem kaphatja föl az ételt, aztán hogy csak jöjjön, mint egy paraszt. Vagy igen?

— Nem, nem, de most már nem is kell semmi. No, menjen utána....

Ezt mondta még néhányszor, míg ráhatározta magát az asszony, hogy nekimenjen az udvarnak. Lustán csoszogott végig a kövezeten s kopogott a túlsó ajtón. Aztán várt egy darabig s a kis, formátlan asszony az ablak mögött egyéb időmérő hijában hangosan kezdett számlálni: egy, kettő, három, négy — s lassan mormogott tovább, mindig komorabban, — tizenkilenc, húsz, huszonegy... aztán meg dühvel, hogy gyorsan, szakadozottan lihegett bele s kis, lapos mellét szinte dobálta az indulat, amíg számlált, fejébe tolult a vér s most már majd kiszakította arcát a forróság... Végre nyilt az ajtó s az ura jött ki, de csak a küszöbig. Egy tányéron néhány fánkot hozott magával, odaadta az asszonynak s újra becsukta az ajtót. Az asszony visszaindult keresztül az udvaron. Cseppet sem sietett, aztán hallatszott, hogy nyitja a konyhaajtót és csoszog befelé; a kicsi szegény nember felugrott a székről és iramodott feléje, belevágta magát szekrénybe, asztalba és rikácsolt belőle a düh:

— Vissza! Vissza! Nem kell, egye meg... Mit csinál ott annyit?

— Hát beszélget. Csak nem jöhet ki, mint egy suta, hogy meg se köszönje.

— Ne köszönje, nem kell, mondja meg neki. — S a kis szegény teremtés leesett a földre s tehetetlenül vergődni kezdett, mint valami beteg veréb. Lassanként csendesedett le, amikor vizet is adott neki az asszony s ekkor már csak panaszkodott pihegve, alig-alig hogy megérteni lehetett a gyönge szavát.

— Ott ragad. Annak a nőnek kell a szép ember, ott tartotta. Mi lesz velem, istenem, istenem...

A vénasszony visszasegítette a székre, melléje állott és türelmetlenül szólott rá, ha kicsuklott melléből a sírás.

— Nem olyan világszépe, lelkem, hogy ilyen lármát csináljon. Majd jön, mulat még egy kicsit...

Egyszer aztán jött az ember. Zavarban volt egy kicsit s ezt azzal igyekezett palástolni, hogy hebehurgyán sietett. Felvette a kabátját, fejébe csapta a kalapot s rá sem nézett az asszonyra, míg búcsúzott.

— Hát szervusz, most már csak szaladjak.

— Jól mulattál?

— Likőrt adott, finom édes pálinkát, meg beszélgettünk..

— Hazajössz korán?

— Persze, amint lehet.

Az asszony fakó kis madárarcára kacér mosolygást erőltetett s okvetlenül meg akarta még ölelni az embert.

— Már mindegy, egy percig még maradhatsz.

— De hát mit akarsz?

— Csak hallgatózzál majd az ajtó előtt. Ne nyiss be mindjárt.

— Jó, jó.

Délután szemmel tartotta egymást a két asszony. Először csak úgy véletlenül találkozott össze a pillantásuk, azután egymásba tapadtak s azzal végződött a fojtogató, gyilkos verekedés a szemek mérgével, hogy a szép nagy asszony előrehúzta az ablakon a függönyt s csak az egyik szélén hagyott egy kis nyílást, hogy átnézhessen a szomszédra. Az pedig tompa fájással bámult át az udvaron és mert szégyelte a vénasszony előtt a beszédet, csak magában motyogott, keservesen nyögve, mintha főbeverték volna s kábult lenne:

— Végem van, végem van...

Mikor este hazajött az ura, csak nagyon szomorúan mosolygott reá és nézte, hogy mit csinál. Az ember az új holmiját szedte elő a szekrényből, öltözködött és lopva pillantott az asszonyra, amikor azt hitte, hogy az nem veszi észre. De mindig azzal a szomorú mosolygással találkozott, ami zavarbahozta s végreis rákiabált a szegény kis nyavalyásra:

— De jó kedved van. Folyton vigyorogsz.

Az asszony mellére ejtette a fejét s keservesen sóhajtott.

— Nem állok utadba.

— Mit, nem állasz utamba? Hogy mondod?

— Nem állok utadba.

A férfi bevágta maga után az ajtót s a konyhában kezdett el kiabálni.

— Utamba? Hát micsoda utamba? Megyek, ahova akarok...

A kapuig úgy ment, hogy kopogott a sarka a kövezeten s azután a kicsi asszony csak érezte, hogy valahol itt van a közelben, de nem hallotta. Egy kicsit még bámult a homályba s aztán egyszerre maga sem tudta, hogy mi következik s lefordult a székről, mint egy lötyögős kis tarisznya. Fejét belevágta az asztal lábába s alighogy érezte, csak éppen kábult volt s megveszekedett forgatagba szaladt össze feje fölött a világ.

KRUG URAT ki kellett kezdeni valahogy. Ebben csöndesen megállapodott a Jármos-féle iroda, aminek pedig Krug úr, egy igen igénytelen kis szőke ember volt a látható feje. Jármos egész nap a fiákeren ült s egyik építéstől a másikhoz vitette magát, aztán meg a bankokba kölcsönt hajszolni házakra. Ha véletlenül bement az irodába, a lépcsőházból nyíló külön ajtón járt be a maga szobájába s fogadta a feleket, számolt a mesteremberekkel, künn a fiatalembereket néha egy hónapig sem látta. Krug úr volt az, aki bejárt hozzá referálni s bár derék és tisztességes ember volt, gyanússá tette az iroda előtt az, hogy négyszemközt beszélt az építésszel. Ki tudja, mi mindent mondhat neki... Krug úr nem igyekezett tisztázni az állapotot, ami különben nem is igen volt terhére. A maga óriás rajztáblája és az íróasztala foglalta el. Ahogy levetette a kabátját s felöltötte az irodai zubbonyt, már a rajzot fürkészte a szeme s ahogy redőkbe borult a homloka, látszott rajta, hogy számol, spekulál s nem létezik számára az iroda többi szobája. Künn pedig vicceket csináltak rá s különösen nagy sikerei voltak egy kis fiatalembernek, aki a bicegő járását utánozta, meg a rekedten szerény, csendes hangját, ahogy mondta: — Kérem a kaszárnyát, Moll úr, tessék csak ideadni a farcádi templomot, Meskó úr. — Délutánonként nézett ki a többi szobába s elálldogált egy-egy rajztábla előtt félóráig is. Nem volt valami nagystílű ember, de szörnyen alapos. A hibát azonnal észrevette s megmutogatta mindenfelé. — Az építész így meg úgy kívánja — ezt szokta mondani, hogy teljesen elvesszen a sok csinos, jól felöltözött úr és a nagy rajztáblák között a maga igénytelen kis személye. Ezzel azonban azt érte el, hogy úgy beszéltek róla, mint aki adja a bizalmast, a belső embert — és gyűlölködő pillantásokkal kísérték útjában. Ő látta,

hogy hűvös van körülötte s megérezte a nagy ellenszenvet, de nem tehetett egyebet ellene, minthogy méginkább összehúzta magát. Valósággal alázatosan jelentette ki ennek vagy annak a rajzolónak, hogy a méretben tévedett, vagy hogy a rajza szerint, ha építenék, beomlana a boltozat. Ha pedig az fölpattant, hogy: — ugyan kérem! — hát bebizonyította neki s elfojtott méreggel feküdtek neki az emberek újra a tábláknak. Az ő rovására irták a hibáikat s boldogan lélekzett fel az iroda, ha valami vidéki munka megindítására a kis vézna ember egy-két napra elutazott. Ez is megesett néha. Az építész kívánta.

Ami odáig jutatta a dolgot, hogy valamiképpen ki kellett kezdeni Krug urat, ahhoz köze van egy kis szerelemnek is. Néhányan bejártak vasárnaponként az építészhez. Persze csak a számbavehetőbb emberek, a diplomásak s teát ittak odabenn és udvaroltak a kisasszonynak, Krug úr is. Persze a maga módja szerint, csendesen, szerényen, de sokkal igazabban, mint például Kelemen úr. Ez az ember szép nagy figura volt: elegáns, magas termet, szép selymes, gondosan ápolt kis fekete bajusz, szabályos, egy kissé talán nagy orr, merész pillantású nagy fekete szemek és hosszú, göndör haj... Egészben olyan művészforma ember volt, hanem a mesterségében nagyon gyönge legény. Őszintén szólva előbb hozzá hajlott a kisasszony rokonszenve, csak amikor látta, hogy üres emberrel van dolga, akkor vette észre maga mellett a másik szék ölében Krug urat. Szóba állott vele s azon az estén, amikor ez a nevezetes eset megtörtént, a szép ember semmiképpen sem tudott hozzáférkőzni többé. Azután se igen, pedig gavallérosan lépett föl. Sohasem jött virág nélkül, csinosan beszélt, egy kicsit édeskésen, sok bókkal — a leány szeme pedig a háta mögött kutatott valakit s fölgyúlt az arca, ha meglátta a kis szürke fiút. — Ezért is ki kellett kezdeni Krug urat. Legalábbis olyan alaposan kikezdeni, hogy másfelé keressen magának foglalatosságot. Ijedjen meg egy kicsit.

Az iroda már előre tudta, hogy mikor veszi munkába Kelemen úr a kis szőke emberkét. A hecc nem is igérkezett rossznak. A sok borsot, amit az orruk alá tört ez a majom, egyszerre visszafizetik neki. Az építésznek egy estélye után kellett elkövetkeznie a dolognak és hogy lehetőleg nyilvánó-

san történjék meg, a kávéházban várta Kelemen urékat az egész iroda. Krug urat, ahogy leült az asztal mellé, remegés fogta el. Észrevette, hogy így együtt vannak s szorongva nézett körül. Inkább csak sejtette, hogy valami készül s mint aki már hozzá van szokva a hajszához, a kelepcét kereste. — Uram isten, én egyiket se bántom — motyogta egy nagy újság mögött. — Egyiket se, hát mit akarnak tőlem... — Magába mélyedt s úgy elárasztotta a keserűség, hogy valósággal összeroskadt a székben. Pillái alól egy könny szivárgott ki s végigfolyt az arcán.

— Minek sirsz? — kérdezte Kelemen.

Krug letette az újságot s vállatvont.

— Gyöngül a szemem — mondta, de érezte, hogy föl van zaklatva a vére és mert nem képes másképpen könnyíteni a lelkén, rögtön özönével fog hullani a könnye. Elejét akarta venni annak, hogy nevetségessé váljék ezek előtt s egy pénzdarabbal megkocogtatta a poharát. Fizetni akart s míg föláll ott s nedves szemével a kabátját kereste, hangtalanul, csak magában folyton azt ismételte: — Én egyet se bántottam, egyet se...

— Hová futsz? — kérdezte Kelemen.

Krug pár bicegő lépéssel a fogas felé indult s visszamormogott: — Haza.

A szép nagy ember erre a többire sandított s némi pauza után szólott újra.

— Talán a társaságot nem találod méltónak magadhoz?

A kis vézna ember már belebújt a kabátjába. Mielőtt felelt volna, egy pillanatig merőn rábámult a művészképű urra s aztán visszament az asztalhoz. Most már nem volt izgatott. Maga is elcsodálkozott azon, hogy milyen egyszerre szállotta meg a nyugalom. Körül tudott nézni s egyszerűen, minden indulat nélkül beszélt.

— Igazad van. Hitvány emberek vagytok.

Mind felugráltak, de a kis betegforma ember meg se remegett. Míg elosztotta az asztalon a borravalókat s az aprópénzt visszatette a tárcájába, mindennel leszámolva nyugodtan folytatta tovább:

— Tizennyolcan vagytok s idejöttetek velem kötekedni. Hitvány emberek vagytok.

Míg végigbicegett a kávéházon, csak utánabámultak s azután is alig tudtak szóhoz jutni. Olyan nagy volt a csend, hogy mintha nagy felelősséggel járna, senki nem merte megtörni. Nagy későre állott fel Kelemen úr és csak annyit mondott:

— Annál jobb. Ő a sértő.

Másnap két ember kereste Krug urat a lakásán, hanem akkor már nem volt otthon. Nagyon korán ment be az irodába, hogy senkit ne találjon ott. Nem tudta, hogyan viselje magát s elhatározta, hogy ki sem mozdul a szobájából. Az anyja oda küldte utána az urakat. Azonban várakozniok kellett. Az építész behívta szobájába azt, akit kerestek és hosszasan tárgyalt vele valami bonyolódott dologban. Azután megbízásokat adott neki s jó félóra telt bele, míg Krug kijött.

Aztán hirtelen végeztek. A kis ember erősen szivarozott s idegesen, gyorsan beszélt.

— Nekem el kell utaznom az éjjel.

— Olyan sürgős?

— Igen, nagyon sürgős. Egy vállalatunkról van szó, ami megrekedt, a vonatom azonban csak egy óra után indul. Addig elintézhetjük a dolgot. Legyenek az urak délben otthon, valamelyiküknél, vagy akárhol, csak együtt s az én embereim odamennek majd. Megadom nekik az utasításaimat. Délután, este találkozhatunk.

— Kissé szokatlan.

— Nekem el kell utaznom.

— És ha mégse?

— Mindenképpen.

Az urak elmentek, a kis beteg embert pedig elővette a láz. De csak percekre s aztán újra, hirtelen az a nem is emberi nyugalom töltötte el, ami előző este. — Le kell számolni. Egyszer vége kell legyen a hercehurcának. Akárhogy, csak vége. Igy nem lehet élni. — Ez forgott a fejében, amíg rendbe szedte az asztalát. Szép sorjába minden írást a fiókokban is, hogy más is eligazodhassék közöttük. Azután mintha menekülne, az építész szobáján át távozott.

Otthon az anyja azzal fogadta, hogy két úr kereste.

— Találkoztam velük.

— Az irodába küldtem őket.

— Jól tette, édesanyám. Ott voltak.

— Féltem, hogy majd megzavarnak.
— Nem zavartak. Elutazom az éjjel.
— Hova?
— Le vidékre. Majd megírom bővebben a címet.

Ebéd után elindult kószálni. Hídon át, vissza, betért ismeretlen utcákba s ahogy őgyelgett, végigtörtetett az agyán az az egész sivár, örömtelen élet, amit átélt nyomorékan, szegényen. Egész apró történetek jutottak eszébe. Fölbukkantak valahogyan s egyik sem volt olyan, amibe gyönyörűsége telnék. Nyelt egyet-egyet rájuk, hogy annál biztosabban elejtse s arra gondolt, hogy ma valahogyan mindennek vége lesz. Igy vagy úgy. Hadonászott s akkor vette észre, hogy mit művel, mikor egy pár gyerek hozzácsatlakozott az úton. Aztán zsebébe mélyesztette a kezét s úgy csatangolt tovább, benn pedig gyűlt benne a düh és a féktelen, vad indulat, hogy végre egyszer szembekerül ezzel a világgal s iszonyú mosolygásra fordult el az arca, amikor eszébe jutott a sántasága. Egy hős, aki biceg. S tovább mulatott ezen. Biceg, majd megmutatja, hogy biceg, majd mindjárt.

Sűrűn nézte az óráját s félkilenckor kocsiba ült s úgy vitette magát a vívóterembe. Nem bírta már gyalog. Megroskadt a lába s a lépcsőkön is alig vonszolta föl magát. Odafönn meglepték az előkészületek s keringeni kezdett előtte a kép, míg egy sarokban gépiesen ledobálta magáról a kabátot, a mellényt s egy kicsit szégyenlősen az inget is. Egy kicsit gyámoltalan formájú volt. Beesett a melle, a válla se egészen rendben, jobbfelől mintha felpúposodott volna egy kicsit s mintha észrevette volna, hogy szánakozva néznek reá a komoly urak. Egy szolga a kardok tompa élét reszelte hegyesre, egy másik fűrészport hintett el a pádimentumon s a fejük felett éppen csak vagy öt-hat lépésnyi területet világítva be, gázlángok lobogtak. Olyan különös volt minden és a zene hozzá, a reszelő.

Mintha az urak is valami ilyest éreztek volna. Az egyik békétlenkedett is.

— Hogy lehet este verekedni?

Gépiesen szólott Krug úr, mintha leckét ismételne.

— Nekem el kell utazni...

Mikor a kezükbe adták a kardokat, kiegyenesedett s csillogó szemmel, remegve várta a jelet, hogy már nekironthat

annak az egészséges, szép, nagy buta embernek, aki szembe állott vele. Alig tudta magába gyűrni a hangot, ami a torkát szorongatta. Ha kidűl belőle, olyan ordítás lesz, amit egy élet minden nyomorúsága gyüjtött össze. Nem is bírta elhallgatni. Mikor összecsaptak, üvöltve rohant rá az emberére és iszonyúan vagdalkozott. A másik védekezni próbált s aztán meghátrált az iszonyú ütések elől. Vérbeborult szemmel, lihegve szorította előre a kis sánta, azonban már fáradtan. Alig húzta maga után a lábát, de a szenvedélye vitte, irtózatos erővel ragadta magával. A másik már a falat érezte a háta mögött s maga elé nyujtotta a kardot.

A kis vézna, nyomorék ember belefutott a hegyébe. Úgy szedték le róla.

Az orvos, mikor ráhajolt, még hallotta, hogy suttog is valamit:

— Nekem el kell utazni, el kell utazni, kérem...

EGY FIATAL ÍRÓ egyszer nagyon rossz kedvvel ment haza. A felesége megkérdezte, hogy mi a baja? Erre nem felelt, úgy a háta mögött belebökött könyökével a levegőbe, mintha el akarná lökni magától az aggodalmasan reá bámuló asszonyt s bement a szobájába, ami nem is igen volt szoba, inkább csak egy kis lyuk, ahol elfér egy asztal meg egy szék. Az asszony leült az ajtóval szemben, egy darabig hallgatózott, hogy vajjon mit csinál odabenn az ura, azután elővette a munkáját és tovább dolgozott, föl-le, át meg átdöfve a gyolcson a tűt s néha fölváltva a fonalat, lila után sárgát, sárga után zöldet, aztán újra mást, megint lilát, míg egyszerre csak elálmosodott. A tűt beszúrta a gyolcsba, dörzsölte a szemét, nagyokat pislogott, mindig mélyebben vett lélekzetet s csendesen, ártatlanul elszenderedett. Mikor már aludt, benn kopogni kezdett az ura, két-három lassú lépéssel bejárva a szobát, künn pedig egy dongó verte oda néhányszor magát az ablak üvegéhez. Különben csend volt. Tikkasztó meleg ömlött rá mindenre s az izzó sugarakban szikrázni kezdett a levegő, mintha valami kohóból szabadult volna bele minden porszem.

Mikor a csend megkapta azt a nyugalmas színt, mintha öröktől fogva tartana, hirtelen fölnyitotta a férj az ajtót és kijött. Amikor látta, hogy a felesége alszik, még be is csapta maga után az ajtószárnyat, csak hogy fölébredjen. Az álmos kis teremtés fölrezzent, ekkor rákiabált, majd, hogy meg nem verte.

— Semmi érdeklődés! Hogy megkérdezné az embert, mi baja, vagy egy kicsit csak utána tudakozódnék annak, vajjon nem bolondultam-e meg még egészen, semmi! Pedig hát én is volnék magának valami, vagy mi!

Az asszony rábámult s nem tudta hirtelen megérteni, hogy mit akar, aztán szorongva kérdezősködni kezdett.

— Megint volt valami kellemetlenséged?

A férj még mindig dühösködött s csak annyit felelt:

— Semmi. — Azután érezte, hogy szüksége van beszédre s nagyon elkeseredve nekikezdett. Folyt a szájából a sok szó, látszott rajta, hogy reggel óta gyüjti magába a panaszt. — Írok, írok, töröm magam, pusztítom az eszem s nem jutok semmire. Más csak játszik a pennával s szaladnak utána. Összeírja a kis hülyeségeit s mert könnyű, olyan könnyű, hogy majd el lehet fújni, belebolondulnak. Semmi mélység, semmi lélek, semmi ész nem kell ahhoz, hogy megértsék, azért szeretik őket. A magamfajta bolond pedig kullog utánuk. — Nagyot sóhajtott s hosszasan elgondolkozott. — Pedig néha igazán úgy adom nekik az írásaimat, mintha magamból téptem volna ki. Nem léháskodom a mesterségemmel, nem űzök csúfot a pennámból és únnak, únnak...

Az asszony nagyon elkomolyodott s keresett valami vígasztalót, amivel megbékítse az urát, de nem tudott mondani semmit, csak elgondolkozott s most már ő is sóhajtott. Azután hosszasan hallgattak mind a ketten. Leültek az asztal mellé s komor, vígasztalan lett körülöttük minden, mintha a levegőben úszott volna a reménytelenség. Mikor egymásra néztek, az asszony csendesen átnyújtotta kezét az asztalon s puha tenyerei között melengetni kezdte az ura száraz, kemény öklét. Mintha a vére is átszaladt volna összeszorított kezükön át, egyszerre közös lett bennük minden. Közelebb húzódtak egymáshoz, a férfi az asszony vállára tette a kezét, mintha támaszt keresne és újra panaszolni kezdett.

— Megöl a divat. Én se vagyok Jézus, nem tudok mindig tűrni, minden nap aláírni azt, hogy tegnap hiába éltem. Nem bírom már, nem bírom...

Az asszony hízelegve hozzásimult s igazán, meggyőződéssel hízelegni kezdett neki.

— Csakhogy apuskám, amit ők írnak, az mégis semmi, annak pedig értéke van, amit te írsz. Bele kell tenni a mérleg egyik felébe s lemérni arannyal meg gyémánttal, meg mindennel, ami drága, mert te apuskám okos vagy, ők pedig...

Az embert most már egészen elhagyta a türelme, az asztalra csapott s megrázta az asszonyt, hogy hallgasson el már.

— Csak ezt ne mondd, nem akarom hallani. Eleget hallom! Aki maszlagot akar adni, hogy bomöljak tőle, mind azt mondja, hogy értékes vagyok. Kell az ördögnek! Azt akarom, hogy olvassanak, hogy én legyek a divat. Meg pénz is kell. Abból éljek, amit a napszámosmunkával szerzek?

— Megélünk valahogy...

— Valahogy, de én nem valahogy akarok élni. Érzem a jogomat, ha te nem érzed, hát akkor te sem értesz. Adják meg, ami az enyém. Nekem is van annyi eszem, mint azoknak, akik a divatot legelik. Nekem is van családom. Nemsokára itt lesz a gyerek, az anyámnak is jól esnék, ha néha egy pár krajcárt küldhetnék neki. Nem akarok egyebet, mint élni...

Az asszony önkénytelenül is utánamondta:

— Élni, élni...

— Azt hát, persze, semmi egyebet. — De azután elgondolkozva hozzátette: — Mégse csak ennyit... Egyebet is szeretnék. Kicsinyesség, gyerekség, de azért szeretném, ha emlegetnék a nevem, ha amikor megjelenek az újságban, leveleket kapnék innen-onnan, gratulációkat, ha járnának utánam a kiadók, kedvemet keresnék a színházdirektorok, ha egy kicsit elkényeztetnének. — Mosolyogva nagyot nyújtózkodott, mintha már ebben a puha, dédelgető kényelemben feküdnék és sóhajtva mondta tovább. — Ez jó lehet. Valahogy úgy megy az egész, hogy azt mondják: — No, te íróember, hát megmutatjuk, hogy szeretünk, megölelünk... Azt szeretném... Hogy az a néhány ember mit mond, akinek az ízlése az enyémhez hasonló, az, hidd el, nagyon mellékes. Az egésznek más a véleménye, mulatni akar. Ha én mulattatni tudnám...

— Hiszen tudod.

— Másképpen... Megpróbálom, vajjon tudnék-e valamit összehazudni, ami tessék. Írok valami nagyon furcsát, divatosat

— Nem tudsz.

— Dehogynem! Összecsapom félóra alatt. Lesz benne... mi is? Igen, lesz benne két úr, egy párbaj, azután póz, póz s a vége így: Uram! Én meghalok, őnagyságának csókolom a kezét, agyő! Igaz ugyan, hogy az ember, ha meglövik, előbb ordít, aztán harapja kínjában a füvet, ha még van hozzá

ereje; de így szebb. Van egy gróf, egy báró és egy uralkodó herceg; hogy ki, az mindegy, csak messze legyen, hazudni tudjon róla az ember, amit csak akar...

Amint gúnyolódott, megjött a kedve. Tetszett neki, hogy kifigurázza az ellenségeit. Mikor az asszony még mindig komoly maradt, bosszankodni kezdett.

— No, nem hiszed, hogy megírom? Majd meglátod, most mindjárt...

Bement a belső szobába s nem került elő, csak este. Nagyon kimerültnek látszott, alig nyúlt a vacsorához s csak később, amikor bort is ivott, mondott egy pár szót, különben némán bámulta maga előtt egész este az abroszt.

— Elkezdtem valamit, de nem megy sehogysem. Egy tisztről írok, szeretnék nagy gavallért csinálni belőle, urat, de nincs pénze. Én tudom, hogy nincs neki. Próbáltam mással is, de én nem úgy látok semmit, ahogy más szeretné s az én szemem jobb, hidd el...

Az asszonyt már elhagyta a türelme s békétlenül vágott bele az ura szavába:

— Minek kínzod magad? Megbolondultál?

A férfi nagyot sóhajtott.

— Meg, meg, azt hiszem én is...

KINYILT AZ AJTÓ s a nyíláson át keskeny, de tovább mind szélesebb, végül a messzibe beleveszõ fénykéve ömlött ki a hóra. Aztán egy ember rettenetes árnyéka illeszkedett bele a fénypászmába s lötyögött benne, ahogy az ember dülöngött az ajtó két oldaldeszkája között. Egyszerre bentről visszarántotta valaki s újra tiszta, ragyogó volt, az ajtóból kiinduló fénysáv a havon. Hanem az ember újra kijött. Bentről kiabáltak: — Csak nem mégy, Jóska! Dehogy mégy! — Valaki a karjába kapaszkodott s húzta vissza, de az ember most már erőszakos lett. Kitépte magát a másik kezéből, nekiesett az ajtófélfának s aztán inkább csak magának motyogott: — Hazaballagok. — A másik ember méregbejött: — Hát ballagj! — s becsapta az ajtót.

Sötét nem lett azért. Köröskörül a messze hegyekig frissen esett szűz hó világított, valamivel világosabb csipkeszerű, finom, csillogó bokrétaképen váltak ki a mezőből a fák. Az épület előtt kerítés sem volt, csak éppen két cölöp között guzs-sarkon járó ajtó. Amellett szoktak azonban járni, valamicskét a rendesnél nagyobb lépéssel jutva át az árkon. A domboldalon le egészen az utcáig még csak egy vityilló sem volt s köröskörül, meg benn a faluban is mélységes csönd. Jobbra, talán száz lépésnyire a háztól szürke, komor templom, amit mintha belesüppesztett volna a fehér földbe a tetejére rakodó hóréteg. A házoldalból, az ablakból gyöngén rávilágított a fény s ebben egy csomó jégcsap csillogott az ereszen. Mintha az orgona kisebb sípjait ideragasztották volna fel sorjába. A templomig a nagy fehér testbe valamicskét belemélyedt ösvény vezetett s onnan tovább, aztán másik ösvény egy kis házhoz a lejtő túlsó szélén. Abban a házban a harangozó lakott, ebben a nagyobbikban, ahonnan az ember kijött, a pap. Lenn a lejtő alján egyetlen hosszú utca

a falu. Kezdődik egy úriforma háznál, aminek a kéményéből vékony, magas füstoszlop ágaskodott az égre s egy nagy kanyarodónál bevégződött a malomnál. Az utca túlsó oldalán újra széles, fűzfasorokkal keresztbeszeldelt rét következett s aztán a nagy teknő másik falaképpen lankás emelkedés. A réten hosszában füzes között csavarogva folyt a patak.

Az ember az ajtótól pár lépésnyire megállott s füttyenteni akart valami kutyának, aminek, úgy látszik Vipera volt a neve. Bosszankodva vette azonban észre, hogy nem tud füttyenteni. A száját sem volt képes olyan hegyesre összecsücsöríteni, amint ez szükséges a füttyhöz s a nyelvével sem tudott bánni. Iszonyú nehéznek érezte. A legszívesebben kilógatta volna a szájából, hogy járja a hideg. A füttyel tehát nem kísérletezett tovább s belenyugodott abba is, hogy nem jön a kutya. Éppen csak szólítgatta még párszor: — Vipera, Vipera — de aztán megindult a kis ajtó felé. Amikor már majdnem belevágta magát, félrekanyarodott s mondván: pardon, keresztülgázolta az árkot. Azon túl megállott tájékozódni s arra indult meg hirtelen, hogy a ház ajtaja újra fölnyílt. Most már egy páran jelentek meg a közben az urak közül. Az egyik a pap volt — s kiabált utána:

— Gyere már vissza. Ne bomolj.

A másik is kiabált.

— Igyuk meg a Szent János áldását, aztán mi is megyünk.

Látták azonban, hogy megy, hát azt mondta a pap: bogaras ember s újra betették az ajtót. Künn a havon az ember újra megállott körülnézni s szörnyű álmosan kereste a harangozó házát. — Áhá — mondta, amikor meglátta s megindult az ösvényen a templom felé. Hanem hol az egyik, hol a másik oldalára dülöngött az útnak s egyszer féltérdre esett valami kátyúban. Nagy erőlködéssel mászott ki a hóból s újra megindult. — Mindegy no, mindegy — mondta s újra megindult az ösvény mentén s zavaros, borgőzzel küszködő agyában az fordult meg, hogy csak a harangozóig jusson el. Onnan aztán már könnyebben hazatalál. A harangozó kertje végén másik kert kezdődik tudniilik, léckerítéssel, hát csak amellett kell tartani s kijut a Dancs-féle belsőség kvadrátjáig. Annak az istállóinál fölfelé fordul, átvág a mezőn —

s otthon van. Vipera talán eléje is jön. — Olyan kutya az, de olyan kutya... — Sajnálta, hogy nincs körül senki, akinek elmondhatná, hogy milyen kutya, ő maga azonban elérzékenyedett. Sűrűn ömlött szeméből a könny, ahogy a kutya az eszébe jutott — s végigfolyva fakó, beesett arcán, jégcseppekké fagyott a szakállában. Rettenetes hideg volt, szúrt, mint a tű — s az ember gyorsabbra próbálta igazítani a lépéseit. Erre újra elesett. Megcsóválta a fejét, ahogy félkönyökére támaszkodott a hóban s azt mondta: — Ejnye. — Amikor pedig végre sikerült felállania, békétlenkedve indult meg. — Hát csak ballagjunk.

Mert fázott, lóbázta a hosszú karját. Valami a hóba süppedt lomha varjú fölijedt erre s lassú, kényelmes libegéssel továbbszállott. Az ember utánabámult s lekapva fejéről a kalapot, hessegetett. Erre azonban már csak félszemmel pislogott oda a madár. Az ember bosszankodott s feléje indult. A háta mögött kiemelkedett a rémítő fehér mező alól a hold. Óriás félgömb, ami rárajzolta az embert az egész nagy mezőre, mintha valami félszeg óriás kapálódzott volna a havon. A madár után menve egy kicsit kitért az útból, hát megállott újabb tájékozódásért. Jókedve támadt, amikor a rét alján fölfedezte a harangozó házát. — Ahá, nem futsz el — s elindult arrafelé. Azt is gondolta, hogy ott majd pihen. Mert fáradtságot, rettenetes zsibbadást érzett. Minden tagja olyan nehéz és merev volt, mint amilyen nehezen forgatta szájában a nyelvét. Hát majd ott pihen s keresztül vágott a réten.

A pihenésnek különben azért is szükségét érezte, mert egynémely dolgokkal rendbe szeretett volna jönni. Nem tudta tudniilik egész bizonyosan, hogy a postát elkészítette-e reggelre. Úgy volt, hogy ő ötkor nézett föl a paphoz éppen csak egy szóra s a postahivatalra kívül ráfordította a kulcsot. Arra már nem emlékezett, hogy odabenn rendbehozta-e a zsákot, amit hajnalban továbbvisz a kocsi. Aztán, amint ittak és újra ittak, egészen elfelejtkezett a hivatalról. S éjféltájban riadt fel arra, hogy talán nincs is rendben a zsák. Azért indult el oly hirtelen, bár érezte, hogy nagyon részeg — s most komolyan ráhatározta magát, hogy a harangozó kertjének palánkjához dülve, gondolkozni fog a dolgon. Addig elég, ha abban az irányban tartja magát, amerre a ház van.

A palánknál csakugyan számotvetett magával. Lassan, rettenetes ködben motoszkálva, kínban dolgozott az agya, ahogy a feje tetejének nyomása alatt emlékezni próbált. Bágyadt szeme egyszerre felcsillant. — A lakat, a lakat volt a kezében. Onnan tudja olyan bizonyosan, mert leejtette és a felesége, aki az asztal mellett valami gyolcsot öltögetett, odasietett és azt kérdezte: — No, mi az? — Egyszerre aztán újra elborult az arca. A zsákra nem emlékezett. Sehogyse... Öklével dörzsölte a homlokát s előbb jóformán csak azon gondolkozott, hogy milyen is voltaképpen egy zsák. Ha tapinthatta volna, akkor eszébe jut. Aztán lassan derengett valami az agyában. Most már volt fogalma a zsákról, az üresről is, meg a teliről is, hanem arra nem tudott emlékezni, hogy a postazsák a kezében lett volna. Vagy talán mégis... Hát mindegy, most már csak előre.

A palánk mellett jobban tudott sietni. Csak arra vigyázott, hogy a deszkának essék, ha eldűl — s megtapogatta zsebében a kulcsot, amivel majd kinyitja a hivatalt. Gyufa lesz az asztalon. Vagy nem lesz? Hát már mindegy... Csak azt tudta volna, hogy hány óra van. Fogalma sem volt arról, mennyi ideje annak, hogy ballag s iszonyú rémület fogta el arra a gondolatra, hogy a kocsis nyitva találja a zsákot. S elviszi úgy, ahogy van. — Majdnem futott s bámulva állott meg a palánk végén. Egészen más világ tárult eléje, mint amit várt. Nem a Dancs-féle belsőség, hanem messze egy mező s rajta kétfelől is üres juhakol. — Hát ez mi? — kérdezte s megindult jobbra. Arrafelé tudniilik ismerősebbnek tűnt a világ. Most már csak abban reménykedett, hogy meghallja majd a postakocsist. A legény tudniilik keményen trombitál, amikor megindul a felső udvarból. Mintha minden lépésnél hallotta volna a trombitaszót, megállott és figyelt s aztán újra nekivágott a mezőnek. Rettenetes nyugtalanság fogta el. Most már figyelni sem tudta maga körül a tájat, csak elszorult szívvel bukdácsolt a havon. Ahogy elfáradt, mintha mindig részegebb és részegebb lett volna. Érezte, hogy egészen eltompul az agya. Nem ismert meg semmit maga körül s fohászkodott: — Uram Jézus, uram Jézus...

Egyszerre csak maga sem tudta, hogyan, kijutott a Dancs-féle udvarhoz. Erre megállott egyet szusszanni s megkönnyebbülve sóhajtott. — Rendben vagyunk — s megindult

a kerítés mellett az ösvényen, de éppen csak addig tartott az öntudata. Ahogy a kerítés végetért, ösvény kezdődött a hóban. Azon bukdácsolt s most már elővette a kulcsot is a zsebéből. Éppen hazajut — s bágyadtan, a megkínzott ember kimerültségével szemét is lehúnyta egy percre menetközben. Mintha már aludt volna, csak vitte a lába s nem is igen bámult el azon, hogy egyszerre csak útját állotta a patak. Motyogott magában, ahogy nézte a befagyott vizet. — Nem is tudtam, nem is tudtam... — Azt tudniilik, hogy át kell menni a patakon. — Ejnye, ejnye — s kereste, hogy hol keskenyebb a víz. Jócskán leballagott azonközben a malom felé és sehogyse merte megkockáztatni az ugrást. — Részeg vagyok, nem lehessen tudni, rosszul lépek... — Ezt hajtogatta magában s végreis mosolyogva állott meg egy fűzfa alatt. Magán mulatott. Hogy erre nem gondolt. A fűzfa ága a levegőben áthidalta a patakot. Csak megfogja s átkapaszkodik rajta a tulsó oldalra. Hát persze — s már föl is kapaszkodott az ágra s mosolyogva, önfeledten élvezte azt, hogyan hajlik lejjebb és lejjebb az ág. Arra se riadt föl, hogy ropogva szertehasadt alatta a patak kérge, csak eleresztette az ágat és végigfeküdt a vízben. Most már az egész teste alatt betört a jég, de pár perc alatt új képződött a helyébe. Vékony, finom ablak — s fenn valahol a felső udvar kapujában recsegve szólalt meg a trombita. Elindult a legény a postáért.

SNUR IGNÁC ÚR valami táblázatos papirosokra hajolva figyelte a beszélgetést, ami a másik szobában folyt a felesége és egy idegen ember között. Inkább az asszony beszélt s az ura néha kedvetlenül biccentett a papiros fölött, mintha azt mondaná: ezt már ismerem. Szomorú lemondással nézte közben a papirost. Azt is tudta, hogy a beszélgetés végén, mint némely más esetben, neki is szerep jut a tárgyalásban. Tudniilik az asszony házasságokat közvetített. Teljesen önállóan intézte üzletét s szép pénzeket szerzett a százalékokból, ami a hozományokból járt neki buzgalmáért. Ebből a pénzből néha különösen jó ebédeket meg vacsorákat főzött s mikor már letelepedett az asztal mellé, beszólította az urát is. Nem igen szívesen, inkább kis megvetéssel bánt vele. — Egyél — mondta neki, olyanformán pillantva rá a hájas arcába belecsöppentett kis szemével, ahogy az országútról bekéredzkedett vándorlegényt taksálják a jómódúak. Snur Ignác ugyanis nagyon jámbor, gyámoltalan emberke volt. Napidíjas, aki még otthon is dolgozott, azonban nagyon keveset szerzett. Az ő keresményéből, nemigen telt omlós, rózsásra sült malacra, amelynek hátában remegett a villa s amiből Snur Ignác illedelmesen, szerényen eszegetett a maga igénytelenségében, majdnem iskolásgyerekké törpülve a rengeteg asszony mellett. Egyébként Snur úr nem is igen sietett enni. Lelkiismeretes ember volt, gondolatban bocsánatot kért minden falatért s állandóan azt számolgatta magában, hogy a viszonyai mit engedhetnek meg neki. Néha szorongva nézett az asszonyra, vajjon nem sokalja-e máris, amit ő megevett. Szóval annak az embernek a gyámoltalanságával élt, akire a kis lakás falai között, meg primitív életviszonyaiban ráfekszik egy kis egyéniség. Vigyázott minden lépésre, csendesen tette be maga mögött az ajtókat, igyekezett minél ke-

vesebb helyet foglalni el a maga csekély személye számára, mintha állandóan attól tartott volna, hogy kikap. Az asszony néha csakugyan igen szigorúan bánt vele, ha egyáltalán észrevette, hogy valami emberke jár és a lehetőségig szerényen szuszog körülötte.

Az asszony beszélt odaát.

— Az ötvennégy esztendeje ne aggassza kegyedet. Semmi az. Éppen csak férfikor. Egyébként mindenki éppen olyan vén, amilyennek érzi magát. Csapja össze kegyed a bokáját s mondja, hogy ifjú legény vagyok s azzal rendben van, kérem. Csak helyén legyen az ember esze, az a fődolog. De nem szabad túlságosan hencegni sem. Teszem olyan igényekkel állani elő, mintha harmincnégy esztendős volna. Magakorabeli hölgy mindig akad. Meggondolt nő, aki már megállapodott gondolkozású, éppen mint kegyed. Nem fut a gavallérok után, miként kegyedről is feltételezem, hogy komoly gondolkozása van. Nem kirúgós természet...

Az idegen tőle telhető eréllyel, válla közé húzva a fejét, félszegen tiltakozott:

— Isten ments!

— No, mert azért — mondta az asszony — mert egyébképpen nem vállalhatok garanciát semmiért. Vannak, akik csak azért házasodnak, hogy legyen, aki mosson rájuk s megfőzze az ebédjüket. Efféle házasság nálam nem létezik. Ha én összehozom, akkor annak szolídnak kell lenni. Mert, hogy egyszer az asszony, azután a férfi szaladgáljon ide nekem szemrehányásokkal, hát abból nem kérek. Ha úgy tetszik, vállalkozom a kegyed számára is illendő nőt szerezni. Van is nekem éppen abból a brancsból való, ami megfelelne. Csakhogy akkor előbb el kell utaznom Kecskemétre. Vidéki nő. Szemre is csinos. Nem afféle mutatós, hanem már élemedettebb korú. Éppen illik kegyed mellé. Van egy kis pénze is az első férje után, amit ki szokott adogatni...

Az idegen ember a fejét csóválta s reménytelenül suttogott:

— Nem hiszem én, kérem, nem hiszem...

— Mit nem hisz?

— Hogy hozzám jönne. Ne bolondítson engem, asszonyság. Az isten is megveri... Nézzen rám. Nézzen meg jól. Nem

jön hozzám az a nő és semmiféle nő se. Nem arravaló ember vagyok én.

Az asszony felpattant.

— Ugyan kérem, ne becsülje le magát annyira. Csak jó modora legyen, meg szelíd természete s azután ne törődjék a többivel. A nők futnak a férfiak után. Ismerem én a természetüket. Aztán több az, aki férjhez akar menni, mint amennyi férjet tud szerezni az ember. Kegyednek is jut belőlük. Mit is mondott? Hatszáz forintra megy föl? Szép pénz. Ha az asszony nem puccos, meg össze tudja tartani a garast, urasan megélhetnek belőle. Előre pedig semmi költség sincs. Éppen csak hogy megfizeti az utazást meg az ellátást. Ad tizenöt forintot, aztán majd elszámoljuk. No, min gondolkozik?

A férfi aggodalmasan csóválta a fejét. Vizenyős szemét az asszonyra emelte, néhányszor szomorúan bólintott, mint aki meg van győződve valamiről, de mást meggyőzni nem is igyekszik már. Legyen úgy, ahogy az a másik gondolja. Ő tudja, amit tud. Hasonlított szegény a vágóhídra hurcolt ökörhöz. Megnyúlt az arca s szörnyen bánatos volt. Egyszer aztán mégis mondott annyit:

— Nem leszek én boldog, asszonyság.

Az asszony kissé sértődötten vonult el tőle.

— Kegyed? Kegyed ne lenne boldog? Már miért ne? Engedjen meg kérem, de olyasmibe kotnyeleskedik bele, amihez nem ért. Kegyednek még gyermeke is lehet.

— Nekem?

— Igen s ha nem lenne, hát annál nagyobb lesz a nyugalma. Kegyed jó férjnek ígérkezik s az ilyent megbecsülik az asszonyok. Nem a külső teszi az embert, a csinos ember mind kikapós. A lányok után jár, otthon meg az asszony ki sírja a két szemét. Kegyednek előnye az, hogy az asszonynak majd nem kell tartania ilyesmitől a kegyed részéről. Otthonülő ember lesz. Aztán mit akar még? Hogy egy kicsit formátlan? Hát tesz az valamit? Hogy nem vitte valami sokra? Nem lehet mindenki nagyságos úr. Egy kicsit gyámoltalan, annyi az egész. Mutatok én kegyednek még gyámoltalanabb embert, aki pedig boldog a házasságban. De milyen boldog! Ignác! Hát ezt nézze meg. Ne szuszmókálj annyit. Gyere már.

Snur úr előbb egy kicsit lekefélte a nadrágját a tenyerével s azután tájékozatlanul állott meg az ajtóban. Kissé el is pirult s olyanformán nézett a másik emberre, mintha bocsánatot kérne tőle. Az asszony rá se nézett. Odabökött a hüvelykujjával az ajtó felé s a másik emberhez beszélt.

— Hát nézzen rá. Ennek kérem még a falatot is a szájához kell vinni, ez nem afféle ember, mint kegyed, aki hát mégis ember a talpán. S ez is kapott feleséget. Az én uram... mit szól hozzá? Gyere idébb. Mérje melléje magát, kérem. Már csak mégis kegyed a derekabb ember s nyugdíjigénye is van, ha jól értettem a szavát.

Az idegen előbb csak félszemmel pillantott az ajtó felé, de aztán nagy érdeklődéssel tetőtől-talpig végigmérte a másik férfit. Szórakozottan felelt azonközben az asszonynak:

— Van, van...

Az folytatta:

— S hogy nem boldog. Hát kérdezze meg tőle, hogy nem boldog-e. Ignác, hozzád beszélek.

A kis, illedelmes ember hirtelen az asszony felé fordult s hebegett a nagy sietségben:

— Hogyne, hogyne...

Várta, hogy elbocsássák s amikor az asszony megint a másik ember felé fordult, csendesen, észrevétlenül ment el.

— Hát lássa kérem, mindenkinek jut asszony. Az ilyennek is — s kegyednek tán még inkább akad.

Az idegen még mindig az ajtóra mosolygott, amelyből eltűnt a férj s némi önérzettel hagyta rá:

— Persze.

A CSENDES FALUSI éjszakába, aminek duruzsoló, végtelenül finom muzsikája van, mintha a füvek körös-körül zizegve tárgyalnák le a nappalt, erőszakos, rekedtes rikkantás szólott bele egy kis házban a Kossuth-utca táján, ahol az itatókút gémje bóbiskolva ejti bele a vedret a vízbe így éjszakánként s a hosszú békanyálas vízű vályú falában percegve őrli a szú a korhadt, öreg fát. Az idegen hangra vonítani kezdett egy kutya s benn a szobában a sok keszkenyőbe bónyált fejű asszony fölriadt a szendergésből. Az ágyban pihegve feküdt egy sovány, kicsi, öregesképű asszony s behúnyva a szemét, boldog megelégedéssel mosolygott. Egy idegen asszony pedig, a másik faluból való és nagyon tudományos, a szoba homályos sarkába vitte a gyereket — s az lett volna a dolog rendje, hogy valami teát vagy micsodát öntsön a szájába, de nem tette. Csak rémülten bámult a csöpp kölyökre, aki most már ifjúságához mérten rendkívül durván ordított s eliszonyodott arccal intett az asszonyoknak, hogy menjenek oda. A szomszédnék felcihelődtek s most már a gyerek körül csoportosultak. Mikor az idegen asszony föltakarta a kapálódzó kis embert, egyideig szó nélkül egymásra bámultak az asszonyok s aztán az egyik keresztet vetett magára. Lassan bontakoztak ki a rémületből s most már egyszerre jajgatott mind: — uram segíts, Jézus Mária segíts! — s nem tudták levenni szemüket a gyermekről, aki pedig most már egy pillanatra elhallgatott s körülpislogva a sok idegenen úgy elbámészkodott, mintha a nagy megrőkönyödés okait kutatná. A szegény kis poronty teste csupa hosszú, barnás szőrrel volt benőve, csak éppen az arca volt sima és fehérkés piros. Olyan volt, mint egy kis állat, valami majomféle... Egy asszony nekimerészkedett és simogatni kezdte, mint a macskát...

A sokféle hangra csodálkozva emelte föl szemét az anya, aki pedig már majdnem elaludt. Gyönge hangon a gyereket kívánta magához. Az asszonyok egyszerre csendesek lettek s szorongva lesték egymás arcán, hogy mit kellene csinálni. Végre is a tudományos asszony találta föl magát. Sok frissen mosott gyolcsrongyba pólyázta a gyereket, hogy csak az arca maradt szabadon s így mutatták meg az anyának, éppen csak egy pillanatra. A szegény asszony erre elaludt, a többi pedig kiment a pitvarba gyűlésezni s elvitték a kis állatot is. Most már nemingen mertek hozzányúlni, csak messziről nézték, mint valami csodát. Egyformán azon töprengett mindegyik, hogy mi lesz holnap, ha hazajön az ember a szekerességből s itt találja ezt a kis szörnyeteget. Abban a bölcsőben, amit már nyolc esztendővel ezelőtt megvásárolt s szomorúan, elkeseredve mindig csak üresen látott mostanáig, mivelhogy az asszony beteges volt s már úgy látszott, hogy teljességgel nem született anyának.

Mintha valahol messze zörgős, nehéz vasaskocsi közeledett volna. Hallottak valami olyas neszt, vagy csak képzelődtek, de egyszerre olyan rémülten néztek össze, mintha valamennyien bűnösek lettek volna abban, hogy ez a gyermek világra jött. Az idegen asszony is szégyenlette kissé a dolgot, de vigasztalta magát.

— Mi nem tehetünk róla, megcsodált valamit, vagy talán olyat evett, amit nem kellett volna...

Egy asszony emlékezni kezdett, hogy csakugyan történt valami ilyes.

— A komédiában volt szegény, a lovaskomédiában. Ott láthatott valami állatot.

Bentről sóhajtás hallatszott s erre kint is nagyot sóhajtott egy asszony. Általában nagyon leverte őket az eset s aggódtak az asszonytársuk miatt, aki előreláthatólag sokat fog még szenvedni azért, hogy anya lett. Töprengve törték gondolkozáshoz nemigen szoktatott agyukat, hogyan lehetne segíteni a baján s összevissza tévedt a pillantásuk a gyerekre, aki belefáradt a zajba s elaludt. Az egyik asszony valamicskét megvigasztalta őket. Tapasztalt, öreg néni volt, akinek el lehet hinni a szavát.

— Úgyis meghal — mondta. — Elpusztul az ilyen. Nem a világra való...

Az idegen asszony, aki a kemence előtt a tüzet fújta, beleszólott:

— Dehogy pusztul. Olyan erős, mint egy bivalyborjú.

A nedves szalma föllobbant a levesesbögre alatt s a hirtelen támadt világosságra némelyik asszony behúnyta a szemét. Úgy ültek ott a gyermek körül, mint valami összeesküvők. Már egyik se beszélt, nem tudtak semmit kitalálni. Szomorúan, félve pislogtak az ajtó felé, ami mögött most már nyugodalmas csend volt, s vissza a gyerekre. Némelyik már únni is kezdte magát s indulni akart, de aggodalmasan pillantott össze a többi. Érezték, hogy tenni kell valamit, akármit — s hogy az asszonyt nem lehet úgy egyedül itt hagyni. Akik indultak, szó nélkül visszaültek a helyükre, s csak vártak, maguk se tudták, mire. Lassan-lassan bóbiskolni kezdtek, némelyik mellére ejtette a fejét és ülve elaludt, egy pedig keresztülfeküdt az ajtóban. Aggodalmas nagy csend lett. A tudományos asszony is elkényszeredve járkált ki és be s kelletlenül pislogva a gyerekre, azt a mérges embert várta nagy szorongással, aki isten tudja, mit csinál majd, ha megmutatják neki ezt a rémet.

S egyszerre most már mind hangosabban hallszott a nagy vasaskocsi zörgése. Az asszonyok talán megálmodták, mert egyszerre riadt föl valamennyi. A kocsizörgés rémületesen közeledett, már a nagy utcából hallatszott s hallszott, hogy lassúbb lesz a lovak járása, befordult a kútnál. Az asszonyok kínos zavarban a ruháikat igazgatták, rántottak egyet a kötőjükön meg a szoknyáikon, mintha egyéb gondjuk se lenne s a szemük szorgos, sietős pillantással keresett valakit, aki majd beszéljen. De senki nem akadt olyan, aki vállalkozott volna a nagy feladatra. Attól féltek, hogy a nagyerejű, indulatos ember az öklével csapja agyon azt, aki ilyen nagyon megszomorítja.

Künn az udvaron türelmetlenül rugdosták a kavicsot a lovak s nyerítettek az istálló felé. Egy nagy, hangtalan ember segítette ki az egymás mellé fogott négy türelmetlen állatot a hámból. Rosszul illett neki az esetlen sietség, olyan volt a formája, hogy az ilyen nagy ember csak nyugodalmasan, bizonyos méltósággal végezheti a dolgát. A nagy sietségben nem is csinált mindent rendesen. Az istrángokat összebogozta s végre is, mikor az egyik sehogy se engedett, hatalmas rán-

tással kettétépte. Meglódult bele a kocsi is. Az asszonyok pedig félig kinyitották a pitvar ajtaját s úgy lestek ki az udvarra, a sötétbe, mivelhogy időközben fekete lett az ég. Csupa felleg, egy nagy vastag lepel, ami sárgásan vibrált itt-ott, mintha a mennykövek útra készülnének benne.

Míg a lovakat az istállóba vitte, neszt hallott az ajtóból az ember s mély dörgéssel kiáltott be a házba:

— Hej, van ott valaki?

Bentről siránkozó, bátortalan hangon szólott ki egy asszony.

— Vagyunk, mi vagyunk.

A férfi megismerte a hangot s csendesebben, a szomszédok közelségén megnyugodva kérdezősködött:

— Van-e valami?

Az asszony újra felelt:

— Van.

— Fiú?

— Az

A férfi megállott az udvar közepén, eldobta a kötőféket, amiknél fogva a két fáradt rudast húzta maga után s magasra földobva a sapkáját, valósággal felbődült az örömben.

— Éljen!

A butafejű nagy lovak rábámultak s aztán a maguk hajlandósága szerint bekullogtak az istálló nyitott ajtaján. A gazda utánuk dobta a pokrócokat, hogy ha tetszik nekik, vigyék magukkal és takarózzanak be s futva ment a ház felé. Féktelen jókedv támadt hirtelen. Még mindig kiabálta: éljen, éljen... A tudományos asszonyt látta meg legelőbb s mindjárt a bugyellárisa után kapott és kacagva lármázott.

— De maga is kap ám tőlem egy ötöst, kap bizony...

Már adta is neki. Sok egyéb bankó közül hirtelen kereste ki, a markába nyomta s ment a gyerek felé. A kis paksaméta embert úgy fogta a karjába, mintha attól félne, hogy eltörik benne valami gyönge porc s jelentette az asszonynépeknek:

— Miklós lesz, Miklós... nem afféle rongyos Samu, mint én, hanem Miklós...

Hogy még mindig csend volt s körülnézve látta, nem örül vele senki, úgy nézett végig az asszonyokon, mintha nem ér-

tené meg őket s csak magában ismételte, mérlegelte, fontolgatta, hogy talán nem elég szép a név.

— Miklós, Miklós... Elvégre más is lehet, ha tetszik.

Az asszonyok körülötte bámultak reá, a tudományos idegen pedig csendesen kötözgette kendője csücskébe a bankót. Nem sietett, tudta, hogy az már az övé mindenképpen. A férfi a gyermekre bámult s barnapiros arcára fektette az egész kis embert s most már, hogy még mindig nem hallotta semmi visszhangját a szavának, fürkészve, aggodalmasan jártatta végig pillantását az asszonyokon. Azok meg szökni szerettek volna, elsompolyogni haza a nyugalomba, a maguk egészséges, szép gyermekeik mellé — s lesütötték a szemüket. Végre is az öregasszony emberelte meg magát a leghamarabb s egy kicsit akadozva, nyögve kezdett el beszélni.

— Egy kis baj is van mellesleg, öcsém. Egy kis kellemetlenség.

Az embernek csak most jutott eszébe a felesége s rémülten nézett az öregre.

— Mi, az asszony?

Már indult is befelé, de megállították az ajtó előtt.

— Nem. Ezzel a gyermekkel van egy kis baj. Nincs egészen rendben.

A nagy ember fölkapta a gyermeket és messze eltartotta magától, hogy jobban lássa.

— Ez? Ez ne volna rendben? Hát mi a baja?

— Semmi, elvégre, nem is valami nagy eset, csakhogy csupa szőr szegényke. Mintha fej lenne az egész kis teste, úgy tele van nőve.

Az ember egyik asszonyról a másikra hordozta a pillantását, fáradtan, nehézkesen bámult ide-oda s aztán széles, durva mozdulattal, lomhán, mintha félne attól, amit látni fog, tépni kezdte a gyerekről a sok fehér holmit. Aközben mintha valakit fenyegetne, lihegve motyogott magában.

— Majd meglátom, meglátom én...

S a sok vászonból kihámozva ott feküdt előtte a gyerek, a kis harapós állat, amihez mintha veszedelmes volna hozzányúlni is. Olyan borzalmas volt, hogy visszariadt tőle s szoktatnia kellett a szemét ahhoz, hogy megnézze. Akkor meg rátapadt és nyögött.

— Hiszen ez kutya, ez nem az enyém.

Valamelyik asszony a többi háta mögül csitította:

— No, no, ezt ne mondja...

Erre féktelen dühbe jött. Mintha éppen csak ez az idegen hang kellett volna ahhoz, hogy az igazi valósága kitörjön belőle. Olyan pillantással fordult el a gyerektől, miben benne volt minden keserűsége a nyolc esztendei reménység ilyen csúfos csődjének s úgy nézett körül, mintha valami olyast keresne, amivel verekedni érdemes. Körül remegve bámult rá a sok asszony. Úgy siklott végig a pillantása rajtuk, hogy meg se látta őket, messze elbámult, keresztül a falon, bele a sötétségbe s amint nehézkesen, formátlanul fölemelte a karját, hogy üssön, arra várt, hogy jön majd valami méltó ellenség. Maga a sors, bikának öltözve, valaki, akiből érdemes kitaposni a lelket ilyen csúfság után... S lassan, lassan csillapodott le. Karja lehanyatlott, arcán elerjedt a düh s most már végtelenül keserves panasszal tele fordult az asszonyokhoz.

— Nyolc esztendeje várom. Azért házasodtam. Gyermek kellett nekem, mert egyedül voltam s nem tudtam, hogy minek kínlódom. Miért tartom a lovakat, minek töröm magam, ha nincs senkim, akinek majd megcsináljam a testamentumomat. Vettem bölcsőt s aztán jön egy ilyen.

Keserves jajgatással esett neki a padkának, amin a fehér gyolcsok között a kis szőrös test rugdalózott s öklevel döngetni kezdte a falat, hogy remegett bele a ház. Egy asszony fölkapta a gyereket s elvitte, a többi pedig körülvette és csitította a nagy, magával tehetetlen embert. Bemutattak a homályos szobába s az egyik szájára tapasztotta a kezét, hogy elfogjon valamit a hangból, ami a nagy ember melléből kitört, amint jajgatott és sírt. Az ember üresen bámult mindenfelé s egyszerre fölfedezte, hogy kit kell ütni. Bepillantott a szobába s már indult is. A melle zihált és hörgött a hangtalan, keserves nagy dühben s úgy tolta el maga elől az asszonyokat, hogy nem is merészkedtek utánamenni, csak eltátották a szájukat és bámultak be a homályba, amiben csendes, nyugalmas békességben aludt az asszony.

És a nagy, bomlottagyú ember úgy ment neki az ágynak, hogy most mindjárt emberhalál következik. Az asszonyok behunyták szemüket, hogy ne lássák, amint lecsap s véres nagy

roncs marad kezenyomára a párnán. Az egyik imádkozni kezdett, halkan, inkább csak magában.

— Miatyánk . , . miatyánk . . .

S az ember bámulta az asszonyt, a halovány, sovány, beteg arcot és tántorogva elment az ágyig, lerogyott a deszkára, hogy majd összeroppant alatta az egész rozoga nyoszolya s újra keseregni kezdett.

— Szegény lelkem, te nem tehetsz róla. Te nem . . .

JÓVAL ÉJFÉL UTÁN még publikum volt a kocsmában, közönséges szegény nép, de jó mulató, nem törődik a garassal, ha még szó van egy-két pohár borról. És amint ez már faluhelyen szokásos, a nagy szobában vegyesen ültek az urak, a félig urak és az egészen parasztok, részben vörösre, részben szürkére terített asztalok mellett. A sarokban felszámolt a banda. A bőgő volt a háttér, amibe belehajoltak s amiből kidobták a felsőtestüket a kuncogva folytatott, halk, itt-ott felvisító veszekedésben. Két petróleumlámpáról büdös olaj csepegett a padlóra s mivel hogy már kitelt az idejük, sistergett, füstölgött bennük a kanóc. Mindenfelé beszélgetések folytak. Az uraké hangos volt, a harangozó, a kisbíró és a szolgabírósági hajdú inkább csak arrafelé hallgatódzott, a parasztok pedig lassú, monoton elbeszéléseken mulattak, amikbe egyikmásik úgy belekezdett, hogy alig tudott kijutni belőle. A szörnyű füstben ide-oda tötyögött a borral, pálinkával egy roppant vastag asszony.

Megnyílt az ajtó és különös formájú kis emberke jött be. Roppant nagy csizmák lötyögtek a lábán s szűk nadrágba, meg sokgombú zekébe volt bújtatva az egész ember. Tántorgott, talán mert már másutt is ivott, de inkább talán a fáradtság miatt. Sáros volt bokáig. Kívülről jött, a város felől. A falut tudniillik telehordták kaviccsal — s remegett és erősen rátámaszkodott a botjára, amíg az ajtóban állva körülnézett, hogy kik is vannak hát itt voltaképpen. Az urak felé illedelmesen köszönt, a parasztoknak is mondott valamit, aztán leült a harangozóékhoz. A vastag asszony kérdés nélkül vitte neki a bort egy hosszúnyakú, homályos üvegben s vastag, húsos tenyerével a hátára legyintett. A többi embernek fel sem tűnt, hogy az új vendég ki van kissé forgatva magából. Egyáltalában valami bolondosforma ember lehetett. Min-

denki kötekedve beszélt vele s ha felfortyant, hát lemosolyogták és kivárták, míg magában lecsendesedik.

— Honnan jössz, Feri? — kérdezte a hajdú. — Talán a tagban jártál, hogy úgy összemaszatoltad magad?

A tag viccszámba ment, mert volt, volt Ferinek hajdanában sok földje, hanem kipörölte belőle a sógora. Egyik házát is elvették tőle az ügyvédek s most egy kis belsőségben éldegél, meg azon a néhány holdon, amiről semmiképpen nem sikerült bebizonyítani, hogy nem az övé. A gazdaságban azonban elég értelmes ember, sőt tanulhatnának tőle sokan, akik bölcsebbnek tartják magukat nála. Máskülönben azonban hóbortos és a sógor az, aki megbolondította. Attól fél, hogy jön és kirángat alóla mindent, aminthogy meg is tenné a sógor szívesen, ha tehetné.

Tehát a tag, ami nincs, abban járt a Feri...

— Nem, nem, tag nincs. Tudod jól, hogy nincs, hát minek bántasz vele. Tömböcz elvette, ami volt. Mindent elvett.

— Meg is veri az isten.

— Dehogy veri. — Hirtelen felugrott s kimeresztett szemmel bámult az ajtóra. Ahogy visszafordult a többihez, azok elképedve néztek rá. Az ilyen árnyalatokban járatlanabb falusi szemeknek is feltűnt, milyen sápadt az arca. Suttogva kérdezte: — Nem halljátok?

— Mit?

— Hogy hogyan vonít...

— Mi?

— Tömböcz.

Az emberek egynémelyike mosolygott, mások azonban behúzták a fejüket a válluk közé, úgy bámultak az emberre.

— Minek vonítana?

Feri, Kis Feri, akinek Julianna nővére férjezett Tömböczné, még egy kicsit az ajtó felé hallgatózott, aztán leült, sűrűn ivott és csupa hosszú kortyot. Arca azonban vértelen maradt s szemében láz égett. Érezni lehetett az ócska padlón, hogy táncot jár a lába alatt.

— Hát — mondta — én nem voltam a tagban. Tag nincs. De benn voltam Rimanócon négy hízott kocával.

— Meglátogattad a sógort?

— Nem, nem szoktam. Hanem láttam, hogy a passzusokat írja. Irnok ember, városi ember, alkalmazott ember. San-

dított is felém. Láttam, hogy a papírosok mellett a hízókat is mustrálja. No, mondom, persze csak úgy magamban, mert vele nem beszélek, ezek legalább az enyémek. Amit kapok értük, az is az enyém. Beiszom, de a Tömböcz meg a Tömböczné nem lát belőle egy garast sem. Magára gondoltam — mondta a vastag asszonynak, aki éppen mellette ment el. — Magára, hogy inkább a magáé legyen, borban. Aztán jött egyik is, másik is, ígértek is, meg nem is, a mészárosok mostanság nagyon tartják magukat és inkább csak úgy délfelé mennek ki a piacra, szóval hát azt hittem már, hogy hazahajtom a hízókat. Azonközben valami gyereket beküldtem egy ital borért a sátorba, a ház mellé, amiben a passzust írják négy ablakon is s nemigen takargattam a sógor előtt, hogy iszok. Hát iszik, aki nem sajnálja. Iszik biz az... Délfelé valami úriformájú asszony jött, hogy azt mondja, mi az ára s ha nem drágállanám, hát ő megveszi a disznókat. Azonban hát drága volt neki mégis. Azután egy másik jött, egy úr s azzal aztán megállapodtunk. Száznyolvanhét forintot fizetett. Tizenhét tizest, meg három ötöst. Aztán meg két ezüstöt. Ez van belőle.

Kivett a mellényzsebéből két ezüstforintost és maga elé tette az asztalra. Nézte egyideig, azután letörölte homlokáról a verejtéket. Azonban újra kifényesedett az arca. Víz csurgott le róla s zihált a melle. Nem hívta fel az érdeklődést szóval arra, amit még el akart mondani, mégis rajta csüngött mindenki szeme s az urak asztalától is átjöttek néhányan, hogy hallgassák. Persze nem ültek le.

— És most jön a borzasztó. Ha még élek s ha fogom ezt a poharat és iszom belőle — mindjárt ivott is — hát az az istennek olyan csodája, amit bele kell írni a könyvekbe. Hát, amint mondám, a sógor jól megnézett. Én is visszanéztem. Ez a becsület se tisztátalanabb, mint az övé. Az úrral az ő asztalához mentünk, hogy egye a méreg. Ette is. Láttam. A pénz a zsebemben, hát csak mulattam rajta. Azután még benéztem erre-arra s estefelé megindultam. A' tájban, ahogy mi már szoktunk megindulni. Kicsit fújt a szél, Galgóc mellett esett is, de nem éppen nagyon, csakhogy mindig szembefújta a szél a havat. Hideg is volt. Mondtam magamban, mondtam, ha már így olvad, hát engedhetne az idő, azért azonban csak jöttem szaporán. Közben elhajtott mellettem Peles Józsi.

Nem mondta, hogy üljek fel, hát csak jöttem. Idébb azután csúnyán kavargott a hó. No, no, nem január az idő, de azért csak kavargott. Még szaporábban indultam meg. Ez a vásár olyan vásár volt, hogy alig volt benne ember. Köröskörül senki. Lenn az ormódi dobogón egy lélek se. Még valami bolond farkas elém áll, gondoltam aztán...

— Elém is állt. A becseki hágón is hallottam egyet, meg Szinge felől a másikat. Mintha beszélgettek volna. Úgy hallszott, hogy osztoznak rajtam. Meg mintha méregettek volna, mennyit nyomok a havon, ha rálépek, meg hogy így testben hogy mutatok. Végreis az egyik elhallgatott s a másik, a Szinge felőli, leiramodott a hágón. Éppen nekem. No, uram isten, hát ebből mi lesz! — Megint ránézett a két ezüstpénzre és szomorúan bólogatott a fejével. — Ennyi maradt.

— Hát mi volt? Hát mondja — sürgette egy úr és lábát föltéve az egyik székre, az elbeszélést figyelte.

— Nekem jött. No, uram isten...

— És aztán?

— Hát aztán előbb szembeállott. Hátráltam, de hát borzasztóan meg voltam ijedve, Julianna gonosz, Julianna hitvány teremtés, hanem mégis ő jutott az eszembe. Én istenem, egy anya szült meg bennünket, hát ki legyen nekem az első, ha meg kell halni. Mondtam, hogy megbocsátok neki, ámbátor mégse hittem, hogy igazán gondolom azt, amit gondolok s hátráltam, mindig hátráltam... Ezzel azonban nem sokat értem. A farkas jött utánam. Úgy tetszett nekem, mintha szaglászna erre-arra. Azt mondják, hogy a kutyának a testvére, hát éppen olyan, csakhogy a kutya mégsem csinál ilyesmit. Mert aztán nekem jött...

A kis emberke remegni kezdett. Előtte nem volt bor, hát a szolgabíró huszárja tolta elébe a maga üvegét. Nagyot ivott belőle, azután félreesett a széken. Meg kellett fogni, mert belevágta volna a fejét a padló deszkájába. Zavarosan bámult körül, azután visszadöngött a pillantása a két ezüstpénzre.

— Ez maradt, ez maradt — mondta.

— Hát aztán?

— Aztán, aztán feléje böktem egyszer az öklömmel s éreztem a szőrét. Forogtam, ő meg körülöttem. Kereste, hol vesse rám magát s arra megzörrent zsebemben a gyufa. Mit csináljak... Kihúztam a paklit, kezdtem gyujtogatni s min-

dig feléje dobtam. Azt mondják, fél tőle. Hát el is ugrott, hanem mindig kevesebb volt a gyufám, már alig zörgött a skatulyában vagy négy. Most már vagy élünk, vagy összeharapja a torkom. Mindig a torkom járt az eszemben. Azt hiszem, azt akarta megfogni. Ilyen halál még a kutyámnak is rossz volna. Szegény kutyám... Ez mind végigjárta a fejemet és kerestem valamit, amit gyujtogassak. Addig világítok neki, amíg tudok. Hát kezdtem a bankókat égetni...

Az emberek felszisszentek. Az úr morgott: a teremtésit!

Annyi eszem még mindig volt, hogy tudtam, belül raktam a csomóban az ötösöket s kívül a tizest. Belülről húzgáltam ki a pénzt s mikor az egyik végigégett, meggyujtottam vele a másikat. Ahogy fogyott, készülődtem a halálra. Úgy látszott, nem lehet kikerülni. Közben ordítottam: emberek! emberek! s mindig gyujtottam a bankókat. Egyszer azután már csak kettő volt. No még egy kicsit élünk. Aztán egy, uram isten... Aztán az is égni kezdett és körül a sötét, borzasztó éjszaka. Nézzetek ki, hogy milyen, ámbátor idebenn a faluban minden ház világít egy kicsit. Hát aztán az is elfogyott.

Tátott szájjal bámultak rá az emberek. Sokáig hallgathatott volna még, nem mert senki kérdezősködni. Ő pedig ült a széken összeroskadva, érzéketlenül s csak lassan, magától ébredt föl. Akkor is bámulva nézett körül, mintha meglepné a sok ember s magában visszamenve a történet elejére és végesvégig átélve újra az egészet, eljutott odáig, amit még el kell mondania.

— Amikor vége volt az utolsó pénzemnek, megfordult a farkas és azt mondta, de azt mondta, úgy hallottam, ahogy most az óra üt: egy, kettő, három... hát azt mondta: — Ez a pénz se a tied, Feri. Elvettem. Neked már sohase lesz pénzed, Feri... — Hát Tömböcz volt, hallom a hangját.

Az úr rántott egyet a vállán és otthagyta. A többiek összebámultak. A történet csakugyan érdekes. Feri pedig most már éppen csak szomorúan motyogott:

— Sohase lesz. Nekem már sohase lesz.

ESTEFELÉRE fordult már az idő. Néhány ablakban, amelyen belül hivatalos emberek dolgoztak, meg nagy aszszonytársaságok kávéztak, megjelent a magas négyszögbe kivágott sárga esti fény és fehér foltban esett le a gyalogjáró szürkeségére. A világosság-kockákba néhol egy-egy, a lámpa meg az ablak közé helyezett otromba nagy fej hullott bele az ablakból, másutt hosszú, vékony, karrikatúra-emberek mozogtak s mindenen végigtaposott az utca népe, jövet-menet lökdösve egymást, fázósan, sietve. Az égből lomha, ólmos eső hullott alá. Eredetileg hó akart lenni, de útközben fölolvadt a mindenféle füstben meg párában s hideg izzadtsággal vonta be a göröngyös utat. Szürkeséget, vígasztalan komor ködöt vert le az utakra, amiből mintha torlasszal küzdene, nehezen bontakozott ki messze az út végén a villamoskocsi. Azután is úgy jött, mintha tapogatóznék, csengetett s eldöcögött a házak között egy sor homályos, zörgős ablakkal, alattuk szürke iszappárába vesztek a kerekek. Ki, a köztemető felé hosszú, magas kőfal szaladt az út mellett a levegőtengerbe s annak is a végén átküzdve magát a homályon, pici gombostűhegynyi csillag ragyogott már vagy negyedóra óta.

A fal mentén pedig egy férfi ment, meg egy asszony. Nem egymás mellett, hanem sorjában. Elől az ember meggörnyedve, mintha nagy terhet cipelne s nehézkesen topogva a vizes porondon. Nagy csizmaszárak lötyögtek a lábán. Szikár, öreges legény volt, úgy negyvenöt esztendős, de ahogy nagyon szuszogva baktatott, ötvenötnek is látszott. Hátul az asszony sokkal fiatalabb volt. Nagykendőbe bónyált arca nem is olyan régen szép volt, rajta maradtak mostanáig is a kedves, szelíd vonások, amelyek becsületességet tükröztek. Nehezen ért az ura nyomába. Kis, leányos, a sok munkában félbemaradt testét formátlanná tette, hogy közel szállongott a

feje fölött valahol a szürke párában az anyaság. Sírt is. Nem hangosan, csak úgy, hogy néha felcsuklott, azután nyögött: jaj istenem, jaj istenem, elvetted, elvetted...

Az ember elől fülére húzta a sapkát, hogy ne hallja s bosszankodott. Egyszer azután az asszonyt se hallotta már, elmaradt. Hátranézett, kereste, visszament és amikor a kókerítéshez dőlve, zokogva találta, méregbejött.

— Hagyd már abba. Úgy siratod, mintha valami úriasszszony siratná, ha csak egy volna neki. Van otthon elég s jön még több is. A szegényemberhez jön az is, aminek a gazdaghoz kellene menni.

— Az isten adta.

— Az, de a költséget nem adja hozzá.

Letette maga elé a földre a pakkját, egy kis kék koporsót, fedelén a sötétségben egybefolyt a durván rámázolt fehér virág, és lábrasegítette az asszonyt. Messze az utca végén, a város felől újra belefúrta magát a sötétségbe egy vöröslámpás villamoskocsi s míg jött, az asszony gondolt valamire.

— Tán fölvenne. Próbáld meg.

— Méghogy próbáljam? Mit próbáljak rajta? Muszáj neki. személyszállítás ez, rá van írva. Gyere csak.

— Dehát ez ni...

— Személy, halott személy. — Lassanként méregbejött, amint arra gondolt, hogy talán nem veszik fel a kocsiba és káromkodott. — A fejibe verem neki, ha akadékoskodik. Mert az úrnak jó dolga van még ebben is. Előáll a batár a fehér lovakkal, a kék batár, ami gyermekeknek való, azután beleülnek az úrinépek, elől az üveg ferslógba beteszik a kis koporsót s kocsikáznak még a bánattal is. Az úrnak a temetés is mulatság.

— Ne mondj ilyent. Rosszul esik az embernek.

— Nem bántalak én téged.

— Sírnak ők is, nekik is fáj.

— Igen, de a batárban mégiscsak más az, mintha itt cipelem még a testet is. Gyere, no.

Indulatosan fogta meg az asszony kezét, hogy magával húzza a legközelebbi lámpáig, ahol megáll a kocsi. Idejében odaértek. A hosszú sor vizes ablak éppen előttük állott meg s az ember előbb a kocsi fölugrójára tette a kis koporsót s azután fölkapaszkodott ő maga is. Lenn az asszony várta, hogy

mehet-e utána. Nem mehetett. A kalauz éppen akkor jött ki a kocsiból, előbb nagyot bámult, azután szitkozódni kezdett.

— Elment tán az esze? Na, még mire nem gondol!

Az asszony hátul rémülten rángatta az urát.

— Vedd el, még lelöki.

— Majd lelököm én őtet.

— Vedd le, János, ne erőszakoskodj.

A kalauz csengetett s a kocsi megindult. Az ember úgy kapta le róla a koporsót, hogy utánament vagy két nagy lépéssel és fenyegetett az öklével. Az asszony csillapította:

— Mindjárt mondtam, hogy ne is próbáld.

A kis, mérges ember még mindig kiabált:

— Vesszen meg a fajtád! — Csak akkor csendesedett meg, amikor elkanyarodott a kocsi és a csengettyűje is alig hallatszott. Sötéten bámult bele a tűzvonalba, amit a vörös lámpa nyomán maga előtt látott az alkonyatban s magában dörmögte:

— Ha tiszt ül fel, vagy valami dáma, vele engedik még a kutyát is. A szegényt nem, pedig ez a kicsi kutya már nem ugat meg senkit.

— Gyerünk szép lassan.

Megint nekivágtak az útnak a kerítés mellett. Minden lépésnél sötétebb lett s az asszony néha megbotlott egy-egy kőben. A férfi ilyenkor megállott egy pillanatra s korholta. Valami olyan gyöngédséggel szólott hozzá, amiben benne van a nembánomság is, de az is kitetszett a szavából, hogy rosszul esnék neki, ha baj érné az asszonyt.

— Elbukdácsolsz. Nem tudsz a lábad alá vigyázni. Mindjárt otthagyhatjuk azután azt is a másik mellett.

— Isten őrizzen.

— Nehéz ez a gyermek, megfekszi a karom.

— Viszem én egy kicsit.

— Már csak elbírom odáig. Vissza úgyis könnyebben jövök.

Az asszonyból megint kitört a sírás. Megállott az úton, olyan szomorúan, mint egy esőverte, szürke kis madár s görcsösen fuldoklott.

— Ott marad szegényke... ott marad — ezt hajtogatta, de úgy, hogy félbemaradt szájában a szó s míg a másik fele következett volna, csomó keserves jaj, jaj, jaj tört ki belőle.

A férfi meghatottan fordult hátra, miután előbb konokul meg se akarta hallani a sírást. Remélte, hogy majd csak utána megy úgyis az asszony. Míg nézte, a szeme megtelt könnyel s szikár kis teste még jobban rálöttyent a nagy csizmaszárra. Akkor szégyenlette el magát, mikor észrevette az asszony arcán, hogy annak is jólesik az ellágyulása. Kemény szóval ment neki, azután dörmögve újra előreindult.

— Ott maradt. Hát hol maradna? Vissza csak nem hozzuk. Ott kell neki maradnia.

A kapu már nem volt messze. Széles utca, két magas oszlop között, hatlovas szekeren mennek át az urak s még hely is marad a lovak meg a szekerek mellett ministránsnak, fáklyásnak, effélének. A szegény emberek úgy lopták be magukat, mintha tilosban járnának. Egyik oszlop tövében osontak el s indultak befelé a széles, egyenes úton, amelynek egyik kis sikátorában készen várta a kis kék koporsót a gödör. Azért mégis meglátta őket egy hivatalnok s rájuk szólott, amikor már elhaladtak.

— Későn van, hej. Máskor korábban kell jönni.

Rémület fagyott az asszony arcára, amint visszapillantott. Egyszerre az otthonmaradottak sorsa hasította végig a szívét, meg azé a cseppé, aki még meg sem született. De az ember sietve ment elől s nógatta:

— Gyere már.

Az este egészen rátelepedett a kertre. Inkább csak tapogatóztak s az ember egyszer gyufát is gyujtott, hogy megnézze a numerust egy lécen az út mellett. Végre rátaláltak a maguk ösvényére s azután csupa kis sír között jártak, néha a lábukkal tapogatózva jobbra-balra, hogy tájékozódjanak a csupa egyforma felosztásban, amiből egy csöppel sem jutott ki több egyik gyermeknek, mint a másiknak. Idáig mindig csak halmok voltak, azután jöttek a gödrök. Azok közül egybe az ember beletette a koporsót és nagyot szusszant.

— Csakhogy itt vagyunk. Kifáradtam, a teremtésit.

— János!

— Jól van, no. Mondj hát valamit, én nemigen vagyok embere az ilyesminek

Az asszony komolyan töprengve, hogy arcán meglátszott a gond, törte a fejét, hogy mit mondjon. De csak sopánko-

dott: — uram isten, elveszed,... el, el... — és egyéb nem jutott eszébe.

— Valami imádságot — sürgette az ember. — Imádságot, ne csak ríjj, így ő is tudna, hanem valahogy úgy beszélj, mintha pap is lenne itt. Egy kis káplán legalább, aki nemigen tud még szépen beszélni.

És a szegény asszony gondolkozott, hogy mit mondjon, de csak mindig visszakerekedett oda, ahonnan elindult: — Uram isten elveszed, el, el... — Még tovább is mondott vamit, valami ilyest: — Nem is mondom, hogy add vissza, csak becsüld meg szegénykét, én édes drágámat. Olyan szép volt már. Mennyi mindent beszélt, mennyi mindent mondott, kutya, macska, ló, anya, apa, Sári... mind, mind mondta. Kicsi Jézus, akinek majd az inasa leszel, gondolj rá, hogy mennyi mindent mondott.

Az ember beleszólott:

— Ne ilyen bolondságokat beszélj. Még én sem tudom hallgatni.

Lassan, csak úgy a tenyerével, lapátolni kezdte a koporsóra a földet s attól kezdve hallgattak mind a ketten. Az asszony a sír fejénél gubbasztott, kimeresztve nagy szemét, az ura pedig most már a nagycsizmás lábával is szórta a földet a kicsi gödörbe, amely mintha ette volna a rögöt, alig akart megtelni.

Mikor mégis fölkerekedett kettőjük közé a púp, elsőnek fölállott az ember s valósággal fölcibálta maga mellé az asszonyt.

— Gyere már, no. Nem éjszakázhatunk itt.

Körül egészen beesteledett és megindult megint az ember, utána az asszony, súlyos lépésekkel taposta a sarat és botorkálva ment utána a másik. Egész úton csak egyszer kezdett igazi ok nélkül keservesen sírni, beleborulva a vizes útba a szegény, kicsi formátlan szürke madár s az ura buta meghatottsággal állott meg előtte.

TARTALOM

Thury Zsuzsa: Előszó 5
Emberhalál 13
A szegény emberek pártja 20
Orvosságok 25
A csizmadiák lapja 32
Gondviselés 38
Az özvegy javára 43
Kőművesek 49
Szerencsétlenség 54
Sedan 60
Hogy a gyerekeknek egy kis mulatságuk legyen 65
A mégbolondulás 70
Egy kis fertályóra 74
A Rosen testvérek malma 78
Kálvária 89
A vacsora 94
A gabalyi kis káplár 99
A legszegényebb vértanú 111
Éjjel 117
A színész 122
A kés 127
A kicsi király 134
Az urak 139
Az anarkisták 144
A vasút 150
A szikla 156
Az óriásasszony 161
Az asszony 165
A dráma 170
Az ég s a föld között 175
Pityu bácsi 179

Gőzös a határban 183
A Kleinreiter úr szabásza 189
Két drámaíró 194
A töltés alatt 198
Tovább 204
A kenyér dolgában 209
Az igazi úr 214
A sütemény 218
Az utazás 225
A divat 231
Az ember, aki hazaballagott 235
Gyámoltalanok 240
A szörnyeteg 244
Osztozkodás 251
Este 256

Fűzve 12·50 Ft
Kötve 17·— Ft